

Doktori (PhD) értekezés

Puskás Anna

2022

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Puskás Anna

Kulturális javak védelme konfliktusövezetekben

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. habil. Remek Éva, egyetemi docens

.....

Budapest, 2022.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	5
1.1. Kutatási téma aktualitása, újszerűsége és a tudományos probléma.....	5
1.2. Szakirodalmi áttekintés.....	9
1.3. Kutatási célok, kérdések, hipotézisek.....	17
1.4. Alkalmazott kutatási módszerek, eszközök.....	19
1.5. Elméleti keretek.....	25
1.5.1. Társadalmi biztonság.....	25
1.5.2. Biztonságiasítás.....	29
1.5.3. Soft power.....	32
1.6. Értekezés felépítése, lehatárolások.....	36
2. Új típusú biztonsági kihívások és azok kulturális javak szempontjából való relevanciája – afrikai, közel-keleti esettanulmányok.....	45
2.1. Történelmi előzmények.....	45
2.1.1. Képrombolás politikai-vallási mozgalmakban.....	45
2.1.2. Háborús műkincsfosztogatások.....	52
2.2. Új típusú fegyveres konfliktusok.....	54
2.2.1. Az új típusú fegyveres konfliktusok jellemzői.....	54
2.2.2. Az új típusú fegyveres konfliktusok eszközei és a kulturális örökség szimbolikus szerepe az identitás vonatkozásában.....	59
2.2.3. Esettanulmány: az Ansar Dine és Timbuktu.....	61
2.3. A (média-orientált) terrorizmus.....	67
2.3.1. A terrorizmus fogalma és az újmédia szerepe a terrorszervezetek kommunikációjában.....	67
2.3.2. Kulturális javak ellen elkövetett támadások mint a vizuális retorika eszközei és a média általi keretezés.....	74
2.3.3. Esettanulmány: az ISIL a közösségi médiában és a Moszuli Kulturális Múzeumban 2015. februárban végzett pusztítások közvetítése.....	78
2.4. Törékeny államiság, szervezett bűnözés és annak a terrorizmussal való összefüggései	84
2.4.1. Törékeny államiság és a határokon átnyúló szervezett bűnözés.....	84
2.4.2. Transznacionális bűnszervezetek és terrorszervezetek összefüggései a műtárgyak illegális kereskedelme kapcsán.....	90

2.4.3. Esettanulmány: az ISIL-hez köthető tiltott műkincskereskedelem Líbiában és a Közel-Keleten.....	94
2.5. Következtetések.....	100
3. A védelem és felelősségre vonás nemzetközi jogi keretei.....	104
3.1. A megelőzés és védelem a nemzetközi jogban.....	104
3.1.1. A nemzetközi háborús jog és humanitárius jog fejlődése.....	105
3.1.2. Az 1954-es Hágai Egyezmény és jegyzőkönyvei.....	108
3.1.3. Az illegális kereskedelem elleni harc nemzetközi jogi eszközei.....	113
3.2. Kriminlizáció és felelősségre vonás nemzetközi szinten.....	116
3.2.1 Eseti bírói fórumok: a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék és a volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék joggyakorlata.....	118
3.2.2 A Nemzetközi Büntetőbíróság.....	120
3.2.3. A kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló egyezmény.....	124
3.3. Következtetések.....	126
4. Globális és regionális nemzetközi szervezetek eszköztára a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekben való védelmére.....	128
4.1. Globális biztonsági együttműködés: Egyesült Nemzetek.....	129
4.2. Regionális biztonsági együttműködések.....	134
4.2.1. Európai és euroatlanti szervezetek tevékenységének összehasonlítása.....	134
4.2.2 Egyes Európán kívüli regionális szervezetek tevékenysége.....	148
4.3. Nemzetközi együttműködések a bűnmegelőzés, bűnüldözés, vámhatósági feladatok terén.....	155
4.4. Szakmai kormányközi szervezetek.....	158
4.4.1. UNESCO.....	158
4.4.2. Egy új platform: Szövetség a kulturális örökség védelméért konfliktusos területeken (ALIPH).....	163
4.5. Nemzetközi nem kormányzati szervezetek szerepe.....	163
4.6. A kulturális javak védelme békeműveletekbe való integrációja.....	170
4.6.1. Békeműveletek mandátuma bővítésének indokai.....	173
4.6.2. A „kulturális békefenntartás” formálódása és a fennálló hiányosságok.....	177
4.7. Következtetések.....	183
5. Nemzeti szintű implementáció – esettanulmányok.....	186
5.1. Magyarország – jogszabályi keretek, gyakorlati tapasztalatok, lehetőségek.....	186

5.1.1. A nemzetközi humanitárius- és büntetőjog implementációja és a Magyar Honvédség missziós tapasztalatai, szerepe.....	186
5.1.2. Kulturális javak védelme különleges jogrendi helyzetekben	190
5.1.3. Magyarország kulturális javak védelmét érintő nemzetközi humanitárius és fejlesztési tevékenysége.....	193
5.2. Összehasonlító esettanulmány: Lengyelország példája	196
5.2.1. A nemzetközi jog implementálása és a kulturális javak védelmének implementálása a fegyveres erők tevékenységébe	196
5.2.2. Nemzeti szintű jogszabályi keretek a békeidőben való felkészülésre vonatkozóan	200
5.3. Következtetések	202
6. Összegzés, kutatás eredményei, ajánlás	204
6.1. A kutatás eredményei.....	204
6.2. A hipotézisek teljesülése.....	207
6.3. Új tudományos eredmények	209
6.4. A kutatási és tudományos eredmények gyakorlati felhasználhatósága, ajánlások	210
Felhasznált irodalom.....	212
Primer források	212
Jogi aktusok	212
Politikai, szakmai dokumentumok	217
Közlemények	223
Szekunder források	233
Könyvek, könyvfejezetek	233
Szakcikk, elemzések	244
Újságcikkek, egyéb internetes források.....	252
Az értekezésben szereplő ábrák és táblázatok jegyzéke	259
Az értekezésben használt rövidítések jegyzéke	260
A szerző témával kapcsolatban megjelent publikációi	263
Mellékletek.....	265

1. BEVEZETÉS

„A nemzeteket úgy likvidálják [...], hogy legelőször elveszik az emlékezetüket. Megsemmisítik könyveiket, műveltségüket, történelmüket. És valaki másféle könyveket ír, más műveltséget nyújt és más történelmet gondol nekik. A nemzet aztán lassan nem érti jelenét, és elfelejti múltját.

[...] igaz az a tétel, hogy a nemzet nem kel át élve a szervezett feledés sivatagán?” (Milan Kundera)¹

1.1. KUTATÁSI TÉMA AKTUALITÁSA, ÚJSZERŰSÉGE ÉS A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA

Egy nép kultúráját, történelmét megtestesítő tárgyi és szellemi értékek a kollektív emlékezet fő forrásai. E szimbolikus jelentőségüknél fogva megsemmisítésük minden korban kísérő-eleme volt egy-egy közösség felszámolására irányuló törekvéseknek. A Szovjetunió és a Varsói Szerződés 1991-es felbomlásával lezárult hidegháború óta eltelt időszak azonban különösen sok szisztematikus példát szolgáltat. A kilencvenes évek Európájának történelmét beárnyékoló délszláv háború majd minden szakaszának eleme volt – akár etnikai, akár vallási céllal – a területen található kulturális javak szándékos megrongálása/megsemmisítése, amely a fegyverkezés területszerző és politikai céljai mellett az ellenség morális-pszichés megtörésére, történelme, kultúrája bizonyítékainak eltörlésére irányult. Majd az afganisztáni Bamijáni-völgyben található Buddha-szobrok Talibán általi 2001-es felrobbantása hívta fel újra a problémakörre a figyelmet, amely a síita hazara kisebbség jelképeként a tálib hódítás politikai és katonai kampányának egyik elemévé vált, ahol ezeket öltek meg vagy kényszerítettek menekülésre.²

A témával először nemzetközi közszolgálati kapcsolatok szakon folytatott MA-tanulmányaim alatt kezdtem el foglalkozni OTDK-dolgozat, valamint diplomamunka formájában. Később pedig munkám során a globális szintű védelmet meghatározó legfontosabb szakmai intézmény, az UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete) mechanizmusai, illetve kifejezetten a világörökségi védelem kereteivel volt lehetőségem a gya-

¹ Kundera, Milan: *A nevetés és felejtés könyve*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2003. 201-202. (Eredeti mű: Kundera Milan: *Kniha smíchu a zapomnění*. Párizs, Gallimard, 1979.)

² Bevan, Robert: *The Destruction of Memory, Architecture at War*. London, Reaktion Books, 2006. 126.

korlatban is megismerkedni. Kutatásaim megkezdésekor a 2012-ben Mali északi részén, valamint a 2014 és 2016 között Irak és Szíria területén, az előbbi esetben az al-Kaidához köthető csoportok, míg utóbbiban az ISIL (Islamic State in Iraq and the Levant – Iraki és Levantei Iszlám Állam)³ által elkövetett barbár pusztítások sokkolták a média által közvetített képeken keresztül a nemzetközi közvéleményt. De az azóta eltelt években tapasztalhattuk, hogy más – az identitás valamely formáját központi kérdéssé emelő – fegyveres konfliktusok esetében is (bár kevésbé látványos módon és némileg kisebb mértékben) a kulturális örökség egyes elemeinek szándékos megsemmisítése a pszichológiai hadviselés eszközüvé vált. Mind a Hegyi-Karabah,⁴ mind az Ukrajna területén⁵ vívott háborúk szolgáltattak a katonai szükségességen túlmutató, kulturális örökségben tett károokra példákat (jóllehet, ezen esetekben a szándékoságról nem rendelkezünk egyértelmű információval).

Az ISIL tevékenysége egy másik nemzetközi biztonsági kihívásra is felhívta a figyelmet: nevezetesen, hogy a műtárgyak az utóbbi évtizedekben folyamatosan növekvő globális fekete piacából a szervezett bűnözés határokön átnyúló hálózataiba bekapcsolódva a különböző terrrorszervezetek is jelentős anyagi hasznot húzhatnak.

E problémák nem korunk sajátjai, de – amint arra az értekezés rá kíván világítani – a hidegháborút követő időszakban tapasztalható, növekvő számú állami szint alatti fegyveres konfliktusok, valamint a modern kommunikációs technológiákat széles körben alkalmazó, a 2000-es évektől egyre jelentősebb biztonsági kihívást jelentő nemzetközi terrorizmus (és annak növekvő összefonódása a szervezett bűnözéssel) mind mértékben, mind a célzottság fokában új minőséget hoztak. Így akár a kulturális javak tiltott kereskedelmének, akár az épített

³ A szervezet megnevezésére a szakirodalom többféle megnevezést használ, az ISIL mellett az ISIS (Islamic State of Iraq and Syria – Iraki és Szíriai Iszlám Állam) vagy az arab rövidítés, Daesh (al-Dawla al-Islamiya fil Iraq wa al-Sham), illetve a magszervezet által létrehozott, önmagát államként definiáló Kalifátushoz köthető Iszlám Állam is – gyakran helytelenül használva – megjelenik. Az értekezés az ISIL megnevezést alkalmazza, tekintettel arra, hogy az eredeti arab megnevezésben szereplő „al-Sham” által jelölt terület túlmutat Szíria határain. Forrás: Irshaid, Faisal: Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names. *BBC*, 2 December 2015. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁴ A 2020. őszi fegyveres összecsapások során a Susha városában található Ghazanchetsots-székesegyházat bombázás érte az azeri erők részéről, amelyet Örményország az évtizedek óta tartó, az örményeket földjüktől megfosztani célzó örményellenesség részének minősített. A korábbi időszakból pedig rendkívül nagy volumenű „kulturális tisztogatás”-ról vannak adatok: Nakhicevan azeri exklávé területén található, még a nyolcvanas évek végén összeírt műemlékek és sírok szinte mindegyike elpusztult 1987 és 2006 között. Forrás: Waal, Thomas de: Now comes a Karabakh war over cultural heritage. *Eurasianet*, 16 November 2020. <https://eurasianet.org/perspectives-now-comes-a-karabakh-war-over-cultural-heritage> (Letöltve: 2021.01.16.)

⁵ Az UNESCO 2022. április 14-én közzétett adatai szerint 102 kulturális helyszín sérült meg a harcok során, ebből 47 vallási objektum. Az egyes helyszínekben okozott károk mögött esetlegesen meghúzódó szándékosságról nincsenek információk. Forrás: UNESCO: Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. 19 April 2022 <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116> (Letöltve: 2022.04.23.)

örökség ellen elkövetett célzott támadásoknak a mélyebb biztonságpolitikai szempontú vizsgálata talán sosem volt ennyire aktuális.

Ezzel együtt egyrészt a nemzetközi közösség 2010-es évektől tapasztalható fokozott mobilizációja elhozta a problémakör nemzetközi béke és biztonság napirendjére való emelését, egy bővülő – katonai elemeket is magában foglaló, illetve a különböző szervezetek kötelékében felállított béke- és válságreagáló műveletek tevékenységére is hatást gyakorló – eszközrendszer megteremtésével. Másrészt pedig sok esetben a műveleti személyzetre is egyre nagyobb nyomás helyeződik a közvélemény részéről a kulturális javak védelmére vonatkozó nemzetközi jog tiszteletben tartása, sőt betartásának proaktív elősegítése érdekében, amely felhívja a figyelmet e szempontrendszer műveleti tervezésben való megkerülhetetlen helyére.

Ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, a biztonsági tanulmányok vagy a hadtudomány szakirodalma akár hazai, akár nemzetközi szinten alig, szinte egyáltalán nem foglalkozott még átfogóan a témával. Így időszerűnek látszik egy olyan széles körű elméleti elemzés, amely a hadtudományi kutatások palettájának ilyen irányú bővítése mellett egyúttal a gyakorlati fellépés terén is támogatást nyújthat, a hazai védelmi struktúra nemzetközi beágyazottságából adódóan. A kapcsolódó biztonságpolitikai fenyegetések teljes felszámolására nincs recept: de bizonyos szintű megelőzésükre, kezelésükre, potenciális következményeik enyhítésére alkalmas válaszmechanizmusok kialakításához elengedhetetlen a jelenségek tágabb biztonságpolitikai kontextusának megértése.

Ahhoz, hogy egy kezdeti képet kapjunk az értekezésben körüljárt biztonsági kihívásról, Johan Broché és szerzőtársai, az Uppsala Egyetem béke- és konfliktuskutató, illetve művészettörténeti tanszékének munkatársai által felvázolt kerettel kívánom szemléltetni a jelenség mögött meghúzódó potenciális motivációkat (*1. számú ábra*).

1. ábra: Kulturális javak ellen elkövetett támadások okai (saját szerk.)⁶

Egyrészt, amellett, hogy a fegyveres összecsapások során egyes kulturális javak is sérülést szenvedhetnek járulékos kárként, vagy éppen az egyszerű pusztításvágy által vezérelt vandalizmus által (utóbbi esetben természetesen nemcsak háborús kontextusban), az ilyen objektumok elleni szándékolt, ideológiai indíttatású támadások a konfliktus célját alátámasztva is megjelenhetnek olyan esetekben, ahol a vallási, kulturális vagy etnikai identitás a fegyveres szembenállás egyik mozgatórugójaként van jelen. A vitatott identitás szimbólumaivá válnak a hozzá kapcsolódó vallási, kulturális objektumok, amelyek a kollektív emlékezetet, azok elpusztítása pedig adott területhez tartozó jogos követeléseket testesítik meg, s ezáltal utalnak a szembenálló felek hosszú távú, konfliktust követően kívánt politikai-társadalmi rendszerére.

Másodsorban, a szerzők megállapítják, hogy bizonyos esetekben a kulturális javak ellen elkövetett támadások kifejezetten katonai-stratégiai célokat szolgálnak, akár taktikai előny elérése, akár az ellenállás megtörése, akár toborzás érdekében.⁷ Harmadrészt, az ilyen jellegű pusztítások jelzésértékkel is bírnak, illusztrálva az elkövető fél elkötelezettségét, erejét a nemzetközi közösség, a helyi lakosság, valamint a lehetséges támogatók felé, egyúttal aláhúzva utóbbiak alkalmatlanságát a hathatós ellenállásra és védelemre.

⁶ Uo., 248-260.

⁷ Példaként hozható Falludzsa 2004-es ostroma, amely az ezredfordulót követő időszak legvéresebb városi harcának tekinthető több ezer civil áldozattal: az amerikaiak által kivitelezett felkelésellenes művelet kapcsán a felkészültség, koncepció hiányát gyakran róják fel. Az egykor a „mecsetek városának” titulált város a hadművelet után romokban hevert – számos mecsetet a felkelők fegyverraktárként és IED-gyárként, harcállásként vagy éppen parancsnoki központként használtak. Forrás: Somkuti Bálint: Falludzsa, 2004. In: Resperger István – Kiss Almos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014. 173-189.

Végül, de nem utolsósorban, e támadások gazdasági célokat is szolgálnak, a konfliktus finanszírozása, ezáltal fenntartása érdekében a kulturális javakkal való illegális kereskedelmen keresztül. Ennek napjainkban megnőtt a jelentősége, a nem állami szereplők részvételének hangsúlyossá válásával fegyveres konfliktusokban. A hatalmi ürt és káoszt kihasználva a különböző milíciák vagy terrorcsoportok fosztogatások, valamint illegális feltárások során jelentős vagyonokra tehetnek szert.⁸

1.2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A kulturális javak konfliktusövezetekben való védelmének témakörét társadalomtudományi és azon belül is kifejezetten a biztonsági tanulmányok vagy akár a hadtudomány szemüvegén át vizsgáló átfogó kutatások és elméleti írások nemzetközi szinten is nagyon korlátozottan állnak rendelkezésre. Egy-egy részterület vonatkozásában találhatunk publikációkat vagy köteteket, de a legtöbb releváns kutatás és tudományos mű bölcsészettudományi szövegből, régészeti, művészettörténeti szakterületen született. Erre tesz utalást a koppenhágai székhelyű – a későbbiekben még említendő – CHAC (Nordic Center for Cultural Heritage & Armed Conflict – Kulturális Örökség & Fegyveres Konfliktus Északi Központja) nemzetközi kutatócsoport és a Nemzetközi Kék Pajzs (Blue Shield International – BSI) 2021-es közös jelentése is. A jelentés a társadalomtudományi, valamint biztonságpolitikai kutatások hiányával magyarázza, hogy gyakran nem illeszkednek a szervezeti realitásokhoz a kulturális javak védelme szempontjainak védelmi és biztonsági szektorba való integrálása kapcsán megfogalmazott ajánlások. Ebből eredeztetni a szempontok gyakorlati érvényesítésének nehézségeit is.⁹

A hazai szakirodalomban a kulturális javak (műtárgyak, régészeti lelőhelyek) rendészeti védelmével, az illegális műkincskereskedelem rendészeti, büntetőjogi szempontú vizsgálatával találkozhatunk, amelyek Hudák Krisztina,¹⁰ valamint Lukács Dalma¹¹ a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskolájában végzett kutatásaihoz köthetők (utóbbi esetben különösen Olaszország vonatkozásában). A kulturális javak (általánosságban

⁸ Broché, Johan – Legnér, Mattias – Kreutz, Joakim – Ijla, Akram: Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict. *International Journal of Heritage Studies*, 23. (2017) 3. 248-260.

⁹ CHAC – BSI: *Cultural Property Protection: Global Capacity and Financing*. Report, Expert and Stakeholder Meeting, 22-23 June, 2021.

¹⁰ Lásd például: Hudák Krisztina: Illegális műkincs-kereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. *Magyar Rendészet*, (2017) 1. 65-75.

¹¹ Lásd például: Lukács Dalma: Régészeti lelőhelyek rendészeti védelme. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Pécs, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIX., 2017. 93-99.

vett, mind békeidős, mind háborús) nemzetközi jogi védelmével korábban Paulovics Anita,¹² valamint Szabó Annamária Eszter¹³ foglalkozott egy-egy monográfia keretében a Miskolci Egyetem berkein belül. Biztonságpolitikai-hadtudományi megközelítésből, illetve elsősorban az épített kulturális javakra fókuszálva azonban eddig kevésbé – szinte egyáltalán nem – kutatott területről van szó. A disszertáció e hiány pótlása érdekében kíván széles körű elemzést nyújtani a témában.

A kilencvenes évek délszláv háborújára reflektálva jelentek meg széles körben először a(z új típusú) fegyveres konfliktusok és a kulturális javak összefüggéseit vizsgáló kutatások a károk felmérése, illetve társadalomra gyakorolt hatásuk elemzése kapcsán. Itt fontos kiemelni Riedlmayer András, a Harvard Egyetem magyar származású munkatársának tevékenységét, aki részletesen dokumentálta a háborúk a balkáni építészeti örökségben végzett pusztításait, illetve a 3.2.1. alfejezetben vizsgált, *volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényt* előtt számos ügyben szerepelt szakértőként.¹⁴ Kifejezetten a Bosznia-Hercegovina területén 1992-1995 történt pusztításokkal, valamint azok etnikai tisztogatásokkal való párhuzamaival kapcsolatosan érdemes kiemelni Helen Walasek, művészettörténész 2015-ben a Routledge gondozásában megjelent kötetét, amely a kárfelmérés mellett a háború utáni újjáépítésre, valamint az egyes nemzetközi szervezetek szerepére is kitér.¹⁵

A bamijáni Buddha-szobrok 2001-es felrobbantása, majd az Iraki Nemzeti Múzeum 2003-as kifosztása vonta a témára újra a tudományos közösség figyelmét (is),¹⁶ amely utóbbi hatására megjelentek a katonai szerepvállalás gyakorlatát és lehetőségeit is vizsgáló írások. A Matthew Bogdanos a bagdadi fosztogatásokat saját tapasztalatok alapján inkább regényszerűen bemutató könyve¹⁷ mellett például Joris D. Kila katonai tapasztalattal is rendelkező holland művészettörténész-régész az iraki beavatkozástól fogva számos publikációban és kötet-

¹² Paulovics Anita: *A kulturális javak védelme a nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003.

¹³ Szabó Annamária Eszter: *A kulturális örökség joga*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2013.

¹⁴ Lásd például: Riedlmayer András: From the ashes: the past and future of Bosnia's cultural heritage In: Shatzmiller, Maya (szerk.): *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*. Montreal, McGill-Queens University Press, 2002. 98-135.

¹⁵ Walasek, Helen: *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. Routledge, 2015.

¹⁶ Lásd például: Stone, Peter G. – Farchakh Bajjaly, Joanne (szerk.): *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*. Woodbridge, Boydell, 2008.

¹⁷ Bogdanos, Matthew: *Bagdadi tolvajok. Hajtóvadászat az Iraki Nemzeti Múzeum eltűnt kincsei után*. Budapest, HVG Kiadói Zrt., 2006.

ben hangsúlyozta a katonai szektor bevonásának szükségességét az örökség védelmébe műveleti területen.¹⁸

A kulturális javakra vonatkozó nemzetközi jogi kutatás vonatkozásában Roger O’Keefe, ausztrál származású nemzetközi jogász nevét érdemes megemlíteni, aki több írásában nyújtott részletes elemzést kifejezetten a háborús jog kapcsán, történeti áttekintésben.¹⁹ De léteznek olyan átfogóbb művek is, amelyek a kulturális örökség szellemi (például nyelv és a kulturális identitás egyéb elemei) és tárgyi megnyilvánulásait, béke- és háborús időszakban való védelmét érintő nemzetközi joganyagot egyaránt tárgyalják.²⁰ A nemzetközi humanitárius jog általános kérdései kapcsán a hazai szakirodalomban Kovács Péter számos kiadást megélt kötete emelendő ki.²¹

A témával kapcsolatos egyik első átfogó munka a nemzetközi szakirodalomban Robert Bevan (építész, örökségvédelmi szakértő, a Kék Pajzs Egyesült Királysági Bizottságának tagja) 2006-ban megjelent könyve,²² amely a 20. század fegyveres konfliktusain (második világháború, délszláv háború, izraeli-palesztin konfliktus stb.) keresztül vizsgálta, hogyan válik az építészeti értékek lerombolása a nacionalista, ideológiai szembenállások, területi hódítások vagy akár etnikai tisztogatások integráns részévé. Erik Nemeth, biztonságpolitikai szakértő, a RAND Corporation munkatársa több tanulmányban, majd 2015-ben megjelent könyvében²³ elemezte a kultúra növekvő relevanciáját a nemzetközi biztonság szempontjából, illetve a kulturális hírszerzés szerepét a katonai műveleti tervezésben. Egyúttal megfogalmazta a(z éles határokkal kevésbé rendelkező) „kulturális biztonság” koncepcióját²⁴ – hangsúlyozva a kulturális örökségben rejlő szimbolikus jellegű taktikai-stratégiai potenciált a politikai erőszak vonatkozásában –, amely a szakirodalomban nem tudott gyökeret verni.

Sigrid van der Auwera, nemzetközi politikai szakértő, régész (Antwerpeni Egyetem) 2012-ben megjelent cikke a fegyveres konfliktusok megváltozott jellegét vizsgálva egyfajta elméleti keretet kíván felállítani a kulturális javak ellen elkövetett rombolások, fosztogatások mé-

¹⁸ Lásd például: Kila, D. Joris: *Heritage under Siege. Military Implementation of Cultural Property Protection Following the 1954 Hague Convention*. Leiden, Brill, 2012.

¹⁹ O’Keefe, Roger: *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. New York, Cambridge University Press, 2006.

²⁰ Lagrange, Evelyne – Oeter, Stefan – Uerpman-Witzack, Robert (szerk.): *Cultural Heritage and International Law: Objects, Means and Ends of International Protection*. Cham, Springer International Publishing, 2018.

²¹ Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011.

²² Bevan (2006) i. m.

²³ Nemeth, Erik: *Cultural Security: Evaluating the Power of Culture in International Affairs*. Imperial College Press, 2015.

²⁴ Nemeth, Erik: *Cultural Security: The Evolving Role of Art in International Security. Terrorism and Political Violence*, 19. (2007) 1. 19-42.

lyebb megértéséhez.²⁵ Az identitás fegyveres konfliktusokban való központi kérdéssé válásának hatására egy másik, 2010-ben megjelent tanulmányában a kulturális javak védelmének békeműveletek tevékenységében való felértékelődését elemzi, amely szinte a kezdetét jelzi az ilyen irányú kutatásoknak.²⁶ Itt megemlíthető Mathilde Leloup francia nemzetközi tanulmányok szakértő is, aki több tanulmányában foglalkozott azzal, hogy az örökségmenedzsment integrációja miként járul hozzá az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) égisze alatti békefenntartás stabilizációs erőfeszítéseéhez és egyáltalán a missziók legitimitásához.²⁷

Az olaszoknál (különösen a későbbiekben bemutatandó olasz bevetési egység kapcsán) főként Paolo Foradori, a Trentoi Egyetem politikatudományi professzora kutatásaira építettem. Emellett érdemes megemlíteni a Torinói Egyetem által a kulturális javak válságreagálás keretében való védelmére irányuló, az olasz fegyveres erők és számos nemzetközi szervezet támogatásával megvalósuló egyetemi képzését. Az általuk a témában szervezett nyári egyetemen 2021-ben volt lehetőségem részt venni, amely számos gyakorlati tapasztalatot adott a témával kapcsolatban. A katonai és örökségvédelmi szektor együttműködésében megvalósuló kutatás-képzés kapcsán közelebbi környezetünkben a Kremsi Egyetem Kulturális Javak Védelméért Felelős Központja emelendő ki, ami katonai, rendészeti, békeműveleti személyzet, valamint közgyűjteményi dolgozók, építészek stb. számára biztosít képzést a témában. Az USA hadereje vonatkozásában pedig többek között Laurie W. Rush régész foglalkozik kiemelten az örökségvédelem és a haderő kapcsolatával.

Az ISIL által Szíria és Irak területén 2014-től elkövetett pusztítások új löketet adtak a téma kutatásának, ezek közül érdemes kiemelni Helga Turku (ügyvéd, nemzetközi kapcsolatok szakértő) 2018-ban megjelent könyvét, amely a történelmi párhuzamok bemutatása mellett kitér a hosszú távú biztonsági kockázatokra, illetve a vonatkozó nemzetközi intézkedések értékelésére is.²⁸ Az örökségi helyszínek rombolásának a szervezet ideológiájában elfoglalt helyével több tanulmányában foglalkozott például Benjamin Isakhan, az ausztrál Deakin Egyetem nemzetközi politikatudományi professzora. Claire Smith régész, az ausztrál Flinders Egyetem korábbi dékánja és szerzőtársai pedig egy tanulmányukban a közösségi média szere-

²⁵ Auwera, Sigrid van der: Contemporary Conflict, Nationalism, and the Destruction of Cultural Property During Armed Conflict: A Theoretical Framework. *Journal of Conflict Archaeology*, 7. (2012) 1. 49-65.

²⁶ Auwera, Sigrid van der: Peace Operations and the Protection of Cultural Property During and After Armed Conflict. *International Peacekeeping*, 17. (2010) 1. 3-16.

²⁷ Lásd például: Leloup, Mathilde: L'ONU et la protection du patrimoine culturel au Mali. *Recherches Internationales*, (2019) 113. 121-136. vagy Leloup, Mathilde: Heritage Protection as Stabilization, the Emergence of a New 'Mandated Task' for UN Peace Operations. *International Peacekeeping*, 26. (2019) 4. 408-430.

²⁸ Turku, Helga: *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*. Washington D.C., Palgrave Macmillan, 2018.

pét vizsgálták a média-orientált terrorizmus, különösen az ISIL eszköztárában a kulturális örökség ellen elkövetett támadások során. Megállapították, hogy a kulturális örökség látványos, szimbolikus volta különösen sérülékennyé teszi azokat a közösségi médiában közvetített, így jelentősen a vizualitásból eredő befolyásolásra, globális hatásgyakorlásra építő terrorpropagandában, amelyet szisztematikus módon az ISIL alkalmazott elsőként.²⁹

A J. Paul Getty Trust amerikai művészeti intézmény által az utóbbi években – az iraki és szíriai pusztítások által ösztönözve – közzétett elemzéssorozat is említést érdemel. Az eddig megjelentetett öt – a problémakör különböző dimenzióit, így az UNESCO szerepvállalását, a jogi, valamint etikai kereteket, illetve a kulturális tisztogatás/genocídium területét vizsgáló – publikáció a szervezet kulturális javak konfliktusövezetekben való védelmére irányuló tudatosságnövelő kampányának része.³⁰

Az 1960-as évek óta a műtárgypiac és ezzel párhuzamosan az illegális műtárgykereskedelem által támasztott biztonsági kihívások is folyamatosan növekvő tendenciát mutatnak. Jelen értekezés e kérdéskör konfliktusövezetekkel, s terrortevékenységgel való összefüggéseit vizsgálja csupán, tekintettel arra, hogy az adott válaszok alapvetően rendészeti jellegűek, illetve, ahogy a fentiekben említettem, a hazai szakirodalomban is több kutatás történt e területen. Az úgynevezett *art crime* (vagyis a műkincsekkel összefüggő bűnözés) számtalan dimenzióját (kriminológia, jog, művészettörténet, muzeológia stb.) érintően 2019-ben a Palgrave Macmillan gondozásában jelent meg egy rendkívül átfogó mű, amely többek között a fegyveres összetűzések során való védelmét is érinti.³¹ Hasonló spektrumú a 2015-ben Joris D. Kila és Marc Balcells szerkesztésében megjelent kötet is.³² E problémakör vonatkozásában érdemes megemlíteni az ARCA³³ interdiszciplináris kutatóközpontot, amely a műkincsekkel összefüggő bűnözés széles skáláját vizsgálja, képzéseket, konferenciákat szervez a témában. Egyik alapítója Noah Charney művészettörténész, a terület fontos élharcosa. Az illegális műkincskereskedelem aktuális trendjeivel kapcsolatosan a primer források vonatkozásában megemlíten-dő az Európai Bizottság, az ECORYS tanácsadó cég és a Trafficking Culture kutató-

²⁹ Smith, Claire – Burke, Heather – Leiuen, Cherrie de – Jackson, Gary: The Islamic State's Symbolic war: Da'esh's socially mediated terrorism as a threat to cultural heritage. *Journal of Social Archaeology*, 16. (2016) 2. 164-188.

³⁰ The Getty: J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy. *Getty Publications*. <https://www.getty.edu/publications/occasional-papers/> (Letöltve: 2022.04.25.)

³¹ Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019.

³² Kila, Joris D. – Balcells, Marc (szerk.): *Cultural Property Crime: An Overview and Analysis of Contemporary Perspectives and Trends*. Leiden, Brill, 2015.

³³ Association for Research into Crimes against Art – Művészet elleni Bűncselekmények Kutató Egyesülete

konzorcium által 2019-ben kiadott átfogó elemzés, amely a tagállami szakpolitikák számára is számos javaslatot fogalmaz meg ezen a területen.³⁴ Kifejezetten a közösségi média (azon belül is a Facebook) kulturális javak illegális kereskedelmében betöltött szerepéről pedig az örökségvédelmi szakértők és antropológusok által lefolytatott ATHAR³⁵-projekt kutatási eredményei jelentenek fontos hivatkozási pontot.

Külföldi egyetemi képzés-kutatás vonatkozásában fontos szellemi műhely a Newcastle Egyetem Örökségi Központja, amely mesterképzést is kínál a témában. Az egyetem ad helyet a terület legfontosabb nemzetközi nem kormányzati szervezete, a a korábbiakban BSI titkárságának, valamint a BSI Egyesült Királyság-beli nemzeti szintű bizottságának is. Az egyetem kutatója, a BSI és a nemzeti bizottság elnöke, s egyben 2016 óta az UNESCO Kulturális javak védelméért és Békéért felelős (eddig első) elnöke, Peter Stone OBE professzor az Egyesült Királyság védelempolitikájának örökségvédelmi dimenziójára jelentős hatást gyakorló szakértő. Az iraki intervenció során a brit Védelmi Minisztérium tanácsadója volt örökségvédelmi ügyekben, valamint a brit haderőben 2018-tól intézményesített, kulturális javak védelméért felelős egység³⁶ felállításának szorgalmazója, emellett számos kutatást végez a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmének relációjában. Stone a kulturális javak védelmének katonai feladatokba történő integrációja kapcsán megfogalmazott „négy szintű megközelítést” egy 2013-ban megjelent, nagy hatású tanulmányában írta le, megállapítva, hogy e dimenzió a katonai erő számára „erő-sokszorozó” hatással bír. A meghatározott négy szakasz, ahol kulturális örökségvédelmi szakértők közreműködése szükséges:

1. tudatosságnövelő tréningek beépítése a katonai alapkiképzésbe minden szinten;
2. specifikus, hadszíntéri/békemissziós felkészítés;
3. kárenyhítés és illegális kereskedelem megakadályozása érdekében történő fellépés már műveleti terepen, a konfliktus során, kifejezetten kulturális javak védelmére irányuló

³⁴ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture – Brodie, Neal – Batura, Olga – Hoog, Gabrielle op 't – Yates, Donna – Wanrooij, Niels van: *Illicit trade in cultural goods in Europe. Characteristics, criminal justice responses and an analysis of the applicability of technologies in the combat against the trade: final report*. Publications Office, 12 July 2019.

³⁵ Antiquities Trafficking and Heritage Anthropology Research. Valójában egy szójátékot takar az elnevezés, az „athar” (آثار) arab szó nagyjából régiségeket, maradványokat (akár tárgyakat, akár műemlékeket) jelent. Forrás: Al-Azm, Amr – Paul, Katie A.: Facebook’s Black Market in Antiquities. Trafficking, Terrorism, and War Crimes. *ATHAR Project Report*, 2019. <http://atharproject.org/wp-content/uploads/2019/06/ATHAR-FB-Report-June-2019-final.pdf> (Letöltve: 2021.05.13.)

³⁶ Cultural Property Protection Unit (CPPU). Az Egyesült Királyság haderején belül hivatalosan 2018-ban került felállításra az egység, jelenlegi parancsnoka Roger Curtis. Tartalékosokból álló 15 fős egység, építészek, régészek, műemléki, kultúrpolitikai szakértők a tagjai. Mindhárom haderőnem számára támogatást nyújtanak elsősorban a műveleti tervezés kapcsán, egyelőre a toborzás és kapacitásfejlesztés fázisában van. Forrás: Konferencia-előadás: Commander Roger Curtis, UK Cultural Property Protection Unit. *What is Cultural Property Protection?* BSI online conference, 13 October 2021.

feladatokkal felruházott katonai személyzet által, örökségvédelmi szakértők, NGO-k támogatásával;

4. konfliktust követő stabilizáció, vészhelyzeti segítségnyújtás, helyreállítások, melyek során a katonai erők támogatást nyújthatnak (például logisztika, kapacitásfejlesztés).³⁷

A Newcastle Egyetem további kutatója és a Kék Pajzs tagja például Emma Cunliffe régész, aki kifejezetten a közel-keleti, örökséget ért pusztításokkal foglalkozik, különösen az ISIL kapcsán. A korábban említett, a Koppenhágai Egyetem Regionális és Kultúraközi Tanulmányok Tanszéke keretein belül működő CHAC (Nordic Center for Cultural Heritage and Armed Conflict – Kulturális Örökség és Fegyveres Konfliktusok Északi Központja) független, interdiszciplináris kutatóműhely is említést érdemel. A szervezet kezdeti célja a NATO (North Atlantic Treaty Organisation – Észak-atlanti Szerződés Szervezete) *SPS CPP* (Science for Peace and Security Program – Best Practice for Cultural Property Protection in NATO-led Military Operations – Tudomány a Békéért és Biztonságért – Jó gyakorlatok kulturális javak védelmére a NATO által vezetett katonai műveletekben) 2014-2017 között futó projekt által elért eredmények – amelyek kiváló összefoglalását, egyben a NATO lehetőségeinek átfogó elemzését adja a projekt záró jelentése³⁸ – fenntartására irányult. A CHAC legfrissebb jelentése pedig kifejezetten a hibrid biztonsági kihívások tükrében vizsgálja a kulturális javak taktikai és stratégiai szerepét, valamint a NATO azok védelmével kapcsolatos mozgásterét.³⁹ Jelenleg nemzetközi szervezetekkel, katonai testületekkel, múzeumokkal stb. működik együtt, s nyújt szakmai támogatást a 21. századi fegyveres konfliktusok által a kulturális örökségvédelem terén állított komplex kihívások kezelése érdekében.

Az EU vonatkozásában a kapcsolódó alfejezetben ismertetendő jogi aktusok és stratégiai dokumentumok mellett a szervezet iraki tapasztalataira építő 2020-as jelentés érdemel említést, amely átfogóan elemzi az EU stratégiai megközelítését a kulturális örökség védelmének a konfliktusmegelőzés és -kezelés keretein belül, s amely az azóta eltelt időszak döntéseinek egyik alapjaként tekinthető.⁴⁰

³⁷ Stone, Peter G.: A four-tier approach to the protection of cultural property in the event of armed conflict. *Antiquity*, (2013) 87. 166-177.

³⁸ Rosén, Frederik: *NATO and Cultural Property. Embracing New Challenges in the Era of Identity Wars*. Report of the NATO Science for Peace and Security, Best Practices for Cultural Property in NATO-led Military Operations Project, CHAC, 2017.

³⁹ Rosén, Frederik: *NATO and Cultural Property: A Hybrid Threat Perspective*. Report. CHAC, 2022.

⁴⁰ EEAS – ECDPM: *The role of the European Union in the protection and enhancement of cultural heritage in conflict and post-conflict contexts in the Middle East region. The example of Iraq*. 1 October 2020. Elérhető: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/downloader/download-file?file=2020/10/Report-Cultural-Heritage-1Oct2020.pdf> (Letöltve: 2022.04.30.)

A nemzetközi jog előírásainak gyakorlati implementálása, valamint a kormányközi együttműködés fejlesztése érdekében az UNESCO több, tudatosságnövelést szolgáló kiadványt tett közzé az utóbbi években akár a nemzeti szintű szakági (például rendészeti, vámhatósági, katonai) szervek munkájának támogatása, akár az egyes nemzetközi szervezetek közötti kooperáció elősegítése céljával.⁴¹

Emellett a biztonsági kihívások és az érintett nemzetközi szervezetek átfogó vizsgálata érdekében az egyes témákhoz kapcsolódó általános szakirodalom feldolgozására került sor, melyből a teljesség igénye nélkül itt csak a legfontosabbakat említem. Az új háborúk kapcsán többek között Mary Kaldor,⁴² Herfried Münkler,⁴³ Giuseppe Caforio,⁴⁴ a hazai szakirodalomban pedig Resperger István, Somkuti Bálint és Kiss Ámos Péter kötete,⁴⁵ a terrorizmus és annak médiával való összefüggései vonatkozásában például Alex P. Schmid,⁴⁶ Gabriel Weimann,⁴⁷ Gus Martin,⁴⁸ magyar vonatkozásban Horváth Attila⁴⁹ írásai emelendők ki. A törekeny államiság és a szervezett bűnözés kapcsán többek között Stewart Patrick,⁵⁰ valamint Stefan Goertz és Alexander E. Streitparth⁵¹ műveire támaszkodtam.

Mali kapcsán a hazai szakirodalomban Marsai Viktor,⁵² Besenyő János és Miletics Péter,⁵³ Remek Éva,⁵⁴ míg Szíria és Irak, valamint az ISIL vonatkozásában N. Rózsa Erzsébet és szer-

⁴¹ Lásd például: UNESCO – BSI: *Distinctive marking of cultural property. Rules and practices*. Paris, UNESCO, 2021.; UNESCO: Information Kit: 1954 Hague Convention and its two Protocols. [dátum nélkül] <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954Convention-InfoKit-EN-Fina-webl.pdf> (Letöltve: 2021.01.08.); O’Keefe, Roger – Péron, Camille – Musayev, Tofiq – Ferrari, Gianluca: *Protection of cultural property: military manual*. UNESCO, 2016.; Zeynep, Boz: *Fighting the Illicit Trafficking of Cultural Property. A toolkit for European judiciary and law enforcement*. Paris, UNESCO, 2018.

⁴² Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Third Edition. Stanford, Stanford University Press, 2012.

⁴³ Münkler, Herfried: *The New Wars*. Cambridge, Cambridge Polity Press, 2005.

⁴⁴ Caforio, Giuseppe: *The Sociology of the Military and Asymmetric Warfare*. In: Caforio, Giuseppe – Nuciari, Marina (szerk.): *Handbook of the Sociology of the Military*. Second Edition. Cham, Springer International Publishing AG, 2018. 497-522.

⁴⁵ Resperger István – Kiss Ámos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014.

⁴⁶ Például: Schmid, Alex P. (szerk.): *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London and New York, Routledge, 2013.

⁴⁷ Weimann, Gabriel: *Terror on the Internet: the New Arena, the New Challenges*. Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 2006.

⁴⁸ Martin, Gus: *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues*. Thousand Oaks, SAGE Publications Inc, 2003.

⁴⁹ Horváth Attila: A terrorizmus és a média kapcsolatáról. *Acta Humana*, (2016) 5. 33-44.

⁵⁰ Patrick, Stewart: *Weak Links, Fragile States, Global Threats and International Security*. Oxford, Oxford University Press, 2011.

⁵¹ Goertz, Stefan – Streitparth, Alexander E.: *The New Terrorism. Actors, Strategies and Tactics*. Cham, Springer Nature Switzerland AG, 2019.

⁵² Például: Marsai Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

⁵³ Besenyő János – Miletics Péter: *Országismertető Mali*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2013.

zótársai⁵⁵ által publikált írások voltak segítségemre. Az egyes nemzetközi biztonsági szervezetek általános működéséhez az elsődleges források mellett Molnár Anna, Marsai Viktor és Wagner Péter szerkesztésében megjelent kötet⁵⁶ jelentett fontos forrást, míg kifejezetten az EBESZ (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) vonatkozásában Remek Éva 2020-ban megjelent monográfiája.⁵⁷

Mindezek mellett és a vonatkozó nemzeti és nemzetközi szintű jogi normák körén túl egyes konkrét események kapcsán a hazai és nemzetközi média forrásai, valamint a vizsgált nemzetközi szervezetek által kibocsátott sajtóközlemények szolgáltatott fontos forrásanyagot a témában.

1.3. KUTATÁSI CÉLOK, KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK

A disszertáció keretében megvalósuló *kutatás céljai*:

1. A koppenhágai iskola által a biztonság szektorális megközelítésének részeként meghatározott társadalmi biztonság területén felmerülő biztonsági kihívások beazonosítása a kulturális javak vonatkozásában.
2. Az ingatlan (épített) kulturális javak fegyveres konfliktusokban (propagandisztikus célok által vezérelten, ideológiai okokból) való célzott megrongálása/lerombolása, illetve az ingó kulturális javak tiltott kereskedelme biztonságpolitikai relevanciájának, nemzetközi terrorizmussal és szervezett bűnözéssel való kapcsolatának feltárása.
3. Az afrikai kontinens és közel-keleti térség mint etnikailag és vallásilag sokszínű, illetve a gazdaság és társadalom egyéb dimenziói mentén is erősen szabdalts országokat magába foglaló terület kitettségének vizsgálata a kulturális javakkal összefüggő biztonsági kihívások vonatkozásában, a nemzetközi terrorizmus az utóbbi évtizedben a térségre gyakorolt hatásának tükrében.
4. Az e biztonsági kihívások megválaszolására nemzetközi (globális vagy regionális) szinten létező, biztonságpolitikai szempontból releváns nemzetközi jogi rendelkezések, stratégiák, katonai, diplomáciai eszközök, egyéb nemzetközi projektek számbavé-

⁵⁴ Remek Éva: Ansar Dine – egy iszlamista szervezet. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): *Afrikai terrorista- és szakadárszervezetek*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2015. 229-234.

⁵⁵ Például: Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam Kalifátusa. Az átalakuló Közel-Kelet*. Budapest, Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2016.

⁵⁶ Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019.

⁵⁷ Remek Éva: *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouvertől Vlagyivosztokig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.

tele, illetve azok hatékonyságának vizsgálata egyes nemzetközi biztonsági szervezeteken; bűnmegelőző/bűnüldöző és vámügyi nemzetközi szervezeteken; valamint kapcsolódó nemzetközi szakmai kormányzati és nem kormányzati szervezeteken belül.

5. A nemzetközi jog- eszközrendszer magyar jogrendbe való implementálásának, gyakorlati érvényesülésének vizsgálata, valamint a V4-térségben a legjelentősebb vonatkozó missziós tapasztalattal és dedikált intézményi és jogi keretekkel rendelkező állammal – Lengyelországgal – való összevetése, javaslatok megfogalmazása a jövőre nézve.

A fenti célok elérése érdekében két *kutatási kérdés* került meghatározásra, amelyek összesen öt alkérdésre tagolódnak:

1. *A 21. századi megváltozott biztonsági környezet mennyiben hordoz magában a korábbi évszázadokhoz viszonyítva nagyobb fenyegetést a kulturális javakra nézve konfliktus- és válságövezetekben?*
 - 1.1. Milyen összefüggés van az „új háborúk”, média-orientált terrorizmus, terrorizmussal összefüggő szervezett bűnözés, törékeny államiság és a kulturális javak fenyegetettsége között?
 - 1.2. Az afrikai kontinens, valamint a közel-keleti térség vallási, etnikai sokszínűségéből adódóan mennyiben bírhat nagyobb kitettséggel a probléma kapcsán?
2. *Milyen módon lehet eredményesen fellépni a kulturális javak ellen elkövetett támadások megakadályozása, elhárítása, megtorlása érdekében?*
 - 2.1. Milyen módon fejlődött a nemzetközi jogi keretrendszer ezen a területen?
 - 2.2. Milyen eszköztárral rendelkeznek az egyes globális/regionális nemzetközi biztonsági szervezetek, illetve nemzetközi nem kormányzati szervezetek e biztonsági kihívások kezelése érdekében?
 - 2.3. Ez utóbbiak milyen feladatokat szabnak, vagy milyen lehetőségeket biztosítanak a (tag)államoknak?

E kutatási kérdések megválaszolása érdekében a disszertáció az alábbi öt *hipotézisre* épül:

- H1. A vizsgált nemzetközi biztonsági kihívások („új háborúk”, média-orientált terrorizmus, valamint a terrorizmussal összefüggő szervezett bűnözés és törékeny államiság) kiemelt fenyegetést jelentenek a kulturális javak megsemmisítése vagy a velük való illegális kereskedelem tekintetében.

- H2. Az etnikailag, vallásilag és kulturálisan rendkívül változatos afrikai kontinens, illetve közel-keleti térség kiemelten fenyegetett, ami a kulturális javak célzott pusztítását, valamint a velük való illegális kereskedelmet illeti. Ez betudható egyrészt a gyenge állami intézményi kereteknek, másrészt a belső, gyakorta etnikai-vallási törésvonalakra építő fegyveres erőszaknak, de önmagában a vallási-etnikai sokszínűség nem indokolja a nagyobb kitettséget.
- H3. A kifejezetten a kulturális javak ellen fegyveres konfliktusok során elkövetett támadások megakadályozására, elhárítására, megtorlására vonatkozó nemzetközi jogi keretrendszer fejlődése három szakaszra osztható, amelyeket a második világháború, a délszláv háború, valamint a Mali és Irak-Szíria területén történt terrorcselekmények tagolják.
- H4. Egyes globális/regionális nemzetközi biztonsági szervezetek a 2010-es évektől fokozatosan elkezdték biztonságiasítani a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekben való védelmének kérdését, valamint ezzel együtt átfogóbb diplomáciai és biztonságpolitikai eszköztárat alakítanak ki az ezirányú fellépéshez.
- H5. A 3. és 4. hipotézisben megfogalmazottakhoz kapcsolódóan, a nemzetközi jog és a nemzetközi rezsimek változásainak tükrében hazánk részéről a vonatkozó nemzetközi jogi előírások túlnyomó részének hazai jogrendbe való átültetése megtörtént –azonban azok gyakorlatba való integrálása mind az oktatás-képzés, mind az intézményi keret tekintetében további fejlesztést igényel az ország nemzetközi beágyazottságából adódóan.

1.4. ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK, ESZKÖZÖK

A kutatás a társadalomtudományok biztonsági tanulmányok területén valósul meg, s ennek megfelelően – e terület interdiszciplináris jellegére tekintettel – az egyes társtudományok módszereit és eszközeit is alapul veszi.

A dolgozat kevert – kvantitatív és kvalitatív adatokat egyaránt gyűjtő és elemző – módszertant alkalmaz a meghatározott kutatási problémák minél átfogóbb vizsgálata érdekében. A kevert módszertan John Creswell alapján a magyar szakirodalomban Etl Alex által leírt típusainak beágyazott felépítésű formáját alkalmazom, a kvalitatív módszereket részesítve előny-

ben, kvantitatív eszközöket kiegészítésként használva.⁵⁸ A dolgozat főként magyar, angol, francia és (a Lengyelországot érintő fejezet kapcsán) lengyel nyelvű elsődleges és másodlagos források széles körére, valamint a lentebb ismertetett empirikus kutatások eredményeire épít. Emellett több, a témához szorosan kapcsolódó nemzetközi továbbképzésen, előadáson, konferencián vettem részt, amelyek legfontosabb tapasztalatait szintén beépítettem az értekezésbe.

Az egyes fejezetek – a kapcsolódó hipotézisek lehető leghatékonyabb és legalaposabb vizsgálata érdekében – különböző kutatási módszerre épülnek.

Az 1. és 2. hipotézisben megfogalmazott állításokat a 2. fejezet a szakirodalmi áttekintést alapul véve felállított elméleti alapvetéseket követően a társadalomtudományi (különösen a nemzetközi tanulmányok területén végzett) kutatásokban elterjedté vált folyamatkövetés módszerével összeállított esettanulmányokat alkalmaz. Véleményem szerint e módszer alkalmas az új típusú biztonsági kihívások és a kulturális javak ellen konfliktusövezetekben elkövetett támadások közötti kapcsolat tudományosan alátámasztott magyarázatára, míg a bemutatni kívánt esettanulmányok rávilágítanak az afrikai kontinens, illetve a közel-keleti térség kitérttségére.

Elsőként Alexander L. George és Andrew Bennett fogalmazták meg,⁵⁹ majd később Derek Peach, illetve Rasmus Brun Pedersen dolgozta ki részletesebben a folyamatkövetési módszert, illetve annak altípusait.⁶⁰ A jelen disszertációban alkalmazott, deduktív elven alapuló *elmélet-tesztelő folyamatkövetés* célja egy vagy több konkrét esetben vizsgálni az ismert szakirodalom és logikai érvelés alapján elméleti szinten lefektetett ok-okozati mechanizmusok helytállóságát a gyakorlatban. A folyamatkövetés lehetővé teszi, hogy megalapozott oksági összefüggéseket tárjunk fel bizonyos folyamatok valós esetekben történő érvényesülését illetően is. Az elemzés középpontjában nem maguk az okok vagy a következmények vizsgálata, hanem az okok által kiváltott és a következményekhez elvezető oksági mechanizmus – vagyis a két végpont között feltételezett ok-okozati folyamat – létezésének igazolása, valamint tanulmányozása áll.⁶¹ Az elmélet-tesztelő folyamatkövetés kiválóan alkalmas olyan folyamatok leírá-

⁵⁸ Etl Alex: A biztonságpercepció elemzésének kevert módszere és a magyar biztonságpercepció vizsgálata. *Doktori (PhD) értekezés*, Budapest, Hadtudományi Doktori Iskola, 2021. 64-67.

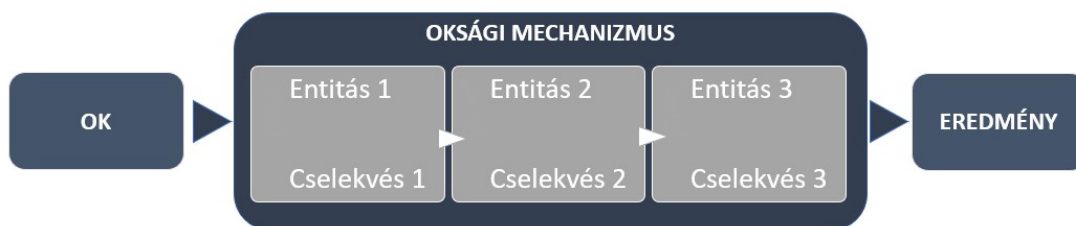
⁵⁹ George, Alexander L. – Bennett, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge (Massachusetts), USA, The MIT Press, 2005.

⁶⁰ Két elméletközpontú (elmélet-építő, elmélet-tesztelő) és egy esetközpontú (végkimenetel-magyarázó) típusú folyamatkövetési módszert határozott meg.

⁶¹ Beach, Derek: Process-Tracing Methods in Social Science. *Oxford Research Encyclopedias*, 25 January 2017. <https://oxfordre.com/politics/politics/abstract/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176?rskey=UWmSc&result=8#acrefore-9780190228637-e-176-div1-1> (Letöltve: 2022.03.22.)

sára, ahol egy vizsgálni kívánt esetben egy (feltételezett) okot és egy konkrét következményt/eredményt be tudunk azonosítani és feltételezzük, hogy ezek oksági kapcsolatban állnak egymással. Az elemzés segít közelebb vinni minket annak megértéséhez, hogy az adott ok hogyan és miért vezet a tapasztalt következményhez, amelynek segítségével egy alátámasztott, általánosan alkalmazható elméleti mechanizmust tárhatunk fel.

Az elemzés a folyamatkövetés ezen módszere során három elemből áll: a mechanizmusra vonatkozó elméleti koncepció felállítását követően a mechanizmus operacionalizálása, majd, az esettanulmányon keresztül konkrét tényekkel, a mechanizmus gyakorlatban megfigyelhető megnyilvánulásaival való alátámasztása következik. Az esettanulmány vizsgálja, hogy a feltételezett mechanizmus jelen volt-e a konkrét esetben, illetve, ha igen, a megjósoltaknak megfelelően működött-e. Az ok-okozati mechanizmus – önmagukban az okból az eredményig vezető utat nem magyarázó, de a teljes kép integráns, nem kihagyható elemeit képező – részekből tevődik össze. E részek általában entitásokból (például emberek, szervezetek, rendszerek) és hozzájuk rendelhető cselekvésekből állnak fel.⁶² A folyamatot a 2. számú ábra mutatja be sematikusán.

2. ábra: Folyamatkövetés módszerének modellje (saját szerk.)

A 3. hipotézis állítását vizsgáló 3. fejezet alapvetően dokumentumelemzésen (nemzetközi egyezmények, kapcsolódó jogértelmezési és -alkalmazási segédanyagok és büntetőbírói ítéletek) és a vonatkozó (elsősorban nemzetközi) szakirodalom feldolgozásán alapul, a nemzetközi jogi keretrendszer átfogó bemutatása és dinamizmusai felvázolása érdekében.

A 4. hipotézisre reflektáló 4. fejezet három eszközre építve vizsgálja a bemutatandó globális és regionális nemzetközi szervezetek keretében végbemenő biztonságiasítási folyamatot a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelme kapcsán. A stratégiai dokumentumok és egyéb, kapcsolódó, nyilvánosan elérhető elsődleges források (jogi aktusok, jelentések, iránymutatások, kézikönyvek stb.) elemzése, illetve a témában korlátozottan elérhető másodlagos források alkalmazása mellett, egyrészt egy, az Új Nemzeti Kiválóság Program (ÚNKP)

⁶² Beach, Derek – Pedersen, Rasmus Brun: *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. University of Michigan Press, 2019. 14-16., 23-67.

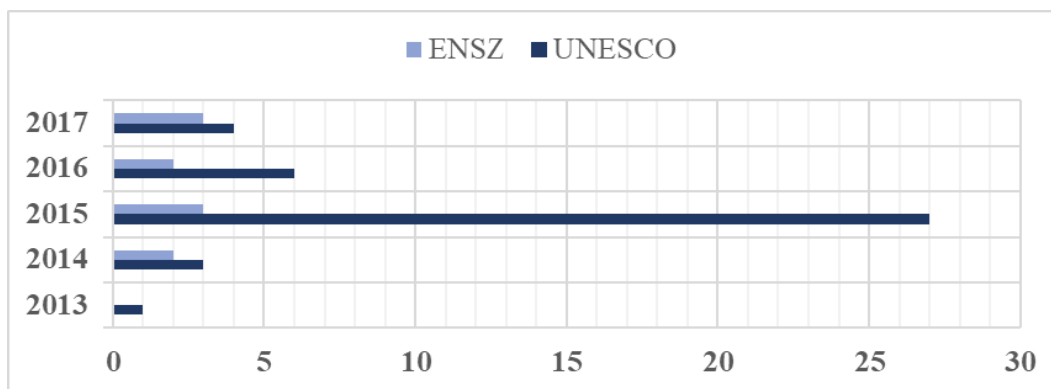
ösztöndíja keretében 2019 őszén megvalósított politikai diskurzuselemzési kutatásra (az ENSZ és az UNESCO vonatkozásában),⁶³ másrészt pedig egy szintén az ÚNKP által támogatott pályázat keretében lefolytatott nemzetközi kérdőíves kutatás eredményeire épít.⁶⁴

Kvalitatív diskurzuselemzéssel a biztonságiasítás 1.5.2. alfejezetben ismertetendő koncepcióját alapul véve vizsgáltam a kérdés nemzetközi békét és biztonságot fenyegető problémaként való kezelését és a fokozódó nemzetközi szándékot új, hatékonyabb eszközök felállítására. Az elemzés az adathalmaz körülhatárolhatósága érdekében az ENSZ (<https://www.un.org/press/en/>) és az UNESCO (az UNESCO főoldala [<https://en.unesco.org/news/>] és az UNESCO Világörökség Központ oldala [<https://whc.unesco.org/en/news/>]) hivatalos weboldalán 2013. április 1. és 2017. november 30. között („cultural heritage” vagy „culture”, valamint „Iraq” vagy „Syria” keresőszavak alatt) megjelent angol nyelvű sajtóközlemények alapján történt. Az időbeli keret kijelölésének kezdetét az ISIL 2013. áprilisi (e néven való) létrejötte, végpontját pedig egyrészt az ISIL által kontrollált területek túlnyomó részének visszafoglalása,⁶⁵ másrészt a ENSZ Biztonsági Tanács későbbiekben részletesen bemutatott 2347 (2017) határozatának elfogadása indokolja. Ez utóbbi – ahogyan a disszertáció is érvel – az ENSZ tekintetében e vizsgált biztonságiasítási folyamat kicsúcsosodásának tekinthető, amely folyamat különösen az ISIL általi pusztítások fényében értelmezhető. Az UNESCO tekintetében összesen 41 darab, az ENSZ esetében pedig 11 darab sajtóközlemény került beazonosításra és elemzésre, amelyek hozzájárultak a kapcsolódó szervezeti narratívák fő tematikáinak beazonosításához. A közlemények évek szerinti megoszlását a 3. számú ábra mutatja.

⁶³ Az elemzés a két nemzetközi szervezet mellett kitért továbbá Olaszország, illetve Franciaország ENSZ-hez akkreditált állandó képviselőjének weboldalán a jelölt időszakban megjelent sajtóközlemények elemzésére is, amelyeket azonban jelen disszertáció keretében nem tárgyalok. Lásd bővebben: Puskás Anna: The securitization of cultural heritage protection in international political discussion through the example of attacks of ISIL/Daesh. *International Scientific Journal Security & Future*, 3. (2019.) 3. 96-100.

⁶⁴ Lásd bővebben: Puskás Anna: Culture matters: European international organizations' policies for cultural property protection in conflict and crisis situations. *National Security Review*, 2021/2., 165-186.

⁶⁵ A terrrorszervezet által korábban kontrollált területek 95 százalékát 2017. decemberre sikerült visszafoglalni, az iraki miniszterelnök 2017. december 9-én pedig győzelmet hirdetett az ISIL felett. Forrás: Wilson Center: Timeline: the Rise, Spread, and Fall of the Islamic State. 28 October 2019. <https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state> (Letöltve: 2022.04.29.)

3. ábra: A vizsgált közlemények év szerinti megoszlása (saját szerk.)

A 2021. tavaszán végzett angol nyelvű, „*International organizations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments*” (Nemzetközi szervezetek standardjai és tapasztalatai művelési területen a kulturális javak védelme kapcsán) című kérdőíves kutatás (1. számú melléklet)⁶⁶ négy, az európai (euroatlanti) biztonság- és védelempolitikai struktúrákat meghatározó, hazánk hatályos – 5. fejezetben említendő – Nemzeti Biztonsági Stratégiája által nevesített regionális nemzetközi szervezet stratégiáit, standardjait és tevékenységeit vizsgálta a kulturális javak védelmének vonatkozásában a konfliktusmegelőzés során, válsághelyzetekben, valamint posztkonfliktusos környezetben. A kérdőív a NATO és az EBESZ mint alaprendeltetésénél fogva biztonság-fókuszú szervezetek, az EU (Európai Unió) mint egy kezdetben gazdasági céllal létrejött, de a biztonságpolitika területére is „átcsordult” szervezet, valamint az Európa Tanács (ET) mint egy elsősorban emberi jogok védelmére fókuszáló intézmény releváns, a téma által elsődlegesen érintett szervezeti egységeinek vezetőinek címezve került e-mail útján megküldésre. Az alábbi szervezeti egységek képviselőitől érkezett vissza egy-egy kitöltött kérdőív a megkeresés alapján:

- Európa Tanács, Kultúra és Kulturális Örökség Divízió (Council of Europe Culture and Cultural Heritage Division);
- Európai Bizottság Oktatásügyi, Ifjúságpolitikai, Sportügyi és Kulturális Főigazgatósága (a kérdőív kitöltése a Migrációügyi és Uniós Belügyi Főigazgatósággal és az Európai Külügyi Szolgálattal együttműködésben történt a megjegyzés alapján);
- NATO Civil-Katonai Együttműködési Kiválósági Központ (NATO Civil-Military Cooperation Centre of Excellence);

⁶⁶ A kérdőívet angol nyelven az 1. számú melléklet foglalja magában, az értekezésben azonban annak tartalmára és az abban foglalt egyes kérdésekre magyar nyelven történik hivatkozás.

- EBESZ Transznacionális Fenyegetések Főosztály, Határbiztonsági és -kezelési Osztály (OSCE Transnational Threats Department, Border Security and Management Unit)

Az EBESZ, valamint az Európa Tanács vonatkozásában minden kérdés tekintetében megválaszolásra került a kérdőív, míg a NATO esetében a 3.3., 5.1. és 5.2., az EU esetében pedig a 4.2., 5.1. és 5.3. kérdések tekintetében nem érkezett (értékelhető) válasz.

Megjegyzendő, hogy a NATO tekintetében a kérdőív a fentiek mellett megküldésre került a két stratégiai parancsnokság (Allied Command Operations – Szövetséges Műveleti Parancsnokság [ACO]; Allied Command Transformation – Szövetséges Átalakítási Parancsnokság [ACT]), a NATO Szövetséges Összhaderőnemi Parancsnokság (Allied Joint Force Command Naples), valamint a NATO tapasztalatfeldolgozó központja (Joint Analysis and Lessons Learned Centre) részére is, eredménytelenül. Az EBESZ tekintetében továbbá megkereséssel fordultam a szervezeten belül működő Konfliktusmegelőző Központ (Conflict Prevention Centre) is, de nem érkezett vissza részükről kitöltés.

A kérdőív a következő hat kérdéscsoportra épült:

1. Bevezetés (kulturális javak szervezet által alkalmazott definíciója);
2. Stratégiai dokumentumok és szabályozó eszközök;
3. Műveleti tapasztalatok;
4. Együttműködés és partnerségek;
5. Előírások és ajánlások a részt vevő államok/tagállamok/tagországok számára;
6. Oktatás és képzés.

Ezekben belül összesen 12 kérdés került meghatározásra az alábbi típusmegoszlás szerint: 7 nyitott, 2 szelektív félig zárt, 3 alternatív félig zárt. Láthatóan a nyitott kérdések túlsúlyt élveztek, illetve a zárt kérdések esetében az „egyéb” kategória, vagy az „igen” válasz kifejtésének lehetősége biztosított volt. Ezt a módszertani megközelítést a kérdőív jellege, annak szűk körben való terjesztése, valamint célja indokolta: a felmérés egy átfogó képet (és kevésbé számszerűsíthető adatokat) kívánt nyerni, hogy az egy kvalitatív jellegű összehasonlítás hiteles alapjául szolgáljon. A kérdőíves kutatás bővebben vett célja volt empirikus adatokkal vizsgálni, hogy:

1. A kulturális javak védelme milyen szerephez jut a vizsgált nemzetközi szervezetek biztonságpolitikai és védelmi stratégiáiban, iránymutatásaiban, valamint műveleti tapasztalataiban.

2. Milyen standardok léteznek a vizsgált nemzetközi szervezeteken belül a kulturális javak védelme vonatkozásában, amelyekhez a részt vevő államoknak/tagállamoknak/tagországoknak⁶⁷ igazodniuk kell, akár a szakszemélyzet képzése során, akár a különleges jogrendre vagy békeműveletekben való részvételre vonatkozó szabályok, előírások vonatkozásában.
3. A vizsgált nemzetközi szervezetek milyen jövőbeni célkitűzésekkel és prioritásokkal rendelkeznek a kulturális javak védelmének fejlesztése vonatkozásában tevékenységük során.

A kérdőív által vizsgált 4. témakör (a más kormányközi szervezetekkel, nemzetközi nem kormányzati szervezetekkel, helyi közösségekkel fennálló együttműködések és partnerségek feltérképezése) eredményei alapján került meghatározásra a 4. fejezet struktúrája is.

Az 5. hipotézis bizonyíthatósága az 5. fejezetben kerül kidolgozásra, szintén részben dokumentumelemzésre (vonatkozó jogszabályok, esetlegesen létező iránymutatások), valamint a témával hazai viszonylatban gyakorlati téren érintett szakemberekkel történt egyeztetésekre építve, annak érdekében, hogy a kulturális javak honvédelmi szempontú védelmével kapcsolatos tudatosság, prioritások és már meglévő eszközrendszer, valamint a jövőre vonatkozó lehetőségek beazonosíthatóak legyenek.

1.5. ELMÉLETI KERETEK

1.5.1. TÁRSADALMI BIZTONSÁG

Az értekezés egyik elméleti keretét – elsősorban a disszertáció 2. fejezete vonatkozásában – Barry Buzanhoz és szerzőtársaihoz, a Koppenhágai Békekutató Intézeten⁶⁸ belül formálódott, úgynevezett koppenhágai iskolához köthető társadalmi biztonság-koncepció adja, a közösségi identitás az elméletben betöltött központi szerepére tekintettel, amely szoros kapcsolatban áll a kulturális örökség kérdéskörével. A történelmi, vallási, kulturális szempontból fontos épített örökség egyes elemei – mint az adott etnikai/vallási csoport identitásának szimbólumai – igen gyakran válnak támadások célpontjává napjaink fegyveres konfliktusaiban. E támadások akár előrejelzői, akár kísérőelemei is lehetnek az identitáspolitikák által feltüzelt, társadalmi törésvonalak mentén kialakuló ellenséges csoportok közötti, erőszakba torkolló

⁶⁷ Az EU és az Európa Tanács „tagállam”, a NATO a „tagország”, míg az EBESZ a „részt vevő állam” terminológiát használja az adott szervezet tagjai megnevezésére.

⁶⁸ Copenhagen Peace Research Institute – COPRI

szembenállásnak, például az adott közösség által lakott terület bekebelezését, politikai intézményeik feletti kontroll megszerzését vagy végső soron fizikai megsemmisítésüket célzó törekvések során.

A hidegháború és a nukleáris fenyegetettségre épülő bipoláris szembenállás a Szovjetunió és a szocialista blokk védelmi szövetségeként funkcionáló Varsói Szerződés 1991-es felbomlásával megtörtént lezárulása a biztonsági kihívásoknak hagyományos katonai-politikai jellelű problémákon túlmutató, sokkal szélesebb skáláját hozta napvilágra, amely kihívás elé állította a hagyományos, hard power-eszköztárra épülő biztonsági megközelítést és ezzel együtt szükségessé tette a biztonságpolitika vizsgálódási keretének mind horizontális, mind vertikális bővítését is.⁶⁹ Ennek magyarázatára a koppenhágai iskola egy szektorális megközelítést dolgozott ki, amely a hagyományos (katonai, politikai) területek mellett a társadalmi, gazdasági és környezeti szektort is a biztonságpolitikai vizsgálódás részévé tette.⁷⁰ Ez nemcsak a biztonsági kihívások szélesebb körének strukturált vizsgálatát tette lehetővé, hanem a referens objektumok (a létfenyegetést elszenvedő alanyok, amelyek a túlélésre legitim érdekekkel bírnak)⁷¹ differenciálását is az egyes szektorokhoz kapcsolódóan. E koncepció a következő alfejezetben bemutatandó biztonságiasítási elmélettel együtt meghatározó szerepet játszott a kritikai biztonsági tanulmányok fejlődésében.⁷²

A szektorelmélet társadalmi dimenziójában megjelenő biztonsági kihívások referens objektumaként Barry Buzan és szerzőtársai az identitást – vagyis az egyének, közösségek önmeghatározását, azt az egyéni vagy politikai döntést, amellyel bizonyos tényezők alapján az adott közösség tagjaként azonosítják magukat – jelölték meg. A fenyegetés – vagyis a közösség létét veszélyeztető elem –, hasonlóan a biztonság más szektoraihoz, itt is gyakran szubjektív. Az, hogy egy adott közösség mitől érzi magát valós vagy vélt veszélyben, identitása kialakulásának történelmi kontextusától, identitásának jellegétől is függ. A szerzők mindazonáltal megállapítják, hogy amennyiben a biztonság egyéb dimenzióiban (például gazdasági egyen-

⁶⁹ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018. 20-38.

⁷⁰ A szektorelmélet elsőként Barry Buzan 1991-es *„People, States and Fear”* (Emberek, Államok és Félelem) című művében jelent meg. Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup és Pierre Lemaitre 1993-ban megjelent *„Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe”* (Identitás, Migráció és az Új Biztonsági Napirend Európában) című könyvében bevezetésre került a társadalmi önálló referens objektumként való értelmezésének lehetősége. Barry Buzan, Ole Waever, illetve Jaap de Wilde 1998-as *„Security: a new framework for analysis”* (Biztonság: egy új elemzési keret) című művében a szektorelmélet öt szektorának leírása mellett a biztonságiasítás (szekuritizáció) fogalmát is meghatározta.

⁷¹ Buzan, Barry – Waever, Ole – Wilde, Jaap de: *Security. A New Framework For Analysis*. Colorado, USA, Lynne Rienner Publishers Inc., 1998. 36.

⁷² Nyman, Jonna: Securitization theory. In: Shepherd, Laura, J. (szerk.): *Critical Approaches to Security. 1st Edition*. London, Routledge, 2013. 51-62.

lőtlenségek, amelyek különböző etnikai csoportokat másként érintenek) is állnak fenn feszültségek, nagyobb eséllyel fognak a társadalmi problémák is biztonsági kihívássá begyűrűzni.⁷³

Bár más megközelítésből vizsgálja a problémakört, de mégis egybecseng ezzel Marton Péter megállapítása a biztonsági komplexumok kérdésspecifikus vizsgálatának módszerét bevezető monográfiájában. Az általa leírt társadalmi komplexum kapcsán – bár kizárja, hogy etnikai, identitásbeli különbözőségeik kizárólagos okaivá válhatnak konfliktusoknak – megállapítja, hogy etnikailag sokszínű országokban gyakrabban jelentkezik erőszakos konfliktusba torló társadalmi instabilitás.⁷⁴

A koppenhágai iskola által felállított koncepció megszületésének európai kontextusát vizsgálva egyidejűleg figyelhető meg egyfelől az államok közötti integráció (Európai Közösségek létrejötte), másfelől az államokon belüli fragmentáció (Jugoszlávia felbomlása), amely alapjaiban rengette meg a klasszikus (nemzet)államokon alapuló rendet. Ez egyrészt rávilágít arra, hogy az új (hidegháború lezárulását követő) típusú biztonsági kihívások felszámolásához túl szűknek mutatkoznak a hagyományos állami keretek, másrészt pedig a biztonság társadalmi dimenziójának felértékelődését is eredményezi.⁷⁵

E folyamatok következtében a koppenhágai iskola felfogása szerint a társadalmi dimenzió kétféle értelmezési lehetőséggel bír, amely még inkább aláhúzza annak jelentőségét az utóbbi évtizedekben. Barry Buzan és szerzőtársai a társadalmi szektort egy másik műjükben a biztonság önálló referens objektumává tették, azáltal, hogy a biztonság állami és társadalmi vetületét elválasztották egymástól. Míg az állam esetében a szuverenitás megőrzése szükséges a túléléshez, addig a társadalom esetében az identitás a központi fogalom (etnikai-nemzeti vagy vallási identitás).⁷⁶

Az ezredfordulót követően a konfliktusokat egyre inkább meghatározó, vallásból eredő identitás mégis speciális helyet foglal el a társadalmi szektor keretein belül. Ole Waever *proto-szektorként* illeti a biztonság vallási dimenzióját, hiszen az ezzel kapcsolatos kihívások (például a vallási fundamentalizmus által motivált terrorizmus) a vallási közösség léte tekintetében fennálló fenyegetettség percepcióján – ezáltal a társadalmi biztonság vizsgáladási körén

⁷³ Buzan – Waever – Wilde (1998) i. m. 119-140.

⁷⁴ Marton Péter: *Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai*, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. 102-112.

⁷⁵ Kondorosi Ferenc: *A világ végvesélyben! A nemzetközi jog és politika új kérdései*. Pécs, Alexandra, 2015. 93.

⁷⁶ Roe, Paul: Societal Security. In: Collins, Alan (szerk.): *Contemporary Security Studies*. Fourth Edition. Oxford, Oxford University Press, 2016. 215-228.

– gyakran túlmutatnak, sokkal inkább magának a hitnek a védelmét helyezik a középpontba.⁷⁷ Egyes szerzők szorgalmazzák ezért a vallásilag heterogén társadalmakban kialakuló konfliktusok vallásbiztonsági szempontból való elemzését azok mélyebb megértése, s ezáltal hatékonyabb kezelése érdekében.⁷⁸ Más kutatók megállapítják, hogy amennyiben az identitás különböző formái szerinti, vagyis az etnikai-nemzeti és a vallási megosztottság egybeesik (mint a később hivatkozott jazidik esetében), az különösen ellenálló közösségek létrejöttét idézheti elő.⁷⁹

Bár a koppenhágai iskola elmélete alapvetően Európa-centrikus, a koncepció alkalmazhatósága más régiókra is érvényes: a hidegháború után a nagyhatalmi háttértámogatás megszűntével a társadalmi törésvonalak mentén kialakuló konfliktusok új lángra kaptak a „harmadik világ” több országában. A törékeny államiság és a „*társadalmi biztonsági dilemma*” (vagyis a csoportidentitás fenyegetettsége körüli aggodalmak esetleges etnikai erőszakba torkollása) együtthatására Paul Roe hívja fel a figyelmet: ha az állam képtelen alapvető szolgáltatásokat nyújtani, a biztonságot szavatolni állampolgárai számára, megteremteni a társadalmi kohéziót az államhatárokon belül, az állampolgárok hajlamosak lesznek más, alternatív azonosulási formát keresni. Ezekre az állam sajátosságaiból (legitimáció hiánya, az állam kizsákmányoló-jellege) adódóan elnyomó intézkedésekkel képes csak reagálni, amely tovább szítja a már fennálló feszültségeket.⁸⁰

Azzal, hogy a társadalom a biztonság önálló referens objektumává vált, mind az öt (korábban említett) szektorból érhetik fenyegetések, amelyek az identitás megkérdőjelezését jelentik. A társadalmi szektorból érkező fenyegetéseket tekintve a *horizontális verseny* esetében egy szomszédos, domináns kultúra vagy megszálló hatalom a kulturális, nyelvi stb. befolyásolásra törekszik (lásd például az ISIL akár a jazidi, akár a keresztény kisebbséget célzó atrocitásai Irakban), míg a *vertikális verseny* esetében az integráció/dezintegráció következtében szűkebb/tágabb identitás válik egyre inkább hivatkozási ponttá az adott közösség számára, amely elszakadási törekvésekhez (lásd délszláv háború) vagy éppen a nemzeti szuverenitás meggyengüléséhez vezethet. Másrészt (de részben az előzőkkel összefüggésben) pedig a belső (vagy akár kívülről jövő) katonai kihívások relevánsak az értekezés témájának szempontjából,

⁷⁷ Waewer, Ole: The Changing Agenda of Societal Security. In: Brauch, Hans Günther et al. (szerk.): *Globalization and Environmental Challenges. Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Berlin, Heidelberg, Springer, 2008. 587-588.

⁷⁸ Markovics Milán Mór: A Srí Lanka-i biztonságot veszélyeztető tényezők és a buddhizmus kapcsolatának vizsgálata. In: Baráth Noémi Emőke – Pató Viktória Lilla (szerk.): *A haza szolgálatában*. Konferenciakötet. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. 45-55.

⁷⁹ Roe (2016) i. m. 215-228.

⁸⁰ Roe, Paul: *Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma*. London & New York, Routledge, 2005. 56-74.

különösen mikor a katonai cselekmények egy etnikai/vallási csoport elnyomására, asszimilációjára/akkulturációjára irányulnak, kulturális reprodukciójuk kontrollálása, ellehetetlenítése (például a nyelvhasználati jog korlátozása, oktatási, kulturális intézményeik bezárása vagy akár azok lerombolása) céljával.⁸¹

A katonai dimenzió leginkább területi követeléseket is magukban foglaló, etnikai/vallási csoportok között fennálló feszültségek esetén jelenik meg – a „történelmi haza” védelme érdekében (lásd például a Koszovóval kapcsolatos területi igények és az albán-szerb feszültség), de bizonyos esetekben spill-over jelenséggént is értelmezhető, mikor más (nem katonai jellegű, például jogi-közigazgatási) eszközök nem vezetnek eredményre.⁸²

1.5.2. BIZTONSÁGIASÍTÁS

A poszthidegháborús, átalakult biztonsági környezet és a felmerülő új és megváltozott kihívások magyarázata érdekében a koppenhágai iskola kutatói az előző alfejezetben már idézett művükben bevezették a biztonságiasítás (*securitization*) koncepcióját. Ez az elméleti keret véleményem szerint alkalmas arra, hogy a kulturális örökség konfliktuszónákban való védelmének a nemzetközi béke és biztonság napirendre kerülésére irányuló folyamatát, s végső soron biztonságpolitikai, katonai eszközök alkalmazását (különösen békefenntartásra/békeépítésre irányuló erőfeszítésekbe való integráció lehetősége) alátámassza a későbbiekben bemutatásra kerülő nemzetközi szervezetek döntéseit, valamint képviselőinek retorikáját tekintve. Így az elmélet alkalmazása elsősorban az értekezés 4. fejezete vonatkozásában lesz releváns.

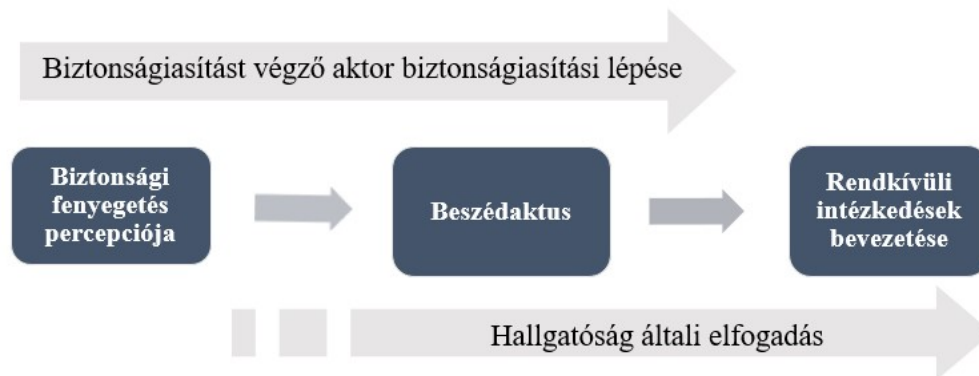
A biztonságiasítás Barry Buzan és szerzőtársai szerint az a lépés, „*amely a politikát annak rögzített játékszabályai közül kimozdítja vagy egy speciális politikává, vagy a politikai szint fölé teszi.*”⁸³ A biztonsági kihívássá válás folyamatát szemléltető biztonságiasítási koncepció alapvetően nyelvelméleti megközelítést alkalmaz. A biztonságiasítási folyamat (4. számú ábra) középpontjába a „beszédcselekvést” („*speech act*”) helyezi, azt állítva, hogy „*maga a ki-mondás a cselekvés. A szavak kiejtésével (...) teszünk valamit*”. Vagyis, az elmélet szerint bármely, a nyilvánosság előtti kérdés válhat biztonságpolitikai üggyé azzal, hogy egyrészt azt (tudatosan) létfenyegetésként állítja be a biztonságiasítást végző aktor (leggyakrabban a politikai elit) (ez a biztonságiasítási lépés), majd azt a hallgatóság (a referens objektum) akként

⁸¹ Roe (2016) i. m. 215-228.

⁸² Roe (2005) i. m. 56-74.

⁸³ Saját ford., Buzan – Waeber – Wilde (1998) i. m. 23.

fogadja el, ezzel felruházva a politikumot rendkívüli intézkedések bevezetésére (biztonságiasítás). Tehát, ez a kétfázisú folyamat erőteljesen interszubjektív és társadalmilag meghatározott, ami pedig a legfontosabb: politikai döntésen alapul.⁸⁴

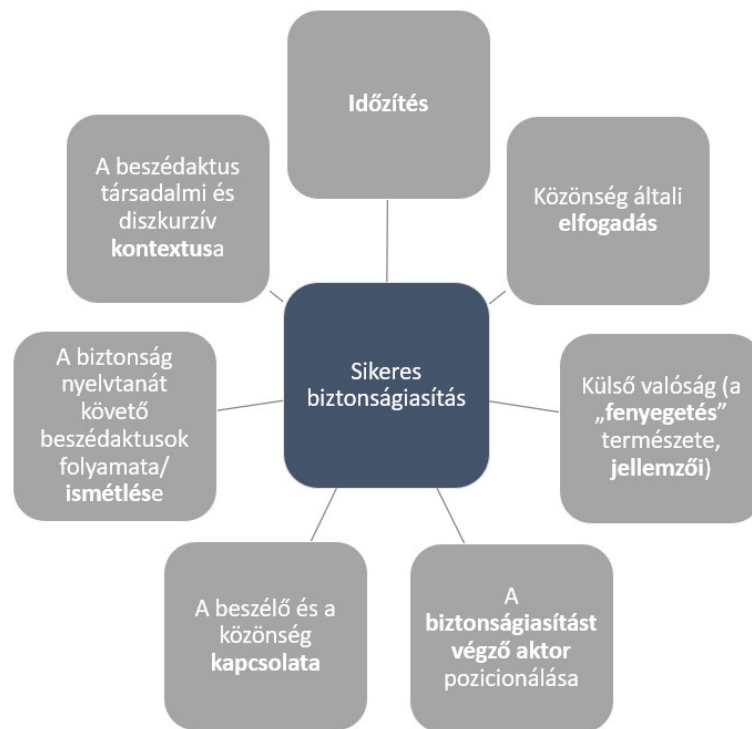
4. ábra: A biztonságiasítás folyamata (saját szerk.)

A folyamat sikerét nyelvészeti-nyelvtani tényezők (megfelelően felépített diskurzus, speciális retorikai struktúrák alkalmazása⁸⁵) mellett olyan külső tényezők is befolyásolják, mint az események történelmi-kulturális beágyazottsága. Ez utóbbira már Thierry Balzacq hívja fel a figyelmünket, s itt helyet kaphatnak olyan elemek is, mint a fenyegetés típusa (és annak kapcsolódása az adott közösség történelmi emlékezetéhez például) vagy a biztonságiasítást végző aktor hatalmának jellege és kapcsolata a közönséggel, de akár az időzítés is jelentősen befolyásolhatja a biztonságiasítási folyamat sikerességét. A hallgatóság központi szerepét szintén Balzacq emeli ki, felismerve, hogy ez utóbbi nyújt mind formális, mind morális támogatást a politikum számára rendkívüli intézkedések fogantatásához, így különösen fontos, hogy a beszédcselekvés rezonáljon a hallgatóság érzéseivel, elvárásaival, félelmeivel.⁸⁶ Az 5. számú ábra összefoglalva mutatja azon tényezők halmazát, amelyek kulcsfontosságúak a biztonságiasítás sikerességéhez.

⁸⁴ Uo., 23–45.

⁸⁵ A kérdés sürgető, létfenyegetést jelentő voltát, elsődlegességét hangsúlyozó narratíva alkalmazása.

⁸⁶ Balzacq, Thierry: A theory of securitization: origins, core assumptions, and variants. In: Balzacq, Thierry (szerk.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York, USA, Routledge, 2011. 1-30.

5. ábra: A sikeres biztonságiasítás feltételei (saját szerk.)⁸⁷

A koppenhágai iskola elméletének szűkre szabottságát és a koncepció bővítésének szükségességét Matt McDonald három szempontból fogalmazta meg. A biztonságiasítási lépés (beszédaktus) formájának (csupán a domináns politikai elitre, valamint a diszkurzív megnyilvánulásokra fókuszál), kontextusának (csupán a beavatkozás pillanatát vizsgálja) és természetének (csak a fenyegetések akként való minősítését veszi figyelembe) korlátozottsága véleménye szerint a biztonságpolitikákat reaktív és alapvetően negatív fényben tünteti fel. Balzacq fenti megállapításaival összhangban McDonald is hiányolja a közönség és a társadalmi, politikai, történeti kontextus szerepének hangsúlyozását. Annak vizsgálatát is szükségesnek tartja, hogy mi alapján erősödnek fel, vagy éppen vannak elhalkítva bizonyos potenciális, az adott közösséget érintően biztonságiasítást végző aktorok.⁸⁸

Az elmélet további kritikájaként/továbbgondolásaként fogalmazódott meg, hogy a koppenhágai iskola alapvetően nyelvészeti, verbális kommunikációs eszközökre fókuszál, a nonverbális eszközöknek, például a fizikai cselekvéseknek, bürokratikus eszközöknek,⁸⁹ vagy vizuális elemeknek is jelentős szerep jut („vizuális biztonságiasítás”)⁹⁰ a tele-, s napjainkban még

⁸⁷ Nyman (2013) i. m. 59.

⁸⁸ McDonald, Matt: Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*, 14. (2008) 4. 563-587.

⁸⁹ Uo., 563-587.

⁹⁰ Hansen, Lene: Theorizing the image for Security Studies: Visual securitization and the Muhammad Cartoon Crisis. *European Journal of International Relations*, 17. (2011) 1. 51-74.

inkább a digitális hálózati kommunikáció egyre szélesebb körű (ki)használásával. Ez a disszertáció által vizsgált problémakör szempontjából is kiemelt fontossággal bír, ahogy azt például az ISIL által a kulturális értékek pusztításáról közzétett videók, illetve azok különböző médiaorgánumok általi felhasználásánál láthatjuk majd.⁹¹ Michael C. Williams is rámutat a vizuális média tömegkommunikációban betöltött szerepe kapcsán tapasztalható felértékelődésnek (lásd 9/11-ről szóló tévés közvetítések) a biztonságiasítás elméletére gyakorolt hatására, s a képek reprezentatív és befolyásoló szerepének figyelembe vételét javasolja biztonságpolitikai állásfoglalások, stratégiák kialakításában.⁹²

Itt ki kell emelni a média szerepét: ahogy Fred Vultee fogalmaz, a biztonságiasítás egyrészt független keretezési (*framing*) eszközként funkcionál azáltal, hogy rávilágít egy kérdés (referens objektum) egzisztenciális fenyegetettségére, rámutat az affektív és kognitív válaszokra, másrészt pedig a biztonságiasítás a média hatásaként is értelmezhető (azáltal, hogy a média felerősít vagy elhallgat bizonyos témákat). Az, hogy a hírek hogyan közvetítenek bizonyos kérdéseket, már a valóságnak a szakértők/hatóságok általi, kulturálisan befolyásolt rekonstrukciója, és egy-egy médium célközönsége között eltéréseket mutathat.⁹³

1.5.3. SOFT POWER

A soft power (puha hatalom) koncepciójának meghatározása Joseph S. Nye, Jr., amerikai politológus, a nemzetközi tanulmányok neoliberais iskolájának egyik szellemi atyja nevéhez köthető, aki először 1990-ben megjelent könyvében⁹⁴ vázolta fel azt az elméleti keretet, amelyet 2004-es művében⁹⁵ dolgozott ki részletesen, majd 2011-es kötetében⁹⁶ egészített ki. Megfogalmazásában a soft power „közös értékek iránti vonzerő” előidézésére, s „ezen értékek eléréséhez való hozzájárulás helyességének és kötelességének”, vagyis egyfajta morális meggyőződés, kötelességtudat magáévá tételére irányul.⁹⁷ A disszertáció témája szempontjából – s különösen a 4. és 5. fejezet vonatkozásában – a soft power-eszközök alkalmazása kiemelten

⁹¹ Smith et al. (2016) i. m. 164-188.

⁹² Williams, Michael C.: Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. *International Studies Quarterly*, 47. (2003), 511-531.

⁹³ Vultee, Fred: Securitization as a media frame: what happens when the media 'speak security'. In: Balzacq, Thierry (szerk.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York, USA, Routledge, 2011. 77-93.

⁹⁴ Nye, Joseph S., Jr.: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York, USA, Basic Books, 1990.

⁹⁵ Nye, Joseph S., Jr.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York, USA, Public Affairs, 2004. (Printing 21 2021)

⁹⁶ Nye, Joseph S., Jr.: *The Future of Power*. New York, USA, Public Affairs, 2011.

⁹⁷ Nye (2004) i. m. 5-11.

fontos elem a kulturális örökség védelme és megőrzése érdekében globális szinten, akár nemzetközi kormányközi szervezetek, akár nemzetközi NGO-k, akár egyes államok tevékenységét vizsgáljuk. Így az ezen alfejezetben ismertetendő elméleti keret alapul szolgál a később bemutatásra kerülő retorikák, szabályok, stratégiák és egyéb biztonságpolitikai relevanciájú eszközök tágabb kontextusban való értelmezéséhez. Amint azt a későbbi fejezetekben látni fogjuk, a puha hatalomgyakorlás a gyakorlati intézkedések igen változatos körét magukban foglalhatják kampányok megvalósításától képzések, együttműködési programok kialakításán át a békeműveletek keretében nyújtott katonai támogatásig.

A hatalom – vagyis egy kívánt eredmény elérése érdekében mások viselkedésének befolyásolására való képesség – gyakorlásának több formája lehet. Az, hogy mekkora hatalommal rendelkezünk és milyen formában tudjuk azt hatékonyan kamatoztatni, erősen kontextusfüggő, erőforrásaink, kapcsolataink jelentősen befolyásolják azt.⁹⁸ A hatalomgyakorlás kemény (hard) és puha (soft) formái nem élesen elválasztható kategóriák. Sokkal inkább egy skálaként írhatók le azok a viselkedésformák, amelyek a kemény és a puha formák között húzódnak a parancstól a kényszerítésen, fenyegetésen, szankcionáláson keresztül (hard power) a keretezésen (*framing*), a meggyőzésen és a vonzás kialakításán át az együttműködésig (soft power).⁹⁹

A 21. században megfigyelhető globális hatalomeltolódások egyik formájaként vált meghatározó jelenséggé napjaink nemzetközi folyamatainak értelmezésében a *hatalom diffúziója*, amely a nemzetállamok szerepét háttérbe szorítja a nemzetközi kapcsolatokban egyéb szereplők (nemzetközi szervezetek, terrorhálózatok, multinacionális cégek, [nemzetközi] NGO-k vagy akár egyének) megjelenésével. Ezzel együtt napjaink határokon átnyúló biztonsági kihívásainak kezelése, valamint az államok közötti erősödő kölcsönös függőségből adódóan a hard eszközök alkalmazásának költségessége is a soft power jelentőségének növekedéséhez vezet.¹⁰⁰ Tehát, a soft power alkalmazása nem csak az államok sajátossága, sőt, bizonyos entitások jellegüknél fogva kifejezetten a soft power területén rendelkeznek hatékony fellépési lehetőségekkel, ahogy azt bizonyos nemzetközi szervezetek esetében¹⁰¹ látni fogjuk. Emellett például a célországban levő civil szervezetekkel való kapcsolat is fontossá válik (akár a nemzetközi szervezetek soft power eszköztárában is, amelyre szintén utalni fogok a 4. fejezetben).

⁹⁸ Nye (2004) i. m. 1-11.

⁹⁹ Nye (2011) i. m. 3-24.

¹⁰⁰ Uo., 113-122.

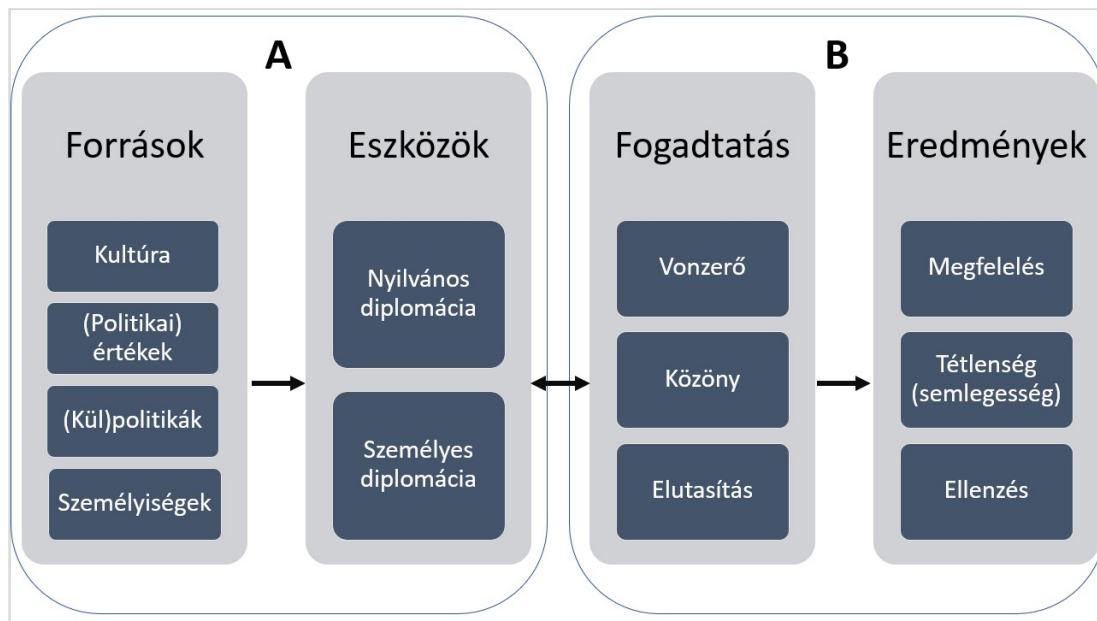
¹⁰¹ A soft power a nemzetközi szervezetek esetében módszer és egyben eszköz is lehet, ezt kiválóan példázza az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, amelyről a későbbiekben bővebben is lesz szó. Részletekért lásd Remek (2020) i. m. 21-37.

Nye a hatalom három „arcát” különbözteti meg, melyek mindegyikében értelmezhető a puha-kemény hatalom elhatárolása. Elsőként, a másik fél kezdeti preferenciáitól és stratégiáitól eltérő magatartás elérésének módját vizsgálva a soft power a meggyőzést használja. A hatalom második „arcaként” a másik fél cselekvései napirendjének befolyásolását említi, amelynek puha formája a keretezés. A harmadik dimenzióban pedig a másik fél preferenciáinak formálását nevezi meg a szerző, amelynek kapcsán a soft eszköztár a pozitív vonzerő kialakításának lehetőségeivel (szimpátia, bizalom, hitelesség, tisztelet kialakítása; inspiráció, vonzerő a csatlakozásra a képviselt értékeken, víziókon keresztül). Azt ugyanakkor fontos látni, hogy e három puha módszer (meggyőzés, keretezés, vonzerő) a gyakorlatban szoros összefüggésben áll egymással, ugyanis például a hatékony meggyőzés is sokban múlik a megfelelően keretezett, megfelelő narratívába ágyazott érvek felépítésén, valamint egy attraktív légkör kialakításán. Emellett hangsúlyozandó, hogy a befolyásolni kívánt célközönség beható ismerete, valamint a megfelelő kapcsolat kialakítása (a hitelesség, legitimitáció érdekében) kulcsfontosságú bármely, puha hatalmi mechanikákra épülő stratégia kialakítása során.¹⁰²

A Nye által felállított koncepció bár népszerűvé vált, sok kritika érte azt többek között a lehatárolhatóság és a gyakorlatban való alkalmazás nehézségei miatt. Hendrik W. Ohnesorge 2020-ban megjelent könyvében ezt kívánja orvosolni, mikoris a soft power-elméletet négy alegységre (források, eszközök, fogadtatás, eredmények) bontva elemzi a folyamat szereplői ([A] soft power alkalmazó fél és [B] célközönség) szerint (6. számú ábra). Emellett Ohnesorge kutathatóságot elősegítő indikátorokat is kínál, egyúttal bizonyos elemeiben kiegészítve Nye elméletét.¹⁰³ Az alábbiakban a koncepciót elsősorban Nye műveire támaszkodva, de Ohnesorge pontosításaival együtt ismertetem. Mind Nye, mind Ohnesorge különbséget tesz az aktív és a passzív soft power között, de az alábbiakban csak az aktív forma kerül bemutatásra.

¹⁰² Nye (2011) i. m. 81-109.

¹⁰³ Ohnesorge, Hendrik W.: *Soft Power. The Forces of Attraction in International Relations. Global Power Shift*. Cham, Switzerland, Springer, 2020. 1-22., 85-226.

6. ábra: Az aktív soft power gyakorlásának elemei (saját szerk.)¹⁰⁴

A soft power alkalmazása során történő befolyásolást a hatalomgyakorló sajátos módszerekkel éri el, amelynek általánosságban véve három forrása lehet. Egyrészt, ez lehet az adott *kultúra* – amely Nye definíciója szerint azon értékek és gyakorlatok összességét foglalja magában, amelyek speciális jelentéssel bírnak az adott társadalom számára – *iránti vonzerő*, amely többféle formában nyilvánulhat meg. Formát ölthet a magaskultúrában – irodalomban, művészetekben – vagy az elsődlegesen szórakoztató célú tömegkultúrában.¹⁰⁵ Másrészt, forrása lehet a hazai/nemzetközi szinten képviselt *politikai értékek vonzereje és azok összhangja a konkrét politikai tevékenységekkel*, illetve multilaterális platformokon való képviseletük.¹⁰⁶ Harmadrészt pedig a *külpolitikák* – például az állam nagystratégiája és annak legitimitása, az alkalmazott eszközök a külkapcsolatokban – *vonzereje*.¹⁰⁷ Emellett Hendrik W. Ohnesorge egy negyedik forrást, a *személyiséget* is megnevezi, amelyben befolyásoló tényező lehet a meghatározó politikai képviselők karaktere (karizma), az őket körülvevő tanácsadói kör, valamint a másik fél képviselőivel vagy nyilvánosságával ápolt kapcsolat is.¹⁰⁸ Meglepő módon a gazdasági, valamint katonai erőforrásoknak is lehetnek soft power elemei, mely utóbbiról lentebb részletesebben lesz még szó.

¹⁰⁴ Saját szerkesztés Ohnesorge (2020) i. m. 89. alapján

¹⁰⁵ Nye (2004) i. m. 11.

¹⁰⁶ Ohnesorge (2020) i. m. 107-112.

¹⁰⁷ Nye (2004) i. m. 11-15.

¹⁰⁸ Ohnesorge (2020) i. m. 112-135.

A soft power eszközeit vizsgálva Ohnesorge a *nyilvános és a személyes diplomácia* eszköztárát emeli ki.¹⁰⁹ Előbbi különösen fontos és sokrétű fellépési lehetőséget rejt magában, amellyel nem csak államok élhetnek: a napi szintű kommunikáció mellett a stratégiai kommunikáció megfelelő felépítése, valamint még tágabb kontextusban a hosszú távú kapcsolatépítés (például ösztöndíjakon, csereprogramokon, képzéseken, konferenciákon, médiacsatornákhöz való hozzáféréseken keresztül) igencsak jelentős potenciálokat rejthet magában a célok elérése érdekében.¹¹⁰

Ami a katonai dimenzió puha eszköztárát illeti, a fegyveres konfliktusok jellegének és ezzel párhuzamosan (ahogy azt a 4.6. alfejezetben látni fogjuk) a békeműveletek mandátumának változása a katonai erő alkalmazását egyre szélesebb skálán teszik lehetővé. Ezekben az esetekben a „fejek és a szívek megnyerése” érdekében a helyi körülményekre és kulturális kontextusra reflektálni képes együttműködés is jelentős szerepet kap, ahogy azt a vizsgálandó nemzetközi szervezetek esetében is látni fogjuk. Nye a katonai erőforrások többnyire „puha” alkalmazása kapcsán a *védelmet* (szövetségi keretekben való együttműködés és békefenntartás) valamint a *segítségnyújtást* (például harmadik ország fegyveres állománya számára képzések nyújtása, nemzetközi gyakorlatokban való részvétel, humanitárius segítségnyújtás, katasztrófaelhárítás) nevezi meg.¹¹¹

Tekintettel arra, hogy a későbbi fejezetekben bemutatandó gyakorlati eszközök egy része viszonylag új mechanizmust foglal magában és kevés adat áll rendelkezésre azok hatékonyságát illetően, így a soft power-konceptió másik két alegység vizsgálatára, nevezetesen a fogadtatásra (vonzerő, közöny, elutasítás) és az eredményre (megfelelés, tétlenség, ellenzés) csak töredékesen tér ki a disszertáció.

1.6. ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE, LEHATÁROLÁSOK

Bármennyire is magától értetődőnek tűnik első pillantásra, a vizsgált témakör tárgyalása előtt mégis elengedhetetlennek mutatkozik a főbb fogalmak, valamint földrajzi határok pontos definiálása. Ezen belül is szükségesnek tartom bővebben vizsgálni jelen alfejezet keretein belül a címben is szereplő kulturális javak fogalomkörének jelentéstartalmát és használatának indokoltságát, összevetve az értekezésben többször megjelenő kulturális örökség fogalmával.

¹⁰⁹ Ohnesorge (2020) i. m. 135-171.

¹¹⁰ Nye (2011) i. m. 81-109.

¹¹¹ Nye (2011) i. m. 25-49.

A történelem folyamán majd minden társadalom, vallási közösség rendelkezett olyan, különlegesnek tulajdonított helyekkel, tárgyakkal, amelyek a közvetlen hasznosságon túli, kiemelt jelentőséggel bírtak. A zsidó-keresztény kultúrkör kapcsán a Szövetség materializálódásának, egyes helyek tiszteletének kezdetekig visszanyúló példáit láthatjuk (például a Tízparancsolat kőtáblái, Frigyláda; Ráhel sírja), illetve a keresztény vallásgyakorlásnak a privilegiált tárgyak kultusza (például szentek ereklyéi, Mandylion) a korai évszázadoktól kezdve integráns részét képezte. A másik két ábrahámi valláshoz képest talán az iszlám kapcsán tapasztalható legkevésbé a hit tárgyi megnyilvánulásainak kultikus szereppel való felruházása (habár az iszlám későbbiekben tárgyalt, a „szentek” tisztelete köré szerveződő szúfi irányzata kivételt képez). Azonban egyes tárgyak a középkorban gyökerező jelentőséggel bírnak (például a Kába kő, Mohamed próféta és leszármazottai egyes tulajdonságai, és más próféták ereklyéi), illetve egyes prominens személyek végső nyughelye (türbék) is zárandoklatok úticéljává vált. Az ereklyék amellet, hogy a hit megélésének elmélyítését szolgálják, a szent személyekhez köthető közös történelmi emlékezet fenntartásához is hozzájárulnak, még ha tiszteletük és az azt övező gyakorlatok más tartalommal is alakultak ki az egyes vallásokban.¹¹²

Az egyistenhitet valló közösségek terjedését megelőző, ókori, politeista vallású népek fizikai emlékeink megőrzésére való igény szintén jelen volt a kezdetektől fogva (lásd például egyiptomi piramisok), akár pusztán csodálatból, akár azok újraértelmezése által, akár egyes elemeiben integrálva azokat (egy-egy tárgy saját vallásgyakorlásba átemelésére is akadnak példák).¹¹³

Az örökség egyházi kereteken kívüli, nemzeti értelmezése, valamint a közintézmények által biztosított védelem érdekében támasztott igény – ezáltal az intézményesített műemlékvédelem és a közgyűjtemények megjelenése – azonban (némileg paradox módon) a francia forradalmat követően szökkent szárba. A megőrzés, védelem szükségességét a múlt művészi igényű emlékei tekintetében egyrészt az azokhoz kapcsolódó tradicionális értékek, másrészt pedig a nemzet morális gazdagságát jelképező közös kötelék tette indokoltá.¹¹⁴ A 20. században pedig az UNESCO és más kulturális nemzetközi szervezetek felállításával a védelem egy újabb – regionális vagy globális – szinten vált biztosíthatóvá.

¹¹² Waleed Meri, Josef: Relics of Piety and Power in Medieval Islam. *Past & Present*, (2010) 206. 97-120.

¹¹³ Bővebben lásd: Feener, R. Michael: Muslim Cultures and Pre-Islamic Pasts: Changing Perceptions of „Heritage”. In: Rico, Trinidad (szerk.): *The Making of Islamic Heritage. Muslim Pasts and Heritage Presents*. Palgrave Macmillan, USA, 2017. 23-46.

¹¹⁴ Babelon, Jean-Pierre – Chastel, André: *La notion de patrimoine*. (Quatrième réimpression), Editions Liana Levi, 2010. 13-25.; 57-70.

Az egy-egy közösség vagy az egész emberiség számára jelentőséggel bíró kulturális, történeti, művészeti értékek együttes megragadására nem létezik egységes kifejezés, szűkebb vagy tágabb értelmezésben való körülírására többféle megközelítés található a szakirodalomban. Már a fenti megfogalmazásból levonható az első különbségtétel a múlt által ránk hagyományozott örökség tekintetében, mégpedig a természeti és az ember alkotta között, bár a két kategória metszéspontjában is találhatunk örökségelemeket (például kultúrtájak).

Az ember alkotta örökség fogalomfejlődésében a történeti műemlékekre fókuszáló vizsgálódástól a francia forradalom „nemzeti örökség”-megközelítésén át napjainkban a kollektív emlékezettel szoros kapcsolatban álló kulturális örökség¹¹⁵ (angol, illetve francia terminológiában: *cultural heritage*, *patrimoine culturel*) nyolcvanas években megszülető és elterjedő – azonban homályos (fuzzy) határokkal rendelkező – fogalmáig hosszú út vezetett.¹¹⁶

A kulturális örökség Sonkoly Gábor megfogalmazásában „*a közösség számára fontos jelentéssel bíró tárgyak vagy tárgyakkal kifejezett immateriális dolgok készlete.*” A szerző szerint a kulturális örökség által „*bármely közösség számára lehetővé válik egyéni emlékezetéből fakadó, épp aktuális identitásának intézményesítése.*”¹¹⁷ E gondolat rávilágít a következő (nem mindig éles) határvonalra, amely már a kulturális örökség fogalmán belül húzódik, nevezetesen a szellemi (immateriális) és a tárgyasult (materiális) örökség között. Míg a szellemi örökség védelmére irányuló nemzetközi szintű törekvések viszonylag újkeletűek,¹¹⁸ addig az örökség írott, tárgyi vagy épített formáinak nemzetközi védelme már az előző évszázad közepétől elkezdett formát ölni. De egy másik fontos elemet is kiemel Sonkoly meghatáro-

¹¹⁵ A kulturális örökség fogalmának mibenlétére és egyes kategóriáira jelen értekezés terjedelmi keretek miatt csak korlátozottan térhet ki, azonban annak mélyebb megismerésére a témával kapcsolatban a fentiekben hivatkozottakon kívül rendelkezésre álló további szakirodalom bővebb iránymutatást nyújt. A teljesség igénye nélkül a témában született átfogó kötet például: Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2004.; György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Budapest, OSZK; Akadémiai Kiadó, 2005.; Peralta, Elsa – Anico, Marta (szerk.): *Heritage and Identity*. Oxon, New York, Routledge, 2009.; Waterton, Emma (szerk.): *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*. Palgrave Macmillan, 2015.; Logan, William – Craith, Mairéad Nic – Kockel, Ullrich (szerk.): *A Companion to Heritage Studies*. Wiley Blackwell, 2016.

¹¹⁶ Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. *Regio*, 11. (2000) 4. 45-66.

¹¹⁷ Uo., 45-66.

¹¹⁸ Az UNESCO keretében 2003-ban került elfogadásra a szellemi kulturális örökség védelméről szóló egyezmény, amely a közösségekhez köthető, nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szóbeli hagyományok és kifejezési formák (például nyelv); előadóművészetek (például zene, tánc); társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események; a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok; valamint a hagyományos kézművesség elemei és az ezekhez kapcsolódó tárgyak, műalkotások, helyszínek védelme érdekében született. A szellemi örökség koncepciója az örökség élő voltát és az adott közösség identitásában játszó központi szerepét hangsúlyozza. Forrás: Csonka-Takács Eszter: Élő kulturális értékek mai közösségekben – a szellemi kulturális örökség közösségi aspektusai. In: Arapovics Mária, dr. – Bereczki Ibolya, dr. – Nagy Magdolna (szerk.): *Kulturális örökség – múzeumi közösségek*. Múzeumi iránytű 15. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, 2018. 105-116.

zása: mégpedig az örökség és a közösség, a közösségi emlékezet, identitás szoros összefonódását. Ez egészen odáig visz minket, hogy az örökség meghatározásában azok társadalmi funkciójából (például spirituális reflexió, nemzeti emlékezet, vagy épp ellenkezőleg társadalmi megosztottság és ellenállás; valamint a tömegturizmus hatására gyakran a szórakoztatási cél is társul e funkciókhoz) adódóan egyéni vagy kollektív emlékezetben betöltött szerepük, a kapcsolódó történelmi asszociációk előtérbe kerülnek a tárgy inherens, statikus értékeivel szemben.¹¹⁹ Ez a dimenzió kulcsfontosságú a későbbiekben tárgyalt, egyes örökségi elemek ellen elkövetett célzott támadások mögött meghúzódó okok megértéséhez.

Az a koncepcionális fókuszváltás, amely a kulturális örökség fogalmának elterjedésével beköszöntött, napjainkra azt is lehetővé teszi, hogy az identitás bármely formája (nemzeti, etnikai, vallási stb.) és szintje (kontinentális, nemzeti, regionális, helyi stb.) intézményesíthető legyen és a kulturális örökség által, amely azonosulási pontként szolgál az adott identitás köré szerveződő közösség számára.¹²⁰ Ez a szubjektív és emlékezetben alapuló megközelítés egyben a múlt „szelektív” (és koronként változó) használatának lehetőségét, valamint a múltértelmezés dinamikusságán keresztül az örökség „narratíva”-jellegét is magában hordozza a jelen (politikai/társadalmi stb.) igényeinek megfelelően. Hiszen mindig az adott kor közössége ruházza fel jelentőséggel és jelentéstartalommal saját örökségét (és nevezi meg egyáltalán, mit tart részének), ahol a közösen megélt múlt válik a közösen alakítandó jövő alapjává. Ez még inkább rávilágít az örökség materiális elemeinek szimbolikus szerepére, valamint az immateriális-materiális dimenzió elválaszthatatlanságára. Kapcsolódva a disszertáció mottójához, „*az örökség legalább annyira szól a múlt feledéséről, mint az arra való emlékezésről*”.¹²¹ Jelen disszertáció azonban a kulturális javak (angol, illetve francia terminológiában: *cultural property*, *bien culturel*) terminológiáját használja, két megfontolásból. Egyrészt a vizsgálandó téma jobb körülhatárolását segítő, e fogalom kifejezetten az örökség tárgyiasult (ingó és ingatlan) formáira fókuszál a kulturális örökség fent említett homályos fogalmi határaival ellentétben. Másrészt pedig a vonatkozó és a disszertáció szempontjából elsődleges fontosságú nemzetközi (hadi- vagy humanitárius) jog is e kifejezést alkalmazza.¹²² Itt meg kell je-

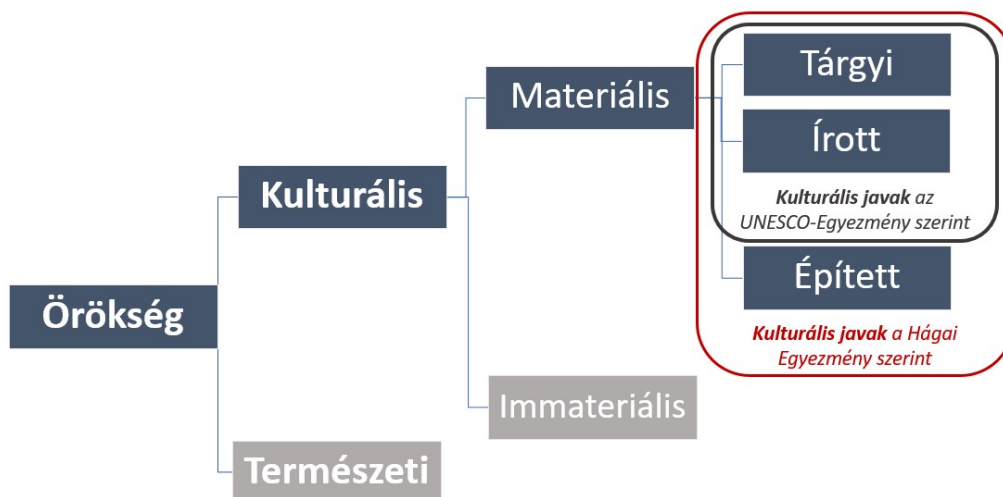
¹¹⁹ Silbermann, Neil A.: Heritage Places: Evolving Conceptions and Changing Forms. In: Logan, William – Craith, Mairéad Nic – Kockel, Ullrich (szerk.): *A Companion to Heritage Studies*. Wiley Blackwell, 2016. 29-40.

¹²⁰ Sonkoly (2000) i. m. 45-66.

¹²¹ Saját ford., Ashworth, G. J. – Graham, Brian: Senses of Place, Senses of Time and Heritage. In: Ashworth, G. J. – Graham, Brian (szerk.): *Senses of Place: Senses of Time*. London and New York, Routledge, 2016. 3-14.

¹²² Az utóbbi évtizedekben történtek előrelépések és törekvések a szélesebb területet átfogó kulturális örökség fogalmának kodifikációjára a nemzetközi jogban. Ennek első elemeként az 1972-es UNESCO Világörökség Egyezmény tekinthető, a közelmúlt tekintetében pedig például a későbbiekben az Európa Tanács kapcsán utalás

gyezni, hogy a kulturális javak tekintetében sincs egységesen elfogadott definíció: még az UNESCO-n belül is két merőben eltérő szellemiséget képviselő megközelítéssel találkozhatunk. Egyrészt, az 1954-es, a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelmét biztosító hágai egyezmény (lásd bővebben: 3.1.2. alfejezet, továbbiakban: Hágai Egyezmény) által kínált – a 19. század közepe óta formálódó, valamint a második világháború eseményei hatására határozott testet öltő hadijogban megfogalmazott – felfogás az emberiség közös örökségként, a „*kulturális internacionalizmus*” szellemében határozza meg a(z akár ingatlan, akár ingó) kulturális javakat, valamint azok kifejezetten háború idején való védelmét. Míg a szintén az UNESCO kereteiben elfogadott 1970-es egyezmény¹²³ (lásd bővebben: 3.1.3. alfejezet) – ahogyan azt később látni fogjuk – egészen más céllal, az illegális kereskedelem elleni fellépés érdekében jött létre, és már csak e célkitűzésből adódóan is a kulturális javak nemzeti karakterét hangsúlyozza a „*kulturális nacionalizmus*” képviselőjében. Az egyezmény emellett csupán az ingó kulturális javakat és azoknak alapvetően békeidőben való védelmét foglalja magában.¹²⁴ Az örökség fogalmának ezen alfejezetben leírt felosztását egyszerűsítve a 7. számú ábra szemlélteti (azt azonban itt se feledjük, hogy az egyes kategóriák önmagukban, más kategóriák együttes jelenléte mellett nehezen értelmezhetők, nem létezik köztük éles határvonal).

7. ábra Az örökség fogalmának lehetséges felosztása (saját szerk.)

szintjén említett Farói Egyezményt, valamint a Nemzetközi Büntetőbíróság 3.2.2. alfejezetben bemutatandó 2021-ben kiadott Irányelvét. Azonban az értekezés témája szempontjából releváns nemzetközi jogban jelenleg a kulturális javak fogalmának alkalmazása a domináns.

¹²³ 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

¹²⁴ Merryman, John Henry: Two Ways of Thinking About Cultural Property. *The American Journal of International Law*, 80. (1986) 4. 831-853.

A disszertációban a kulturális javak tekintetében egyrészt a Hágai Egyezmény 1. cikkében rögzített meghatározást veszem alapul, amely szerint „kulturális javaknak tekintendők eredetre és tulajdonosra való tekintet nélkül:

- a) a népek kulturális örökségére nézve nagy jelentőségű ingó vagy ingatlan javak, amilyenek az építészeti, művészeti vagy történeti emlékek, egyháziak, vagy világiak, a régészeti lelőhelyek, oly épületcsoportok, amelyeknek meglévő összességéhez történeti vagy művészeti érdek fűződik, művészeti alkotások, kéziratok, könyvek és más művészeti, történeti vagy régészeti érdekű tárgyak, mint tudományos gyűjtemények, jelentős könyvgyűjtemények, levéltárak, vagy a fent meghatározott javak utánképzései;
- b) azok az épületek, amelyek főképpen és ténylegesen az a) bekezdésben meghatározott ingó kulturális javak megőrzésére vagy kiállítására szolgálnak, amilyenek a múzeumok, a nagy könyvtárak, a levéltárat őrző helyek, valamint az a) bekezdésben meghatározott ingó kulturális javaknak fegyveres összeütközés esetén való elrejtésére szolgáló óvóhelyek;
- c) az a) és b) bekezdésben meghatározott kulturális javak nagyobb számát befogadó, „műemlék központnak” nevezett központok.”¹²⁵

Ezt kiegészítem a Genfi Egyezmény 1977-ben elfogadott I. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 53., illetve a II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 16. cikkében is meghatározott, a kulturális javak (itt: kulturális vagy szellemi örökségét képező műemlékek, művészeti alkotások) mellett védelemben részesülő kegyhelyekkel is.¹²⁶

A disszertáció során ennek ellenére helyenként a kulturális örökség kifejezést használom – de annak épített (vagy tárgyi) elemeire utalva –, két okból. Egyrészt, bizonyos esetekben fontosnak tartom a közösséggel és a közösségi identitással való összefüggésekre való utalást is, amelyet e tágabb fogalom magában hordoz. A szellemi (immateriális) és materiális kulturális örökség sokszor nehezen elválasztható, egymással átfedésben levő kategóriák, ahogyan azt a fentiekben láthattuk, így a materiális elemek ellen elkövetett támadások sokszor magukban hordozzák a kapcsolódó immateriális összekötő elemek (az adott örökségi elem köré szerveződő, a közösség számára fontos hagyományok, szokások, hiedelmek stb.) felszámolásának szándékát is.

¹²⁵ 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv, 1. Cikk

¹²⁶ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről

Másrészt, a magyar jogban – és így nem a bemutatandó nemzetközi egyezmények által meghatározott jogalkalmazás során – a kulturális javak körébe a kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékek, valamint a művészeti alkotások – tehát kizárólag ingó elemek – tartoznak. A köznyelvben ezt többé-kevésbé lefedő szinonimákként a műtárgy, műkincs, régiség stb. kifejezések is alkalmazandók.¹²⁷ A hazai szabályozás szerint a „kulturális örökség elemei” a(z ingó) kulturális javak mellett kiterjednek a régészeti örökségre, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemeire, a nemzeti és kiemelt nemzeti emlékhelyekre, valamint műemléki értékekre is.¹²⁸

Az értekezés által elsősorban vizsgált területi egység határainak megrajzolása szintén némi nehézségbe ütközik. A Közel-Kelet mint földrajzi-geopolitikai térség tulajdonképpen a világ európai szempontból való felosztásának terméke, nem egy Európához hasonló, saját összetartozás-tudattal, identitással rendelkező területi egység. Bár az iszlám vallás egyfajta egységes karaktert jelenthetne a 20. század elején mesterségesen létrehozott határokkal „nemzetállamokká” szabdaltságot megadó térség meghatározásában, de egyrészt a muszlim közösség (*umma*) határai jelentősen túlnyúlnak e területen, másrészt vallási-etnikai szempontból sokszínű térségről van szó, amely hatással van a térség biztonságpolitikai szempontból releváns dinamikáira is. A vallási heterogenitás (muszlim, zsidó, keresztény, valamint a muszlimon belüli törésvonalak stb.) mellett az etnikai(-nemzeti) megkülönböztetés is régre nyúlik vissza a régiót meghatározó három nagyobb közösség (arab, török, perzsa) tekintetében.¹²⁹ E sokféleségből eredően a pontos lehatárolásról eltérő álláspontok vannak, azok különböző hatalmi, gazdasági érdekek vagy etnikai-kulturális szempontok alapján változhatnak. A térség etnikai-vallási ellentétekre épülő, újra és újra felhevülő konfliktusai, a nem állami szereplők megerősödése, s ezekből eredően a terrorizmus, migráció hatására a térség Európa szempontjából is figyelmet, s átfogó, aktív fellépést kíván.¹³⁰ Az EU alapvetően az alábbi országokat tekinti az észak-afrikai és közel-keleti térség részeként, a jelen disszertáció is ezt veszi alapul: Marokkó, Algéria, Tuné-

¹²⁷ Buzinkay Péter, dr.: *A Kulturális javak Fogalomhasználatához. Segédlet a hatósági és jogalkalmazói munkához.* Miniszterelnökség, [dátum nélkül] https://oroksegvedelem.kormany.hu/download/f/e8/22000/kulturalis_javak_fogalommagyarazata.pdf (Letöltve: 2021.01.11.)

¹²⁸ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről

¹²⁹ N. Rózsa Erzsébet: *Az államiság modelljei a Közel-Keleten. A vahhábita királyságtól az iszlám köztársaságig.* Budapest, Dialóg Campus, 2019. 25-42.

¹³⁰ Az EU közös kül- és biztonságpolitikáját tekintve a Közel-Kelet és a vele részben átfedést mutató Mediterráneum fokozatosan vált el egymástól, a szervezet napjainkra jól elhatárolható politikát alkalmaz. Forrás: Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet I., *Nemzet és Biztonság*, (2017) 5. 4-30.; Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet II., *Nemzet és Biztonság*, (2017) 6. 3-27.

zia, Líbia, Egyiptom, Izrael, Palesztina, Jordánia, Libanon, Szíria, Törökország, Irak, Irán, Kuvait, Bahrein, Katar, Egyesült Arab Emírségek (EAE), Szaúd-Arábia, Jemen, Omán.¹³¹

Az etnikailag-vallásilag szintén rendkívül sokszínű – sok esetben mesterséges, gyarmati időszakból örökölt határok által szabdalts – afrikai kontinens a Közel-Kelet mellett az utóbbi évtizedben a globális dzsihádszínház másik fő színterévé vált. A különböző szélsőséges nézeteket terjesztő eszmeáramlatok térnyerésének (lásd például al-Shabaab Szomáliában, a Boko Haram, ISWAP [Islamic State's West Africa Province – Iszlám Állam Nyugat-Afrikai Tartomány] Nigériában, ISGS [Islamic State in Greater Sahara – Iszlám Állam Nagy Szahara], JNIM [Jama'a Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin' – az Iszlámot és a Muzulmánokat Támogató Csoport] a Száhelben stb.) kedvező táptalajt nyújtanak e társadalmi feszültségek a nagyfokú szegénységgel és az állami intézményrendszer sok országban tapasztalható gyengeségével, elégtelenségével párosulva,¹³² amely a térség Európához való közelsége, valamint történelmi összefonódásai hatására szintén fontos helyet kell, hogy kapjon az európai globális politikában.

A bevezető gondolatokat, szakirodalmi áttekintést, elméleti kereteket és a földrajzi-fogalmi lehatárolásokat lefektető első fejezet után az értekezés második fejezete a történelmi előzmények áttekintését követően azokat a – posztbipoláris korszakban gyökerező – biztonsági kihívásokat járja körbe, amelyek jelentősen hozzájárultak a kulturális javak fenyegetettségének növekedéséhez az utóbbi évtizedekben globális szinten.

A harmadik fejezet sorra veszi azokat a nemzetközi egyezményeket, amelyek a 20. század elejétől kezdve – folyamatos fejlődési ívet rajzolva – biztosítják az ingó és ingatlan kulturális javak fegyveres összetűzések idején való védelmét, valamint az illegális műkincskereskedelem elleni fellépés nemzetközi jogi kereteit. Emellett a nemzetközi büntetőjog által biztosított felelősségre vonás lehetőségeit és múltbéli tapasztalatait is felsorakoztatja a fejezet.

A negyedik fejezet azt vizsgálja, hogy a nemzetközi terrorizmus növekvő mértékének eredményeképpen a kulturális javak védelmének vonatkozásában miképpen tapasztalható egyfajta biztonságiasítási folyamat nemzetközi szinten, az egyes nemzetközi (biztonsági, rendészeti, kulturális) szervezetek miképpen fejlesztették eszköztárukat, amely végső soron elvezet minket a még formálódó „kulturális békefenntartás” koncepciójának megszületéséhez.

¹³¹ European Council on Foreign Relations: Mapping the European Leverage in the MENA region. December 2019. https://ecfr.eu/special/mapping_eu_leverage_mena/ (Letöltve: 2022.04.19.)

¹³² Marsai Viktor – Treszkai Ákos: Radikális iszlamista csoportok az afrikai kontinensen. In: Marsai Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 267-294.

Az ötödik fejezet az előbbieken felvázolt nemzetközi jogi keretek és eszközök nemzeti szintű implementálásának, gyakorlati érvényesülésének lehetőségeit vizsgálja hazánk, valamint Lengyelország vonatkozásában. Ez kiegészül a két közép-európai ország a szakterület érintő szabály- és intézményrendszerének, valamint kapcsolódó külpolitikai prioritásainak rövid összevetésével, amely egyrészt a regionális összekapcsoltság és a történelmi párhuzamok miatt, másrészt pedig Lengyelország a kulturális javak konfliktusövezetekben való védelme terén szerzett jelentős missziós tapasztalatainak, valamint dedikált nemzeti szintű intézményi és szabályozási keretének köszönhetően releváns joggyakorlatként példát képezhet a térség más országai számára is.

Végül az értekezést a 6. fejezet zárja, amely összegzi az értekezés keretében végzett kutatás eredményeit, áttekinti a bevezetésben megfogalmazott hipotézisek teljesülését. Emellett megfogalmazza az új tudományos eredményeket, illetve azok gyakorlati hasznosíthatóságát, valamint a lehetséges további kutatási irányokat.

2. ÚJ TÍPUSÚ BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK ÉS AZOK KULTURÁLIS JAVAK SZEMPONTJÁBÓL VALÓ RELEVANCIÁJA – AFRIKAI, KÖZEL-KELETI ESETTANULMÁNYOK

2.1. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

2.1.1. KÉPROMBOLÁS POLITIKAI-VALLÁSI MOZGALMAKBAN

Az ikonoklazmus¹³³ fogalmát – vagyis a képek általi reprezentáció ellenzését – napjainkig is gyakran alkalmazzák különböző, politikai, vallási ideológiai indíttatású, művészeti alkotások elpusztítására irányuló törekvésekre, így egyes terrrorszervezetek által elkövetett képrombolásra is. De a kifejezés legszűkebb értelemben a Bizánci Birodalomban a 8-9. században a szentképek tiszteletét támadó irányzatként több hullámban (726-780, valamint 813-843 között) megjelenő, dogmatikai gyökerű képrombolási mozgalmakra utal.¹³⁴ A kifejezés tehát alapvetően keresztény teológiai gyökerekkel rendelkezik, de a jelenség elválaszthatatlan a tágabb politikai-társadalmi(-gazdasági) folyamatoktól, valamint más vallások kapcsán – így az iszlám esetében is – megjelenik. Sőt, a fogalom tartalmi bővülésének eredményeképpen a képek – és a képek mellett műtárgyak, épület(rész)ek – rombolásán keresztül valamilyen absztraktabb intézmény vagy ideológia ellen irányuló tevékenység motivációi nem is feltétlenül kell, hogy vallási gyökerűek legyenek.¹³⁵ Horst Bredekamp német művészettörténész a művészetet egyenesen a „társadalmi konfliktusok médiuma”-ként aposztrofálja.¹³⁶ E megállapítások egyúttal aláhúzzák a kulturális örökség egyes elemei egy adott közösség, nemzet vagy

¹³³ Az ikonoklazmosz, *ikonomakhia* (latinul: *iconoclasmus*) szó görög eredetű, az εικόν, eikón – „ábra, ikon” és a κλάω, kláō – „megtörni” szavakból áll, magyarul képrombolásnak fordítható.

¹³⁴ 726-ban III. Iszauri Leó bizánci császárhoz köthető az első képrombolási hullám elindítása, amelynek első eleme a konstantinápolyi palota „Bronzkapuját” díszítő Jézus-kép eltávolítása volt. A teológiai indíttatás mögött egyéb politikai-gazdasági érdekek is meghúzódtak, mint például a muszlimok és a zsidók megnyerése, illetve a kegyképek miatti nagyszámú zarándoklatok hatására növekvő gazdasági súllyal rendelkező kolostorok erejének a megtörése is. V. (Bíborbanszületett) Konstantin uralkodása a korábbiaknál még erőteljesebb fellépést hozott, a rendeletére összehívott 754-es hieriejai zsinat szentesítette a képrombolást. 780-tól a kiskorú fiától kormányzást átvevő Irén császárné hatására köszöntött be változás, a 787-es II. niceai zsinat megengedte már a képtiszteletet. A képrombolás újabb hulláma majd V. León uralkodása alatt lángolt fel. 843-ban végül a konstantinápolyi zsinat visszaállította a képtiszteletet és elrendelte évenkénti megünneplését. Forrás: Adriányi Gábor: *Képrombolás. Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/K/k%C3%A9prombol%C3%A1s.html> (Letöltve: 2022.04.22.)

¹³⁵ A fogalmi elhatárolás nehézségeiről, az ikonoklazmus-vandalizmus fogalmi elhatárolásának problematikájáról lásd: Gamboni, Dario: *The Destruction of Art. Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*. London, Reaktion Books, 2007. 13-24.

¹³⁶ Bredekamp, Horst: *Kunst als Medium sozialer Konflikte: Bilderkämpfe von der Spätantike bis zur Hussitenrevolution*. Frankfurt, Suhrkamp, 1975. 12–13. Idézi: Gamboni (2007) i. m. 17.

az egész civilizáció számára való jelentős voltát és szimbolikus értékét, amely a disszertációban biztonságpolitikai szempontból vizsgált problémakör alapját is képezi.

A képrombolás periodikusan visszatérő jelenség: ha erőszakos konfliktusba torkolló politikai-társadalmi-vallási feszültségeket vizsgálunk a történelem különböző időszakaiban, számosnak része volt az egyik vagy másik félhez köthető, mai értelemben vett kulturális javak célzott támadása. A jelenség egyes szerzők értelmezésében az „örökségalkotás” korábbiakban említett szelektív folyamatának keretein belül a *damnatio memoriae* (szó szerint: „az emlékezet elátkozása”) egy – erőszakos – formájaként is értelmezhető, a közösségi identitás formálásának jegyében.¹³⁷ Az alábbi alfejezet a téma és az azt vizsgáló szakirodalom széles köre miatt sem kísérelhet meg átfogó képet adni a jelenségről. Itt csupán a legmeghatározóbb folyamatokra és eseményekre fókuszálok, amelyek elengedhetetlenek az utóbbi években lezajlott – e fejezet későbbi részeiben bemutatott biztonsági kihívások hatására a történelmi előzményeket mind mértékben, mind mennyiségben meghaladó – „képrombolási hullámok” megértéséhez.

A 16. század elején német területekről kiinduló és a katolikus hit megújítását célzó reformáció az egyházi intézmények és a hitélet kritikáját is magával hozta és gyakran – politikai vagy társadalmi törekvésekkel szorosán összefonódva – akár erőszak által kísérve terjesztette el Európában is. A protestáns mozgalmaknak gyakori eleme volt az ikonoklasmus jelensége, amelyet leegyszerűsítő módon gyakran a kép és a könyv kultúrája közötti harcként titulálnak. Míg egyik oldalon a protestánsok (főként a kálvinisták) templomok tartozékaként megjelenő szobrokat, oltárképeket, ereklyéket zúztak össze vagy távolítottak el, addig a másik oldalon a protestáns nyomtatványokat, bibliafordításokat a katolikus egyház részéről vették célba.¹³⁸ A reformációs mozgalmak mögött a teológiai érvelés mellett etikai-gazdasági-társadalmi érvek is meghúzódtak, azok részben a katolikus egyház által – a szegények rovására – képviselt gazdagságot is támadták. A cél a képek, tárgyak szentként tisztelt voltának, szimbolikus töltetének felszámolása volt és ez nem is jelentette így minden esetben fizikai megsemmisítésüket,¹³⁹ ahogy azt egyébként a francia forradalom esetében is látni fogjuk.

¹³⁷ Wessely Anna: A kulturális örökség fogalmának változásai. In: György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Budapest, OSZK; Akadémiai Kiadó, 2005. 19-24.

¹³⁸ Briggs, Asa – Burke, Peter: A média társadalomtörténete. Gutenbergről az internetig. Napvilág Kiadó, 2012. 89-93. (Eredeti mű: Briggs, Asa – Burke Peter: *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. Third Edition, Polity, 2010.)

¹³⁹ Gamboni (2007) i. m. 25-50.

A reformációs mozgalmaknak Európa-szerte áldozatul estek a keresztény művészet jelentős értékei, így például számtalan gótikus templombelső vagy szárnyasoltár. A képi, figurális ábrázolásokat – a szentek középkorban jelentős méreteket öltő kultusza, a bálványimádás és vallásos babonák elutasításaként – elsősorban a kálvinisták ítélték el kategorikusan, Luther megengedőbb álláspontot képviselt a képek szerepével kapcsolatban.¹⁴⁰ Az 1520-as években német területekről indult el, első jelentős hullámra 1522-ben Wittenbergben került sor Thomas Müntzer és Andreas Karlstadt támogatásával (Luther távollétében), de később számos európai országra áterjedt a jelenség.¹⁴¹ 1523-24 folyamán Zürichben zajlott le hasonló folyamat, Ulrich Zwingli és Leo Jud nevéhez kapcsolhatóan, 1534-ben Münsterben, 1537-ben pedig Augsburgban törtek ki képrombolások. A motiváció pedig, ahogy Ulrich Zwingli mondta: „*ha elpusztítjuk a fészkeiket, a gólyák többé nem térnek vissza*”.¹⁴²

1535-ben Genfben is sor került egy képrombolási hullámra, amely Guillaume Farel, francia származású reformátor prédikációjának hatására a Szent Péter-székesegyház belső díszítésének megsemmisítésével, szobrok és festmények összeűzásával vette kezdetét. A székesegyház ezt követően, a genfi polgárok reformációhoz való csatlakozásától és Kálvin János 1536-os svájci fővárosba érkezésétől kezdve a kálvinizmus első temploma és svájci központja lett.¹⁴³ Az ikonoklasmus legerőszakosabb megjelenési formája Franciaországban a vallásháborúkhoz, azon belül is a Kálvin tanait követő hugenották 1562-63 folyamán történt rombolási hullámához köthető, amelynek teljes székesegyházak estek áldozatául (például az orléansi), szobrokat csonkítottak meg, sírokat, ereklyéket pusztítottak el. A pusztítások ellenpontjaként ezen objektumok örökségi értékekkel való felruházottságát a korban jól mutatja – és előrevetíti a mai értelemben vett örökségvédelem alapvető motivációit –, hogy bizonyos esetekben az emberek jelentős összefogást tanúsítottak azok védelme érdekében. Például Condom-sur-

¹⁴⁰ „*Ámde evangéliomi módon szólva a képekről, azt mondom és állítom, hogy senki sem köteles még az Isten képeit sem le rombolni öklével, hanem mind ez szabados dolog, és senki sem követ el bűnt, ha azokat öklével össze nem törí. Köteles mindenki Isten igéjével, tehát nem a törvénnyel, Karlstadt módra, hanem az evangéliommal törni össze, oly formán, hogy a lelkeket kioktatja és megvilágosítja, hogy bálványozás ezeket imádni, azokban bizakodni, mert egyedül Krisztusban kell bizakodni.*” Luther Márton: Írás a mennyei próféták ellen a képekről és szentségekről, 1525. január, idézi: Evangelikus.hu: Dr. Luther Márton reformátor véleménye a képtiszteletről és a képrombolásról. 2018. február 6. <https://www.evangelikus.hu/archivum/dr-luther-marton-reformator-velemenye-a-keptiszteletr-l-es-a-keprombolasrol> (Letöltve: 2022.04.22.)

¹⁴¹ Briggs – Burke (2012) i. m. 89-93.

¹⁴² Idézi: Babelon – Chastel (2010) i. m. 20.

¹⁴³ Noyes, James: *The Politics of Iconoclasm: Religion, Violence and the Culture of Image-Breaking in Christianity and Islam*. London – New York, I.B. Tauris, 2016. 23-59.

Baïse lakossága 30 000 fontot fizetett Montgomery grófjának a székesegyházuk megmentéséért.¹⁴⁴

A kálvinista képrombolási hullám 1566. augusztus és szeptember között a németalföldi területeken tetőzött: a *Beeldenstorm* („képvihar”) képrombolási mozgalom első momentuma a mai Franciaország területén a Steenvorde-i Szent Lőrinc kolostor képeinek megsemmisítése volt, Sebastian Matte református lelkész prédikációját követően. A *Beeldenstorm* egyszerre 25 helyszínen zajlott és több száz flandriai apátság, templom, kápolna vált áldozatává.¹⁴⁵

Az ekkor három részre szakadt Magyarország területén a török hódoltság által okozott károk egybeestek Kálvin és Zwingli tanainak terjedését kísérő képromboló folyamatokkal. A tiszántúli területeken Kálmáncsehi Sánta Márton volt a szakrális terek képektől, szobroktól való radikális megtisztításának egyik fő képviselője,¹⁴⁶ de a korábbiakban említett erőszakos nagy volumenű cselekménysorozatokhoz hasonlóról magyar vonatkozásban nem tudunk.

A reformációval ellentétben a 19. század nyitányát jelző, a felvilágosodás eszméiben gyökerező francia forradalom elsősorban politikai-társadalmi indíttatású volt: a feudális alapokon, illetve az első két rend (papság, nemesség) kiváltságain nyugvó társadalmi rend és az abszolút királyi hatalmon alapuló királyi hatalom megdöntését célozta. Az 1789-ben kezdődő politikai mozgalom egyház- és királyellenességének is része volt a monarchikus jelképek, valamint a katolikus templomok megrongálása, megszenteltetésének megsemmisítése. A reformáció példájához képest azonban ezen atrocitások kevésbé maguk a képek/tárgyak ellen, hanem az azok szimbolikus tartalma ellen irányultak, a királyi hatalom és az *ancien régime* által képviselt társadalmi rend delegitimizálása és felszámolása céljával, annak kísérőelemeként.¹⁴⁷

Az erőszakos akciók áldozatául esett például a párizsi Notre-Dame-székesegyház királyképgalériája, a Sainte-Chapelle koronával díszített toronysisakja (*flèche*) vagy a francia királyok temetkezési helyéül szolgáló Saint Denis-székesegyházban található sírok (bár a sírelékek egy része művészeti értékük miatt múzeumba került).¹⁴⁸ 1792-ben a párizsi forradalmi kömmün megalakulása az *ancien régime* és a feudalizmus jelképeinek szisztematikus és legalizált pusztítását hozta el a következő három év során: augusztus közepén a törvényhozás a

¹⁴⁴ Babelon – Chastel (2010) i. m. 13-25.

¹⁴⁵ Briggs – Burke (2012) i. m. 89-93.

¹⁴⁶ Csepregi Zoltán: Képtisztelet, képhasználat, képtilalom és képrombolás a magyarországi reformációban. In: Kónya Péter – Kónyová Annamária (szerk.): *Egyház és vallás a koraiújkor Magyarországon*. Presov, Vydavateľstvo Presovskej Univerzity, 2020. 13-23.

¹⁴⁷ Gamboni (2007) i. m. 25-50.

¹⁴⁸ Babelon – Chastel (2010) i. m. 57-70.

szabadság és egyenlőség eszméjével ellentétes, a „despotizmus” tiszteletére állított szobrok, feliratok, reliefek eltávolítását rendelte el Párizsban.¹⁴⁹

A rendeletben rejlő ellentétet, egyben az örökség által képviselt érték felismerését és átörökítésére irányuló szándékot mutatja, hogy ezzel párhuzamosan az 1790-ben felállított *Műemléki Bizottság* (majd az azt felváltó Átmeneti Művészeti Bizottság) számára a különös művészi értékkel bíró tárgyak megőrzését írta elő. Az állami múzeumok létrejöttét – és az örökségvédelem intézményesülését – is éppen ennél a momentumnál találjuk Franciaországban: a Louvre épülete például 1793 augusztusában nyílt meg múzeumként a nyilvánosság előtt. E közintézményekben az elhelyezett tárgyak kontextusukból kiragadva, így szimbolikus jelentéstartalmukat is némileg elveszítve mégis védelmet találtak (lényegében az ikonoklazmus rombolásmentes formájaként).¹⁵⁰

A monarchikus jelképek mellett az egyházi örökségben tett károk szintén értelmezhetőek az *ancien régime* felszámolását célzó törekvések részeként, egyrészt annak egyházzal való kapcsolata, másrészt az egyházi földbirtoklás ellenzéseként. Ennek fényében egyes szerzők az ikonoklazmus jelenségében a modern állam kialakítására irányuló törekvések megtestesülését látják.¹⁵¹ Gamboni megállapítása szerint a pusztítás a forradalmi folyamat minden szakaszában jelen volt, „*hogy azt elősegítse, meggyőződést vagy félelmet keltsen, és hogy a változást visszafordíthatatlannak láttassa és azzá tegye*”.¹⁵² Ez előrevetíti a későbbiekben vizsgált kortárs példák mögött meghúzódó motivációkat is.

Ahogy a reformáció kapcsán említettem, az „ikonoklazmusnak” nem a fizikai rombolás volt az egyetlen formája, amely még inkább felhívja a figyelmet a jelenség tartalmának pusztán vandalizmustól eltérő voltára, szimbolikus, ideológiai töltetére. Akár a protestáns mozgalmak, akár a francia forradalom kapcsán megjelentek a műalkotások szimbolikus megsebzésének, kigúnyolásának különböző módjai, például ellenrituálék keretében, szakrális erejük gyengítése, profanizálásuk érdekében,¹⁵³ vagy szobrok megcsonkítása, illetve azokon különböző ki-

¹⁴⁹ Idzerda, Stanley J.: Iconoclasm during the French Revolution. *The American Historical Review*, 60. (1954) 1. 13-26.

¹⁵⁰ Uo., 13-26.

¹⁵¹ Noyes (2016) i. m. 97-113.

¹⁵² Saját ford., Gamboni (2007) i. m. 26.

¹⁵³ Például a templomokból eltulajdonított tárgyakat miseruhába öltözött *sans-culotte*-ok a Nemzetgyűlés ülés-termébe kísérték, egyházi énekek éneklésével kísérve, vallási rituálék kigúnyolása érdekében. Forrás: Papp Júlia: „Mit nem tör le idő, emberi kéz letöri” (I. rész). Adatok az európai képrombolások történetéhez. *2000 Irodalmi és Társadalmi havi lap*, (2002) 1. <http://ketezer.hu/2002/11/mit-nem-tor-le-ido-emberi-kez-letori-i-resz/> (Letöltve: 2022.04.22.)

végzési módok (lefejezés, elégetés vagy vízbe dobás) kivitelezése a büntetésvégrehajtás szimbolikájaként.¹⁵⁴

A második világháború – a pusztítóerő növekedésével, a légi hadviselés polgári célpontokat is súlyosan érintő csapásaival – az épített környezet és örökségi elemek mindkét oldal általi rombolásában minden korábbi mértéket meghaladott. Az első jelentős, kulturális örökséget ért károk Gdansk 1939. szeptember 1-jei bombázásával történtek, amely csak a nyitányát jelentette a lengyel területeken történt pusztításoknak: egyes becslések szerint az ország műemlékállományának 43 százaléka megsemmisült a háború alatt. Varsóban volt a legsúlyosabb a helyzet, a főváros műemléki épületeinek 80 százaléka a földdel vált egyenlővé az 1939. szeptember 25-én kezdődő, Luftwaffe általi bombázásokban.¹⁵⁵ A pusztítás szándékolt és szisztematikus volt: Jan Zachwatowicz építész, a háború után Lengyelország első általános műemléki felügyelője, Varsó óvárosa rekonstrukciós tervének kidolgozója így fogalmazott. „*A múlt emlékműveinek nemzetre gyakorolt jelentőségére az elmúlt évek tapasztalatai drasztikusan rávilágítottak, amikor a németek, minket mint nemzetet kívánva elpusztítani, lerombolták múltunk emlékműveit. Mert a nemzet és kultúrájának emlékművei egy és ugyanaz a dolog.*”¹⁵⁶

A szövetségesek részéről a RAF (Royal Air Force – Brit Királyi Légierő) Drezda elleni súlyos – hatalmas civil áldozatokkal járó – légitámadások 1945. februári fő csapása merül fel a leggyakrabban a kulturális örökségben tett aránytalan háborús pusztítások kapcsán a stratégiai bombázási offenzíva részeként. A támadások katonai szükségszerűsége erősen vitatható, hiszen a „barokk Firenze”-ként is emlegetett város nem rendelkezett ipari – potenciális katonai infrastruktúrával, s a bombázások legsúlyosabban annak belvárosát érintették. Számos emblemikus épület esett áldozatul a bombázásoknak, így például a protestáns egyházi építészet egyik legjelentősebb épületeként számon tartott Frauenkirche 18. századi épülete vagy az impozáns 19. századi Operaház (Semperoper) épülete.¹⁵⁷ Magyar vonatkozásban pedig Budapest 1944 végétől 1945 februárjáig tartó ostroma okozott felbecsülhetetlen pusztítást: a fővárosi lakóházak mintegy negyede maradt mindössze épen. A budai várnegyed területét különösen nagy pusztítás érte – a királyi palota német és magyar csapatok főhadiszállásaként szolgáló

¹⁵⁴ Uo.,

¹⁵⁵ Lambourne, Nicola: *War Damage in Western Europe: The Destruction of Historic Monuments During the Second World War*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2001. 40-88.

¹⁵⁶ Saját ford., Jan Zachwatowicz írása a Biuletynie Historii Sztuki i Kultury című lap egy 1946-os számában. Idézi: Tomczyk, Paweł: 120 lat temu urodził się Jan Zachwatowicz, rekonstruktor Zamku Królewskiego w Warszawie. *Dzieje.pl*, 04/03/2020. <https://dzieje.pl/aktualnosci/120-lat-temu-urodzil-sie-jan-zachwatowicz-rekonstruktor-zamku-krolewskiego-w-warszawie> (Letöltve: 2022.04.18.)

¹⁵⁷ Lambourne (2001) i. m. 40-88.

épülete, a Nagybaldogasszony- (/Mátyás-) templom, az egykori minisztériumi épületek, a Levéltár vagy a Sándor-palota is hatalmas károkat szenvedett.¹⁵⁸

De a háborús pusztítások eredményeképpen nem csak az épített örökséget érte jelentős kár. A náci könyvégetések 1933. májusban vették kezdetüket a zsidók elleni atrocitások integráns részeként. 1933 és 1945 között a Holokauszthoz köthetően egyes becslések szerint több mint 100 millió könyv esett áldozatul Németországban, Lengyelországban pedig a zsidók könyveinek a becslések szerint 70 százalékát semmisítették meg.¹⁵⁹ 1939-től a Gestapo szisztematikusan végezte a zsidó könyvgyűjtemények elkobzását, munkáját az 1941-ben Frankfurtban felállított *Institut zur Erforschung der Judenfrage* (Zsidókérdés-kutató Intézet) elnevezésű, Alfred Rosenberg-vezette testület felügyelte. Emellett a később említendő *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* is kivette részét a feladatból: a könyvek begyűjtése két céllal történhetett: egyrészt a frankfurti intézet számára való anyaggyűjtést szolgálta (az intézet ennek eredményeképpen 1943-ra több mint félmillió kötettel rendelkezett), másrészt pedig a szükségtelennek ítélt írások megsemmisítését.¹⁶⁰

A náciizmus mellett a kommunizmus eszméinek, a pártállami diktatúra kiépítésének is széles körben estek áldozatául ideológiai célzattal történelmi, kulturális, vallási szempontból fontos épületek, a háborús kontextuson kívül is a szovjet blokkban. Az egyházi objektumok tervszerű felszámolásának első jelentős példája a moszkvai Megváltó Krisztus-székesegyház 1931-es felrobbantása volt, amelynek területe a tervek szerint a Szovjetek Palotájának adott volna helyet. Hazánkban a világháború által megtépázott Budapesten többek között a városligeti Regnum Marianum, a Mária Magdolna-templom és a szerb ortodox Szent Demeter-székesegyház háborús sérüléseket szenvedett, de még megmenthető állapotú épületei tűntek el a kommunista hatalomátvétel háború utáni rendezés eredményeként. Az egykori főúri tulajdonú kastélyok, paloták állami tulajdonba való kerülésével és funkcióváltozásaival szintén helyrehozhatatlan veszteségeket szenvedtek.

¹⁵⁸ Bukovszki Péter: Tragikus látványt nyújtottak 75 évvel ezelőtt a szétlőtt Budapest épületei. *PestBuda*, 2020. február 14.

https://pestbuda.hu/cikk/20200214_bukovszki_peter_tragikus_latvanyt_nyujtottak_75_evvel_ezelott_a_szetbom_bazott_budapest_epuletei (Letöltve: 2022.04.25.)

¹⁵⁹ Turku (2018) i. m. 27-66.

¹⁶⁰ Richard Ovenden: *Burning the Books: A History of the Deliberate Destruction of Knowledge*. Cambridge, Massachusetts, USA, Harvard University Press, 2020. 119-141.

2.1.2. HÁBORÚS MŰKINCSEFOSZTOGATÁSOK

A műkincsek fosztogatása háborúk, megszállások során szintén nem újkeletű dolog, az ókortól (például asszír hódítások és Babilon elfoglalása) kezdődően a keresztes háborúkon át¹⁶¹ hódító hadjáratok, háborúk folyamán az a hódító hatalom erejének és dominanciájának hangsúlyozásaként gyakran jelen volt.¹⁶² A 18. század második felétől létrejövő nagy közgyűjtemények pedig újabb igényt támasztottak gyűjteményük bővítése érdekében újabb és újabb műtárgyak megszerzésére.¹⁶³

Az Első Francia Birodalom mértéktelen műkincsfosztogatásai az 1790-es évektől 1815-ig széles körben ismertek. Napóleon hadserege jelentős mennyiségű műkincset kobzott el a németalföldi területeket követően az olasz államoktól, szinte intézményes módon: szerződésekben és fegyverszüneti megállapodásokban rögzítette azoknak a műkincseknek a listáját, amelyeket a jelentős olasz városokból eltulajdonított. A műtárgyakat aztán díszes felvonulás keretében, 29 szekeret megtöltve szállították végig Párizs utcáin (és végül a Louvre-ban kerültek elhelyezésre), az „új Róma” felemelkedésének szimbólumaként.¹⁶⁴ A fosztogatás nem állt meg Olaszországban: Egyiptom, Szíria, Észak-Európa és Spanyolország területei is áldozatul estek. Az 1815-ös bécsi kongresszus aztán elrendelte az eltulajdonított műkincsek visszaszolgáltatását, de erre teljes mértékben nem került sor.

A gyarmati időszak egyik leghírhedtebb példája a ma „*benini bronzoknak*” nevezett mintegy 3 000 műtárgy, amelyet a Brit Birodalom 1897-es büntető expedíciója során a Benini Királyság (ennek egykori területe a mai Nigéria déli részén található) fővárosából tulajdonított el a város lerombolásával – beleértve az Oba (az edo nép hagyományos uralkodója) palotáját is – együtt. Nigéria függetlenségének 1960-as elnyerése óta többször is kérte a műtárgyak visszaszolgáltatását, a benini bronzok mind a mai napig számos restitúciós ügy alapjai több nyugat-európai ország és Nigéria között.¹⁶⁵

¹⁶¹ Például a velencei Szent Márk-székesegyházat díszítő négy bronz lószobor (Szent Márk lovai) Konstantinápolyból a negyedik keresztes hadjárat zsákmányaként került a városba 1204-ben. A lovak Napóleon hadjárata idején újra lopás áldozatai lettek, a császár Párizsba szállíttatta őket, ahol a Diadalív tetejét díszítették, mígnem 1815-ben visszakerültek Velencébe. Forrás: Basilica di San Marco: The Quadriga of St. Mark's. <http://www.basilicasanmarco.it/basilica/scultura/la-decorazione-delle-facciate/quadriga-marciana/?lang=en> (Léptöltve: 2022.04.22.)

¹⁶² Turku (2018) i. m. 27-66.

¹⁶³ Higgins, Valerie: Plunder and Looting: Some Historical Reminders. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 409-437.

¹⁶⁴ Turku (2018) i. m. 27-66.

¹⁶⁵ Az elmúlt években néhány ország és intézmény – például Franciaország, a berlini Humboldt Forum, a skót Aberdeeni Egyetem és a New York-i Metropolitan Museum of Art – ígéretet tettek a birtokukban lévő tárgyak hazaszállítására, de az eredmények egyelőre korlátozottak. Forrás: Greenberger: *The Benin Bronzes explained*:

Az Alfred Rosenberg vezette *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* fosztogatásának mértékéről, illetve a szövetségesek részéről a nácik által eltulajdonított műtárgyak visszaszerzésére felállított *Műemlékek, Szépművészetek és Archivumok programjáról* a későbbiekben még lesz röviden szó, de a Náci Birodalom által a második világháború során végrehajtott műkincs-begyűjtés mellett itt sem mehetünk el szó nélkül. Az Adolf Hitler által Linzbe megálmodott nagyszabású *Führermuseum* gyűjteményének felállításán Rosenberg egysége mellett elsődleges szerep jutott az 1939. júniusban felállított, Hans Posse, majd később Herman Voss felügyelete alatt működő *Sonderauftrag Linz* elnevezésű egységnek. 1945-re több mint másfél-ezer műtárgyat gyűjtöttek be zsidó gyűjtemények lefoglalásán keresztül, amelyek restitúciója a háborút követően azonnal megkezdődött.¹⁶⁶

A nácik és a Gestapoval együttműködő magyar szervek műtárgyfosztogatásainak Magyarországon német megszállását követően hazánk is elszenvedője volt. A lakosság tulajdonában levő értékes ingóságok felbecsülhetetlen mennyiségét hurcolták Németországba. A magyar zsidók ingó és ingatlan vagyonának Kurt Becher által irányított zár alá helyezésével az ezek között található műtárgyak a Szépművészeti Múzeumhoz kerültek. A Vörös Hadsereg előrenyomulása következtében azonban egy kormánydöntés ezek, valamint más értékes, múzeumi műtárgyak (a becslések szerint 2 milliárd birodalmi márka értékben), beleértve a koronaékszereket, továbbá az ország aranytartaléka a Német Birodalom területére vasúton való „kimenekítését” rendelte el. A kincsekkel megrakott szerelvények végül hadizsákmányként amerikai kézre kerültek, azoknak csupán töredéke került vissza 1947-ben Magyarországra.¹⁶⁷ A háborút követően pedig „háborús jóvátétel” gyanánt a Szovjetunióba is jelentős mennyiségű kulturális érték került, különösen a pénzügyi szférákban letétként őrzött – a náci fosztogatást így átvészelő – műkincsek közül. Ezek ügyében az 1990-es évektől folytak restitúciós tárgyalások: a fosztogatás mértékét érzékeltetendő, a rendszerváltást követően összeállított magyar igénylistán mintegy nyolcvanezer tárgy szerepelt.¹⁶⁸

why a group of plundered artworks continue to generate controversy. *Artnews*, 2 April 2021, <https://www.artnews.com/feature/benin-bronzes-explained-repatriation-british-museum-humboldt-forum-1234588588/> (Letöltve: 2022.04.22.)

¹⁶⁶ Enderlein, Angelika – Flacke, Monika – Löhr, Hanns Christian: *Database on the Sonderauftrag Linz (Special Commission: Linz. Deutsches Historisches Museum. 2014.* <https://www.dhm.de/datenbank/linzdb/einleitunge.html> (Letöltve: 2022.04.22.)

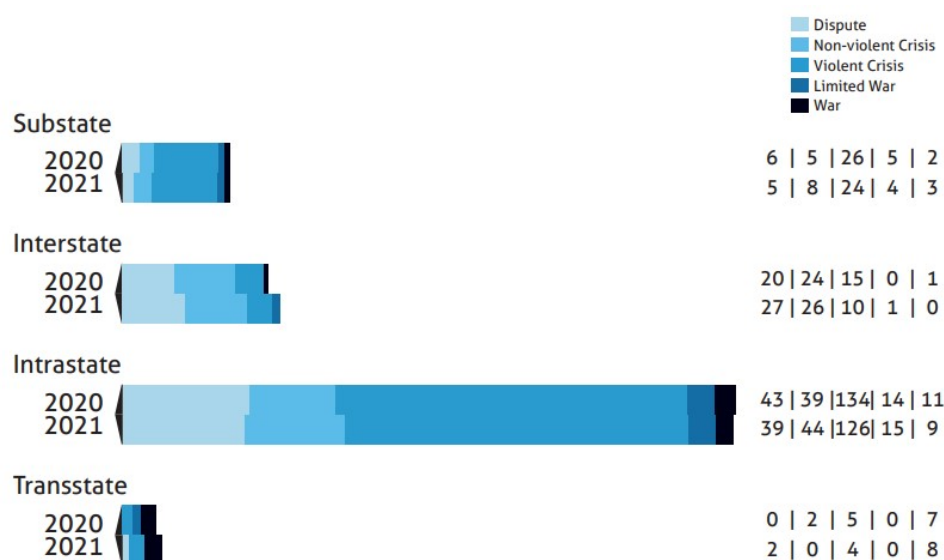
¹⁶⁷ A témáról bővebben lásd: Kovács Ágnes: *A hajlított kalap – Elhurcolt magyar műkincsek*. Budapest, Noran Libro Kft. 2018. 106-128.

¹⁶⁸ Poór Csaba: Egyenruhás művészettörténészek fosztogattak. *Nol.hu*, 2015. január 25. <http://nol.hu/kultura/kincs-ami-nincs-itt-1511655> (Letöltve: 2022.04.30.)

2.2. ÚJ TÍPUSÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOK

2.2.1. AZ ÚJ TÍPUSÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOK JELLEMZŐI

A hidegháború utáni időszakban a klasszikus, államok közötti fegyveres konfliktusok számának csökkenésével párhuzamosan jelentősen megnövekedett az állami szint alatti konfliktusok száma. Erre vonatkozóan csak néhány számadat: a Heidelbergi Nemzetközi Konfliktuskutató Központ által évente kiadott, a politikai konfliktusokat globális szinten vizsgáló *Conflict Barometer* 2021-es statisztikái alapján a tavalyi évben 9 „államon belüli” (állami és nem állami szereplők által vívott [*intrastate*]), 8 „államon átnyúló” (állami és nem állami szereplők által vívott, legalább két szuverén államot érintő [*transstate*]), 3 kizárólag nem állami szereplők által vívott („állam alatti” [*substate*]), háborúnak minősíthető konfliktus volt, míg hagyományos, államok közötti (*interstate*) háború nem zajlott. Ha a korlátozott háborúkat¹⁶⁹ nézzük, az előző sorrend alapján 15 – 0 – 4 – 1 a rangsor.¹⁷⁰ (8. számú ábra)

8. ábra: Konfliktusok intenzitásának konfliktustípusok szerinti megoszlása.¹⁷¹

E konfliktusok egészen más képet mutatnak¹⁷² az államok között vívott fegyveres harcokhoz képest, akár a harcban álló feleket, akár a konfliktus kiterjedését, intenzitását, eszközeit

¹⁶⁹ A kutatás három kategóriára osztva vizsgálja az erőszakos konfliktusok intenzitását: erőszakos válság, korlátozott háború, háború. Az erőszakos konfliktusok szempontjai magukban foglalják a konfliktus eszközeinek (fegyverek használata; telepített humán erők nagysága), illetve következményeinek (áldozatok száma; menekültek/belső menekültek száma; pusztítás mértéke) vizsgálatát is. Forrás: Brien, Maximilian – Mertens, Jannik (főszerk.): *Conflict Barometer 2021*. Heidelberg Institute for International Conflict Research. Heidelberg, Germany, 2022. 9-10.

¹⁷⁰ Uo., 19.

¹⁷¹ Megjegyzés: államon belüli (intrastate), államon átnyúló (transstate), állam alatti (substate), államok közötti (interstate); vita (dispute), nem-erőszakos válság (non-violent crisis), erőszakos válság (violent crisis), limited war (korlátozott háború), háború (war). Kép forrása: Brien – Mertens (2022) i. m. 19.

vagy finanszírozási módját tekintjük. Jelen alfejezet arra keresi a választ, hogy e megváltozott jellegű fegyveres konfliktusok számának növekedése milyen ok-okozati kapcsolatba hozható a kulturális javak ellen e konfliktusokban elkövetett, szimbolikus értékkel bíró, célzott támadásokkal. Jelen alfejezetben elsőként a (szakirodalomban különböző megnevezésekkel illetett) új típusú fegyveres konfliktusok okainak és meghatározó vonásainak, valamint a kulturális örökség ebben elfoglalt helyének elméleti kereteit vázolom fel, hangsúlyozva az afrikai kontinens és a közel-keleti térség különös kitettségét. Ezt követően az Ansar Dine terrorszervezet által az Észak-Maliban található Timbuktaban 2012 nyarán részben világörökségi védettség alatt álló, a helyi közösség számára kiemelt jelentőséggel bíró vallási objektumok ellen elkövetett támadások példáján kívánom igazolni az elméleti felvetéseket.

A hidegháború lezárultát követően egyrészt az addigi kétpólusú világrend biztosította támogatás és stabilitás megszűnt, másrészt a keleti blokk felbomlása határváltozásokat és az addigi, politikai döntések által önkényesen kialakított állami keretek és állami kohézió megkérdőjeleződését hozta magával, amelyet a délszláv háború is jól példáz.¹⁷³

Az itt vizsgált új típusú fegyveres konfliktusok leírására nem létezik egységes meghatározás (sőt egyesek vitatják azok újszerűségét is¹⁷⁴). A jelenség megragadására többféle, egymást többé-kevésbé fedő koncepció található mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban. Az új háborúk,¹⁷⁵ kisháborúk,¹⁷⁶ hibrid háborúk,¹⁷⁷ negyedik generációs hadviselés,¹⁷⁸

¹⁷² Bár az értekezés keretében végzett kutatás nem terjed ki a konfliktuselméletek biztonsági tanulmányokhoz, illetve a hadtudományhoz köthető kutatási területeinek (például konfliktusok okai, típusai, fegyverkezés hatásai, békekutatás) és azok eredményeinek mélyebb vizsgálatára (a válságkezelés kivételével, amelyről részletesebben a 4.6. alfejezetben lesz szó), de a téma iránt mélyebben érdeklődők számára bővebb szakirodalom az ezen alfejezetben hivatkozottakon felül a teljesség igénye nélkül: Galtung, Johan: Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6. (1969) 3. 167-191.; Ágh Attila: Konfliktusok, háborúk. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1989.; Crevelde, Martin van: *The Transformation of War*. New York, Free Press, 1991.; Bartos, Otomar J. – Wehr, Paul: *Using Conflict Theory*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002.; Demmers, Jolle: *Theories of Violent Conflict. An Introduction*. Routledge, 2016. Goldstein, Joshua S. – Pevehose, Jon C.: *International Relations*. Global Edition, 12th Edition. London, Pearson, 2020.

¹⁷³ Hoyt, Timothy D.: Security and Conflict in the Developing World. In: Brown, Michael E. (szerk.): *Grave new world: security challenges in the 21st century*. Washington, D.C., Georgetown University Press, 2003. 213-227.

¹⁷⁴ Egyes nézetek szerint nem a hadviselés természete változott meg, hanem a háború nyugati általi percepciója. A harcmodort és a bevetett eszközök skáláját átalakították az új technológiák, illetve a gazdasági globalizáció hatásai, de a háború alapvető célja nem változott. A fegyveres konfliktusok mozgatórugója a korábbi évszázadok háborúihoz hasonlóan elsősorban geopolitikai és ideológiai, illetve gazdasági, politikai irányultságú. Forrás: Malešević, Sinisa: *The Sociology of War and Violence*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. 311-332.

¹⁷⁵ Lásd: Kaldor (2012) i. m., illetve Münkler (2005) i. m.

¹⁷⁶ Lásd: Ágh (1989) i. m.

¹⁷⁷ Lásd: Hoffman, Frank G.: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, USA, Potomac Institute for Policy Studies, 2007. magyar szakirodalomban pedig: Rácz András: *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*. KKI-tanulmányok, 2014. október 15.

¹⁷⁸ Lásd: Somkuti Bálint: A negyedik generációs hadviselés, illetve: Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció. In: Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014. 48-65. és 66-80.

aszimmetrikus konfliktusok¹⁷⁹ által leírt konfliktusfelfogások azonban főbb jellemvonásaikban hasonló jelenséget vázolnak fel. Mary Kaldor, brit professzor eredetileg 2003-ban jelent, de azóta több átdolgozott kiadást megért, nagyhatású könyvében fogalmazta meg az „új háborúk” koncepcióját, amelyre jelen fejezet is nagymértékben támaszkodik. Ő a fegyveres konfliktusok megváltozásának fő gyökerét a hidegháború után kialakult hatalmi vákuum mellett a globalizációban – vagyis a (gazdasági, technológiai) globális összekapcsoltság erősödésében és a politikai hatalom jellegének megváltozásában (állami hatalom és a szervezett erőszak monopóliumának eróziója)¹⁸⁰ – látta. Az új háborúk elméletét a volt Jugoszlávia mellett Afrika területén lezajlott konfliktusokban látta elsősorban igazoltnak.¹⁸¹

Afrika esetében azt láthatjuk, hogy a gyarmati időszak által létrehozott – az etnikai, vallási határvonalakat gyakran teljesen figyelmen kívül hagyó – mesterséges határok közé zárt államok bár az 1950-1970-es években elnyert függetlenségüket követően működőképesnek bizonyultak, de a hetvenes évek gazdasági válsága bebizonyította, hogy gazdasági fejlődésre képtelenek, a bevételek csökkenése folyamatosan növekvő adósságspirálba döntötte őket.¹⁸² A hidegháborús nagyhatalmi patronátus megszűntével pedig a felszín alatti feszültségek új láng-
ra kaptak. Az afrikai kontinens mindmáig a legkonfliktusosabb területnek tekinthető: a *Conflict Barometer* 2021-re vonatkozó adatai alapján a globális szinten beazonosított 20 háború közül 16, valamint a 20 korlátozott háború közül 6 a szubszaharai térségben zajlott. A második helyen pedig a nyugat-ázsiai – észak-afrikai – afganisztáni (amely a jelen értekezésben Közel-Keletként aposztrofált térséget is magában foglalja) térség szerepelt 3 korlátozott és 3 teljes-skálájú háborúval.¹⁸³

A korábbi geopolitikai – (politikai) ideológiai szembenállást a hidegháborút követően felváltották a kultúrák, civilizációk közti ellenétek.¹⁸⁴ A kilencvenes években előállt identitásválság hatására a kulturális azonosulás fontossága jelentősen megnövekedett az identitás más formáihoz képest, ez legjobban a nemzetállam-kialakítási törekvések esetében látható. Kaldor

¹⁷⁹Lásd: Caforio (2018) i. m. 497-522.; a magyar szakirodalomban pedig: Resperger– Kiss – Somkuti(2014) i. m.

¹⁸⁰ Ez az erózió mind felülről, mind alulról gyengíti az állam hagyományos pozícióját. Egyrészt a nemzetközi katonai együttműködések és nemzetközi normák ritkábbá teszik az egyoldalú katonai agressziót egy állam részéről. Másrészt pedig az erőszak privatizálásával különböző paramilitáris csoportok kezébe kerül. Forrás: Kaldor (2012) i. m. 71-93.

¹⁸¹ Uo., 1-14.

¹⁸² Chabal, Patrick: Introduction: violence, power and rationality: a political analysis of conflict in contemporary Africa. In: Engel, Ulf – Gentili, Anna-Maria – Chabal, Patrick (szerk.): *Is violence inevitable in Africa? theories of conflict and approaches to conflict prevention*. Boston, Brill, 2005. 8-10.

¹⁸³ Brien – Mertens (2022) i. m. 14-28.

¹⁸⁴ Lásd: Huntington, Samuel: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. (ford.: Gázsity Mila – Gecsényi Györgyi – Pusztai Dóra), Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998. (Eredeti mű: Huntington, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, 1996.)

szerint az új háborúk fő mozgatórugója az (etnikai, nyelvi, nemzeti, klán-, törzsi, faji, vallási identitás köré épülő) *identitáspolitikákban* rejlik, ezáltal a korábban ismertett, a közösségi identitás fenyegetettségére épülő társadalmi biztonság mint elméleti keret jól alkalmazható értelmezésükre. Ezen identitásalapú konfliktusok általában a közös emlékezetre, dicsőséges múltra vagy korábbi sérelmekre építve kívánják mozgósítani a lakosságot a politikai célok – akár az államhatalom megszerzése – érdekében. Természetüknél fogva kizárólagosak, így áthidalhatatlan fragmentációhoz vezetnek az adott társadalmon belül.¹⁸⁵

Más szerzők ezzel ellentétben nem az etnikai-vallási törésvonalakban látják a modern konfliktusok fő gyökerét, például Herfried Münkler, a Humboldt Egyetem politológus professzora szerint az etnikai és vallási ellentétek csupán felerősítik azokat.¹⁸⁶ Hasonlóan, Edward E. Azar, az „*elhúzódó társadalmi konfliktusok*” koncepciójának megalkotója szerint a konfliktusok alapvető forrása egy adott közösség fejlődését, igényeit biztosító tényezők megtagadása, amelynek az etnikai identitás, illetve annak el nem ismerése csupán egy eleme. Emellett a hatékony politikai részvétel biztosításának vagy a kulturális biztonságának a hiánya is közrejátszanak a konfliktus kialakulásában.¹⁸⁷ A marginalizáció, diszkrimináció, depriváció, de akár történelmi traumák kollektív tragédiaként történő megélése olyan kollektív sérelmek lehetnek, amiket ha az állam nem kezel megfelelően, könnyen vezethetnek a fennálló politikai rend megváltoztatására irányuló erőszakos fellépésekhez, ahol a kulturális autonómiától kezdve a teljes függetlenségig terjedhet törekvések skálája.¹⁸⁸ Ez egybecseng a fentiekben a társadalmi biztonság teoretizálása kapcsán tett észrevételekkel, amely szerint más (például gazdasági, politikai) területen fennálló egyenlőtlenségek esetén a társadalmi biztonság körében értelmezhető – az identitás köré épülő – problémák könnyebben fognak biztonsági kihívássá válni.

Frances Stewart, az Oxfordi Egyetem professor emeritusa által leírt *horizontális egyenlőtlenségek* további segítséget nyújthatnak a vegyes etnikai és vallási színezettel rendelkező országokon belüli erőszakos konfliktusok okainak megértéséhez. Maga a fogalom a kulturálisan meghatározott csoportok mérete és az erőforrásokból való részesedésük közötti aránytalanság mértékére utal, amelyet négy dimenzióban lehet vizsgálni. A (1) politikai részvétel lehetőségei (különösen a politikai pozíciók megoszlása a legmagasabb szinten) mellett (2)

¹⁸⁵ Kaldor (2012) i. m. 106-135.

¹⁸⁶ Münkler (2005) i. m. 6.

¹⁸⁷ Azar E., Edward: Protracted International Conflicts: Ten Propositions. In: Azar E., Edward – Burton W., John (szerk.): *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1986. 28–39.

¹⁸⁸ Auwera (2010) i. m. 3-16.

gazdasági szempontok (tulajdonjog, munkalehetőségek, jövedelmek terén tapasztalható különbségek), valamint (3) társadalmi szempontok (szolgáltatásokhoz való hozzáférés, humán eredménymutatók) is közrejátszanak abban, hogy egy társadalmon belüli etnikai/vallási csoport diszkriminálva, kirekesztve érezze magát.¹⁸⁹

Végül, ami a téma szempontjából a legfontosabb, az a (4) kulturális státuszban tapasztalható egyenlőtlenségek vizsgálata, amely egyes kulturális normák, hagyományok, gyakorlatok és szimbólumok állam általi kizárását vagy eltérő kezelését foglalja magában (amely szélsőséges esetben akár a későbbiekben bemutatandó kulturális genocídium formájában is tetet ölthet). Ez kiterjedhet a vallás, a vallásgyakorlás, a nyelv és a nyelvi jogok, valamint az etnokulturális gyakorlatok elismerése terén tapasztalható különbségtételekre. Amellett, hogy a kultúra egyéb társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek keretezését is szolgálhatja, önmagában egy kulturális csoport ilyen irányú diszkriminálása önmagában is vezethet a csoport mobilizációjához a csoportidentitással való szoros kapcsolata miatt.¹⁹⁰

Az antidemokratikus rendszerek vagy éppen a központi hatalom összeomlása – amely utóbbiról bővebben az 2.4. alfejezetben lesz szó a törékeny államiság vizsgálata kapcsán – szintén az etnikai csoportok közti ellentétek kiéleződéséhez vezethetnek. Emellett a külső hatásoknak is jelentős szerepe lehet: a külső szereplők anyagi, politikai, morális támogatása, vagy más konfliktus átgyűrűzése is eredményezhet destabilizációt egy térségben, s intenzívebb fellépést, mobilizációt egy adott csoporton belül.¹⁹¹ Kaldor a globalizáció ellenhatásaként az erőszakos konfliktus potenciális okaként megjelenő törésvonalat gyakran a multikulturális, kozmopolita értékeket, a globalizáció által teremtett „horizontális kultúrát” képviselő felek, valamint a globális folyamatokból kizártak látszólag hagyományos, partikuláris értékei között látja.¹⁹²

Látni kell, hogy ezzel párhuzamosan e társadalmi-gazdasági sérelmek kohézióteremtő funkcióval is bírhatnak a diszkriminációt elszenvedő közösség körében, s egy közös identitás megformálásának igényét alakítják ki, amely aztán a közösség (akár erőszakos) politikai fel-

¹⁸⁹ Stewart, Frances: Horizontal Inequalities and Conflict: An Introduction and some Hypotheses. In: Stewart, Frances (szerk.): *Horizontal Inequalities and Conflict. Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. 3-24.

¹⁹⁰ Langer, Arnim – Brown, Graham K.: Cultural Status Inequalities: An Important Dimension of Group Mobilization. In: Stewart, Frances (szerk.): *Horizontal Inequalities and Conflict. Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. 41-53.

¹⁹¹ Yilmaz, Muzaffer Ercan: Intra-state conflicts in the post-Cold War era. *International Journal on World Peace*, 24. (2007) 4. 11-33.

¹⁹² Kaldor (2012) i. m. 106-135.

lépéséhez való mobilizációban is szerepet játszik.¹⁹³ Egy erős csoportidentitás megléte mellett fontos bizonyos mértékű kohézió is a csoporton belül, melynek kulcsszereplője a megfelelő vezetés, amely a sérelmek és követelések szószólójává válik, s a mozgalom megszervezését biztosítja.¹⁹⁴

Ez legszembetűnőbben a korábbi gyarmati országokban figyelhető meg, ahol az egykori gyarmattartók is kihasználták e törésvonalakat hatalmuk megerősítésére bizonyos csoportokat politikailag, gazdaságilag kirekesztve, majd a gyarmati rendszer felszámolását, illetve a hidegháború alatt fennálló patronátus megszűnését, s ezzel együtt a posztkoloniális rezsimek legitimitációjának megrendülését követően ezek a felszín alatti feszültségek felerősödtek,¹⁹⁵ s a szembenálló felek kezében könnyen kijátszható eszközzé váltak ideológiájuk felépítésére és követők toborzására.

A korábban hivatkozott *Conflict Barometer* még egy számsorára érdemes itt hivatkozni: a kutatás keretében a konfliktusok szereplői által tematizált kérdéseket, elérni kívánt célokat is vizsgálták, tíz kategóriát határolva el (egy konfliktus természetesen több kategóriába is tarthat). Háborúk / korlátozott háborúk esetén az első négy helyen az erőforrások vagy az azokból szerzett profit feletti harc (10 / 9), a fennálló politikai rendszer ideológiai, vallási, társadalmi-gazdasági vagy jogi berendezkedésének vagy magának a rezsimek típusának megváltoztatását célzó törekvések (9 / 5), egy kormányzati vagy nem állami szereplő által egy államon belüli terület feletti kontroll megszerzésére irányuló törekvés (8 / 10), valamint az állami hatalom megszerzésének szándéka (5 / 5) szerepeltek. Utóbbi három szoros összefüggésben áll a társadalmi biztonság keretein belül értelmezhető érdekellentétekkel, illetve vallási-etnikai indíttatású törekvésekkel, még ha sok esetben nem is kizárólagos motivációi az adott konfliktusnak.¹⁹⁶

2.2.2. AZ ÚJ TÍPUSÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOK ESZKÖZEI ÉS A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG SZIMBOLIKUS SZEREPE AZ IDENTITÁS VONATKOZÁSÁBAN

Az új típusú fegyveres konfliktusok szereplői is gyakran rendkívül heterogén képet mutatnak. A reguláris fegyveres erők (vagy azok maradványai) mellett a különböző félkatonai (paramilitáris) csoportok, önvédelmi egységek, külföldi zsoldosok, valamint reguláris külföldi

¹⁹³ Auwera (2012) i. m. 49-65.

¹⁹⁴ Yilmaz (2007) i. m. 11-33.

¹⁹⁵ Münkler (2005) i. m. 6.

¹⁹⁶ Brien – Mertens (2022) i. m. 19.

erők (például nemzetközi szervezetek által telepített válságreakáló /békeműveletek) egyaránt jelen lehetnek.¹⁹⁷

E háborúk gazdasága erősen decentralizált, egyrészt a belső erőforrások zsákmányolására, másrészt külső támogatásokra (akár a diaszpóra, akár külföldi kormányok részéről) szorul. Így például a fosztogatás, túszejtés, illegális kereskedelem gyakori eszközei e konfliktusoknak, így a háborús erőszak logikája beépül a gazdaság működésébe is.¹⁹⁸ Ennek egyik eleme lehet az illegális régészeti feltárások végzése, műtárgyak fosztogatása, illetve az ezekkel való tiltott kereskedelem, amelyről bővebben az 2.4. alfejezetben lesz szó.

Az eszközök tekintetében is jelentős változást figyelhetünk meg a konvencionális fegyveres konfliktusokhoz képest. Az aszimmetrikus hadviselés Giuseppe Caforio által megfogalmazott definíciója szerint a gyengébbik fél az erősebb féllel szemben *nem konvencionális eszközöket* használ, hogy a két fél közti különbséget áthidalja a harc során. Eszközei közé tartozik a *gerilla hadviselés, terrorizmus*, s ami a legfontosabb változást jelenti a korábbiakhoz képest, az *infokommunikációs technológiák média általi kiaknázása*. Ez utóbbi az egyik fő eszközévé válik az aszimmetrikus hadviselésnek, a (elsősorban a nyugati, illetve a konfliktus által közvetlenül érintett) közvéleményre való hatás gyakorlás (és külföldi diaszpóra elérése, toborzás, szimpatizánsok megnyerése) érdekében a médián keresztül, amely végső soron a harci műveletek sikerét is eldönti.¹⁹⁹ Ennek kapcsán egy érdekes kettősség figyelhető meg: a gyakran egy hagyományos, partikuláris kulturális ideológiát képviselő csoportok a tömegkultúra szimbólumait és technikai eszközeit igen széles körben alkalmazzák.²⁰⁰ A terrorszervezetek vonatkozásában a modern infokommunikációs technológiák alkalmazásáról az 2.3. alfejezetben lesz bővebben szó.

Az aszimmetrikus hadviselés nem-konvencionális, a bűnözés és az ideológiai küzdelem eszközeinek keverékével jellemezhető²⁰¹ eszközeinek célja lehet a „fejek és szívek megnyerése”, de akár a megfélemlítés, félelem-, gyűlöletkeltés, destabilizáció is. Végső soron célként jelenik meg a más identitással rendelkező lakosság eliminálása is. Ezáltal civil személyek, objektumok gyakran célpontként jelennek meg e konfliktusokban, a civil áldozatok száma sokszorosa a katonaiakénak. Szélsőséges esetben a nemzetközi jog súlyos megsértésével járó

¹⁹⁷ Kaldor (2012) i. m. 136-165.

¹⁹⁸ Uo., 136-165.

¹⁹⁹ Caforio (2018) i. m. 497-522.

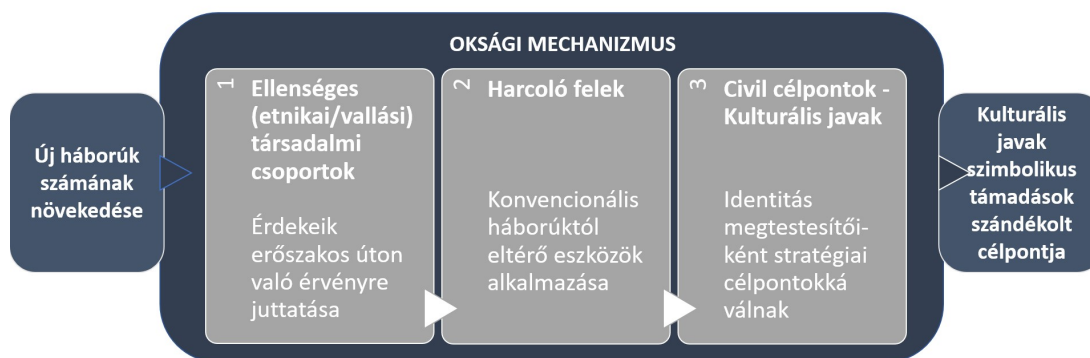
²⁰⁰ Kaldor (2012) i. m. 22.

²⁰¹ Caforio (2018) i. m. 497-522.

népirtás, etnikai tisztogatás vagy egy terület akár fizikai, akár gazdasági, akár pszichológiai szempontból való lakhatatlanná tétele is megjelenhet.

A pszichológiai lakhatatlanná tétel egyik módszere lehet egy bizonyos közösség történelmét és kultúráját, vallását megtestesítő objektumok megsemmisítése, hogy a későbbiekben jogot se formálhassanak az adott területre,²⁰² de e jelenség szélsőséges esetben a későbbiekben részletesebben bemutatandó „kulturális genocídium” fogalomkörébe is eshet. Robert Bevan megfogalmazásában ebben a környezetben az építészet az etnikai, ideológiai, nacionalista csaták proxyjává válik, amellyel bizonyos történelmi tények elfeledtetését, illetve egy csoport történelmének újraírását érhetik el.²⁰³

A fenti elméleti felvezetésből az alfejezethez kapcsolódóan, az alfejezet felvezetésében meghatározott ok és eredmény közötti ok-okozati folyamatot meghatározó, 9. számú ábrán látható oksági mechanizmus vázolható fel leegyszerűsítve a szakirodalmi áttekintés alapján.

9. ábra: Új háborúk és kulturális javak elleni szimbolikus támadások – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)

2.2.3. ESETTANULMÁNY: AZ ANSAR DINE ÉS TIMBUKTU

A fentiekben vázolt jelenség és oksági mechanizmus jól igazolható a Maliban egy évtizede zajló, változó intenzitású konfliktussal. A mind külső, mind belső tényezők eredményeképpen forráspontra hevített, etnikai-vallási színezettel is rendelkező fegyveres konfliktus és abban a különböző radikális szervezetek térnyerése az ország északi területein található felbecsülhetetlen értékű, középkorig visszanyúló kulturális örökségben jelentős szándékolt károkat okozott (amely aztán, ahogy azt a 4. fejezetben látni fogjuk, több nemzetközi szervezetet is erőteljesebb elköteleződésre sarkallt a kulturális javak háborús védelme terén).

²⁰² Kaldor (2012) i. m. 136-165.

²⁰³ Bevan (2006) i. m. 20.

A 2012 januárjában kitört tuareg lázadás hátterében a mélyen húzódó etnikai ellentétén túl az északi-déli területek között az elnyomó kormányzati politika által folyamatosan szélesített fejlettségbeli különbségek is szerepet játszottak. Az iszlám szélsőséges nézeteit valló szervezetek gyors térnyerése pedig az addigi nemzeti-regionális biztonsági kihívást potenciális globális biztonsági fenyegetéssé tette, így szükségessé vált a nemzetközi beavatkozás is. Az alábbi alfejezet terjedelmi korlátok – valamint a téma szempontjából releváns elemek – miatt csupán a konfliktus gyökereinek és első éveinek ismertetésére és a kulturális javak fenyegetettségével való összefüggéseire vállalkozik.

Mali a világ egyik legszegényebb országa, ami nem túl kedvező földrajzi fekvésének tudható be: az ország közel fele a Szaharához tartozik. A társadalom – Afrika legtöbb országához hasonlóan – etnikailag rendkívül színes képet mutat (lásd *3. számú melléklet*): a lakosság megközelítőleg fele az alapvetően fekete bőrű, s hagyományosan földműveléssel foglalkozó mande csoporthoz tartozik. Az ország középső területein bantoid csoportok élnek (például szonghaik, dogonok, fulánik). Az ország északi sivatagos régiójában hagyományosan vándorló-állattenyésztő életmódot folytató, világosabb bőrű arab-berber népcsoportok (tuaregek, mórok) vannak.²⁰⁴ A tuaregek az ország teljes lakosságának megközelítőleg tíz százalékát teszik ki, de a kisebbség jelen van a környező országokban, így Líbiában, Nigerben, Algériában és Burkina Fasóban is, létszámuk összesen nagyjából hárommillióra tehető, ennek nagyobb része Maliban, illetve Nigerben él.²⁰⁵

Az etnikai sokszínűség mellett erőszakos feszültségekhez vezető, társadalmi-gazdasági-politikai realitásban gyökerező indokok vonatkozásában az 2.2.1. alfejezetben felvázoltakat az új típusú fegyveres konfliktusok motivációi kapcsán az Afrobaromètre felmérése igazolja Mali esetében. A kutatás a konfliktus 2012 elején való kirobbanásának okaival kapcsolatos percepciókat vizsgálta a lakosság körében 2012, illetve 2013 végén. 2012-ben a lakosság (1) a politikai elit patriotizmusának hiányát, (2) az állam gyengeségét, (3) a külföldi terroristák megjelenését, valamint (4) a politikai hatalom inkompetenciáját nevezte meg a konfliktus fő gyökereinek. 2013-ban némileg módosult a sorrend a konfliktus dinamikájának változásával és a terrorszervezetek térnyerésével együtt: (1) a külföldi terroristák megjelenését (2) a kor-

²⁰⁴ Besenyő– Miletics (2013) i. m. 93-95.

²⁰⁵ Marsai Viktor: Külföldi katonai beavatkozás Maliban – az Opération Serval háttere és eredményei. *Nemzet és Biztonság*, (2013) 1–2. 99-119.

rupció, (3) a természeti erőforrások körüli feszültségek, valamint (4) az állam gyengesége követték, mint az északi területeken folyó erőszak legfőbb vélt indítékai.²⁰⁶

A tuareg szeparatista felkelésként induló – az alábbiakban röviden felvázolandó²⁰⁷ – konfliktus előzményei egészen a gyarmati időszakig nyúlnak vissza. Az egykori francia gyarmat társadalmi megosztottságát már a volt gyarmattartók is igyekeztek kihasználni, majd az ország 1960-as függetlenné válása után az északi területen élő tuareg népcsoportok elnyomása tovább folytatódott a déli ország részben székelő, fekete dominanciájú kormány által. Az 1960-as, 1990-es és 2000-es évek is szemtanúi voltak tuareg felkeléseknek. Ezekre Bamako csupán katonai eszközökkel, elnyomó intézkedésekkel reagált. Emellett a központi kormány a különböző népcsoportokat, így az arabokat és tuaregeket, valamint bizonyos tuareg törzseket is igyekezett kijátszani egymás ellen, megakadályozandó, hogy azok egységesen tudjanak fellépni.²⁰⁸

Mégis, az MNLA (Mouvement National pour la libération de l'Azawad – Nemzeti Mozgalom Azawad Felszabadításáért) elnevezésű nacionalista mozgalom által 2012. januárban – az északi területeken egy önálló állam létrehozásának céljával kirobbantott felkelés komolyabbnak bizonyult a korábbiaknál, amelynek megoldásához elégtelennek bizonyultak a nemzeti kormány intézkedései, s regionális, sőt nemzetközi szinten is aggodalomra adhattak okot, ugyanis a Tunéziából induló, s az észak-afrikai térség többi államába, így Líbiába is átgyűrűző arab tavasz eseményeivel,²⁰⁹ illetve a régióban egyre nagyobb fenyegetést jelentő terrorizmus szoros összefüggésben álltak.

Az MNLA kezdeti sikerei ellenére a korábban velük szorosan együttműködő és alapvetően az MNLA soraiból kiváló, szélsőséges nézeteket valló Ansar Dine („a Hit Védelmői”) terrrorszervezet ellenük fordult, ennek oka a különböző tuareg törzsek közti rivalizálásban kere-

²⁰⁶ Coulibaly, Massa: Perceptions populaires des cause et conséquences du conflit au Mali. *Afrobaromètre* n° 10. 13. April 2015. https://www.afrobarometer.org/wp-content/uploads/2022/02/ab_r5_5_policypaper10_fr.pdf (Letöltve: 2022.04.24.)

²⁰⁷ Az események részletesebb elemzését lásd: Puskás Anna: A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók. *Hadtudomány*, 28. (2018) E-szám, 49-63.

²⁰⁸ Chauzal, Grégory – Van Damme, Thibault: The roots of Mali's conflict, Moving beyond the 2012 crisis. *CRU Report, Clingendael Institute*, March 2015. 17-30.

²⁰⁹ A '70-80-as években az egyre romló életkörülmények, a líbiai elnök, Moammer Kadhafi Afrika felé való nyitással jellemezhető külpolitikája, s a kínálkozó gazdasági lehetőségek miatt sok tuareg települt át Líbiába (és más környező országokba), s sokan közülük csatlakoztak Kadhafi Iszlám Légijárába. Amellett, hogy ez lehetővé tette a diktátor számára, hogy hosszú távú szövetséget tudjon kiépíteni Mali északi lakosságával, haderejét is jelentősen növelte. Ez Mali számára is kifizetődőnek bizonyult, hiszen Kadhafi számos beruházást finanszírozott az országban. A líbiai rezsim 2011-es bukása után az egykori diktátor zsoldjában jelentős számban szolgáló tuaregek nagy mennyiségű fegyverrel felszerelve tértek vissza Mali területére, s újabb felkelést robbantottak ki. *Forrás Uo.*, 44-45.

sendő. Az Ansar Dine más radikális csoportok segítségével²¹⁰ fokozatosan kiszorította az MNLA-t a jelentős városokból, s elhatárolta magát az MNLA által kitűzött politikai céloktól. A terrorszervezet az északi rész önállósága helyett az egész országra kiterjesztendő, iszlám jogrenden nyugvó államalakulatot kívánt létrehozni, s az elfoglalt városokban meg is teremtették ennek alapjait, a saría szerinti törvénykezés bevezetésével.²¹¹

Azt azonban itt fontos megjegyezni, hogy az etnikai sokszínűséggel ellentétben Mali vallási térképe egyszerűbb képet mutat, a társadalom mintegy 95 százaléka muszlim vallású, a szunnita mérsékelt, szúfi irányzatát²¹² képviseli és elhatárolódik a szélsőséges nézetektől, így a terrorszervezetek által képviselt szélsőséges nézetek nem találtak fogékony táptalajra.

Az Ansar Dine, illetve a vele kapcsolatban álló AQIM (al-Qaeda in the Islamic Maghreb – al-Kaida az Iszlám Maghrebben) terrorszervezetek 2012 áprilisában foglalták el Timbuktu városát. A két szervezet között megegyezés született, s a város a megszállás első szakaszában az Ansar Dine irányítása alá került, mivel az nagyobb helyi elfogadottsággal rendelkezett a városban, s így nagyobb eséllyel tudta megnyerni a helyieket, a két szervezet között mindazonáltal szoros együttműködés volt. Szigorú intézkedéseket vezettek be a helyi közösség életének szabályozása és a saría-alapú törvénykezés gyakorlatba való átültetése érdekében. Ennek keretében egyrészt elnyomó/normatív (Saríatörvényesség vagy az iszlám vallási rend-

²¹⁰ Ebben az időszakban az Ansar Dine mellett két jelentős terrorszervezet volt aktív a térségben: egyrészt az al-Kaida afrikai sejtjeként működő AQIM (al-Qaeda in the Islamic Maghreb – al-Kaida az Iszlám Maghrebben), amely bázisát Kidal városában alakította ki, másrészt pedig a MUJAO (Le Mouvement pour l'unicité et le jihad en Afrique de l'Ouest – Mozgalom az Egységért és a Dzsihadért Nyugat-Afrikában) mely az AQIM-ból vált ki 2011 őszén, majd 2013 augusztusában összeolvadt a Masked Battalion nevű szervezettel, létrehozva az al-Mourabitoun-t. Egy negyedik szervezet, a Macina Felszabadítási Front csatlakozásával 2017-ben létrehozta a négy terrorszervezet a JNIM (Jama'a Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin') elnevezésű, al-Kaidához hű csoportosulást. Az al-Mourabitounból kiváló csoport ezzel párhuzamosan az Iszlám Állam sahéli sejtjét is megalapította ISGS (Islamic State in the Greater Sahara) néven, amely szintén aktív a térségben 2018 óta. A terrorszervezetek száma és működése folyamatosan változó mintát mutat, azonban az általuk képviselt biztonsági kihívás az egész térségre nézve súlyos biztonsági kihívás. Forrás: Brown, Will: The key actors battling for control of the Sahel. *The Telegraph*, 1 March 2020, <https://www.telegraph.co.uk/global-health/terror-and-security/key-actors-battling-control-sahel/> (Letöltve: 2021.07.29.)

²¹¹ Remek (2015) i. m. 229-234.

²¹²A szúfi irányzat egyik legfontosabb jellemzője a szentek tisztelete: az „awliya' allah” kifejezés leginkább Isten barátaiént fordítható, a „szent” tartalma így eltér a nyugati kereszténység által használt kifejezésétől: nem az egyéni kvalitásokra, hanem a személy Istennel való közeli kapcsolatára helyezi a hangsúlyt. A 11-12. századtól a szúfi szentek sírhelyei egyre inkább közérdekűvé váltak, mert a vezetők felismerték annak előnyeit, ha „feltűnő kapcsolatot” építenek ki Isten megbízottjaival. Emellett megjelent a tiszteletdíj fizetése is a szentek sírjai felé, s azok zarándokok célpontjaivá váltak. Bár hagyományosan az iszlám építészeti jellemzője volt (például Taj Mahal Indiában), ma az iszlám szélsőségesek elutasítják a sírok építését. Forrás: Ernst, Carl W.: *Sufism, An Introduction to the Mystical Tradition of Islam*. Boston, Shambhala Publications, 2011. 58-71.

őrség, a Hisbah) és kommunikációs szerveket (mint a média bizottság) állítottak fel, illetve a biztonsági komponenst az AQIM-tagok biztosították.²¹³

A radikális iszlamista nézeteket közvetítő propagandájuk részeként 2012. június 30. és július 11. között 14 mauzóleumot és sírhelyet romboltak le vagy rongáltak meg súlyosan barbár módszerekkel, csákányokkal, lapátokkal. Emellett a 15. századból származó Sidi Yahya mecset „szent kapuját” is megsemmisítették, az ahhoz kötődő, babonának és az iszlám hittől idegennek tekintett helyi hiedelem miatt (a helyi tradíció szerint annak a világ végezetéig zárva kell maradnia).²¹⁴

Timbuktu, „a sivatag gyöngye”, a középkorban a transzszaharai kereskedelem, valamint a régió fontos oktatási-tudományos-kulturális központja is volt. Ahogy egy 15. századi közmondás tartja: „*a só északról jön, az arany délről, de Isten szava és a bölcsesség kincsei csak Timbuktaban találhatók meg*”.²¹⁵ Az UNESCO 1988-ban nyilvánította a világörökség részének a 3 mecsetet és 16 – szúfi szentek sírhelyéül szolgáló – mauzóleumot magában foglaló műemlékegyüttest. Ezek a szent helyek az iszlám vallás Afrikában való terjedésében fontos szerepet játszottak, emellett egy hagyományos, agyagtéglát és pálmafát alkalmazó építészeti technikának a lenyomatai, illetve a korábban virágzó város emlékeztetői.²¹⁶ Ez az értékes kulturális örökség, amely a „333 szent város”-ának jelképe, a helyi, s tágabban véve a mali társadalom számára a kollektív identitás fontos része, a társadalmi emlékezet fontos archetípusa volt.²¹⁷ Nem sokkal a támadások előtt, 2012 júniusában az UNESCO a helyszínt felvette a „Veszélyben levő Világörökség Jegyzékére”, de a pusztítások elkerülésében ez nem segített. A támadássorozatot kísérő narrációban mind a szalafita nézetekkel ellentétes „bálványok” tisztelete, mind a globalizált, nyugati világ értékei elleni akcióként minősítették a támadást. Az Ansar Dine egyik tagja a rombolások kapcsán így nyilatkozott: „*nincs olyan, hogy világörökség, nem létezik. A hitetleneknek nem szabad belekeveredniük a mi dolgunkba.*”²¹⁸

²¹³ Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Situation in the Republic of Mali (Pre-Trial Chamber I), ICC-01/12-01/15, Public Court Record of 01/03/2016. 35-40.

²¹⁴ Lafitte, Priscille: Ansar Dine détruit les mausolées de la grande mosquée de Tombouctou. *France24*, 10 juillet 2012, <https://www.france24.com/fr/20120710-mali-ansar-dine-attaque-grande-mosquee-djingareyber-tombouctou-mausolees> (Letöltve: 2022.04.15.)

²¹⁵ Besenyő – Miletics (2013) i. m. 35-38.

²¹⁶ UNESCO: *World Heritage List - Timbuktu*. <http://whc.unesco.org/en/list/119/> (Letöltve: 2022.03.31.)

²¹⁷ Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Situation in the Republic of Mali (Pre-Trial Chamber I), ICC-01/12-01/15, Public Court Record of 01/03/2016. 15-17.

²¹⁸ Al Jazeera: Ansar Dine destroy more shrines in Mali. 10 July 2012. <https://www.aljazeera.com/news/2012/7/10/ansar-dine-destroy-more-shrines-in-mali> (Letöltve: 2022.04.04.)

A különböző radikális szervezetek²¹⁹ térnyerésének következtében a nemzetközi beavatkozás hamar szükségessé vált. A bamakói kormány kérésére támogatást nyújtó francia erők végül 2013. január 28-án visszafoglalták a várost a Serval-, majd Panther-művelet keretében.²²⁰ Kivonulása előtt az Ansar Dine a legjelentősebb nyugat-afrikai kéziratgyűjteményt őrző Ahmed Baba Intézetet is felgyújtotta, amely több mint 40 000 értékes kéziratnak adott otthont. Szerencsére a városban és az intézetben őrzött kéziratok nagy részét sikerült már előtte kimenteni és Bamakóba szállítani, de így is mintegy 4 000 darab elégett vagy eltűnt.²²¹

A franciák után nem sokkal az Afrikai Unió és az ECOWAS (Economic Community of West African States – Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége) által felállított AFISMA (African-led International Support Mission to Mali – Afrikai vezetésű nemzetközi támogató misszió Maliban) elnevezésű művelet is telepítésre került az országba. Az AFISMA anyagi és logisztikai hiányosságai miatt azonban az ENSZ Biztonsági Tanácsa hamarosan annak átvételéről döntött, s 2013 júliusától kezdte meg működését – az országban azóta is jelen levő, az ENSZ minden eddigiekhez képest legvéresebb missziójaként számon tartott – támogató-békefenntartó jellegű MINUSMA-misszió (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali – az ENSZ többdimenziós integrált stabilizációs missziója Maliban), amelynek jelentőségéről a kulturális javak védelme szempontjából bővebben a 4.6. alfejezetben lesz szó. Bár a témához lazábban kapcsolódik, de fontos említést tenni a további külföldi jelenlétről is. Az ENSZ-misszió mellett szintén inkább a puha erőket képviseli az EU EUTM Mali (European Union Training Mission in Mali – Európai Unió Kiképző Missziója Maliban) kiképző missziója,²²² valamint a szintén az EU égisze alatt működő EUCAP Száhel Mali (European Union Capacity Building Mission in Mali – az Európai Unió Kapacitásépítő Missziója Maliban) civil válságkezelő, kapacitásépítő misszió. A konfliktus regionalizációjával összefüggésben, a már az egész térségre kiterjedően tevékenykedő francia Barkhane-

²¹⁹ A szélsőséges vallási nézeteket valló csoportokra – gyakran hibásan – alkalmazott különböző kifejezések, így a radikalizmus, fundamentalizmus, extrémizmus, dzsihádzmus és iszlamizmus fogalmi elhatárolásairól bővebben lásd: Markovics Milán Mór: The importance of defining concepts related to religious extremism and its consequences for state security. In: Lenka, Čadová – Tomáš, Havlík – Veronika, Koleňáková; Ondřej, Heřman (szerk.): *New Approaches to State Security Assurance*. Brno, Csehország: Faculty of Military Leadership University of Defence, 2021. 147-153.

²²⁰ Marsai (2013) i. m. 99-119.

²²¹ UN: Mali: UN, European Union team up to restore Timbuktu's cultural heritage. 16 May 2014. <https://news.un.org/en/story/2014/05/468492> (Letöltve: 2022.04.04.)

²²² Az EU missziójáról lásd bővebben: Remek Éva: *The European Union and the Sahel region – focus on the crisis in Mali and the EUTM Mali*. In: Biltsik Barbara – Marengo, Alessandro – Posta Nikolett – Zachar Péter Krisztián (szerk.): *New approaches in a complex world: International relations, history and social sciences*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2014. 143–154.

művelet²²³ mellett a terrorizmus elleni harc érdekében Mali, Mauritánia, Csád, Burkina Faso és Niger által került felállításra a G5 Száhel szubregionális együttműködéséért.²²⁴

Lazarus Eloundou, az UNESCO akkori mali képviselője a város kulturális örökségében esett károk kapcsán így fogalmazott, amely jól tükrözi a pusztítások stratégiai jelentőségét a harcoló felek (a terrrorszervezetek) részéről: „Azok, akik a pusztításokat elkövetik, azért teszik, hogy az általuk elfoglalt területeken élő lakosságot a saját életfelfogásukra, kultúrájukra, vallásukra kényszerítsék, hogy minél jobban képesek legyenek uralni őket. (...) Mikor el akarják törölni a történelmed, azt akarják mutatni, hogy soha nem is léteztél.”²²⁵

A lerombolt kulturális örökség jelentőségére utal az is, hogy nagyon hamar megmutatkozott a nemzetközi elköteleződés azok rendbehozatalára. Többek között Svájc, Norvégia, az Európai Unió, Hollandia, Bahrein, Horvátország, Mauritius és Andorra nyújtott anyagi támogatást, a MINUSMA pedig logisztikai segítséget.²²⁶ Az újjáépítési munkálatok 2014 tavaszán kezdődtek, s teljes egészében 2016 februárjában készültek el az UNESCO szakmai irányítása alatt, helyi szakemberekkel.

2.3. A (MÉDIA-ORIENTÁLT) TERRORIZMUS

2.3.1. A TERRORIZMUS FOGALMA ÉS AZ ÚJMÉDIA SZEREPE A TERRORSZERVEZETEK KOMMUNIKÁCIÓJÁBAN

Az utóbbi évtizedben a médián keresztül közvetített terrorpropaganda részeként minden korábbit meghaladó célzott pusztításnak lehettünk szemtanúi a globális szinten is nagy jelentőséggel bíró kulturális javak vonatkozásában. Ezen alfejezet arra kíván rávilágítani, hogy milyen ok-okozati kapcsolat áll fenn a (közösségi) média mint kommunikációs eszköz terrrorszervezetek általi használata és a kulturális javak pusztításának hatékony propagandaelemként való alkalmazása között. A terrorizmus, valamint az újmédia felé való eltolódás, illetve a két

²²³ A franciák által biztosított Barkhane-művelet, valamint a 14 európai ország együttműködésében felálló Takuba teljes kivonásáról 2022. februárban született döntés Mali regnáló kormányával való feszültségek következtében. Forrás: Bourdillon, Yves: La France se retire complètement du Mali. *Les Echos*, 17 février 2022. <https://www.lesechos.fr/monde/afrique-moyen-orient/la-france-se-retire-completement-du-mali-1387715> (Letöltve: 2022.04.24.)

²²⁴ Marsai Viktor: Rejtő nyomában – magyar szerepvállalás a Task Force Takubában. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2021) 21. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2021_21.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

²²⁵ Saját ford. Daily Mail: Experts seek way home for Timbuktu manuscripts. 26 February 2015 <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2970191/Experts-seek-way-home-Timbuktu-manuscripts.html> (Letöltve: 2018.01.21.)

²²⁶ Uo.

jelenség kapcsolatának és ebben az örökségi helyszínek ellen elkövetett támadások helyének elméleti megalapozását követően az alfejezet az ISIL által a Moszuli Kulturális Múzeumban 2015. februárban végzett pusztításainak példáját vizsgálva kíván gyakorlati alátámasztást nyújtani.

A *terrorizmus* jelenségének leírására nem létezik egységes definíció, illetve elmélet, leegyszerűsítve azt a szervezett erőszak egy formájának tekintjük, amely általában civil célpontok ellen irányul. A Stratégiai Védelmi Kutatóintézet 2021-es kutatása által hivatkozott *Globális Terrorizmus Adatbázis* (GTB) az alábbiak szerint határozza meg a terrorizmus fogalmát: „nem állami szereplők illegális erővel és erőszakkal való fenyegetését vagy ezek tényleges használatát tekinti, valamilyen politikai, gazdasági, vallási vagy társadalmi cél elérése érdekében, félelem, kényszer vagy megfélemlítés útján.” Ami a GTB megközelítéséből kiemelendő, az az elérni kívánt cél jellege, valamint, hogy a közvetlen áldozatoknál szélesebb körre akarnak hatni.²²⁷ A terrorcselekmények lehetséges formáiról az Európai Unió Tanácsa által kiadott közös álláspont nyújt egy nem kimerítő taxatív felsorolást. Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy nemcsak konkrét, a nemzeti jog által bűnösként meghatározott cselekmény elkövetése, hanem az azzal való fenyegetés is terrorcselekménynek minősülhet.²²⁸

A terrorizmusra vonatkozó kommunikációs elméletet először megfogalmazó Alex P. Schmid holland terrorizmus-kutató szerint a terrorizmus *erőszakos eszközök* mellett *propaganda eszközök* alkalmazására épül, azok *kombinációjának* tekinthető, ugyanis mindkettő az egyén vagy a csoport magatartásának megváltoztatására irányul: a terrorszervezet által véghez vitt erőszak, s annak közvetlen áldozatai instrumentális elemek a szélesebb közönségre való lélektani hatásgyakorlás érdekében. Schmid hét pszichológiai stratégiát határoz meg a provokatív terrorcselekmények mögött: a támadás célja lehet (1) a hatóságok sebezhetőségének demonstrálása; (2) a támadás következtében a hatóságok általi elfojtás alkalmazásának elérése; (3) a kormány és támogatóinak demoralizációja; (4) a közvélemény szimpátiájának megnyerése, megerősítése; (5) az emberek radikalizációja vagy a politikai helyzet polarizációja;

²²⁷ Tóth Péter: Az Európai Unió terrorfenyegetettsége 2000 és 2019 között, a számok tükrében. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet – Elemzések*, 2021/11. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2021_11_Talasz.pdf (Letöltve: 2022.03.20.)

²²⁸ Ez alapján terrorcselekménynek minősülhet, a lakosság komoly megfélemlítésének; egy kormány vagy nemzetközi szervezet valamilyen cselekményre való jogellenes kényszerítésének; egy ország vagy nemzetközi szervezet alapvető politikai, alkotmányos, gazdasági vagy társadalmi felépítésének súlyos megingatásának vagy lerombolásának céljával elkövetett cselekmények. Ez történhet például személy élete vagy testi épsége elleni merénylet, emberrablás, túszejtés, közintézményben vagy infrastrukturális létesítményben való súlyos károkozás; fegyvergyártás, -birtoklás, -szállítás; stb. által. Forrás: 32001E0931. A tanács közös álláspontja (2001. december 27.) a terrorizmus leküzdésére vonatkozó különös intézkedések alkalmazásáról.

(6) erőszakos cselekmények szükségessként vagy hősiessként való beállítása; illetve (7) az eszközről a felelősségre való áttérés. Ezek minél hatékonyabb érvényesítése érdekében olyan eszközöket használnak, amelyekkel növelhetik a nyilvánosságot.²²⁹

A *propaganda*²³⁰ ezáltal központi eleme a terrorizmus vizsgálatának. A propaganda megfelelő formájának kiválasztásához a befolyásolni kívánt célcsoport, valamint a célcsoport szokásainak, hiedelmeinek, félelmeinek mélyreható ismerete szükséges, mivel a propaganda csak akkor lehet hatásos, ha már létező narratívára és egy olyan közönségre épít, amely azonosulni tud annak tartalmával.

Ezért a *kulturális keretezés* fontos szerephez jut, amelyre a terrorizmuskutatók kulturális és antropológiai megközelítései világítanak rá. A neodurkheimi elméletek hangsúlyozzák, hogy a megfelelő társadalmi reakció kiváltásához elengedhetetlen a cselekmény kulturális beágyazottsága. Az, hogy milyen kommunikációs stratégiát követ egy szervezet, milyen szimbólumrendszert, narratívát alkalmaz az erőszakos cselekmény alátámasztásához, meghatározó tényező a kitűzött cél elérése érdekében a célközönség körében. Vagyis: „*a sokk és a félelem érzetét a [a cselekmények által képviselt – a szerz.] jelentések biztosítják, nem a cselekmények önmagukban.*”²³¹ A koppenhágai iskola kutatói által fémjelzett posztstrukturalista irányzat pedig a biztonságiasítási koncepció felől közelítve vizsgálja azt a társadalmi folyamatot, amelynek eredményeképpen egy adott entitás biztonsági fenyegetésként lesz keretezve a közbeszédben (esetünkben akár nemzeti, akár nemzetközi szinten), alátámasztva a folyamat szubjektív voltát.²³² Ebből következően a kulturális kódok és társadalmi értékek ismerete is elengedhetetlen a terrorizmus és egyes cselekmények megértéséhez.

A terrorizmus mértékének nemzetközi szinten való növekedése mellett századunk terror-szervezeteinek stratégiája jelentősen más képet mutat a korábbiakhoz képest. A korábban centrális, központosított irányítás és működés helyett hálózatosodás figyelhető meg, amelynek következtében a központtól távol is végrehajthatók támadások. A média kulcsfontosságú esz-

²²⁹ Schmid, Alex P.: Frameworks for Conceptualising Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 16. (2004) 2. 197-221.

²³⁰ Propagandának tekinthetők az olyan, többé-kevésbé szisztematikus manipulatív célzatú tevékenységek, melyek egyéni vagy – ami a téma szempontjából kiemelt jelentőséggel bír – közösségi hiedelmek, attitűdök vagy magatartásminták megváltoztatására irányulnak. A sikeres befolyásolás érdekében olyan jelképek kerülnek alkalmazásra, amelyek (az egyén vagy) egy adott közösség számára különleges jelentéstartalommal bírnak. Forrás: Smith, Bruce Lannes: Propaganda. *Encyclopedia Britannica online* <https://www.britannica.com/topic/propaganda> (Letöltve: 2019.01.12.)

²³¹ Saját ford. Malesevic (2019) i. m. 179.

²³² Malesevic (2019) i. m. 177-193.

közzé vált a propagandaközvetítésben, s a nagyobb média- (és lélektani) hatás elérése érdekében a szimbolikus helyszínek és időpontok még nagyobb jelentőséggel bírnak.²³³

E tendenciák eredményeképpen a szakirodalomban megjelenő *média-orientált terrorizmus* fogalma olyan szándékosan végrehajtott cselekményekre utal, amelyek elsődleges célja a média és ebből következően az általános közönség figyelmének felkeltése.²³⁴ Az eszközök és a célpontok kiválasztása aszerint történik, hogy a híradás minek tulajdonít kiemelt jelentőséget, minek van kiemelten hírértéke a média, illetve azon keresztül a nemzetközi közvélemény számára. A terroriszervezetek által elkövetett cselekmények nem a tényleges áldozatokat, hanem az eseményeket nyomon követő embereket célozzák elsősorban. Brian M. Jenkins amerikai terrorizmus-kutató megfogalmazásában a terrorizmus „színház”, előre megkoreografált cselekmények sorozata a nemzetközi figyelem felkeltése érdekében.²³⁵ A terrorista művelet sikeressége ennek tükrében teljes egészében azon múlik, hogy az esemény mekkora nyilvánosságot kap.²³⁶ A média-orientált terrorizmus céljainak elérését a közösségi médiaplatformok működésének sajátosságai – algoritmusai – jelentősen elősegítik. A továbbiakban ezért az újmédia és azon belül is a közösségi média sajátosságaira, valamint a hírérték meghatározására, illetve mindezek terrorpropagandával való összefüggéseire térek ki röviden.

Szűkebb értelemben az új információs és kommunikációs technológiák, valamint a digitalizáció megjelenésének és elterjedésének, tágabb értelemben viszont az 1960-as évektől végbemenő társadalmi, gazdasági, kulturális változásoknak²³⁷ betudhatóan jelentős változás ment végbe a kommunikációs médiumok terén is az utóbbi évtizedekben. Ez, ahogy az előző alfejezetben láthattuk, a fegyveres konfliktusok jellegére és eszköztárára is kihatással volt. De a tömegkommunikációtól a digitális hálózati kommunikáció felé való eltolódás következtében az utóbbi elsődleges kommunikációs csatornává vált a terroriszervezetek számára is, ahogy arra a későbbiekben bővebben is kitérek.²³⁸

²³³ Horváth (2016) i. m. 33-44.

²³⁴ Martin (2003) i. m. 281.

²³⁵ Jenkins, Brian M.: *International Terrorism: A New Kind of Warfare*. Santa Monica, California, The Rand Corporation, 1974. <http://www.rand.org/pubs/papers/2008/P5261.pdf> (Letöltve: 2018.12.09.)

²³⁶ Schmid (2004) i. m. 197-221.

²³⁷ Ilyen tényezőnek tekinthető például a globalizáció felgyorsulása, a posztmodern társadalmak létrejötte, a posztindusztrializációs információs korszak kialakulása a nyugati társadalmakban vagy a geopolitikai rend decentralizációja. Forrás: Lister, Martin – Dovey, Jon – Giddings, Seth – Grant, Iain – Kelly, Kieran: *New Media. A critical Introduction*. London, Routledge, 2009. 10-11.

²³⁸ Klausen, Jytte: Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38. (2015) 1. 1–22.

A digitális hálózati kommunikáció által létrejövő *újmédia*²³⁹ mint átfogó médiatípus²⁴⁰ megjelenése és elterjedése általánosságban is gyökeresen megváltoztatta a kommunikációs környezetet. Az adott médium közönségéhez tartozó személyek itt többé már nem a tömeg részei, hanem egy olyan különleges hálózatéi, amelyet ők maguk választottak,²⁴¹ s amelynek nem csupán fogyasztói, hanem felhasználói is. Ez a személyre szabottabb információs tér²⁴² így az egyén részéről nagyobb aktivitást, interakciót feltételez és igényel, ellentétben a tömegmédiá egyirányú kommunikációjával. Látszólag nő az egyén autonómiája, s erősödik a társas jelenlét mértéke, egy speciális közösséghez való tartozás érzése.²⁴³ Gabriel Weimann, izraeli kommunikációtudományi professzor ezt a jelenséget „*narrowcasting*”-ként nevezi, amely egy értékrend, preferenciák, életkor vagy feliratkozás által meghatározott közösség számára való üzenetközvetítés, szemben a tömegmédiát jellemző „*broadcasting*”-gal.

Az újmédia rendkívül összetett fogalomköréből a számítógép által közvetített kommunikáció (computer mediated communication – CMC) releváns témám szempontjából. A CMC egy olyan virtuális közösséget feltételez, amelynek működése egy közös célon alapszik, közös normák, rítusok szabályozzák, mindazonáltal általában nyitottak, hozzáférhetők új tagok számára is.²⁴⁴ Hibrid nyelvként értelmezhető: mind a szóbeli, mind az írásbeli kommunikáció elemeit alkalmazza, s átmenetet képez a személyközi és a tömegkommunikáció között. A tagok közvetlenül interakcióba léphetnek egymással, de a kommunikáció e formája a személyközi kommunikációhoz képest a láthatatlanság, sőt anonimitás magasabb fokát teszi lehetővé, ezáltal a társadalmi kockázat és felelősségre vonhatóság csökken. Tekintettel arra, hogy a kommunikáció egy elektronikus közvetítő eszközön keresztül történik, a fizikai elhelyezkedés és idő veszít jelentőségéből, ez pedig a kommunikáció költségességét is csökkenti.²⁴⁵

²³⁹ Szakadát István: Új média, hálózati kommunikáció. In: S. Nagy Katalin (szerk.): *Szociológia. Egyetemi jegyzet*. Budapest, Typotex, 2006. 165-178.

²⁴⁰ Az újmédia magában foglalja a kommunikációt lehetővé tevő és kiterjesztő tárgyak és eszközök mellett a kommunikációs tevékenységeket vagy gyakorlatokat ezen eszközök fejlesztése és használata érdekében, illetve az ezek köré szerveződő társadalmi szervezeteket és csoportosulásokat. Az újmédia területei például: CMC (computer mediated communication), a médiaszórás és fogyasztás új formái (például interaktivitással jellemezhető médiaszövegek, hypertext-formátumok, világháló); virtuális valóság, meglévő média átváltozásainak sora. Forrás: Baym, K. Nancy: Interpersonal life online. In: Lievrouw, Leah A.–Livingstone, Sonia (szerk.): *Handbook of New Media. Social Shaping and Social Consequences of ITCS*. London, Sage, 2010. 35-54.; Lister et al. (2009) i. m. 13.

²⁴¹ McQuail, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 109-129. (Eredeti mű: McQuail, Denis: *McQuail's Mass Communication Theory*. 4th Edition, Sage Publications, 2000.)

²⁴² Weimann (2006) i. m. 180-187.

²⁴³ McQuail (2003) i. m. 109-129.

²⁴⁴ Uo., 109-129.

²⁴⁵ Baym (2008) i. m. 35-54.

A különböző terrrorszervezetek kommunikációja szempontjából a *közösségi média* különösen érdekes és kiemelt CMC-eszköz a félelemkeltés mellett a tájékoztatás, propaganda-terjesztés, radikalizáció és a toborzás érdekében. 9/11, illetve az azt követő terrorizmusellenes kampány után egyre több terrrorszervezet vetette meg a lábát a kibertérben.²⁴⁶ Az al-Kaida már igen korán felismerte az internet kiemelt szerepét a terroristák által képviselt harc globális szintre való emelésében; kezdetben zárt chatszobákon és fórumokon keresztül, majd 2011-től kezdve több más radikális szervezettel egyetemben a közösségi médiafelületeken is megjelent a terrrorszervezet.²⁴⁷ Az internet, s azon belül is a közösségi média propagandacélokra való kiaknázását az ISIL fejlesztette igazán hatékonyra, az al-Kaidához képest egy sokkal nyitottabb és könnyebben hozzáférhető kommunikációs stratégiával. Ez egyrészt szélesebb nyilvánosságot tesz lehetővé, másrészt a „belépési küszöböt” is alacsonyabbra teszi a szervezetekhez való csatlakozásra nyitottak számára.²⁴⁸

A közösségi médiafelületek előnye, hogy az adott szervezet közvetlenül és valós időben tud kapcsolatba lépni széles közönséggel akár globális szinten, s ez által a tömegmédiában létező közvetítő elemek cenzúrázási/korlátozási lehetősége is kikerülhetővé válik, a hírek terjesztése pedig a követőkön keresztül, valamint e felületek algoritmusainak köszönhetően tovább hatványozódik.²⁴⁹

Itt fontos kitérni a *hírérték* mibenlétére is, mint a média-orientált terrorizmus definíciójának egyik kulcselemére. Teun van Dijk, holland nyelvészettudományi, diskurzuselemzési szakértő sémája alapján az, hogy mi alapján válik egy esemény hírré, olyan tényezőktől függ, mint:

1. az esemény újdonságereje,
2. a történések frissessége,
3. a hír relevanciája (olvasó számára való fontossága),
4. az esemény közelsége,
5. a célközönség témával kapcsolatos előfeltevései,
6. az esemény meglévő véleménnyel, attitűdökkel, értékekkel, korábbi ismeretekkel való összhangja, illetve

²⁴⁶ Weimann (2006) i. m. 180-187.

²⁴⁷ Jytte (2015) i. m. 1–22.

²⁴⁸ Koerner, Brendan I.: Why ISIS is Winning the Social Media War. *Wired*, April 2016 <https://www.wired.com/2016/03/isis-winning-social-media-war-heres-beat/> (Letöltve: 2022.03.30.)

²⁴⁹ Weimann (2006) i. m. 15-31.

7. az a sajátosság, hogy a deviáns és rossz hírek elsődlegességet élveznek.²⁵⁰

Aczél Petra megfogalmazásában a hírértéket a szociokulturális kontextus, a hír által közvetített esemény konfliktusossága, a konfliktus nagyságrendje, illetve az információ újdonsága határozza meg, vagyis ebben az értelemben a hírérték a hírben végbemenő retorizált dráma eredménye. Más megközelítésben a hírérték szimbólumalkotás, a hír alapját képező esemény keretezése által.²⁵¹

Terrorcselekmények vonatkozásában az alkalmazott erőszak foka, a szimbolikus ábrázolás alkalmazása, látványos vagy különleges cselekmények végrehajtása olyan lényegi szempontok, amelyek alapján a szervezetek magukra tudják vonni a média figyelmét.²⁵² A hatékonyság és az időzítés rendkívül fontos a minél erősebb hatás kiváltása érdekében, így a megfelelő kommunikációs csatorna kiválasztása is jelentős szerepet játszik abban, hogy a legtöbb potenciális befogadóhoz jusson el a közvetíteni kívánt üzenet.²⁵³

Az adott terrorszervezet akkor éri el igazán a célját, ha minél szélesebb körben tudja a kívánt lélektani hatásokat kiváltani a közönség körében: a közvetlen ellenségén túl akár a nemzetközi közvéleményt is képes befolyásolni. A szervezet erejét demonstrálva továbbá a kegyetlenséget, nyers erőszakot sugárzó felvételek eszközként használhatóak új követők toborzására mind a valós, mind az online harc megvívásához, illetve a meglévő tagok moráljának növelésére is alkalmasak. A terrorizmus fent említett kommunikációelméleti megközelítése jól rávilágít a támadások értékközvetítési és toborzási funkciójára, mikoris az alábbiak szerint definiálja a terrorizmust: „*olyan erőszakos kommunikációs stratégia, ahol az erőszak új értékeket teremt, amely cserébe ingyenes nyilvánosságot biztosít.*”²⁵⁴

A cselekménnyel közvetíteni kívánt *üzenet* célközönségenként eltér: a támogatók számára a siker, erő, vízió kifejezése, az elkötelezettség és a büszkeség megerősítése a cél. Az ellenség irányába ezzel ellentétben egyfajta fenyegetésként, a döntéshozókra való nyomásgyakorlás-ként szolgál, célja a fennálló hatalomban való bizalom megrendítése, a nemzetközi közösség gyengeségének és tehetetlenségének demonstrálása, hogy akár online, akár a csatatéren felvegyék velük a harcot, félelem és bizonytalanság magvainak elhintése a közvélemény befolyá-

²⁵⁰ Van Dijk, Teun: *News As Discourse*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc. 1988. 119-125.

²⁵¹ Aczél Petra: *Médiaretorika*. Budapest, Magyar Mercurius, 2012. 42-54.

²⁵² Martin (2003) i. m. 291.

²⁵³ Uo., 281-285.

²⁵⁴ Saját ford. McAllister, Bradley – Schmid, Alex P.: *Theories of Terrorism*. In: Schmid, Alex P. (szerk.): *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London and New York, Routledge, 2013. 201-271. 247.

solásán keresztül.²⁵⁵ Egy, akár kivégzésről, akár rombolásról publikált közlemény a követőknek erőt sugároz, a nem követőkben félelmet, iszonyt kelt.²⁵⁶

A terrrorszervezetek alaposan elemzik a célcsoport társadalmát, annak gyengeségeit, törésvonalait, médiáját a céljaik elérését szolgáló legmegfelelőbb mód megtalálása érdekében.²⁵⁷ Ugyanis akkor lesz valóban hatékony a szervezet által közvetíteni kívánt üzenet, ha a célcsoport valamely mélyen gyökerező félelmére, mítoszára, hiedelmére épít, amely rezonál az adott közösség történelmével, kultúrájával, elvárásaival.²⁵⁸

2.3.2. KULTURÁLIS JAVAK ELLEN ELKÖVETETT TÁMADÁSOK MINT A VIZUÁLIS RETORIKA ESZKÖZEI ÉS A MÉDIA ÁLTALI KERETEZÉS

Az audiovizuális eszközök mind nagyobb térnyerésével a *vizuális retorika*, a képi eszközökkel való befolyásolás egyre hangsúlyosabb szerepet kap akár a nyelvi kommunikáció kiegészítésére, akár attól függetlenül. Általános elképzelés, hogy a vizuális meggyőzés elsősorban érzelmileg hat a közönségére, ez azonban túlságosan leegyszerűsítő: egy nagyon képszerű szóbeli elbeszélés sokkal több érzelmet vált ki a közönségből, mint egy számadatokat ábrázoló grafikon. Az elhatárolás sokkal inkább az információ *élénkségében* (lásd 10. számú ábra) rejlik: vagyis, hogy az információ érzelmi szempontból mennyire érdekes és valóságos.²⁵⁹

²⁵⁵ Weimann (2006) i. m. 33-47.

²⁵⁶ Prier, Jarred: Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. *Strategic Studies Quarterly*. 11. (2017) 4. 64.

²⁵⁷ Weimann (2006) i. m. 33-47.

²⁵⁸ Fighel, Jonathan: Radical Islamic Internet Propaganda: Concepts, Idioms and Visual Motifs. In: Ganor, Boaz – Von Knop, Katharina – Duarte, Carlos (szerk.): *Hypermedia Seduction for Terrorist Recruiting*. Amsterdam, IOS Press, 2007. 34-38.

²⁵⁹ Hill, Charles A.: The Psychology of Rhetorical Images. In: Hill, Charles A. – Helters, Marguerite (szerk.): *Defining Visual Rhetorics*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2004. 25-40.

10. ábra: Mi tekinthető élénk információnak? (saját szerk.)²⁶⁰

Amellett, hogy a vizuális ábrázolás nagyon rövid idő alatt több információt tud közvetíteni, átélhetőbbé, közvetlenebbé teszi az eseményt a befogadó számára, meggyőzőbben közvetíti az üzenetet (hiszen egyfajta bizonyíték is a kép). Ezáltal gyakran nyújt „élénkebb” információt, a realizmus magasabb szintjét képes érzékeltetni a valóságosság képzetén keresztül.²⁶¹ Egész egyszerűen abból adódóan, hogy a realiztikus képeket hasonlóan dolgozzuk fel, mintha közvetlenül átélnénk az eseményt, hasonló érzelmeket (alapreakciókat, mint félelem, düh, de összetettebb érzéseket is, mint például szeretet, büszkeség) vált ki belőlünk, mintha azt a saját bőrünkön tapasztalnánk.

A képek mindig kontextuálisak – a kép jelentése egyrészt az egyénben fogalmazódik meg, másrészt *kulturálisan is meghatározottak*, és ez befolyásolja egyébként azt is, hogy mi az, ami egyáltalán érzelmek kiváltására képes az adott célcsoport körében. Komplexebb érzelmek esetén még inkább szembevető a kulturális értékek által való meghatározottság, s ezen absztrakt értékek (például nacionalizmus) gyakran öltnek képi szimbólumokban testet. Így, amint az egyén magáévá teszi az adott értéket, az azt megtestesítő szimbólum az értékhez tartozó érzés kiváltására alkalmassá válik.²⁶² Például a nacionalizmus eszményének, s ezáltal a hazaszeretnek szimbólumává így válik a nemzeti színű zászló; egy vallás vagy vallási irányzathoz való tartozás érzése például egy templom, mecset épületében; egy adott politikai közösséghez való kötődés pedig egy közös történelmi emléket megtestesítő emlékműben ölthet testet.

²⁶⁰ Uo., 25-40.

²⁶¹ Aczél (2012) i. m. 42-54.

²⁶² Hill (2004) i. m. 25-40.

A konfliktusok megváltozott jellegének, illetve az újmédiák és azon belül is a közösségi média fejlődésének eredményeképpen a kulturális örökség mind nagyobb valószínűséggel válik terrorcselekmények áldozatává a támadás által elérendő hatás maximalizálásának érdekében.²⁶³ Egyrészt, a közösségi médiacsatornákon való kommunikáció azon sajátosságával indokolható, hogy a vizualitás e platformokon rendkívül fontos szerephez jut.²⁶⁴ Az ilyen jellegű támadások rendkívül látványosak, és fontos szimbolikus értékük van. Másrészt, viszonylag kis kockázattal járnak, s a kulturális javak rombolását ábrázoló képek, videók kevésbé durvák, mint emberéletek kioltásának közvetítése, mégis elég drasztikusak és súlyosak ahhoz, hogy felkeltsék a média érdeklődését.

A média által közvetített, leszűkített virtuális valóságban pedig még jelentősebbnek látszik a szervezet és az általa végzett pusztítás, így megtévesztésre is alkalmasak. Esetenként csupán a támadással való fenyegetés is járhat ugyanakkora hatással, mint maga a cselekmény, vagy egy el nem követett cselekmény elkövettként beállítása is széles körű nemzetközi reakciót válthat ki, amely egyúttal arra is szolgál, hogy tesztelje, milyen következményekkel járna egy valóságos.²⁶⁵ A mai Moszul városán belül található ókori Ninive maradványainak elpusztításával először 2015 januárjában fenyegetett az ISIL, majd néhány hétre rá felröppent a hír, hogy a történelmi fal egyes részeit a terrorszervezet felrobbantotta, de ez hamarosan hamisnak bizonyult,²⁶⁶ viszont mindkét alkalommal jelentős médiavisszhangot generált a hír.

A társadalmi biztonság korábban bemutatott koncepciójába illeszkedve a kulturális javak ellen elkövetett támadások stratégiai szerepe abban áll etnikai, illetve vallási töltetű ellentétek során, hogy a célobjektumok az adott közösség számára a közös identitást, a történelmi múltat szimbolizálják. Így az ellenük végrehajtott támadással a közösség alapvető összetartó eleme sérül, ezáltal a pszichológiai hadviselés hatékony eszközeként funkcionálhat az ellenség megfélemlítése, megtörése, illetve távozásra bírása érdekében.²⁶⁷

Annak érdekében, hogy a cselekmény legitimként legyen feltüntethető, azt valamilyen magasabb társadalmi érdekekkel kell igazolni, amely ezekben az esetekben az leginkább a közös valláson, valamely vallási tanokon nyugszik, egyfajta szelektív morális önfelmentő mecha-

²⁶³ Smith et al. (2016) i. m. 164–188.

²⁶⁴ A közösségi média vizuális fordulaton ment át az utóbbi években, amely a képcentrikus platformok és üzenetküldő alkalmazások népszerűségének növekedését jelenti. Forrás: Falkner, Simon – Vis, Farida – D’Orazio, Francesco: *Analysing Social Media Images*. In: Burgess, Jean – Marwick, Alice – Poell, Thomas (szerk.): *The SAGE Handbook of Social Media*. London, Sage Publications Ltd, 2018. 160-178.

²⁶⁵ Smith et al. (2016) i. m. 164-188.

²⁶⁶ Medvegy Gábor: *Bibliai műemléket robbantott fel az Iszlám Állam*. *24.hu*, 2015. január 29. <https://24.hu/kulfold/2015/01/29/bibliai-muemleket-robbantott-fel-az-iszlam-allam/> (Letöltve: 2019.02.10.)

²⁶⁷ Auwera (2012) i. m. 49-65.

nizmusként.²⁶⁸ A pusztítás mellé nyújtott eufemisztikus retorika, elkendőzvéen az elkövetett erőszakot, egyfajta isteni parancsként megjelenő nemes küldetés-ként állítja be az elkövetett rombolást.

A pusztítás által képviselt szimbolikus üzenet mind a támadó, mind az áldozat oldalán hasonló mechanizmus szerint tárgyasul. Neal Ascherson megközelítésében valójában a politikai közbeszéd az, amely egy ilyen kiemelt objektum megsemmisülését (kollektív identitást ért támadást) a személyes veszteséggel (társadalmi-antropológiai identitást ért veszteség) párhuzamba állítja, s ezen az elképzelt azonosításon keresztül válik fontos és egyéni tragédiaként megélhetővé.²⁶⁹

Fontos hangsúlyozni, hogy – különösen a nemzetközi közvéleményre való hatásgyakorlásban – a különböző médiaorgánumoknak is kulcsfontosságú szerepe van. A terrorcselekmények sokkoló képeinek – szinte valós idejű – közvetítésével, illetve sok esetben a kontextus hozzáadásával,²⁷⁰ egyes esetekben akár a terrrorszervezetek „*akaratlan támogatóivá*” is válhatnak.²⁷¹ A globális média szerepéről cinikusan maga Oszama Bin Laden így fogalmazott: „*A terror a legrettegettebb fegyver a modern korban és a nyugati média könyörtelenül felhasználja azt saját emberei ellen. Félelemmel és tehetetlenséggel tölti el az európai és egyesült államokbeli emberek pszichéjét. Amit az Egyesült Államok ellenségei nem tudnak megtenni, azt a saját médiája megteszi.*”²⁷²

Az is látható, hogy míg korábban a terrrorszervezetek függtek erősen a tömegmédiától üzenetük nyilvánossá tétele érdekében, napjainkra megváltozott a helyzet. Az afganisztáni Bamiján-völgy Buddha-szobrainak 2001. márciusi felrobbantásakor a Talibán az Al-Jazeera egyetlen újságíróját engedte a helyszínre, hogy felvételt készítsen az eseményről, ez az „exkluzív” élő közvetítés globális ismertséget hozott a csatornának.²⁷³ Ma viszont a hagyományos médiacsatornák is gyakran a közösségi médiában közvetített tartalomból merítik híreiket, mint ahogyan azt a későbbiekben vizsgált, a Moszuli Kulturális Múzeumban végzett pusztításoknál is látni fogjuk. Ezáltal az egyes médiacsatornák is fontos szerephez jutnak a problémakör biz-

²⁶⁸ Smith et al. (2016) i. m. 164-188.

²⁶⁹ Ascherson, Neal: Cultural destruction by war, and its impact on group identities. *Cultural Heritage in Postwar Recovery, ICCROM Conservation Studies*, 2005. 17-25.

²⁷⁰ Weimann (2006) i. m. 33-47.

²⁷¹ Horváth (2016) i. m. 33-44.

²⁷² Saját ford., McAllister – Schmid (2013) i. m. 247.

²⁷³ Bender, Larissa: Al-Jazeera – The Enigma from Qatar. *Qantara.de*, 6 November 2006. <https://en.qantara.de/content/arab-satellite-media-al-jazeera-the-enigma-from-qatar> (Letöltve: 2022.04.29.)

tonságiasításában egyrészt közvetetten – a politikai elit narratívájának közvetítésével –, másrészt közvetlenül is, az események saját keretezése által.

A fentiek alapján a média-orientált terrorizmus és a kulturális javak ellen elkövetett propagandisztikus támadások kapcsolatát tekintve a szakirodalom alapján a 11. számú ábrán látható vázlatos oksági mechanizmus vázolható fel, amely a következő alfejezetben bemutatandó esettanulmány alapjául szolgál.

11. ábra: Média-orientált terrorizmus és a kulturális javak – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)

2.3.3. ESETTANULMÁNY: AZ ISIL A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN ÉS A MOSZULI KULTURÁLIS MÚZEUMBAN 2015. FEBRUÁRBAN VÉGZETT PUSZTÍTÁSOK KÖZVETÍTÉSE

Az ISIL az észak-iraki Moszuli Kulturális Múzeumban, valamint Moszultól nem messze, az egykori asszír fővároshoz, Ninivéhez vezető Nirgal-kapunál végzett pusztításáról 2015. február 26-án tett közzé YouTube-csatornáján videót, amely a nemzetközi sajtót gyorsan bejárta. Az eredeti videót,²⁷⁴ illetve a Twitteren a történetekkel kapcsolatban Mosul keresőszóra 2015. február 26. és 2015. február 28. közötti időszakban közzétett (az ezt követő napokban már nem történt az eseményekről tudósítás hírcsatornák részéről a Twitteren) találatokat, illetve az általuk hivatkozott nemzetközi médiatartalmat (az angol nyelvű nemzetközi sajtóorgánumok által közzétett tweeteket, valamint az általuk megosztott cikkeket) egy rövid tartalomelemzés keretében vizsgálva (ennek részleteiről lásd 2. számú melléklet), illetve a kapcs-

²⁷⁴ Az eredeti videót a YouTube törölte, az elemzéshez az itt elérhető videót használtam: Jihadology.net: New video message from The Islamic State: “The Promotion of Virtue and the Prevention of Vice #1 – Wilāyat Nīnawā” on February 26, 2015 <https://jihadology.net/2015/02/26/new-video-message-from-the-islamic-state-the-promotion-of-virtue-and-the-prevention-of-vice-1-wilayat-ninawa/> (Letöltve: 2019.02.09.). Az elemzés alapjául szolgáló angol nyelvű átirat: Memri TV: ISIS Destroys Archaeological Treasures in Mosul. 26 February, 2015. <https://www.memri.org/tv/isis-destroys-archaeological-treasures-mosul/transcript> (Letöltve: 2019.02.09.)

lódó szakirodalmat röviden elemezve kívánom az előző alfejezetekben felvázolt oksági mechanizmus gyakorlati működését alátámasztani az alábbiakban.

Az ISIL az első szélsőséges szervezetnek tekinthető, amely szisztematikusan aknázza ki a közösségi média vizuális ábrázolásbeli kapacitásait, jelentősen építve az al-Kaida korábbi stratégiájára és tapasztalataira.²⁷⁵ Valamint minden bizonnyal – előbbivel összefüggésben – a kulturális örökség célzott pusztítását is a legszélesebb körben alkalmazta a terrorszervezet. Ezért véleményem szerint az ISIL közösségi médián közvetített propagandája, illetve annak nemzetközi média általi keretezése jó példaként szolgál a fenti elméleti keret bemutatásához.

Az ISIL-nek rendkívül széles körű médiaszervezetet sikerült felépítenie 2006-tól kezdődően, amelynek keretein belül – a kalifátus 2014. júniusi kikiáltásával párhuzamosan – kifejezetten a nyugati közönséget célzó, angol, német, orosz és francia nyelvű tartalmakat közvetítő *Al-Hayat Media Center* is felállításra került. A központ egyebek mellett a 2014-2016 között megjelent *Dabiq* digitális, többek között angol nyelven publikált, a szervezet propagandáját közvetítő magazin megjelenítéséért is felelt.²⁷⁶

A szervezet magas minőségű tartalommal intenzíven volt jelen a világhálón, s így globális szinten széles közönséget érhet el üzeneteivel, kihasználva az egyes felületek algoritmusait (például #-ek, bot-ok használata vagy szoftverek alkalmazása, amely lehetővé teszik a tartalmak a követők adatlapján való automatikus megosztását a tartalmaiknak²⁷⁷). Az ISIL által kezdetben preferált tartalommegosztó platformok, így különösen a *Twitter*, a *Facebook*, a *Tumblr* és a *YouTube* idővel a terrorpropaganda visszaszorítása érdekében jelentős mennyiségű profilt töröltek/ függesztettek fel. 2015. augusztus és 2017. június között például 935 897 Twitter-profil függesztett fel a cég.²⁷⁸ Ezért a szervezet fokozatosan áttért olyan más platformok használatára, mint például a szövegmegosztó *Justpaste.it*, a titkosított üzenetküldést lehetővé tevő *Surespot* és különösen a platformokon átívelő, s szintén végponttól végpontig titkosított funkciókat kínáló *Telegram*²⁷⁹.

²⁷⁵Smith et al. (2016) i. m. 164-188.

²⁷⁶Schrader, Clay: *Islamic State. The New Reign of Terror*. Kiel, Alpha Editions, 2017. 91-94.

²⁷⁷Schrader (2017) i. m. 91-94.

²⁷⁸Weirman, Samantha – Alexander, Audrey: Hyperlinked Sympathizers: URLs and the Islamic State. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43. (2020) 3. 239-257.

²⁷⁹Az utóbbi években az Európával együttműködésben nagyszámú, terrorszervezetekhez köthető csatornát, profilt és bot-ot távolítottak el a platformról, egy 2019-es művelet során például mindösszesen 43 000 terrorizmushoz köthető profilt sikerült törölni. Bár a titkosított csatornán való levelezésekhez maga a cég sem fér hozzá, a nyilvános csatornákon és csoportokon keresztül közzétett üzenetek által azonosítani tudták a szélsőséges csoportokhoz tartozó személyeket. Így a profilok törlésével jelentősen sikerült megtörni a propagandaterjesztés és a titkosított kommunikáció lehetőségét a szervezet támogatói között, ezáltal nagyrészt sikerült kiszorítani az ISIL-t

Azt ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a szervezet által megjelenített erőszakos videók az interneten terjesztett tartalomnak csak kis részét teszik/tették ki. Sokkal gyakoribbak a gazdasági hírek, közérdekű projektek, katonai győzelmek bemutatásával kapcsolatos beszámolók:²⁸⁰ egy 2017-es kiterjedt tartalomelemzési kutatás alapján a megjelent tartalom egyharmada kifejezetten pozitív propaganda volt. Olyannyira, hogy egyes szerzők az ISIL közösségi média-megjelenését (elsősorban a Telegramon végzett tevékenységét vizsgálva) a szervezet rendkívül hatásos soft power-eszközének tartják. A radikalizáció és toborzás érdekében a szervezet ideológiája és tevékenysége iránti vonzerő kialakítása, valamint a különböző kiadványaikon keresztül (mint például a fent említett *Dabiq*) a dzsihádkultúra terjesztése kulcsfontosságú eszközökké váltak.²⁸¹

Elsőként vizsgáljuk meg a tágabb kontextust, hogyan illeszkednek a szervezet ideológiájába a moszuli múzeumban történt események. Benjamin Isakhan és José Antonio Gonzalez Zarandona, az ausztrál Deakin Egyetem kutatói az ISIL kulturális javak pusztításán keresztül közvetített propagandájának két motivációját határozzák meg. Az egyik a *szimbolikus szektarianizmus*: a térségben élő vallási(-etnikai) kisebbségek (például keresztények, jazidok,²⁸² de akár a muszlim vallás más irányzatainak követői, úgymint sííták és szúfik) vallási kegyhelyeinek lerombolásával a fennhatóságuk alatt álló területet kívánták megtisztítani a szalafita elképzeléseikkel ellentmondó vallási nézetektől, illetve felszámolni a vallási tolerancia és közös történelem nyomait. Ilyen célzatú támadás volt például Jónás (Younis, Yunus) próféta – keresztények, muszlimok és zsidók által egyaránt tisztelt, az iraki vallási sokszínűséget megtes-

a platformról. Forrás: Feldstein, Steven – Gordon, Sarah: Are Telegram and Signal Havens for Right-Wing Extremists? *Foreign Policy*, 13 March, 2021. <https://foreignpolicy.com/2021/03/13/telegram-signal-apps-right-wing-extremism-islamic-state-terrorism-violence-europol-encrypted/> (Letöltve: 2022.04.29.)

²⁸⁰ Koerner (2016) i. m.

²⁸¹ Bloom, Mia – Daymon, Chelsea: Assessing the Future Threat: ISIS's Virtual Caliphate. *Orbis*, 62. (2018) 3. 372–388.

²⁸² A hagyományosan az észak-iraki területeken, elsősorban a Szindzsár-hegységben élő, kurd etnikumhoz tartozó, de saját vallással rendelkező, Irak második legnagyobb vallási kisebbségeként számon tartott jazidi (jezidi/jezidita) közösség. Vallásuk – bár mind a kereszténységgel, mind az iszlámmal mutat rokonságot, illetve megjelennek benne az ókori perzsa zoroasztrizmus elemei is – egyedi mivoltából adódóan a rendkívül zárt közösség a történelem során számtalanszor volt kitéve üldöztetésnek, az Ottomán Birodalomtól kezdve Szadám Husszein arabizációs törekvésein át 2003 után autonómiát szerző Kurdisztáni Regionális Kormány asszimilációs szándékaiig. Legutóbb például az ISIL által, amelyről a későbbiekben bővebben is lesz szó. Létszámukat Irakban 550-600 ezerre becsülik. A jazidi vallás hívei születésükkel válhatnak csak a közösség tagjává. Mind a Bibliát, mind a Koránt elismerik, de vallási hagyományaik nagy része írásos formában nem létezik, szájhagyomány útján adják tovább, vallásgyakorlásuk a külvilág elől nagyrészt rejtve marad. Ősi, monoteista vallásuk egyedi eredetmítoszon, Melek Tausz, a Pávaangyal tiszteletén alapul. A muzulmánok őt a Sátánnal (Iblisz) azonosítják, mert nem hajtott fejet Ádámnak Isten parancsára, ezért a jazidokat sátánimádóknak tartják, ez a történelem során számtalanszor átélt üldöztetésük indoka. Forrás: Zoonen, Dave van – Wiryra, Khogir: The Yazidis. Perceptions of Reconciliation and Conflict. *Erbil, Middle East Research Institute*, 2017. <https://www.usip.org/sites/default/files/Yazidis-Perceptions-of-Reconciliation-and-Conflict-Report.pdf> (Letöltve: 2020.09.10.)

tesítő – moszuli mecsetének²⁸³ felrobbantása (2014. június). A következő hónap folyamán pedig minimum hat jelentős sííta mecsetet és szentélyt, illetve több szúfi helyszínt semmisített meg Moszulban.²⁸⁴ A térség keresztény örökségében okozott széles körű pusztítás szomorú példái a Damaszkusztól északkeletre található Mar Elian-i szír katolikus kolostor bulldózerrel történt megsemmisítése 2015. augusztusban; vagy az iraki Moszul közelében fekvő, 6. századi Szent Illés-kolostor lerombolása néhány hónappal korábban, párhuzamosan a városban élő jelentős – 2014 elején több mint 100 000 főre becsült – keresztény közösség meggyengítésére, felszámolására tett törekvésekkel.²⁸⁵

Másik motivációként pedig a *premonoteista képrombolást* nevezték meg, amely a korábban a térségben fennállt – a Nyugat által is értékes civilizációs forrásnak tekintett, s gyakran UNESCO világörökségi védelem alatt is álló – politeista kultúrák nyomainak megsemmisítésében nyilvánult meg.²⁸⁶ Ez utóbbira az iraki Hatra maradványainak (2015. március) vagy a szíriai Palmüra Baalshamin és Bel templomainak (2015. augusztus) súlyos megrongálása mellett Moszul múzeumában elkövetett – és a közösségi médiában videó formájában széles körben terjesztett – pusztítások is példaként szolgálnak.

A 2016 elejéig kulturális örökségi helyszínek elleni, szélsőséges szervezetek (nem kizárólag, de túlnyomóan az ISIL) általi célzott pusztítások mértékét és kiterjedését az Antiquities Coalition amerikai think-tank által összeállított térkép jól mutatja (lásd *4. számú melléklet*).

A Moszuli Kulturális Múzeum Irak második legnagyobb múzeumaként elsősorban az észak-iraki moszuli régió gazdag, több ezer éves történelmének bemutatására szolgál, az asszír, a hellén és az iszlám időszakán keresztül. A múzeum gyűjteménye nagyjából 1500 műtárgyat foglal magában és mintegy 2 600 m² kiállítóterrel rendelkezik. Az ISIL által közvetített pusztítások elsősorban az asszír műtárgyakat, valamint a hatrai lelőhelyről származó leleteket érintették.²⁸⁷

²⁸³ Sigal, Samuel – Farhan, Sara – Lawandow, Atoor: ISIS Destroyed Jonah’s Tomb, but Not Its Message. *The Atlantic*, 24 July 2017 <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/07/tomb-of-jonah-mosul-isis/534414/> (Letöltve: 2019.11.20.)

²⁸⁴ Isakhan, Benjamin – Gonzalez Zarandona, José Antonio: Layers of religious and political iconoclasm under the Islamic state: symbolic sectarianism and pre-monotheistic iconoclasm. *International Journal of Heritage Studies*, 24. (2018) 1. 1-16.

²⁸⁵ Major Balázs: A közel-keleti keresztények épített öröksége és pusztulása – rövid áttekintés. In: [szerző nélkül]: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2017*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2017. 139-147.

²⁸⁶ Isakhan – Gonzalez Zarandona (2018) i. m. 1-16.

²⁸⁷ World Monuments Fund: Mosul Cultural Museum. Last updated: October 2021. <https://www.wmf.org/project/mosul-cultural-museum> (Letöltve: 2022.04.29.)

Az ISIL által 2015. február 26-án a YouTube-on közzétett videóban a múzeum műtárgyaiban, illetve a Nirgal-kapu lamasszusain barbár módszerekkel, kalapácsok segítségével végzett rombolásokat közvetítő felvételek mellett a terrorszervezet egy tagja magyarázza a történelem indoklását, a pusztító tevékenység szimbolikus üzenetét alátámasztva. Elmondása szerint a videón látható szobrok az asszírok, akkádok és más népek által évszázadokon át Allah helyett imádott bálványai, politeista kultúrák bálványimádásának elpusztítandó maradványai: „*Ó muszlimok, a romok, melyeket mögöttem láttok, korábbi évszázadok embereinek bálványai, melyeket Allah helyett imádtak. Az asszírok, akkádok és mások eső-, földművelés és háborúistent csináltak maguknak és imádták őket Allahal együtt, igyekeztek őket kielégíteni mindenféle áldozatokkal.*”²⁸⁸

A szobrok elpusztításának indoklása eufemisztikus, az magasabb cél érdekében, Allah nevében, isteni utasításra történik, figyelmen kívül hagyva a Nyugat által e szobroknak tulajdonított rendkívül magas értéket: „*Mohamed próféta a saját becses kezével zúzta össze a bálványokat, mikor meghódította Mekkát. Mohamed próféta arra utasított minket, hogy zúzzuk össze és pusztítsuk el a szobrokat. Ez az, amit a társai is tettek később, mikor földeket hódítottak meg. Mivel Allah arra utasított minket, hogy zúzzuk össze és pusztítsuk el ezeket a szobrokat, bálványokat és romokat, könnyű engedelmeskednünk, és nem törődünk azzal sem, ha több milliárd dollárt is érnek.*”²⁸⁹

A *Dabiq* az eseményeket követően megjelent számában az elkövetett pusztítások céljaként a „hitetlenek” (*kuffar*) felbőszítését, a vallási előírások teljesítését, a bálványimádás felszámolását fogalmazta meg a Korán előírásainak megfelelően. A cikk ezzel a mondattal zár: „*Allah tisztítsa meg minden muszlimok földjét a múlt és a jelen bálványaitól.*”²⁹⁰

Van Dijk előzőekben bemutatott sémáját alkalmazva a hírértékkel kapcsolatban, a nagy nemzetközi sajtóvisszhangot alátámasztja az esemény súlya, mivel rendkívül értékes, asszír és hellén emlékeket érintett a támadás (bár később kiderült, hogy a pusztítás idején a múzeum műtárgyainak csak töredéke volt a múzeumban, illetve az összezúzott tárgyak között több másolat is volt).²⁹¹ A korábbi ismeretekkel, a célközönség témával kapcsolatos előfeltevései-

²⁸⁸ Saját ford., Jihadology.net (2015) i. m.

²⁸⁹ Saját ford., Uo.

²⁹⁰ Saját ford., Erasing the legacy of a ruined nation. *Dabiq* No. 8. 22-24. Elérhető: <https://jihadology.net/2015/03/30/al-hayat-media-center-presents-a-new-issue-of-the-islamic-states-magazine-dabiq-8/> (Letöltve: 2019.02.10.)

²⁹¹ Al-Salhy, Suadad: The full story behind ISIL's takeover of Mosul Museum. *Al Jazeera*, 9 March 2015 <https://www.aljazeera.com/news/2015/03/full-story-isil-takeover-mosul-museum-150309053022129.html> (Letöltve: 2019.02.13.)

vel összhangban állt, ugyanis – ahogy a fentebb említett példákból is látható – abban az időben az ISIL számos egyéb hasonló támadást követett el az uralma alatt tartott iraki és szíriai területeken, s a terrorszervezet deklarált ideológiájába is beleillett az esemény.

Az emberiség bölcsőjének tekintett térség egyik legfontosabb, többezer éves kincseket őrző intézménye ellen elkövetett támadásról készült felvétel egyrészt értelmezhető részben a Nyugat felbőszítésére, illetve tehetetlenségének bizonyítására tett kísérletként, másrészt pedig a térségben élő asszír keresztények²⁹² elleni támadássorozat egyik elemeként.²⁹³ A (potenciális) támogatók irányába pedig a szervezet erejét és ideológiai alapvetéseit igazolja. Ezáltal a támadás célközönsége a nemzetközi közvéleményt, a helyi (keresztény) lakosságot, valamint a radikális eszmékkel szimpatizáló iszlám közösségeket – akár helyi, akár globális viszonylatban – foglalja magában.

Mint ahogy korábban említettem, a hírek kontextusának megalkotásában a médiának (illetve az azon keresztül megszólaltatott nemzetközi szereplőknek) jelentős szerepe van. A médiaközlemények az események háttérét, a Nyugat ahhoz való viszonyulását magyarázzák: az általam vizsgált, nemzetközi sajtóban megjelent cikkekben gyakorta esik utalás az évezredes, a térségben jelenlévő különböző vallások, vallási irányzatok közötti békés együttélés nyomainak eltüntetésére, a barbár, erőszakos extrémizmusra, a közös történelem elpusztítására, melyeket az évezredes szobrok összezúzásáról készített erőszakos felvételek igazolni tudnak. Az UNESCO akkori főigazgatója, Irina Bokova által válaszul közzétett közleményre való utalás is gyakran előfordul a cikkekben, amely az eseményeket „kulturális tragédiának”, „Irak évezredes történelme és kultúrája ellen elkövetett szándékos támadásnak” minősíti.²⁹⁴

A vizuális retorikai elemek erősítik a nyelvi kommunikáció üzenetét, tekintettel arra, hogy a képek/videók sokkal realiztikusabban képesek ábrázolni az eseményeket, a közönség közvetlenebbül tud azonosulni a pusztítás által okozott veszteséggel. A vizsgált közlemények, illetve cikkek jelentős mértékben felhasználták a terrorszervezet által közzétett vizuális anyagot és az azt kísérő narrációt: a vizsgált nyolc Twitter-poszt közül, amely a rombolásról és az

²⁹² Az iraki asszír közösség főként az ország északi részén, Moszultól északra van jelen, a Kr.e. 612-605 között megbukott Asszír Birodalom leszármazottjai, főként keresztény vallásúak, magukat a legrégebbi keresztény egyháznak tartják. Az ISIL megjelenése előtt nagyjából 300 000 főt számláltak. Forrás: Sarvaraian, Zara: *raq's Assyrian Christians: persecution and resurgence*. 4 April 2018 <https://www.worldwatchmonitor.org/2018/04/iraqs-assyrian-christians-persecution-and-resurgence/> (Letöltve: 2019.03.28.)

²⁹³ Barnard, Anne: *ISIS Onslaught Engulfs Assyrian Christians as Militants Destroy Ancient Art*. *The New York Times*. 27 February 2015 <https://www.nytimes.com/2015/02/27/world/middleeast/more-assyrian-christians-captured-as-isis-attacks-villages-in-syria.html> (Letöltve: 2019.02.13.)

²⁹⁴ UNESCO: *Director-General requests UN Security Council meeting on destruction of heritage in Mosul*. 26 February 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1239/> (Letöltve: 2019.02.14.)

arról készült videóról számol be, hat a videóból kiemelt képet is használ (lásd például 12. számú ábra). A cikkek közül hat emel be a videóból részletet, valamint szintén öt idéz szó szerint a videó alatt futó narratívából.

12. ábra: Twitter-posztok a vizsgált mintából.²⁹⁵

2.4. TÖRÉKENY ÁLLAMISÁG, SZERVEZETT BŰNÖZÉS ÉS ANNAK A TERRORIZMUSVAL VALÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI

2.4.1. TÖRÉKENY ÁLLAMISÁG ÉS A HATÁROKON ÁTNYÚLÓ SZERVEZETT BŰNÖZÉS

Jelen alfejezet arra keresi a választ, hogy az állami struktúrák gyengülése, erodálódása, vagyis egy állam „törékenysége” növekedése hogyan hat a kulturális javakkal való tiltott kereskedelem mértékére, illetve ez utóbbi milyen szerepet játszhat a terrorizmusfinanszírozásban. Ezen ok-okozati mechanizmus vizsgálata során a törékeny államiság gyökereinek vizsgálatát követően kitérek annak a szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal való összefüggéseire, illetve kifejezetten a műtárgyak fekete piacának főbb jellemvonásaira. Végül pedig az ISIL líbiai, iraki és szíriai tevékenységén keresztül mutatom be a kulturális javakkal való illegális kereskedelem potenciális szerepét a terrorszervezet működésének finanszírozásában.

²⁹⁵ Gander, Kashmira: Isis in Iraq: Video footage shows militants 'destroying ancient artefacts' in Mosul. *The Independent*, 26 February 2015. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-iraq-video-shows-militants-destroying-ancient-artefacts-10073310.html> (Letöltve: 2019.02.10.); Arraf, Jane: ISIL's war on art across the cradle of civilisation *Al Jazeera*, 26 February 2015. <https://www.aljazeera.com/blogs/middleeast/2015/02/isis-war-art-cradle-civilisation-150226195634360.html> (Letöltve: 2019.02.10.) Idézi: <https://twitter.com/search?l=&q=mosul%20since%3A2015-02-26%20until%3A2015-02-28&src=typd> (Letöltve: 2019.02.01.)

A vizsgált biztonsági kihívások szoros összefüggéseit és a komplex vizsgálat szükségességét jól mutatja, hogy a törékeny (gyenge) államiság okaként és eredményeként is tekinthető a 2.2. alfejezetben vizsgált új típusú fegyveres konfliktusoknak. Egyrészt ezen államok a szervezett erőszak monopóliumának elvesztésével, ezáltal az erőszak gyakorlásának alternatív erőközpontokhoz kerülésével elsődleges terepei lehetnek a „új háborúknak”. Másrészt pedig – ahogy Herfried Münkler fogalmaz – ezen „állam-dezintegráló háborúk” instabil államalakulatokat idézhetnek elő.²⁹⁶

A napjainkra jellemző magas fokú globális interdependencia hatására a törékeny államok létrejöttében, illetve a „törékenységi” szintjének növekedésében mind belső, mind külső tényezők közrejátszhatnak. Egyrészt a nem megfelelő állami intézmények, a társadalomban fellelhető – a fentiekben említett „társadalmi biztonsági dilemmának” megfelelően gyakran identitásbeli – törésvonalak, a szegénység vagy a politikai kirekesztés, diszkrimináció (amely utóbbiakról mint a modern fegyveres konfliktusok mozgatórugóiról a 2.2. alfejezetben esett bővebben szó), a természeti erőforrások kiapadása bírhatnak szereppel. Másrészt pedig a geopolitikai helyzet, a kedvezőtlen globális gazdasági folyamatok, az államot érintő szervezett bűnözési útvonalak is növelhetik a törékeny államiság kockázatát.²⁹⁷

A törékeny (bukott, gyenge stb.) államiság²⁹⁸ jelenségét alapvetően három szempontból (kapacitás, legitimitás, autoritás) ragadhatjuk meg. Először is, törékenységről beszélhetünk, amennyiben az állam nem rendelkezik *kapacitással* a gazdasági (például: energiaellátás, élelmiszertermelés), társadalmi (például: oktatás, egészségügy) szolgáltatások és fejlődés biztosítására, s ennek hatására gyakran civil szereplők vagy a nemzetközi közösség kénytelen ellátni és biztosítani bizonyos funkciókat. Másrészt, a hatalmon levő politikai rezsim belső (állampolgárok) és külső (a nemzetközi közösség más szereplői) általi elfogadottságának, *legitimitásának* és támogatottságának elégtelen volta vagy teljes hiánya gyakran vezet akár erőszakba torkolló belső politikai viszályokhoz. (Ez gyakran egyébként a másik két szempont, a kapaci-

²⁹⁶ Münkler (2005) i. m. 60-61.

²⁹⁷ Patrick (2011) i. m. 38-39.

²⁹⁸ Több, egymással részben átfedésben levő kifejezés létezik a szakirodalomban a vizsgált jelenség leírására, amelyek gyakran annak egy-egy aspektusára vagy a súlyosságának bizonyos fokára hívják fel a figyelmet. A „törékeny államiság” megnevezés ezzel ellentétben egy olyan átfogó keretet kínál, amely az állam „ideális”-tól eltérő voltát – és annak fokát – több dimenzióban és más államokkal összevetve képes vizsgálni. Ezáltal más, leszűkítőbb vagy némi értékítéletet is magukban hordozó kifejezéseknél (például gyenge államok [weak states], bukó [failing] vagy bukott [collapsed/ failed states] államok, de gyakran a fejlődő vagy demokratizálódó országok kifejezést is alkalmazzuk a „törékenységi” egyes dimenzióinak leírására) egy sokkal objektívebb és szélesebb körű elemzést tesz lehetővé, így a jelen értekezés is ezt a terminológiát használja. Forrás: Carment, David – Samy, Yigadeesen: *The Future of War: Understanding Fragile States and What to Do about Them*. In: Trauschweizer, Ingo – Miner, Steven M. (szerk.): *Failed states and fragile societies. A New World Disorder?* Athens, Ohio, USA, Ohio University Press, 2014. 3-27.

tás vagy az autoritás terén megjelenő hiányosságokból eredeztethető.) Ezekre a hatalom – épp a legitimitáció hiányából adódóan – sokszor csupán erőszakos, elnyomó eszközökkel képes reagálni.²⁹⁹

Harmadrészt pedig, a terület, illetve a területen élő állampolgárok feletti kontroll (*autoritás*) gyakorlásának hiánya az állam jog-, valamint közbiztonság érvényesítésére való képtenségét hordozza magában. Ez magával vonja a társadalom széttöredezését (etnikai, vallási identitás vagy a csoportazonosulás egyéb formái mentén), alternatív hatalmi központok kialakulását, valamint az erőszak alkalmazásának magánkézbe kerülését is. A kontrollnélküliség a bűnszervezetek számára „biztonságos” működési terepet biztosít, míg a határok feletti ellenőrzés hiánya az illegális kereskedelem elburjánzásához vezethet.³⁰⁰ A kormányzatot esetleg el sem ismerő, a központtól távol és a „törvényeken kívül” eső régiók különösen ideális működési feltételeket szolgáltathatnak. Ahogyan a háborús övezetek is: ez magában hordozza a harcoló és a bűnöző szerepek összemosódását is. Ez utóbbi esetben az illegális kereskedelemről befolyó bevételek – a harcok folytatásához folyamatos erőforrást biztosítva – jelentősen elnyújthatják a fegyveres konfliktusok időtartamát.³⁰¹

A törekény államiság problémája a hidegháború utáni időszak legfontosabb biztonsági kihívásává vált. Bár eleinte csak humanitárius szempontból értékelte potenciális veszélyforrásnak a nemzetközi közösség, a 2001. szeptember 11-i események a nemzetközi béke és biztonság központi kérdésévé tették, amennyiben az extrémizmusnak, terrorizmusnak, szervezett bűnözésnek kiváló táptalajt nyújtva a helyi viszonyokon túllépve regionális, sőt globális kockázatokat rejtenek magukban.³⁰²

A (nemzetközi)³⁰³ *szervezett bűnözés*³⁰⁴ és a törekény államiság kapcsolata is ördögi kör. Míg – ahogy említettem – a törekény államok (többek között a korrupció magas foka, a ren-

²⁹⁹ Patrick (2011) i. m. 3-11.

³⁰⁰ Uo., 3-11.

³⁰¹ Lallerstedt, Karl: Measuring Illicit Trade and Its Wider Impact. In: Comolli, Virginia (szerk.): *Organized Crime and Illicit Trade. How to Respond to This Strategic Challenge in Old and New Domains*. London, Palgrave Macmillan, 2018. 79-110.

³⁰² Patrick (2011) i. m. 3-11.

³⁰³ ENSZ keretében elfogadott, nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezmény szerint akkor tekinthető nemzetközi jellegűnek egy bűncselekmény, ha „a) azt több mint egy államban követik el; b) azt egy államban követik el, de előkészítésének, tervezésének, irányításának és ellenőrzésének jelentős részét egy másik államban végzik; c) azt egy államban követik el, de olyan szervezett bűnözői csoport vesz benne részt, amely egynél több államban folytat bűnöző tevékenységeket; vagy d) azt egy államban követik el, de jelentős hatással van egy másik államra nézve.” Forrás: 2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről, (a továbbiakban: Szervezett bűnözés elleni Egyezmény) 2. cikk

dészeti és igazságügyi szervezetrendszer gyengesége, illetve a határok átjárhatósága miatt) kedvező környezetet biztosíthatnak bizonyos fajta illegális gazdasági tevékenységek (például kábítószer-, fegyver-, embercsempészet és kereskedelem) folytatásának, addig azok virágzása tovább gyengítheti az állami struktúrákat. S bár távolról sem modern jelenségről van szó, a hidegháború vége óta eltelt évtizedek mind mértékbeli, mind minőségi változást hoztak a nemzetközi szervezett bűnözés terén. Emellett a terrorszervezetekkel való együttműködés is növekvő tendenciát mutat,³⁰⁵ amelyre már az ENSZ által 2000-ben elfogadott, nemzetközi szervezett bűnözés elleni egyezmény is felhívta a figyelmet.

A szegénység és kilátástalanság kulcs a probléma gyökereinek megértésében. A legális gazdasági boldogulás lehetőségének hiányai miatt a szürke vagy fekete zóna gazdasági tevékenységei alternatív megélhetési forrást biztosíthatnak, míg az állami közbiztonság és közszolgáltatások hiánya által okozott rést is sok esetben akár bűnszervezetek, akár terrorcsoportok pótolják. A kontroll hiánya a kulturális javak tekintetében mind a lopásokat például gyűjteményekből, mind a még fel nem tárt régészeti lelőhelyeken való illegális ásatásokat megkönnyíti. Az 1990-es évektől a szakirodalomban megjelent a „*megélhetési céllal ásatást folytatók*” (subsistence diggers) megnevezés, amely rávilágít arra, hogy az instabil gazdasági és politikai körülmények között a legális megélhetési módok szűkösségének hatására konfliktusos vagy posztkonfliktusos környezetben gyakran ez válik a túlélés eszközévé. Ez az ellátási láncnak csupán az első láncszemét jelentő réteg azonban csak kis töredékét kapja a végső eladási árnak.³⁰⁶

Emellett a bűnszervezetek a *globalizációból* is hasznot húznak, a nemzetközi hálózat és felvevőpiac kiépítésében a modern kommunikációs technológiáknak is fontos szerepe van. Ezek – és különösen az internet, így például az eBay vagy az egyes közösségi médiaplatformok (például Facebook, WhatsApp, Instagram, TikTok, You-Tube stb.) – növekvő szerepet játszanak az illegális kereskedelemben, egyrészt anonimitás, másrészt a globális piacokhoz és szélesebb potenciális vásárlói körhöz való hozzáférés biztosításával, harmadrészt pedig a tár-

³⁰⁴ A fent említett Egyezmény szerint szervezett bűnözői csoport az a „*bizonyos ideig fennálló, három vagy több főből álló strukturált csoport, amely összehangoltan működik egy vagy több, a jelen Egyezményben meghatározott súlyos bűncselekmény [legalább 4 év szabadságvesztéssel vagy súlyosabb büntetéssel járó bűncselekmény] elkövetése céljából, közvetlen vagy közvetett módon pénzügyi vagy más anyagi haszon megszerzésére törekedve.*” Szervezett bűnözés elleni Egyezmény, 2. cikk a)

³⁰⁵ Patrick (2011) i. m. 135-173.

³⁰⁶ Polner, Mariya: Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects: A Supply Chain Perspective. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 769-793.

gyak eredetének még nehezebb ellenőrizhetőségével.³⁰⁷ Ennek eredményeképpen határozott növekedés figyelhető meg a kulturális javak eladásai kapcsán is.³⁰⁸ A Facebook a digitális feketepiacon az arab tavasz kezdete óta egyre növekvő részesedést tudhat magáénak, a legnagyobb emelkedés pedig éppen a ritka műtárgyak eladásában tapasztalható.³⁰⁹ Erre világít rá az ATHAR elnevezésű projekt 2019 júniusában publikált jelentése, amely a Facebook szerepét vizsgálta a régiségek tiltott kereskedelmében és annak összefüggéseit a terrorizmussal, szervezett bűnözéssel és határokon átnyúló csempészettel. A vizsgált 95 arab nyelvű, műtárgyakat eladásra kínáló Facebook-csoportokban közzétett posztok 36 százaléka konfliktuszónából származott, az első két helyen Szíria és Líbia szerepelt. A posztok további 44 százaléka háború által sújtott országok szomszédállamaiból került a világhálóra (Jordániával, Egyiptommal és Törökországgal az élen). A vizsgált Facebook-csoportok globális eléréssel rendelkeztek, tagjaik vegyes képet mutattak: átlagos állampolgárok, a kereskedelmi folyamatban közvetítő funkciót betöltő szereplők mellett szélsőséges szervezetekhez köthető személyek is megjelentek bennük.³¹⁰

A világ országainak konfliktuskockázatát 12 (társadalmi, gazdasági, politikai és kohéziós szempontokat, valamint a külső beavatkozás vizsgálatát is magában foglaló) indikátor alapján értékelő *Fragile States Index* statisztikai jól tükrözik az afrikai kontinens és a közel-keleti térség kiemelt érintettségét a törékeny államiság kapcsán. A 2012 óta a lista élén szereplő 20 országból 17, 2019 óta pedig már 18 e térségben található. Az index által alkalmazott indikátorok a különböző identitású csoportok közötti törésvonalakból adódó feszültségekre különös hangsúlyt fektetnek a vizsgálat minden dimenziójában (például a politikai elit töredezettsége, csoportszérelmek megléte, egyenlőtlen gazdasági fejlődés, emberi és politikai jogok tiszteletben tartása, demográfiai növekedésben mutatkozó eltérések), amelyek végső soron konfliktusokhoz is vezethetnek.³¹¹

Amennyiben pedig a globális terrorizmusra vonatkozó statisztikákat vizsgáljuk, Afrika és a Közel-Kelet szintén a lista elején szerepel. Bár az áldozatok száma 2014 óta csökkenő ten-

³⁰⁷ Uo., 769-793.

³⁰⁸ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture – Brodie, Neal – Batura, Olga – Hoog, Gabrielle op 't – Yates, Donna – Wanrooij, Niels van: *Illicit trade in cultural goods in Europe. Characteristics, criminal justice responses and an analysis of the applicability of technologies in the combat against the trade: final report*. Publications Office, 12 July 2019. 16.

³⁰⁹ Al-Azm, Amr – Paul, Katie A.: Facebook's Flawed Plan to End Antiquities Trafficking. Evidence of War Crimes Must Be Preserved, Not Destroyed. *Foreign Affairs*, July 1, 2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2020-07-01/facebooks-flawed-plan-end-antiquities-trafficking> (Letöltve: 2021.8.04.)

³¹⁰ Al Azm – Paul (2019) i. m.

³¹¹ The Fund For Peace: Fragile States Index. <https://fragilestatesindex.org/> (Letöltve: 2022.04.16.)

denciát mutat nemzetközi szinten, a támadások számában 2021 vonatkozásában is növekedést tapasztalhattunk. A támadások 97,6 százaléka konfliktus által érintett országban történt. Továbbra is Afrika szubszaharai térségében a legsúlyosabb a helyzet: a halálos áldozatok 48 százalékát e régió tudhatta magáénak. Ezen belül is a Száhel-régió kitettsége az utóbbi másfél évtizedben rohamosan növekszik (a tíz legtöbb halálos áldozatot számláló országból három – Niger, Mali és Burkina Faso – is itt található). A térség – az ISIL szíriai és iraki visszaszorítását követően – a „globális terrorizmus új epicentrumává” vált, a gyenge állami struktúrákból, gazdasági-környezeti problémákból profitálva, s gyakran összefonódva a szervezett bűnözéssel. Számos terrorszervezet – az al-Kaidához vagy az ISIL-hez köthető transznacionális szervezetektől (AQIM, JNIM ISWAP, ISGS) kezdve a helyi érdekeltségű, etnikai-vallási törésvonalakra építő vagy konkrét helyzetekre reagáló csoportosulásokig – aktív a térségben. A Közel-Keleten pedig bár a halálozási adatok csökkentek, a támadások száma nem változott.³¹²

A szervezett bűnözésre vonatkozó 2021-es globális statisztikák szintén alátámasztják az államok törekenysége és a bűnözés közötti erős (de nem kizárólagos: más tényezők, mint például a korrupció vagy a politikai hatalom jellege is fontos tényezők) összefüggést: a *Fragile States Index* ugyanezen időszakra vonatkozó listájának élén szereplő 20 ország közül 16 e lista élén is megtalálható. A szervezett bűnözés által leginkább sújtott kontinens Ázsia – azon belül is Nyugat-Ázsia (ez az értekezésben vizsgált közel-keleti térséggel megegyezik) –, amelyet Afrika követ (ezen belül a kontinens keleti, illetve nyugati része vezeti a listát). Megjegyzendő, hogy e statisztika a kulturális javakkal összefüggő bűncselekményeket nem vizsgálja a szervezett bűnözésen belül önálló kategóriaként.³¹³

A szervezett bűnözés számtalan formája közül jelen alfejezet a kulturális javak lopására, fosztogatására és tiltott kereskedelmére fókuszál. Bár a szervezett bűnözés egyes formái útvonalait tekintve gyakran összefonódnak, a kulturális javak fekete piaca az illegális kereskedelem más „termékeihez” képest egy dologban határozottan különbözik. Míg más esetekben a kereskedelem teljes folyamata illegalitásban történik, addig a kulturális javak esetében az eladásra szánt tárgyakat „tisztára kell mosni”, hogy azok nagyobb értéket képviseljenek. Így többek között a hamis dokumentáció és eredetigazolás kiállításával, a tranzitútvonalak elhomályosításával a kereskedelmi lánc végén a célországban legális körülmények között kerülhet

³¹² Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism. *Institute for Economics & Peace*, Sydney, November 2020, <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-2.pdf> (Letöltve: 2021.08.11.)

³¹³ Global Initiative Against Transnational Organized Crime: Global Organized Crime Index 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/09/GITOC-Global-Organized-Crime-Index-2021.pdf> (Letöltve: 2022.04.16.)

sor az üzletre.³¹⁴ Ebből és egyéb okokból adódóan gyakorlatilag lehetetlen megbecsülni a fekete piacon keresztül lebonyolított tranzakciók pontos összegét, de az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) adatai szerint a műalkotások és kulturális javak tiltott kereskedelme megközelítőleg 6,3 milliárd USD éves bevételt jelent világszerte.³¹⁵

A konfliktuszónákból illegálisan piacra bocsátott műtárgyakat gyakran nevezik „véres műkincsek”-nek, utalva a felkelőcsoportoknak nemzetközileg elismert kormányok ellen vívott katonai akcióikhoz anyagi forrást nyújtó „véres gyémántok”-ra, amelyek az 1990-es években globális figyelmet kaptak (különösen Sierra Leone, Angola, Kongói Demokratikus Köztársaság esetében). Ezek az utóbbi években a nemzetközi közösség számára egyre nagyobb aggodalmat jelentenek, a terrorizmusfinanszírozáshoz való potenciális hozzájárulásuk miatt.

2.4.2. TRANSZNACIONÁLIS BŰNSZERVEZETEK ÉS TERRORSZERVEZETEK ÖSSZEFÜGGÉSEI A MŰTÁRGYAK ILLEGÁLIS KERESKEDELME KAPCSÁN

A konfliktuszónákkal összefüggő gyenge állami intézményi struktúrák, ellenőrizetlen területek és határok mind a terror-, mind a szervezett bűnözői csoportoknak kedvező működési feltételeket, valamint toborzási lehetőséget biztosíthatnak. A (különösen iszlamista) *terrorizmus, fegyveres konfliktusok és szervezett bűnözés határainak magas fokú összemosódását* és komplex biztonsági kihívásként való megjelenését az utóbbi évtizedben kezdte el felismerni a nemzetközi közösség, amely összefüggésre az Europol (European Police Office – Európai Rendőrségi Hivatal) 2011-ben egy nyilatkozatban hívta fel a figyelmet. Bár a szakirodalomban egyelőre korlátozottan kutatott területről van szó,³¹⁶ egyes elemzők szerint már a két biztonsági kihívást napjainkra lehetetlen egymástól elkülönítve értelmezni.³¹⁷

Ennek okai egyrészt a hidegháborút követő időszakban és a terrorizmusellenes jogszabályi keretek bővülésében keresendők, amelyek eredményeképpen állami szereplők egyre kevésbé mutattak hajlandóságot (bár számos ellenpéldát tudnánk hozni akár csak az utóbbi évekből is), hogy terrorszervezetek számára anyagi támogatást nyújtsanak. Ezzel együtt a globalizáció új lehetőségeket nyitott a határokon átnyúló illegális kereskedelem terén is, amelyből a terror-

³¹⁴ Suárez-Mansilla, Marta: Blood Antiquities: a Net Acting in Spain Helped to Finance DAESH through Illicit Trafficking of Cultural Goods, *Art World Law Bulletin. Chronicles of Themis & Athenea*, (2018) 4. 1-32.

³¹⁵ OECD: *Illicit Trade: Converging Criminal Networks*. OECD Reviews of Risk Management Policies, Paris, OECD Publishing, 2016. 24.

³¹⁶ Goertz – Streitparth (2019) i. m. 43-84.

³¹⁷ Ibanez, Luis de la Corte: To what extent do global terrorism and organised criminality converge? General parameters and critical scenarios. *Journal of the Spanish Institute of Strategic Studies*, (2013) 1. 1-28.

szervezetek is alternatív profitot képesek termelni. Ez természetszerűleg magával vonta a szervezett bűnözés és a terrorizmus szereplőinek közeledését.³¹⁸

A nemzetközi szervezett bűnözés és terrorizmus jelenségei többféleképpen fonódhatnak össze. Egyrészt, maguk a terrorszervezetek is elkövethetnek a büntetőjogi keretek között értelmezhető, határokon átnyúló, súlyosnak minősülő bűncselekményeket (például emberrablás váltságdíjért, csempészet, illegális kereskedelem különböző formái) tevékenységük, műveleteik finanszírozása érdekében³¹⁹ – ezáltal megnehezítve a két kategória jogi elhatárolását. Ez akár a hibrid szervezetté alakulásukkal vagy akár szervezett bűnözői csoporttá való transzformációjukkal is járhat végső soron egyes esetekben.³²⁰ Másrészt, bizonyos esetekben taktikai együttműködés is megfigyelhető szervezett bűnözői és terrorcsoportok között, akár ideológiai, akár egész egyszerűen gyakorlati okokból. Harmadrészt pedig, szervezett bűnözői csoportok is fordulhatnak a terror eszközeihez. A fő különbség a két szervezet céljaiban határozható meg: míg előbbi gazdasági és profitorientált, addig a második esetében politikai motivációk húzódnak meg.³²¹

Az államhatárokkal szétszabdalt etnikai/vallási közösségek esetén – például Észak- és Nyugat-Afrikában – megfigyelhető, hogy gyakran profitálnak a (határokon átnyúló) törzsi/vallási/etnikai kapcsolatokból (lásd például a tuaregek). Másrészt viszont, a különböző – versengő – bűnözői csoportok és hozzájuk köthető milíciák közötti összecsapások is gyakoribbakká váltak Észak-Mali és Dél-Líbia területén. Ezzel együtt az is megfigyelhető, hogy e milíciákból többeket a szalafita csoportoknak (például a Boko Haramnak) sikerült megnyerniük tagjaik közé.³²²

A műtárgypiacon megjelenő tárgyak lehetnek eltulajdonítás eredményei például múzeumok jegyzékbe vett gyűjteményéből, magángyűjteményekből, vagy származhatnak illegális feltárásokból, amelyek politikai instabilitás, konfliktus időszakában a felügyelet hiányából

³¹⁸ Uo., 1-28.

³¹⁹ Például az AQIM mind a Száhelen keresztülhaladó (Latin-Amerikából az európai piacok felé tartó) kábítószerek-kereskedelemben (elsősorban a szállítmányok és útvonalak adóztatásán keresztül), embercsempészetben, fegyvercsempészetben is szerepet vállal, mind a váltságdíjért történő túszejtést alkalmazza, amelyekből működése biztosításához jelentős bevételekre tesz szert. Olyannyira, hogy 2012-ben az al-Kaida leggazdagabb sejtjének számított. Forrás: Fanusie, Yaya J. – Entz, Alex: Al-Qaeda in the Islamic Maghreb. Financial Assessment. *Center on Sanctions & Illicit Finance*, December 2017. https://s3.us-east-2.amazonaws.com/defenddemocracy/uploads/documents/CSIF_TFBB_AQIM.pdf (Letöltve: 2022.04.29.)

³²⁰ A fülöp-szigeteki Abu Sayyaf elnevezésű, az 1990-es és 2000-es években iszlamista terrorszervezetként tevékenykedő csoport az utóbbi évekre az elemzők szerint egy szervezett bűnözői csoporttá alakult át, emberrablásokból, drogkereskedelemből és bűncselekményekből termelve profitot. Forrás: Ibanez (2013) i. m. 1-28.

³²¹ Saul, Ben: The Legal Relationship between Terrorism and Transnational Crime. *International Criminal Review*, (2017) 17. 417-452.

³²² Goertz – Streitparth (2019) i. m. 43-84.

adódóan különösen kiszolgáltatottak.³²³ Utóbbi esetben a felderítést megnehezíti, hogy ezek nem ismertek, nem szerepelnek leltárban, így hiányuk sem feltétlenül azonosított, az általuk okozott kárt pedig tovább növeli, hogy szakszerűtlenül, kontextusukból kiragadva feltárt tárgyak így a történelem egy szeletének megismerésétől foszt meg minket. Maga a határokon átnyúló kereskedelmi tevékenység egy komplex, sokszereplős, a forrás- és célországokon kívül sok esetben több tranzitországot is érintő folyamat. A műtárgyak eltulajdonítását elkövető személyektől közvetítők során kerül a tárgy a potenciális tulajdonoshoz, mely folyamat során az jelentős értéknövekedésen is keresztül megy.

A kulturális javak tiltott kereskedelme és annak egyes terrorszervezetek vagy más erőszakos nem állami szereplők finanszírozásában való szerepe és súlya nehezen mérhető, de mindenképpen létező biztonsági kérdés. Míg egyesek a kábítószer- és fegyverkereskedelem után a harmadik legjövődélmezőbb illegális kereskedelmi formának tartják globális szinten,³²⁴ addig például a WCO (World Customs Organization – Vám Világszervezet) statisztikái szerint a kulturális javakkal összefüggő bűnözés mértéke elenyésző mértékű más illegális kereskedelmi tevékenységekhez képest. A 2019-re vonatkozó statisztikák szerint a WCO számára bejelentett összes lefoglalás mindössze 0,2 százalékát tették ki, 2018-ban pedig 0,8 százalékot. (Megjegyzendő, hogy a WCO csak 2015 óta értékeli jelentéseiben önálló kategóriaként a kulturális örökséget.) Ez a részt vevő államok jelentéstételi hiányosságai, valamint a statisztika módszertanának sajátosságai mellett más tényezőknek is betudható.³²⁵

Az Európai Bizottság 2019-ben a témában kiadott jelentése is emlékeztet arra, hogy a terrorizmus-illegális műtárgykereskedelem-nexust ez idáig csak kis számú esetben fedezték fel, és a kulturális javak illegális kereskedelme elsősorban a szervezett bűnözéssel összefüggő problémaként fogható fel. A feltárt esetek alacsony számának több oka lehet. Egyrészt, hogy a konfliktusövezetekből származó kulturális javak vagy még raktárakban, szabadkikötőkben³²⁶

³²³ Virág Judit Kata: Az illegális műkieskereskedelem nemzetközi vonatkozásai – különös tekintettel a fegyveres konfliktusok okozta speciális körülményekre. *Pécsi Határőr Tudományos közlemények*. 18. (2012). 197-205.

³²⁴ Lásd például: Bardon, Agnes: Art traffickers: Pillaging peoples' identities. *The UNESCO Courier*, October-December 2020. 5-8.

³²⁵ WCO: *Illicit Trade Report 2019*. Brussels, 2020. 26. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2019_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

³²⁶ (Más importcikkek mellett) a műtárgyak számára akár évekre, évtizedekre biztonságos, vám- és adómentes raktározását lehetővé teszik a különböző szabadkikötők, szabadkereskedelmi zónák. Az első szabadkikötőt 1888-ban Genfben hozták létre, Svájc azóta is a legnépszerűbb célpontnak számít. De más nagy európai (például Zürich, Luxembourg) vagy amerikai (például Delaware) szabadkikötők mellett az ázsiai kínálat is rohamosan bővül: 2010-ben Szingapúrban nyílt egy szabadkikötő, Peking 2013-ban jelentette be egy kifejezetten kulturális célú szabadkikötő létesítését (Beijing Freeport of Culture), Dubai szintén nagy kapacitásokkal rendelkezik. A szabadkikötők kérdésével – azok potenciális hozzájárulására tekintettel az illegális műkieskereskedelemhez –

várják piacra kerülésüket – a műkincspiac sajátosságainak hatására ez akár évtizedekig is tart-
hat. Például a Flavia Domitilla Minort, Vespasianus császár lányát ábrázoló szoborfejet 1990-
ben lopták el a líbiai Sabratha múzeumából. A szobor a genfi szabadkikötőben várta a piacra
kerülés megfelelő pillanatát, mígnem a Kadafi-rendszer bukását követően 2011. áprilisban a
Christie's aukciósházban hamis eredetigazolással (amely szerint a műtárgy 1975 óta egy sváj-
ci műgyűjtő magántulajdonában volt) aukcióra bocsátották, abban reménykedve, hogy egy
működő és elismert líbiai kormány hiányában nem követi nyomon a lopás ügyét senki a nem-
zetközi igazságügyi rendszerekben. Végül a műtárgy olasz közreműködéssel került vissza
Líbiába, Mario Monti akkori olasz miniszterelnök 2012 elején a Kadhafi-rendszer bukását
követő olasz-líbiai közeledés részeként történt látogatása során juttatta vissza ünnepélyes ke-
reték között a szoborfejet.³²⁷

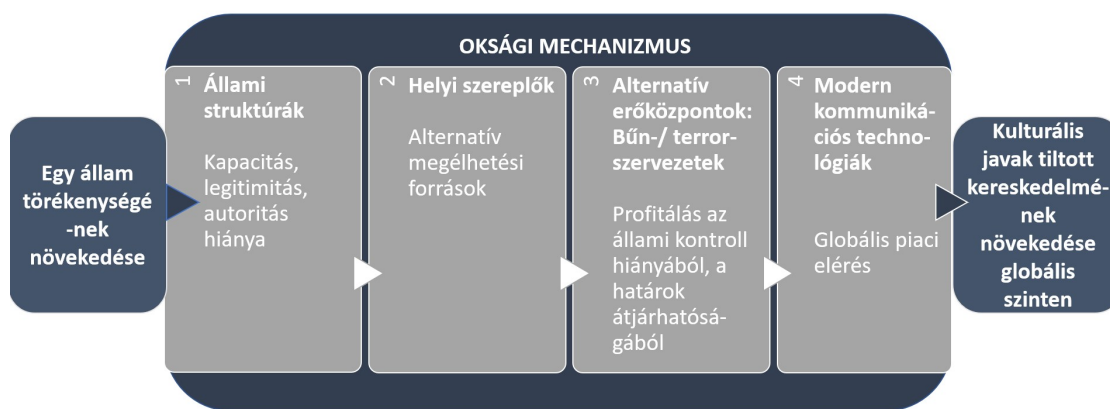
Másrészt, betudható annak, hogy bizonyos esetekben e kapcsolat nem került azonosításra,
akár a nyomozati munka, akár a jogi szabályozás hiányosságainak következtében. Harmad-
részt, az is előfordulhat, hogy a terrorszervezetekhez köthető, illegálisan piacra bocsátott mű-
tárgyak egész egyszerűen nem jelentenek jelentős hányadot a piacon. Végül kiemelendő a
jelentés azon észrevétele, amely szerint a terrorizmus és az illegális kereskedelem közötti
kapcsolat túlhangsúlyozása bár hasznos lehet a probléma társadalmi és politikai tudatosságá-
nak növelésében, de végső soron a problémakör egyéb lényeges aspektusainak figyelmen kí-
vül hagyásához vezethet a büntető igazságszolgáltatásban és más válaszlépésekben.³²⁸

Leegyszerűsítve a fenti szakirodalmi áttekintés alapján az alábbi, az esettanulmányban
konkrét példákön vizsgált ok-okozati mechanizmus vázolható fel a törékeny államiság, a
szervezett bűnözés, a terrorizmus és az illegális műtárgykereskedelem összekapcsolódásainak
vonatkozásában. (13. számú ábra)

az UNESCO is kiemelten foglalkozott, míg a korábbi francia pénzügyminiszter azokat egyenesen a globális
terrorizmus elleni harc „gyenge láncszemének” nevezte. Forrás: Elbaor, Caroline: Freeports Come Under Scr-
utiny by UNESCO as Havens for Stolen Cultural Property. *Artnet News*, 10 October 2016.
<https://news.artnet.com/art-world/unesco-holds-meeting-freeports-stolen-cultural-property-694412> (Letöltve:
2022.04.16.)

³²⁷ Rush, Laurie: Looting and Antiquities. In: Tompkins, Arthur: (szerk.): *Art Crime and its Prevention*. London,
Lund Humphries, 2016. 180-190.

³²⁸ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (2019) i. m. 112-115.

13. ábra: Törékeny államiség és a kulturális javak tiltott kereskedelme – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)

2.4.3. ESETTANULMÁNY: AZ ISIL-HEZ KÖTHETŐ TILTOTT MŰKINCSKERESKEDELEM LÍBIÁBAN ÉS A KÖZEL-KELETEN

A 2010-es évek elején a nyugat-afrikai és közel-keleti térségen végigsöprő – és több helyen a tüntetésekből fokozatosan polgárháborúba, az évtizedek óta hatalmon levő rezsim bukásába torkolló – arab tavasz eseményei különböző radikális szervezetek megerősödését³²⁹ is magukkal vonták. A politikai vákuumból és káoszából, valamint a társadalomban húzódozó etnikai/vallási/törzsi/kláni stb. ellentétekből profitálva hosszabb-rövidebb időre egész területek kerültek felügyeletük alá.

Az al-Kaidához hasonló globális hálózatot kiépítő ISIL iraki-szíriai központú magszervezete, az Iszlám Állam a kalifátus 2014. júniusi kikiáltását követően egy sok szempontból új jelenséget idézett elő: kvázi-államként funkcionálva, jelentős területeket ellenőrzése alá vonva és intézményi struktúrákat kiépítve a terror eszközeivel szerzett érvényt akaratanak. Az elődszervezet tevékenysége egészen 1999-ig nyúlik vissza (ekkor még Egyistenhit és Dzsihad Csoport néven) az al-Kaida franchise szervezeteként, a 2000-es években jelentős iraki hátor-szágot sikerült kiépítenie magának. A terjeszkedés új lehetőségeihez és a két terrorszervezet elválásához a 2011-ben kirobbant szíriai polgárháború teremtette meg a helyzetet. 2013. áprilisban a szervezet vezetője, Abu Bakr al-Bagdádi bejelentette az Iraki és Levantei/Szíriai Iszlám Állam (ISIL / ISIS) létrejöttét, az al-Kaidával való végleges szakításra pedig 2014. februárban került sor. A szervezet működésének csúcán mintegy 88 000 km² nagyságú területet

³²⁹ Megjegyzendő, hogy radikális iszlamista szervezetek már jóval az arab tavasz előtt jelen voltak a kontinensen – elég a szómáliai al-Shabaab, az algériai polgárháború radikális fegyveres csoportjaiban gyökerező, de a szomszédos országokban is teret hódító AQIM, avagy a nigériai Boko Haram tevékenységére gondolni –, de működésük az elmúlt évtizedekben új minőséget ért el, ezzel Afrikát a globális dzsihad központjává téve. Forrás: Marsai – Treszkai (2019) i. m. 245-266.

tartott ellenőrzése alatt a két ország területén.³³⁰ A területi terjeszkedés a nemzetközi beavatkozás hatására 2015 második felében megállt, majd a szervezet elkezdett visszaszorulni, bár a magszervezet gyengülésével párhuzamosan nemzetközi hálózatának erősödése volt megfigyelhető.³³¹

A kulturális javak illegális kereskedelmének potenciális hozzájárulására a terrorista szervezetek finanszírozásához az ISIL szíriai és iraki tevékenysége hívta fel a figyelmet, amely minden korábbi szintet meghaladó mértékben több száz millió dollár hasznot húzott az intézményszerű fosztogatásból, ezért is tartom szükségesnek a szervezet e tevékenységének rövid esettanulmány keretében való bemutatását. Egyes becslések szerint ez a szervezet második legnagyobb bevételét jelentette az olaj után. A szervezet területi kiterjedésének csúcspontján Irak területén nagyjából 4 500 történelmi helyszínt tartott ellenőrzése alatt. A szervezet által a két ország épített örökségében véghez vitt mértéktelen rombolásokról már korábban volt szó – egyes szakértők szerint azok csupán az ISIL fosztogatásait voltak hivatottak elkenedőzni. Például, a Moszuli Kulturális Múzeumban történt pusztítások háttérben is történtek fosztogatások a múzeum még ott tárolt gyűjteményében. Hasonlóan, a korábbiakban említett, Jónás próféta temetkezési helyeként számon tartott – egy korábbi templom helyén a 8. században épült – moszuli mecsethez, amelyet 2014. júliusban a földdel tette egyenlővé, mert az a „hitelhagyás helyszíne lett”. A szakértők szerint a rombolás valójában az alatta található, Kr.e. 6. századból származó asszír királyi palota maradványainak megközelítését, kifosztását segítette elő.³³² E jelenségek jól tükrözik egy szervezeten belül a terror-, valamint bűnözői elemek szoros összefonódását.

Az egyik első feltárt esetnek az USA különleges műveleti erői által Abu Sayyaf, az ISIL egyik vezető beosztású tagja (a szervezet „gáz- és olajemírje”, 2014. novembertől a szervezet értékes erőforrásokért – az olaj és a gáz mellett az antikvitásokért is felelős részlege, a *Diwan al-Rikaz* vezetője) elleni rajtaütése tekinthető. Ennek során 2015. májusban a több száz lefog-

³³⁰ Szíriában 2019 márciusára sikerült visszafoglalni az ISIL által kontrollált területeket Baghuz felszabadításával. Az iraki Moszul városának felszabadítására 2017 júliusában kerül sor, míg az ISIL iraki területeken való teljes katonai vereségének bejelentés 2017 decemberében történt meg. Forrás: Wilson Center i. m.)

³³¹ Arany– N. Rózsa– Szalai (2016) i. m. 13-55.

³³² Westcott, Tom: Destruction of theft? Islamic State, Iraqi antiquities and organized crime. *Global Initiative against Transnational Organized Crime. Research Report*. March 2020.

lalt tárgy mellett (ezek közül több éppen a Moszuli Kulturális Múzeumból lett eltulajdonítva) értékes bizonyítékokat találtak az intézményi keret működését illetően.³³³

Az Iszlám Állam a Diwan al-Rikaz által kibocsátott engedélyhez kötötte ásatások végrehajtását a terrrorszervezet által ellenőrzött területen, a csempésztevékenységre pedig 20-50 százalékos adót (khums) vetett ki.³³⁴ Mikor a szervezet kezdett területileg visszaszorulni, taktikát váltott: addig elsősorban az ásatási engedélyek kiadásából befolyó összegekből tett szert jövedelemre, később valószínűleg magukat a tárgyakat vették meg, hogy a kereskedelmet maguk menedzseljék közvetlenül – fegyverért cserébe például.³³⁵ A kereskedelem során a már meglévő csempésztútvonalakra és bűnszervezetekre építettek. A tárgyak eredetének tisztára mosásához, azok a felvevőpiacra juttatásához a működő szervezett bűnözői hálózatokat vették igénybe. Sőt, bizonyítékok vannak műtárgyak menekültútvonalakon, menekültek által való Európába juttatására. Elsősorban Törökország, kisebb részben pedig Libanon szolgált tranzitországgként a szervezet által folytatott műtárgy-kereskedelem számára.³³⁶

Az egykori olasz gyarmat Líbia a jelenlegi határai között gyakorlatilag csak az 1951-es dekolonializáció óta létezik, az állam területe három különálló régióból (a nyugati Tripolitánia, a keleti Kirenaika, és a déli Fezzán) tevődik össze. Az arab tavasz hatására lángra kapó, régóta fennálló belső társadalmi-politikai feszültségek hatására 2011 februárjában indult tüntetéshullám hamar polgárháborúvá eszkalálódott az észak-afrikai országban. Ugyanezen év októberében a 42 éve hatalmon levő Moammer Kadhafit nemzetközi beavatkozással megdöntötték, az ezt követő időszakban – és az azóta eltelt egy évtizedben – a mélyen gyökerező törzsi megosztottság nem tette lehetővé működőképes egységes állami struktúra kialakítását és fenntartását, a központi hatalom széttöredezett. A nemzetközileg elismert kormány mellett Halifa Haftár tábornok körül alternatív erőközpont jött létre, valamint az ország területén többszáz fegyveres milícia maradt aktív.³³⁷ E megosztottság feloldását a külső hatalmi érdekkülönbözések sem könnyítik. 2014-től pedig a káoszt kihasználva és építve az al-Kaida már meglévő hálózatára, az ISIL is képes volt megvetni a lábát az országban s kiterjeszteni ellenőrzését néhány tengerparti területre (különösen Szirte és környékére). Ezeket rövid időn belül, 2016-

³³³ Keller, Andrew: Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: The Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: What We Know and What Can Be Done. *U.S. Department of State*, 29 September 2015. <https://2009-2017.state.gov/e/eb/rls/rm/2015/247610.htm> (Letöltve: 2020.04.05.)

³³⁴ Vlasic, Mark V. – Turku, Helga: 'Blood Antiquities': Protecting Cultural Heritage beyond Criminalization. *Journal of International Criminal Justice*, 14. (2016) 5. 1175-1197.

³³⁵ Suárez-Mansilla (2018) i. m. 1-32.

³³⁶ Westcott (2020) i. m.

³³⁷ Selján Péter: Líbia, 2021: elhúzódó polgárháború és fokozódó külső beavatkozás. *Nemzet és Biztonság*, (2020) 4. 34-58.

ig el is vesztette néhány elszigetelt déli terület kivételével. Ennek ellenére a transzszaharai csempészetből és kereskedeleméből (különösen az ember- és kábítószer-csempészetből) profitáló szervezett bűnözői hálózatokba való beágyazódása következtében jelen van még a szervezet az országban.³³⁸

Bár feltehetően kisebb mértékben, mint szíriai és iraki társaik esetében, a bizonyítékok alapján az ISIL líbiai sejtjei is profitáltak a műtárgyak határokon átnyúló, tiltott kereskedelméből, együttműködve különböző szervezett bűnözői csoportokkal. A polgárháború kitörését követően emelkedés volt megfigyelhető a műtárgyak illegális kereskedelmében,³³⁹ amely a 2014-es iszlamista térnyerést követően tovább növekedett.³⁴⁰ A háborús helyzet kialakulásával járó gazdasági instabilitás, a kontroll, illetve a rendfenntartó erők kapacitásának hiánya mellett az internethozzáférés és a közösségi médiahasználat ugrásszerű emelkedése, ebből adódóan online piaci működés erősödése mind hozzájárultak az (akár a múzeumok fosztogatásából, akár régészeti lelőhelyeken végzett illegális ásatásokból származó) tiltott műkincs-kereskedelem erősödéséhez.³⁴¹ Például a bengázi csata során feltehetően Fezzánból származó őskori, valamint római és bizánci tárgyakat is elfogtak az ISIL egyik helyi parancsnokának házában 2016 májusában.³⁴²

A *La Stampa* olasz napilap háborús riportere, Domenico Quirico 2016-ban megjelent tényfeltáró cikkében a Líbiában működő ISIL és a dél-olaszországi maffiahálózatok (különösen *Camorra* és *'Ndrangheta*) kapcsolatára világított rá a műtárgykereskedelemben. A terrorcsoport az egykor ellenőrzése alatt álló líbiai területekről és a Közel-Keletről (tehát Líbia mind forrás-, mind tranzitország volt) lopott műtárgyakat adott el a maffiaszervezeteknek Moldovából és Ukrajnából érkező fegyverekért cserébe. A szállítást kínai bűnözői hálózatok hajóival juttatták el a calabriai régióban található Gioia Tauro kikötőjébe. A szigorodó egyesült államokbeli szabályozás eredményeként bizonyíthatóan Oroszország, Japán, Kína és

³³⁸ Azeem, Ibrahim: *Rise and Fall? The Rise and Fall of ISIS in Libya*. US Army War College Monographs, Books and Publications, 2020.

³³⁹ Lewis, Aidan: Libya's ancient sites not exposed to same risk as in Syria, Iraq – experts. *Reuters*, 11 May 2016, <https://www.reuters.com/article/uk-libya-security-culture-idUKKCN0Y22FA> (Letöltve: 2021.08.18.)

³⁴⁰ Velasco, Pilar: Jaume Bagot, el anticuario del expolio libio descubierto por un estudiante belga. *SER*, 28 March 2018. https://cadenaser.com/ser/2018/03/28/tribunales/1522256076_610186.html (Letöltve: 2021.08.11.)

³⁴¹ ASOR: *The State of Illicit Trade and Looting of Libyan Antiquities 2011-2020*. 31 December 2020. https://www.asor.org/wp-content/uploads/2021/03/CHI-Report_Libya-Illicit-Trafficking_Full_Compressed_2021-03-25.pdf (Letöltve: 2021.08.18.)

³⁴² Lewis (2016) i. m.

az Egyesült Arab Emírségek lettek a fő üzleti partnerek.³⁴³ A feljelentés nyomán a salernói ügyész nyomozást indított az ügyben.³⁴⁴

A kulturális javak illegális kereskedelme és az iszlamista terrorizmus finanszírozása közötti összefüggés, valamint a nyugati kereskedelmi útvonalak nyomozati feltárására először egy spanyol büntetőügyben került sor. Ennek során 2014 és 2015 között Észak-Afrikából – főként Egyiptomból és a kireneikai tartományban található Balagrae, Apollónia és Küréné helyszíneiről, mely utóbbiak ekkor az Iszlám Állam *Ansar Al Sharia Benghazi* és *Ansar Al Sharia Derna* elnevezésű sejtjeinek fennhatósága alatt álltak – Spanyolország irányába történő csempésztevékenységre sikerült fényt derítenie a spanyol rendőrség kulturális javakkal összefüggő bűncselekményekért felelős *Brigada de Patrimonio* elnevezésű egységének. 2018. március 27-én a két gyanúsított barcelonai régiségkereskedőt, Jaume Bagot Peix-et és Oriol Carreras Palomart letartóztatták terrorizmusfinanszírozás, bűnszervezetben való tagság, csempészet és okmányhamisítás vádjával (később óvadék ellenében szabadlábra helyezték őket). A két vádlott a vád szerint részt vett az ISIL fosztogatásaival és lopásaival összefüggő régiségkereskedelemmel foglalkozó csempészhálózatban. A három évig tartó, az olasz és a líbiai rendészeti szervekkel együttműködésben végzett nyomozati munka a Líbiából származó műtárgyak által érintett kereskedelmi útvonalakra is fényt derített (lásd 5. számú melléklet). A tárgyakat más észak-afrikai vagy közel-keleti országokon, például Egyiptomon keresztül Jordániába küldték, ahonnan vagy közvetlenül a célállamba, Spanyolországba juttatták, vagy Szaúd-Arábián és az Egyesült Arab Emírségeken keresztül egy kört leírva jutottak vissza Jordániába és csak ezt követően Spanyolországba. A másik feltárt útvonal Jordánián, az Egyesült Arab Emírségeken és Thaiföldön keresztül vezetett, ahonnan a tárgyakat aztán több európai országon, például Oroszországon, Németországon, Franciaországon és az Egyesült Királyságon szállították keresztül a végső célállomás, Spanyolország elérését megelőzően. A műtárgyak eladásakor a számlákon Törökországot vagy Egyiptomot tüntették fel vásárlás helyeként.³⁴⁵ Debora Lehr, a washingtoni székhelyű Antiquities Coalition elnöke az ügy kapcsán így fogalmazott: „*Ha bebizonyosodik, [ez] egy „füstölő fegyver”* [értsd: megdönthetetlen

³⁴³ Quirico, Domenico: How To Buy Antiquities Looted By ISIS From An Italian Mobster. *La Stampa*, 18 October 2016. <https://www.lastampa.it/esteri/la-stampa-in-english/2016/10/18/news/how-to-buy-antiquities-looted-by-isis-from-an-italian-mobster-1.34789588> (Letöltve: 2021.08.11.)

³⁴⁴ La Stampa: Arte trafugata da Isis e mafie Inchiesta al via. 26 October 2016. <https://www.lastampa.it/cronaca/2016/10/26/news/arte-trafugata-da-isis-e-mafie-inchiesta-al-via-1.34789548> (Letöltve: 2021.08.11.)

³⁴⁵ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (2019) i. m. 123-124.

terhelő bizonyíték – a szerz.] lesz, hogy a „véres műkincsek” elérik a nemzetközi műkincspiacot, s ez remélhetőleg ébresztőként szolgál majd.”³⁴⁶

Az észak-afrikai kulturális javak fő piacait az európai országok, az Egyesült Államok és egyre inkább az Öböl-menti államok jelentik, ahol különösen nagy az érdeklődés az iszlám műalkotások iránt. Az útvonalak tekintetében az INTERPOL (International Criminal Police Organization – Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Szervezete) által kibocsátott adatok a fenti esethez hasonló tendenciákat mutatnak. Az illegálisan piacra juttatandó műtárgyak Gázán, Jordánián, Izraelen, az Egyesült Arab Emírségeken, Törökországon vagy egy másik észak-afrikai országon haladnak át, mielőtt elérnék a célországot.³⁴⁷ Ezt a tényt támasztja alá a WCO 2018-as³⁴⁸ és 2019-es,³⁴⁹ a globális illegális kereskedelmet vizsgáló jelentése (*Illicit Trade Report*) is, amely szerint az Észak-Afrikából illegálisan kivitt kulturális javak az összes bejelentett (a jelentés által vizsgált) esetben a Közel-Kelet felé tartottak. A 2017-es jelentés kisebb kereskedelmi tevékenységet tárt fel Nyugat-Európa, illetve kisebb mértékben Kelet- és Közép-Európa irányába is.³⁵⁰ Fontos azonban itt hangsúlyozni, hogy az észak-afrikai országok nemcsak forrás-, hanem tranzitországgként is szolgálhatnak a kontinens nyugati részéből (például Maliból; vagy ahogy említettem, egy másik észak-afrikai országból) származó műalkotások illegális kereskedelmében, más illegális kereskedelmi tevékenységekkel összefonódva.³⁵¹ A Közel-Kelet tekintetében a 2017-es adatok szerint a régióból kiinduló műtárgyak túlnyomó része a régióon belülre, kis számú tárgy pedig Kelet- és Közép-Európa felé irányult. A 2018-as jelentés esetében a régióon belül és a nyugat-európai piacok felé mozgó műtárgyak nagyjából egyenlő arányban voltak jelen. A 2019-es jelentés szerint ugyanakkor már a nyugat-európai minimális hányadot tett ki.

Ezzel együtt, a líbiai, szíriai és iraki konfliktusok eredményeképpen ezen térségekből az Europol 2017-ben az EU felé irányuló kereskedelmi tevékenység intenzitásának növekedését jósolta a kulturális javak tekintetében, amelynek egy – más bevételi forrásokhoz képest nem

³⁴⁶ Saját ford. Kantchev, Georgi: Suspected Traders of Ancient Art Linked to Islamic State Are Detained. *The Wall Street Journal*, 19 March, 2018, <https://www.wsj.com/articles/spanish-police-detain-two-men-suspected-of-selling-antiquities-linked-to-islamic-state-1522327053#> (Letöltve: 2021.08.03.)

³⁴⁷ INTERPOL: *Overview of Serious and Organized Crime in North Africa. Analytical Report*. Lyon, ENACT Project, 2018.

³⁴⁸ WCO: *Illicit Trade Report 2018*. Brussels, 2019. 21. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2018_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

³⁴⁹ WCO (2020) i. m. 26.

³⁵⁰ WCO: *Illicit Trade Report 2017*. Brussels, 2018. 21. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2017_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

³⁵¹ INTERPOL (2018) i. m.

túl jelentős része – a terrorizmusfinanszírozást szolgálhatja. Emellett az online kereskedelem folyamatos növekedésével is számolt a nemzetközi szervezet.³⁵²

2.5. KÖVETKEZTETÉSEK

Ahogy a rövid történeti áttekintés is rávilágított, a (mai értelemben vett) kulturális javak elleni – akár az ellenség moráljának megtörését, akár a szembenálló felek narratívájának alátámasztását elősegítő – célzott pusztítás nem új jelenség, a különböző, erőszakba forduló politikai-vallási mozgalmaknak és háborúknak több esetben eleme volt. A vesztes/elnyomott fél kulturális kincseinek hadizsákmányként való eltulajdonítása a fényes győzelem szimbólumaként szintén nem újkeletű. De míg a korábbi háborúk fő célja a területszerzés volt, a harc vonal két oldalán pedig államok és reguláris hadseregek álltak, addig napjainkra a biztonsági környezet jelentősen átalakult, mind a háborúk céljait, mind eszközeit és erőforrásait tekintve.

A fejezet három – egymással szoros összefüggésben álló – transznacionális biztonsági kihívást és azok hatásait a kulturális javakra vizsgálta. Az új típusú fegyveres konfliktusok („új háborúk”), a (média-orientált) terrorizmus, a törekeny államiság és ezzel összefüggésben a szervezett bűnözés és a terrorizmus összefonódása az épített vagy tárgyi örökség megőrzésének vonatkozásában különböző formában jelentenek egyre növekvő biztonsági kihívást, amelyek kapcsán az afrikai kontinens és a közel-keleti térség különösen érzékeny régiókat foglal magában. Az ezek kezelésére született nemzetközi kísérletekről a következő fejezetekben lesz szó.

A poszthidegháborús biztonsági környezet komplexitásából eredően a katonai-politikai dimenzió vizsgálata nem mutatkozik elégségesnek annak megértéséhez, egyéb soft területek – így a társadalmi biztonság – beható ismerete is szükségessé vált. A közösségi identitás veszélyeztetettsége mint a közösség egzisztenciális fenyegetettsége fontos tényező napjaink biztonsági kihívásainak értelmezésében. Olyannyira, hogy az állam mellett a társadalom a biztonság önálló vizsgálódási területévé, az állami szuverenitáshoz képest a közösségi identitás önálló referens objektummá válhatott, így egyes biztonsági kihívások elsődleges tárgya és célpontja lett. Habár önmagukban az identitásbeli különbségek nem kizárólagos és nem is eredendő okai e biztonsági kihívásoknak, mégis, etnikailag/vallásilag sokszínű társadalmakban politi-

³⁵² Europol: *SOCTA 2017. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment*. 2017. 48. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/report_socta2017_1.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

kai/gazdasági/társadalmi sérelmek kiéleződése vagy jelentős társadalmi-gazdasági változások során az etnikai/vallási identitás gyakran válik eszközzé a politikai vezetés kezében, s szolgál hívószóként a tömegek politikai mobilizálása érdekében. „*Amit általában etnikai konfliktusnak neveznek, azok (...) a hatalomért vagy gazdasági erőforrásokhoz való hozzáférésért (...) vívott konfliktusok, amelyek etnikai álarcot viselnek*” – vagyis az etnikai dimenzió nem kizárólagos, de mégis rendkívül fontos szempontja társadalmi biztonsági dilemma kialakulásának.³⁵³ Az identitás tárgyiasult megjelenéseként a kulturális örökség mint a csoportidentitás szimbolikus megnyilvánulása gyakran válik „proxyjává” egy adott etnikai/vallási közösség ellen irányuló célzott támadásoknak, ahogy azt a közelmúlt fegyveres konfliktusainak több példája is igazolta.

A hidegháború a Szovjetunió és a Varsói Szerződés 1991-es felbomlásával való lezárulását követő hatalmi átrendeződés, illetve a globalizáció kiteljesedése a világháborúkat követően megrajzolt határok közé szorított (általában etnikailag és/vagy vallásilag heterogén) országok destabilizációját idézte elő több helyen, amely egyes esetekben véres konfliktusokba torkollott. E konfliktusok számos vonásukban különböznek a konvencionális háborúktól, gyökerüket tekintve gazdasági-társadalmi-politikai feszültségek széles skálája húzódik meg mögöttük. De, amiben a nemzetközi szakirodalom egyetért, az identitás kulcskérdéssé vált az „új háborúkban” és a mobilizáció fontos mozgatórugója lett. Ezen – akár céljaikat, akár eszközeiket tekintve új típusú – fegyveres konfliktusok gyakran polgári személyek vagy objektumok ellen irányulnak, s a kulturális javak közösségi identitással való szoros kapcsolatának hatására azok kiemelt célponttá válnak. Ez az örökség köré szerveződő közösség megfélemlítése mellett hosszú távú célokat is szolgál. A történelmi gyökerek, a kollektív emlékezet fizikai leképeződéseinek megsemmisítésével az adott közösség identitástudatán, önképén esik súlyos csorba a közösségi, vallási hagyományok és gyakorlatok átformálásának/eltörlésének szándékával – ahogyan azt a 2.2. alfejezetben bemutatott timbuktuai esettanulmánynál láthattuk. Emellett akár a későbbiekben ellehetlenítik a jogos igényt az adott területet illetően (ezen érvelést a délszláv háború kapcsán szokás idézni, de a hegyi-karabahi konfliktus és annak 2020-as háborúvá való eszkalálódása is értelmezhető ennek mentén).³⁵⁴

³⁵³ Saját ford., Smith, Dan: Trends and Causes of Armed Conflict. *Berghof Research Center for Constructive Conflict Management*, August 2004. 12. https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/smith_handbook.pdf (Letöltve: 2020.09.14.)

³⁵⁴ Riedlmayer András: Killing memory: The targeting of libraries and archives in Bosnia-Herzegovina. *MELA Notes*, (1994) 61. 1-6.

A nemzetközi terrorizmus³⁵⁵ mértékének növekedésével és az információs technológia vívmányainak terrorszervezetek által való széles körű alkalmazásával a propagandaterjesztésben a kulturális javak célzott támadása is új méreteket öltött, rendkívül kézzelfoghatóvá és tárgyiasulttá téve a szervezet által képviselt ideológiát. E támadások célja lehet a szervezet erejének demonstrálásán keresztül követők toborzása, vagy éppen a helyi lakosság és a nemzetközi közvélemény megfélemlítése. A közösségi médiaplatformok képcentrikus kommunikációjának, valamint a kulturális örökség rombolásával járó támadások szimbolikus jellege, ezáltal jó keretezhetősége, s ebből adódóan (nemzetközi szinten is) nagy hírértékkel bíró volta miatt ez egy új és egyre jelentősebbé váló kockázati tényezőként tekinthető. Ezt az ISIL által elsősorban Irak és Szíria területén elkövetett, a szervezet ideológiáját alátámasztó, propagandisztikus és a szervezet közösségi médiacsatornáin széles körben közvetített támadások jól igazolják, így például az esettanulmányban bemutatott Moszuli Kulturális Múzeumban véghez vitt pusztítások főként asszír tárgyi emlékek ellen.

A szakirodalom és a nemzetközi politika 9/11-et követően kezdett el foglalkozni a fegyveres konfliktusok, a(z) iszlamista) terrorizmus és a szervezett bűnözés kapcsolatával, illetve a szintén a posztbipoláris korszakban felértékelődő törékeny államiság problémájával, amely az előbbi kettő (együttes) megjelenésének előfeltételeként tekinthető³⁵⁶ igen gyakran. Az afrikai kontinens és a közel-keleti régió országai a lista élén helyezkednek el, akár az erőszakos konfliktusokra, törékeny államiságra, akár a terrorizmusra, akár a szervezett bűnözésre vonatkozó nemzetközi statisztikákat tekintjük.

Bár az illegális műkincskereskedelem nem új jelenség, ahogyan azt a történelmi áttekintésben felsorakoztatott példák is láthattuk, az ISIL tevékenysége következtében nyert nemzetközi szintű figyelmet annak potenciális szerepe a terrorizmusfinanszírozásban, ezzel fokozatosan biztonsági kihívássá emelve a problémakört. Ugyanakkor a nemzetközi szervezetek statisztikái és a szakértői vélemények megoszlanak arról, hogy mennyire tekinthető e jelenség mértékét tekintve jelentős biztonsági kockázatnak, a piac jellegzetességei következtében igencsak korlátozottan rendelkezünk adatokkal a valós kép ismeretéhez.

³⁵⁵ Bár az értekezés dzsihadista szervezetekhez köthető eseteket vizsgál az elemzés tárgyául szolgáló térség biztonsági dinamikáiból adódóan, a kulturális javak (vallási helyszínek) célzott támadása nem az iszlamista terrorizmus sajátja. Például 1992-ben hindu szélsőségesek rombolták le az észak-indiai Ayodhya-ban található 16. századi Babri Maszjid mecsetet. Az esemény több hónapig tartó összecsapásokba torkollott a hindu és muszlim közösségek között és legalább kétezer halálos áldozattal járt. A feszültségek Pakisztánra is áterjedtek, ahol néhány nappal később több mint 30 hindu templom ellen történtek támadások. Forrás: The Wire: Babri maszjid: The Timeline of a Demolition. 6 December 2021. <https://thewire.in/communalism/babri-maszjid-the-timeline-of-a-demolition> (Letöltve: 2022.04.23.)

³⁵⁶ Goertz – Streitparth (2019) i. m. 43-84.

Habár az ISIL elvesztette a korábban elfoglalt iraki és szíriai területek feletti kontrollját, a kulturális javak tiltott kereskedelméből potenciálisan biztosítható anyagi forrás ezzel nem apadt ki. A műtárgyak fekete piacának sajátossága miatt akár évek, évtizedek is eltelhetnek, míg a korábban rablásátások során feltárt, lopott, illegálisan eltulajdonított tárgyak a piacra kerülnek (lásd például Kambodzsa esetét, ahol a Vörös Khmer-rezsim idején véghez vitt fosztogatásokból származó tárgyak mind a mai napig megjelennek aukciósházakban).³⁵⁷ Egyes szakértők szerint az ISIL által eltulajdonított tárgyak 2030 körül jelenhetnek meg a piacon a bagdadi Iraki Múzeum 2003-as kifosztásából leszűrt tapasztalatok alapján.³⁵⁸ A probléma korántsem Szíria és Irak sajátja: a kulturális emlékekben rendkívül gazdag Száhel-régió is hasonló folyamatokkal néz szembe, a meggyengült kormányok, a különböző terrorszervezetek és milíciák növekvő aktivitása a régióban és a porózus határvonalak – amelyek mindig is kedvező terepet biztosítottak az illegális kereskedelemnek – szintén az illegális műkincs-kereskedelem növekedését eredményezik.³⁵⁹

Végül megemlítendő, hogy a hagyományosan nyugati országok által uralt piacon új szereplők is megjelentek, az ázsiai és arab országokból is egyre nagyobb igény mutatkozik műtárgyvásárlásokra, így a forrásországok bővülése mellett a célországok köre is kitágult.

³⁵⁷ Turku (2018) i. m. 143.

³⁵⁸ Michel, Vincent: Illegal trafficking of cultural goods in countries of conflict. *NETcher*. 7 October 2020. <https://netcher.eu/project-news/illegal-trafficking-of-cultural-goods-in-countries-in-conflict/> (Letöltve: 2021.08.11.)

³⁵⁹ Brown, Will: Echoes of Isil as armed groups loot priceless artefacts across Sahel. *The Telegraph*, 7 March 2020. <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/03/07/echoes-isil-armed-groups-loot-priceless-artefacts-across-sahel/> (Letöltve: 2020.04.15.)

3. A VÉDELEM ÉS FELELŐSSÉGRE VONÁS NEMZETKÖZI JOGI KERETEI

3.1. A MEGELŐZÉS ÉS VÉDELEM A NEMZETKÖZI JOGBAN

A francia forradalom által előidézett társadalmi változások hatására, a 18. század végétől kezdett el formálódni a kulturális örökség tudatos, intézményesített védelme. A hadviselésre vonatkozó szabályoknak pedig a 19. századtól váltak részévé a kulturális javak fegyveres összetűzések során való megóvására tett erőfeszítések. Ez szorosan összekapcsolódik a nacionalizmus terjedésével, amely által a kulturális objektumok egyre inkább a nemzeti identitás szimbolikus elemeivé váltak, az azok ellen elkövetett támadásokat pedig bűnös cselekménynek kezdték tekinteni,³⁶⁰ egyúttal felismerve az állami szint feletti kodifikáció szükségességét.

De igazi áttörést a második világháború eseményei hoztak. A katonai pusztítóerő növekedésével, illetve a már itt megjelenő, de a későbbiek fegyveres konfliktusainak jellemzőjévé váló aszimmetrikus hadviselés során a fegyveres összecsapások nem korlátozódtak a frontvonalra, a hátszágot, a polgári lakosságot és javakat is súlyosan érintették.³⁶¹ Ezáltal szükségessé vált egy részletesebb szabályozás, tágabban véve a polgári áldozatok, illetve kifejezetten a kulturális javak védelmére, így az 1949-ben elfogadott genfi egyezmények után nem sokkal egy kifejezetten e problémakörnek szentelt nemzetközi jogi dokumentum is megszülethetett. A kilencvenes évek délszláv háborúja idézett elő újabb előrelépést a kulturális javakra vonatkozó hágai joganyag bővítésében.

Emellett a kulturális javak illegális kereskedelme a 20. század közepétől mind nagyobb méreteket öltött, amelynek visszaszorítására az első nemzetközi jogi kísérlet 1970-ben született az UNESCO égisze alatt. Ennek felülvizsgálatára az addig összegyűlt gyakorlati tapasztalatok alapján a kilencvenes évek közepén került sor, amely egy új, magánjogi megközelítésű egyezmény elfogadásához vezetett.

A releváns nemzetközi jog formálódásának dinamikáját tekintve, az ezredfordulót követően fokozódó mértékű nemzetközi terrorizmus által támasztott biztonsági fenyegetések sarkalltak a közelmúltban még intenzívebb, büntetőjogi ágazatra is kiterjedő nemzetközi együttműködésre e területen.

³⁶⁰ Ascherson (2007) i. m. 17-25.

³⁶¹ Kovács (2011) i. m. 572-579.

A területi korlátok nem teszik lehetővé az egyes egyezményekben foglalt részletszabályok áttekintését, valamint az egyes büntetőügyek mélyreható bemutatását, így az alábbi fejezet a vonatkozó joganyag és jogalkalmazás fejlődésének kontextusára és legfőbb sarokpontjaira, valamint a szabályozás és védelmi eszközrendszer legfontosabb elemeire világít rá.

3.1.1. A NEMZETKÖZI HÁBORÚS JOG ÉS HUMANITÁRIUS JOG FEJLŐDÉSE

Államok közötti háborúkat lezáró békeszerződések a vesztfáliai békétől kezdve gyakran tartalmaztak a háború során elmozdított kulturális javakra vonatkozó kitételeket, akár azok visszaszolgáltatására vonatkozóan is.³⁶² Kifejezetten a kulturális javak fosztogatásokról, illetve rombolásoktól való védelme érdekében a hadviselés módját formáló rendelkezések elsőként a 19. századi hadijogi relevanciájú dokumentumokban jelentek meg, amelyek a későbbi nemzetközi hadijogi kodifikáció alapjául is szolgáltak. A kulturális javak háborúk során való védelmére tett első jogi kísérletnek az 1863-ban az amerikai polgárháború idején született *Lieber-kódexet* szokás tekinteni. E dokumentum a klasszikus műalkotásokat, könyvtárakat, tudományos gyűjteményeket vagy értékes eszközöket helyezte speciális védelem alá, illetve a katonai szükségesség mint általános jogi elv is itt jelent meg először a háborús erőszak korlátozása érdekében.³⁶³ Az 1870-71-es porosz-francia háborút követő, II. Sándor orosz cár kezdeményezésére felálló konferencia által megszövegezett, bár jogi hatályra nem emelkedett 1874-es *brüsszeli deklaráció* szintén tartalmazott előírásokat a kulturális, tudományos, karitatív célokat szolgáló épületek védelmére. Ezen felül már itt megjelent az azok megkülönböztető jelzéssel való ellátásának, illetve ellenség felé való kommunikálásának szükségességére történő utalás.³⁶⁴

A hadviselés jogának mára már szokásjoggá vált szabálya a polgári lakosság és javak,³⁶⁵ s ezen belül a kulturális javak támadásának tilalma. Az első átfogó, globálisnak mondható hadi-

³⁶² UNESCO: Information Kit: 1954 Hague Convention and its two Protocols. [dátum nélkül] <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954Convention-InfoKit-EN-Fina-webl.pdf> (Letöltve: 2021.01.08.)

³⁶³ U.S. Committee of the Blue Shield: The Lieber Code of 1863. <https://uscbs.org/1863-lieber-code.html> (Letöltve: 2022.01.05.)

³⁶⁴ U.S. Committee of the Blue Shield: 1874 Brussels Declaration. <https://uscbs.org/1874-brussels-declaration.html> (Letöltve: 2022.01.05.)

³⁶⁵ Polgári javaknak tekintendők mindazok a tárgyak, amelyek nem számítanak katonai célpontnak. A Genfi Egyezmény I. kiegészítő jegyzőkönyve ide sorolja különösen: kulturális javak és kegyhelyek (53. Cikk), polgári lakosság létfenntartásához nélkülözhetetlen javak, természeti környezet, veszélyes erőket tartalmazó létesítmények. A Genfi Egyezmény II. kiegészítő jegyzőkönyv a polgári lakosság védelmére vonatkozó rendelkezések körében tárgyalja a kulturális javak és kegyhelyek védelmét (16. Cikk). Forrás: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet i. m.

jogi dokumentumok,³⁶⁶ az 1899-es és 1907-es Hágai Egyezmények is rendelkeztek már a polgári objektumok védelme keretében vallási, művészeti célú épületek, műemlékek megkíméléséről (a később tárgyalt katonai célpontnak való minősülést kivéve), lefoglalásuk, megrongálásuk, szándékos elpusztításuk tilalmáról, illetve ilyen cselekmények büntetethezességéről, továbbá ezen objektumok megkülönböztető jelzéssel való ellátásának, valamint az ellenféllel való közlésének szükségességéről.³⁶⁷ Itt (hasonlóan a korábban említett Lieber-kódexhez) azonban még mint magántulajdon estek védelem alá.³⁶⁸ (Ezzel ellentétben a későbbi, a témához kapcsolódó nemzetközi jogi dokumentumok a védelem alapjának az emberiség közös örökségére való hivatkozást nevezik meg.) Mindazonáltal e jogi eszközök, ahogy azt a két világháború példái is mutatják, kudarcot vallottak a kulturális javak háborús károktól való megóvása terén.

Az erőszak alkalmazásának tilalmával a hágai joganyag fokozatosan beépült a genfi vagy más néven humanitárius nemzetközi jogba.³⁶⁹ Bár az 1949-es Genfi Egyezmények nem tartalmaztak közvetlen rendelkezéseket ezen a téren, az 1977-ben elfogadott I. és II. (nemzetközi és nem nemzetközi konfliktusokra vonatkozó) Kiegészítő Jegyzőkönyvek a későbbiekben bemutatandó 1954-es Hágai Egyezményhez hasonló védelmi kört fogalmaznak meg a polgári javak speciális eseteként a kulturális javakra, illetve az azonos védelem alá vont kegyhelyekre nézve. E jegyzőkönyvek továbbá pontosították a katonai célpont fogalmát is,³⁷⁰ amikor is megszűnik a polgári és kulturális javak humanitárius jog által biztosított speciális védelme.

A nemzetközi fegyveres összetűzések áldozatainak védelméről szóló I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 53. cikke – rögzítve a később részletesen bemutatott Hágai Egyezmény elsődleges szerepét ezen a területen – amellett, hogy tiltja ellenséges cselekmények folytatását, illetve megtorló intézkedések érvényesítését műemlékekkel, művészeti alkotásokkal, kegyhelyekkel szemben, azok katonai erőfeszítések támogatására való felhasználását is kizárja.³⁷¹ *A nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló II. Kiegészítő Jegyző-*

³⁶⁶ Johnson, John C., maj.: Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*, 190. (2007) 91. 111-152.

³⁶⁷ 1899. évi II. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk, valamint 1907. évi IV. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Cikk, 56. Cikk. Kihirdette: 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában

³⁶⁸ Johnson (2007) i. m. 120.

³⁶⁹ Kovács (2011) i. m. 570.

³⁷⁰ „Csak azok a tárgyak minősülnek katonai célpontoknak, amelyek jellegüknél, elhelyezkedésüknél, céljuknál, vagy rendeltetésüknél fogva hatékonyan elősegítik a katonai műveletet és amelyek teljes, vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása, vagy semlegesítése az akkori körülmények között meghatározott katonai előnyt jelent.” 1989. évi 20. törvényerejű rendelet i. m., I. kiegészítő Jegyzőkönyv, 52. Cikk

³⁷¹ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet i. m., I. kiegészítő Jegyzőkönyv, 53. Cikk

könyv ide vonatkozó rendelkezései némileg korlátozottabbak, csak az ellenséges cselekmények folytatásának, valamint a katonai célok támogatására való felhasználásnak a tilalmát foglalják magukban.³⁷²

A védettség azonban mindkét esetben megszűnik, s jogszerűen támadható a polgári (és ezen belül kulturális) objektum, mikor az katonai célponttá válik. Ez akkor következik be, ha az jellegénél (például történelmi erődítmény), céljánál (például történelmi hidak), elhelyezkedésénél (például tűzvonalba található) vagy rendeltetésénél (általában ez a döntő; olyan módon történő felhasználás, hogy az a katonai műveletekhez hatékonyan hozzájárul)³⁷³ fogva elősegíti a katonai műveletet és annak teljes vagy részleges megsemmisítése katonai előnnyel jár.³⁷⁴ De minden esetben meg kell tenni a szükséges óvintézkedéseket, felmérni, hogy az adott katonai cél másként nem érhető el, illetve az arányosság elvét tiszteletben kell tartani.³⁷⁵

Megjegyzendő, hogy az arányosság mind kvalitatív, mind kvantitatív értelemben érvényes: a szóban forgó objektum által képviselt, kulturális értelemben vett érték mérlegelése is szükséges. Erre pozitív példaként hozható fel az amerikai koalíciós erők döntése az 1991-es Öbölháború idején, mikor Irak két vadászrepülőgépet helyezett el az Urban található zikkurat közelében, de a templomra jelentett kockázat következtében az amerikaiak lemondtak a támadásról.³⁷⁶ Itt egy érdekes, aszimmetrikus konfliktusok kapcsán megfigyelhető jelenségre, a *nemzetközi közjognak való eltérő megfelelésre* (compliance-leverage disparity lawfare) érdemes felhívni a figyelmet, amelynek során a hadban álló gyengébb fél a nemzetközi jogot úgy próbálja a saját javára fordítani, hogy az ellenfelet a nemzetközi jog megsértésére kívánja szorítani, kihasználva, hogy kevésbé van kitéve a nemzetközi jog következményeinek. Ennek példája lehet civil objektumok (például templomok) közelében tűzérségi eszközök bevetése, amelyre, ha az ellenség a várakozások szerint reagál, e lépését a médián keresztül a közvélemény megítélésének negatív irányba való fordítására használhatja.³⁷⁷

Az arányosság elvének tiszteletben tartásával kapcsolatban – valamint a NATO kapcsán a 4.2.1. alfejezetben említendő, Líbiában alkalmazott tiltott célpontok listájával összefüggő –

³⁷² 1989. évi 20. törvényerejű rendelet i. m., II. kiegészítő Jegyzőkönyv, 16. Cikk

³⁷³ O’Keefe, Roger: Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*, 11. (2010), 350-352.

³⁷⁴ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet i. m., I. kiegészítő Jegyzőkönyv, 52. Cikk (2)

³⁷⁵ Uo., 57. Cikk

³⁷⁶ Milligan, Ashlyn: Targeting Cultural Property: The Role of International Law. *Journal of Public and International Affairs*, 19. (2008), 98.

³⁷⁷ Petruska Ferenc: Közel-keleti zsidó–keresztény közösségek és a lawfare jelensége. *Ludovika blogtér*, 2022. február 9. <https://www.ludovika.hu/blogok/vallas-es-tarsadalom-blog/2022/02/09/kozel-keleti-zsido-keresztény-kozsossegek-es-a-lawfare-jelensege/> (Letöltve: 2022.04.23.)

másik pozitív példaként említhető a Tripoli közelében fekvő Khoms városa melletti Ra's Al Marqab erődítménye. Kadhafi erői egy radarállomást helyeztek el a dombon, ahol a NATO tiltott célpont-listájára is felvett erődítmény található, s az állomás védelmére az erőd falainak közvetlen közelébe légvédelmi fegyvereket telepítettek. A NATO-erőknek precíziós fegyverekkel sikerült oly módon hatástalanítani a kormányerők eszközeit, hogy az erődben elhanyagolható kárt tettek.³⁷⁸

3.1.2. AZ 1954-ES HÁGAI EGYZEMÉNY ÉS JEGYZŐKÖNYVEI

A második világháború borzalmaitól vezérelten, reflektálva a haditechnika fejlődésével a kulturális örökségre leselkedő mind nagyobb veszélyre, az 1954-ben az UNESCO égisze alatt elfogadott, 1956-ban hatályba lépett, eddig mindösszesen 133 állam által aláírt, *a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló Hágai Egyezmény* (a továbbiakban: Hágai Egyezmény) és annak Első Kiegészítő Jegyzőkönyve (utóbbi 110 ratifikáló állammal)³⁷⁹ mindmáig a legfontosabbnak és legszélesebb körben elfogadottnak nevezhető nemzetközi jogi dokumentum ezen a területen. A Hágai Egyezmény számos előírása mára már szokásjoggá vált, így azokat az államokat is kötik e szabályok, amelyek nem részesei az egyezmények.³⁸⁰ Itt került bevezetésre egyáltalán a „kulturális javak” mint jogi kategória a nemzetközi jogba.³⁸¹

Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvet a Hágai Egyezménnyel egy időben fogadták el. Ez a kulturális javak illegális kivitelének megakadályozását, illetve megszállás esetén a megszállott területről a megszálló saját területére behozott javak zárlat alá helyezését és az ellenségeskedés után azok visszaszolgáltatását szabályozza.³⁸²

Az 1980-as évek végi, 1990-es évek eleji globális események (például Öböl-háború, délszláv háború), az állami szint alatti konfliktusok számának növekedésével együtt azonban rávilágítottak a Hágai Egyezmény hiányosságaira. Az 1991-ben az UNESCO és Hollandia kezdeményezésére megkezdődött felülvizsgálati folyamat célja a dokumentum új trendekhez és a nemzetközi jog fejlődéséhez való illesztése volt. A *Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyve* (a továbbiakban: II. Jegyzőkönyv) 1999-es elfogadása jelentős előrelépés volt,

³⁷⁸ Kila, Joris D. – Herndon, Christopher V.: Military Involvement in Cultural Property Protection. *Joint Force Quarterly*, 74. (2014) 3. 116-123.

³⁷⁹ UNESCO: States Parties. The Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

³⁸⁰ O'Keefe et al. (2016) i. m. 3-12.

³⁸¹ Johnson (2007) i. m. 111-152.

³⁸² 1957. évi 14. törvényerejű rendelet i. m., Jegyzőkönyv

ugyanis az egyezmény több restanciáját orvosolta. A II. Jegyzőkönyv deklarált célja, hogy a felek „részére olyan eszközt biztosítson, amely közvetlenebb részvételüket teszi lehetővé a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelmében ennek megfelelő eljárások létrehozásával.”³⁸³

A megfelelő számú ratifikáció elérése után 2004. márciusban lépett hatályba. Egyelőre csak 85 állam csatlakozott hozzá (különösen az ázsiai és csendes-óceáni, illetve az afrikai országok körében alacsony a ratifikáltsága),³⁸⁴ ami korlátozza a rendelkezések érvényesíthetőségét.

A Hágai Egyezmény a kulturális javaknak mind a békeidőben történő oltalmazását, mind háború során történő *kímélését* előírja. Ez utóbbi magában foglalja a kulturális javak, illetve azok közvetlen környékének katonai célokra történő felhasználásának, valamint a kulturális javak ellen irányuló ellenséges cselekmények tiltását, amely alól csak az „*elháríthatatlan katonai szükségesség*” jelent kivételt. Emellett az ilyen objektumok ellen megtorló intézkedések foganatosításának tiltására is kiterjed. Továbbá az ingó kulturális javak tekintetében tiltást fogalmaz meg lopás, fosztogatás, eltulajdonítás kapcsán.³⁸⁵

A védelem alóli kivétel (a Hágai Egyezmény által jelölt *elháríthatatlan* (imperative)/ *elkerülhetetlen* (unavoidable) *katonai szükségesség*) eseteit a kulturális javak tekintetében a II. Jegyzőkönyv pontosítja: a katonai célponttá válás – melynek fogalmát a fent említett 1977-es jegyzőkönyvek definiálják – mellett feltételként szabja, hogy azok csak akkor támadhatók jogszerűen, ha nincs más alternatíva hasonló katonai előny elérésére, az arányosság elvének szem előtt tartásával, a döntés lehetőség szerinti előzetes közlésével.³⁸⁶ A II. Jegyzőkönyv egyúttal meghatározza az ilyen esetekben döntésre jogosult megfelelő szintű kötelékek parancsnokainak körét. Csak zászlóaljjal egyenlő vagy annál jelentősebb katonai erő parancsnoka hozhat elkerülhetetlen katonai szükségre vonatkozó döntést általános védelem alatt álló kulturális javak tekintetében (vagy annál kisebb katonai erőé, amennyiben a körülmények más lehetőségekre nem adnak módot).³⁸⁷ Kiemelt védelem (ennek feltételeit lásd lentebb) esetén pedig a támadásra csak a legfelsőbb hadműveleti parancsnoki szinten adhatnak ki paran-

³⁸³ 2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról, Preambulum

³⁸⁴ UNESCO: States Parties. The Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

³⁸⁵ Hágai Egyezmény, 4. Cikk

³⁸⁶ 2006. évi XXIX. törvény i. m., 6. Cikk

³⁸⁷ Uo., 6. Cikk c)

csot.³⁸⁸ Emellett a II. Jegyzőkönyv 7. és 8. Cikke felsorolja a támadás esetén vagy ellenségeskedéssel szemben teendő óvintézkedéseket, amelyekkel elkerülhető a kulturális javak veszélyeztetése.³⁸⁹

A kulturális javak *oltalmazása* érdekében békeidőszakban előkészítendő rendszabályok bevezetésének követelményét a Hágai Egyezmény rögzíti, de annak részleteit szintén a II. Jegyzőkönyv határozza meg. A jegyzőkönyv szerint e tevékenység magában kell, hogy foglalja a leltárkészítést; a szükségintézkedések megtervezését tűz és szerkezeti összeomlás esetére; az ingó kulturális javak elszállítására vonatkozó előkészületeket, vagy ezek megfelelő helyszíni védelméről való gondoskodást, illetve az illetékes hatóságok kinevezését, akik az oltalmazás biztosításáért felelősek.³⁹⁰

A Hágai Egyezmény és jegyzőkönyvei három fokú védelmi rendszert vezettek be a kulturális javak tekintetében, illetve ezekkel kapcsolatban alkalmazandó/alkalmazható, nemzetközileg elismert jelvényeket. A kulturális javak minden megnyilvánulását magában foglaló, általános védettséget nyújtó kategória mellett a Hágai Egyezmény bevezette a *különleges védelem* lehetőségét. Ez ingó kulturális javak elrejtésére szolgáló óvóhelyeknek, műemlékközpontoknak és más igen nagyjelentőségű ingatlan kulturális javaknak adható, ha azok a katonailag érzékeny pontoktól megfelelő távolságra helyezkednek el és nem használják őket katonai célokra. Emellett a kulturális javak szállítása is élvezhet különleges védelmet.³⁹¹ Ez a védelmi kategória azonban a Hágai Egyezmény közel hetvenéves fennállása ellenére nagyon korlátozottan került alkalmazásra: ilyen védelem alatt jelenleg 14 db helyszín (óvóhelyek, illetve műemlékközpontok) áll, többek között például Vatikán Városállam teljes együttese.³⁹²

Utóbbi mechanizmus gyengeségeiből okulva a II. Jegyzőkönyv létrehozta a *kiemelt védelem* kategóriáját, a listára vétel feltételeivel és a védelemmel járó, a korábbiakhoz képest részletesebb szabályok meghatározásával együtt. Bővebb alkalmazásra ad lehetőséget továbbá például, hogy a különleges védelemhez képest ennek az esetben nem előírás, hogy potenciális katonai célpontoktól vagy ipari létesítményektől megfelelő távolságra helyezkedjen el, így elhárítja az akadályt városi vagy városi területekhez közel fekvő kulturális értékek listára való

³⁸⁸ Uo., 13. Cikk 2. pont c) (i)

³⁸⁹ Uo., 6-8. Cikk

³⁹⁰ Uo., 5. Cikk

³⁹¹ Hágai Egyezmény, III. fejezet

³⁹² UNESCO: Immunity of Cultural Property under Special Protection. <https://en.unesco.org/node/341352> (Léptve: 2022.04.30.)

felvétele elől.³⁹³ Ilyen védelem alatt jelenleg 17 (nagy részét világörökségi címmel is rendelkező) helyszín áll, 10 tagállam területén.³⁹⁴

A Hágai Egyezmény bevezetett egy univerzális jelképet a kulturális javak, ellenőrzési feladatokkal ellátott, illetve a védelmükre rendelt személyzet azonosításának megkönnyítése érdekében. Ez érvényes mind az általános, mind a különleges, mind a kiemelt védelmet élvező kulturális javakra, a védelmükre rendelt személyzetre, valamint a kulturális javak szállítmányára (alul hegyesedő, haránt váltakozó kék és fehér mezőkből álló pajzs). A *6. számú melléklet* mutatja az egyes kategóriák esetében a *kék pajzs ismertető jelvény*³⁹⁵ használati módját. Az általános védelem alá eső kulturális javak, valamint a védelmükkel vagy a Hágai Egyezmény végrehajtásának felügyeletével megbízott személyzet tekintetében a kék pajzs embléma önmagában; a különleges védelem alatt állók esetében és kulturális javak szállítmányát végző járművek bizonyos eseteiben hármassával; a kiemelt védelem esetében pedig a kék pajzs embléma piros keretben alkalmazandó.³⁹⁶ Ezek közül csupán a különleges védelem esetében kötelező a használat, így – bizonyos országok kivételével³⁹⁷ – elég korlátozottnak tekinthető alkalmazásuk. Megjegyzendő, hogy a II. Jegyzőkönyv létrejöttkor nem vezetett be külön jelvényt a kiemelt védelem alatt álló kulturális javak tekintetében, az alábbi jelvény alkalmazásának lehetőségéről 2015-ben született döntés a Felek Értekezletén. Bár a II. Jegyzőkönyv módosításának lehetősége is felmerült a jelvény humanitárius jogba való kodifikálása érdekében, de végül csak annak végrehajtási útmutatójába foglalták bele, különböző eljárásjogi aggályok miatt.³⁹⁸

A gyakorlat azt mutatja, hogy a jelzés időnként sajnos ellenkező reakciót is kiválthat, ami miatt a Szerződő Felek vonakodhatnak az ilyenfajta megjelöléstől: az ellenfél szempontjából könnyebbé teszi a célcsoport számára értékes objektumok beazonosítását. Horvátország a

³⁹³ Hausler, Kristin – Bongard, Pascal – Lostal, Marina: 20 Years of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: Have All the Gaps Been Filled? *EJIL:Talk!* 29 May 2019. <https://www.ejiltalk.org/20-years-of-the-second-protocol-to-the-1954-hague-convention-for-the-protection-of-cultural-property-in-armed-conflict-have-all-the-gaps-been-filled/> (Letöltve: 2021.01.08.)

³⁹⁴ UNESCO: Enhanced Protection: Cultural Property of High Importance of Humanity. <https://en.unesco.org/node/341353> (Letöltve: 2022.04.30.)

³⁹⁵ A Hágai Egyezmény által alkalmazott kék pajzs emblémát egy lengyel építész, művészettörténész, műemléki szakértő Jan Zachwatowicz alkotta meg, aki Lengyelország épített örökségének háború utáni rekonstrukciójában kulcsszerepet játszott. Forrás: Tomczyk (2020) i. m.

³⁹⁶ UNESCO – BSI (2021) i. m.

³⁹⁷ Például Lengyelország általánosan, minden műemlék és múzeumi gyűjtemény tekintetében alkalmazza a jelzést, de Németországban is sok helyen találkozhatunk a kék pajzs-emblémával, mert az egykori NDK területén a műemlékek jelölésére szolgált.

³⁹⁸ Decision 6.SP.2. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. Sixth Meeting of the Parties. UNESCO, Paris, December 2015. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243550> (Letöltve: 2021.01.24.)

háború előtt kulturális örökségének többségét ellátta a jelzéssel, mint például Dubrovnik óvárosát is, de állítása szerint ezeket szándékosan célozták a jugoszláv erők.³⁹⁹

A Hágai Egyezmény előírja a Szerződő Felek részére, hogy a fegyveres erők személyzetét már békeidőben e szabályok tiszteletben tartására oktassák, illetve külön szakszemélyzet állítsanak fel ennek érdekében.⁴⁰⁰ Az egyezmény hatálya kiterjed a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra is, ahol szintén minden felet kötnék a rögzített rendelkezések,⁴⁰¹ illetve részleges/teljes megszállásra is, még ha az nem is ütközik fegyveres ellenállásba.⁴⁰²

A Hágai Egyezmény 28. Cikke *büntető vagy fegyelmi úton* büntetni rendeli az egyezmény rendelkezéseinek megsértését, s a részes államokat felszólítja az eljárás lefolytatására saját büntető jogrendszerük keretében.⁴⁰³ A II. Jegyzőkönyv IV. fejezete ezen a téren is hozott változást. A nemzeti szintű bíraskodást a területi és a személyi hatály mellett a legsúlyosabb jogsértések⁴⁰⁴ esetében az *univerzális joghatóság* érvényesítésének lehetőségével is kiegészítette, amennyiben az elkövető az ország területén tartózkodik.⁴⁰⁵

Bár a Hágai Egyezményt igen széles körben elfogadták s számos rendelkezése szokásjogi erővel bír, mégis néhány fontos állam nem vagy csak jóval később csatlakozott hozzá. Ez leginkább az iraki invázió kapcsán idézett elő vitatott helyzeteket, mivel a fosztogatások és pusztítások egy része Bagdadban már a koalíciós erők bevonulása után történt, illetve több, a kulturális örökségre veszélyt jelentő katonai műveletet hajtottak végre.⁴⁰⁶ Az USA végül 2009-ben ratifikálta a Hágai Egyezményt,⁴⁰⁷ de katonai kézikönyveiben egyébként már előtte is elismerte mint nemzetközi szokásjogot.⁴⁰⁸ Az Egyesült Királyság a II. Jegyzőkönyv megalakítását követően közvetlenül bejelentette ratifikációs szándékát, bár maga a ratifikáció még közel két évtizedet váratott magára. Az Iraki Múzeum 2003-as kifosztásának negatív nemzet-

³⁹⁹ Milligan (2008) i. m. 99-100.

⁴⁰⁰ Hágai Egyezmény, 7. Cikk

⁴⁰¹ Uo., 9. Cikk

⁴⁰² Uo., 5. Cikk

⁴⁰³ Uo., 28. Cikk

⁴⁰⁴ Ez az alábbiakat jelenti: 15. Cikk 1. (...) a) *kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat támadás célpontjává tesz; b) kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat vagy közvetlen környéküket katonai cselekmény támogatására használ; c) az Egyezmény és a jelen Jegyzőkönyv értelmében védelem alatt álló kulturális javakban nagyfokú pusztítást végez, vagy azokat eltulajdonítja*; Forrás: 2006. évi XXIX. törvény i. m., 15. Cikk

⁴⁰⁵ O'Keefe (2010) i. m. 358-380.

⁴⁰⁶ Gerstenblith, Patty: The Law as a Tool for Cultural Heritage Preservation: The Case of Iraq and Afghanistan. In: Agnew, Neville – Bridgland, Janet (szerk.): *Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation*. Los Angeles, College of Law Faculty Publications, 2006. 234-240.

⁴⁰⁷ U.S. Committee of the Blue Shield: The 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. <http://uscbs.org/1954-hague-convention.html> (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴⁰⁸ United States of America; Practice Relating to Rule 40. Respect for Cultural Property https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_us_rule40 (Letöltve: 2018.01.29.)

közi visszhangjának, valamint a brit Kék Pajzs Bizottság lobbijának hatására a kérdés folyamatosan napirenden maradt,⁴⁰⁹ s 2015 júniusában az ország az ISIL iraki és szíriai pusztításainak hatására újonnan megerősítette csatlakozási szándékát.⁴¹⁰ Végül 2017. szeptember 12-én ratifikálta a Hágai Egyezményt és csatlakozott jegyzőkönyveihez is.⁴¹¹ Továbbá, 2016-ban Franciaország is csatlakozott a II. Jegyzőkönyvhöz.

Mára az ENSZ BT (Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsa) mind az öt állandó tagja részes állama a Hágai Egyezménynek, a II. Jegyzőkönyvhöz ugyanakkor sem Kína, sem Oroszország, sem az USA nem csatlakozott mindeközéig. Továbbá, mivel az UNESCO 2013-ban felfüggesztette az USA szavazati jogát a szervezetben (tekintettel arra, hogy Palesztina UNESCO által teljes jogú tagként való 2011-es elismerése után az USA nem fizetett hozzájárulást a nemzetközi szervezet részére), s ezt követően 2018-ban az USA Donald Trump korábbi amerikai elnök döntése alapján ki is lépett a szervezetből, ezért a Hágai Egyezményhez tartozó döntéshozó fórumokon sem bír szavazati joggal.⁴¹²

3.1.3. AZ ILLEGÁLIS KERESKEDELEM ELLENI HARC NEMZETKÖZI JOGI ESZKÖZEI

Az UNESCO égisze alatt 1970-ben került elfogadásra *a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló Egyezmény* (a továbbiakban: UNESCO-Egyezmény) a kulturális javak kapcsán a hatvanas-hetvenes évektől egyre nagyobb problémát jelentő illegális kereskedelem visszaszorításának céljával. Ennek érdekében három pillérre épít: a megelőzésre, a visszaszerzésre és visszaszolgáltatásra (restitúció), valamint a nemzetközi együttműködésre. Az UNESCO-Egyezmény kiterjed mind bizonyos kulturális javak exportjának, mind illegálisan exportált javak importjának tilalmára,⁴¹³ kiviteli tanúsítványok bevezetését szorgalmazva.⁴¹⁴

⁴⁰⁹ INR0034. Written evidence submitted by Professor Stone and Dr. Cunliffe to UK Parliament. May 2020.

⁴¹⁰ BBC: *UK to adopt Hague Convention to protect artefacts in war zones*, 21 June 2015 <http://www.bbc.com/news/uk-33213911> (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴¹¹ Ratification and accession by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and accession to, its First Protocol (The Hague, 14 May 1954) and its Second Protocol (The Hague, 26 March 1999) http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49438&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴¹² UNESCO: States Parties. The Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

⁴¹³ Zeynep (2018) i. m. 27.

⁴¹⁴ 1979. évi 2. törvényerejű rendelet i. m., 6. Cikk

Az UNESCO-Egyezmény többek között a jogtalan behozatal, kivitel és tulajdonátruházás megakadályozása érdekében megfelelő nemzeti szintű intézmények felállítását is előírja,⁴¹⁵ valamint szükséges intézkedések megtételét annak érdekében, hogy múzeumok és hasonló intézmények más tagállamból jogellenesen kivitt kulturális tárgyakat szerezzék meg.⁴¹⁶ Emellett az egyezmény büntetőjogi vonatkozással is bír, amennyiben előírja büntető vagy szabálysértési büntetések alkalmazását az egyezményben foglalt tilalmak megszegése esetére.⁴¹⁷ A hágai egyezmények szellemiségét követve megszállás esetén történő kivitt és tulajdonjog-átruházást is tiltja az egyezmény.⁴¹⁸

Fontos különbség – és a hathatós fellépés fontos korlátja is – a később említendő, 1995-ben elfogadott egyezményhez képest, hogy az UNESCO-Egyezmény nem önvégrehajtó, azaz végrehajtásának hatékonysága a benne rögzítettek nemzeti jogrendszerekbe való inkorporálásán múlik.⁴¹⁹

Egyes kritikák szerint az UNESCO-Egyezmény a jóhiszemű vásárló kérdését túlságosan megengedően kezeli – annak kritériumait nem rögzíti –, ezáltal gyakorlatilag a céljával ellentétes következményeket vált ki.⁴²⁰ Egy elemet fontos azonban megemlíteni az UNESCO-Egyezmény végrehajtásának támogatásával kapcsolatban, mégpedig, hogy a 9. Cikke lehetőséget nyújt tagállamok közötti együttműködésre (például forrás- és célországok között) a fosztogatás és az illegális kereskedelem elleni közös fellépés érdekében, régészeti vagy néprajzi tárgyak vonatkozásában. Az USA például több ilyen tárgyú bilaterális megállapodást kötött, Irakkal és Szíriával szemben pedig válsághelyzeti importkorlátozások vannak érvényben.⁴²¹

A lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló UNIDROIT-Egyezmény (a továbbiakban: UNIDROIT-Egyezmény) 1995-ben született meg, majd 1998-ban lépett hatályba az UNESCO-Egyezmény első évtizedei alapján leszűrt tapasztalatok fényében,⁴²² annak kiegészítéseként az UNESCO felkérésére, az UNIDROIT (Intern-

⁴¹⁵ Uo., 5 Cikk

⁴¹⁶ Uo., 7. Cikk

⁴¹⁷ Uo., 8. Cikk

⁴¹⁸ Uo., 11. Cikk

⁴¹⁹ Zeynep (2018) i. m. 27.

⁴²⁰ Szabó (2013) i. m. 192.

⁴²¹ Az USA jelenleg Belize, Bolívia, Bulgária, Kambodzsa, Kína, Kolumbia, Ciprus, Egyiptom, El Salvador, Görögország, Guatemala, Honduras, Olaszország, Líbia, Mali, Nicaragua és Peru vonatkozásában rendelkezik bilaterális egyezményrel. Forrás: Bureau of Educational and Cultural Affairs: Cultural Property Agreements. U.S. Department of State. [dátum nélkül] https://eca.state.gov/files/bureau/cultural_property_agreements.pdf (Letöltve: 2022.04.19.)

⁴²² Zeynep (2018) i. m. 39.

tional Institute for the Unification of Private Law – Nemzetközi Intézet a Magánjog Egységesítéséért) megszövegezésével. Az egyezmény megszületését hosszas, 1983-ban induló előkészítő folyamat előzte meg, amelynek során az UNESCO-Egyezmény módosítása vagy kiegészítő jegyzőkönyvvel való ellátása is felmerült.⁴²³ Ez a magánjogi fókuszú egyezmény kifejezetten a lopott kulturális javak visszaszerzése⁴²⁴ és illegálisan exportált javak visszaadása⁴²⁵ vonatkozásában határoz meg egységes szabályokat, s az UNESCO-Egyezményhez képest például már konkrétabb előírásokat rögzített a jóhiszeműség bizonyításának kapcsán, bevezetve a *kellő gondosság* (due diligence) kategóriáját, illetve különleges védelmi kört is meghatározott bizonyos kulturális javak tekintetében.⁴²⁶

Orvosolja továbbá az UNESCO-Egyezmény azon hiányosságát is, hogy az valamely gyűjtemény leltárában szereplő kulturális javakra fókuszál, a tagállami szabályozásra bízva az illegális ásatások által feltárt és piacra juttatott régészeti tárgyak kérdését. Ehhez képest az UNIDROIT-Egyezmény a jogtalanul feltárt vagy legálisan feltárt, de illegálisan megtartott kulturális javakat is egyértelműen lopottnak tekinti.⁴²⁷ További előrelépés, hogy míg az UNESCO-Egyezmény csupán tagállamok számára biztosítja a lehetőséget műtárgyak visszaszerzésére vonatkozó igény előterjesztésére, addig az UNIDROIT-Egyezmény „követelést előterjesztő”-ként egyéneknek is biztosítja ezt. Egyúttal egy relatív és egy abszolút időkeretet is rögzít a követelés előterjesztésének, amely szerint a tudomásszerzéstől számított három éven belül, valamint a lopás időpontjától számított ötven éven belül lehet előterjeszteni visszaszerzésre vonatkozó követelést.⁴²⁸

Az UNESCO-Egyezmény széles körben elfogadott, 141,⁴²⁹ míg az UNIDROIT-Egyezmény csupán 52 tagállammal⁴³⁰ rendelkezik, amely korlátot szab a gyakorlati érvényesülés hatékonyságának.

⁴²³ Schneider, Marina: The 1995 UNIDROIT Convention: An Indispensable Complement to the 1970 UNESCO Convention and an Inspiration for the 2014/60/EU Directive. *Santander Art and Culture Law Review*, 2. (2016) 2. 149-164.

⁴²⁴ 2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről, 3-4. Cikk

⁴²⁵ Uo., 5-7. Cikk

⁴²⁶ Szabó (2013) i. m. 194.

⁴²⁷ 2001. évi XXVIII. törvény i. m., 3. Cikk (2) bekezdés

⁴²⁸ 2001. évi XXVIII. törvény i. m., 3. Cikk (3) bekezdés

⁴²⁹ UNESCO: Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970. Paris, 14 November 1970. https://en.unesco.org/sites/default/files/liste_etats_partis_convention_1970_en.pdf (Letöltve: 2022.04.30.)

⁴³⁰ UNIDROIT: UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 1995) – Status. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/> (Letöltve: 2022.04.30.)

3.2. KRIMINALIZÁCIÓ ÉS FELELŐSSÉGRE VONÁS NEMZETKÖZI SZINTEN

A 20. század folyamán nemzetköziesedés figyelhető meg a bűncselekmények felelősségre vonása terén mind az anyagi jogot, mind az eljárást tekintve. Az előző alfejezetben megnevezett három, hadtörténeti-biztonságpolitikai szempontból meghatározó esemény és tendencia a kulturális javak ellen elkövetett szándékos támadások nemzetközi szintű büntetőjogi felelősségre vonása kapcsán is fontos példákkal szolgál, amelyet ezen alfejezet jár körül.

A második világháború után nyílt először lehetőség az egyén büntetőjogi felelősségre vonására nemzetközi szinten a háború során elkövetett súlyos bűntettek felgöngyölítése érdekében – a *Nürnbergi és Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszékek* keretében –, amelyben már a kulturális értékek fegyveres összetűzések során való elpusztításának büntetőjogi relevanciája is megjelent. A *volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék* (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia; a továbbiakban: ICTY) és a *Ruandai Nemzetközi Törvényszék* (International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR) felállítása szintén fontos mérföldkőnek számított, de az igazán jelentős áttörést a *Nemzetközi Büntetőbíróóság* létrehozása jelentette. Ez utóbbi célja a korábbi ad hoc törvényszékekhez képest egy olyan állandó nemzetközi bírói fórum biztosítása, amely egységes joggyakorlat alapján képes felelősségre vonni a legsúlyosabb bűncselekmények (háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűncselekmények, népirtás és agresszió) elkövetőit.⁴³¹

A kulturális javakkal összefüggő bűncselekmények a háborús, illetve az emberiség elleni bűncselekmények kapcsán bírnak relevanciával az eddigi nemzetközi büntetőjoggyakorlat alapján, ahogy azt a bemutatandó jogeseteknél is látni fogjuk. A kulturális javak elleni támadások gyakori elemei a szisztematikus etnikai tisztogatásoknak is, elég akár a délszláv háborúra, akár a náci Németország zsidó lakosság ellen elkövetett, a Kristályéjszakával elindított folyamatra, akár az örmény népirtásra,⁴³² akár az ISIL által az iraki jazidik ellen véghez vitt atrocitásokra gondolni. Bár a jelenség szélsőséges megnyilvánulásait gyakran illetik a „*kulturális genocídium*” vagy „*kulturális tisztogatás*” fogalmával,⁴³³ valamint az ENSZ 1948-ban

⁴³¹ Kovács (2011) i. m. 570.

⁴³² Bevan (2006) i. m. 25-27.

⁴³³ Angol terminológiával: *cultural cleansing*, *cultural genocide* vagy *culturecide*. A kulturális genocídium – bár általánosan elfogadott definícióval nem rendelkezik – fogalma többretegű, az értekezés szempontjából releváns dimenzió, a materiális értékek által képviselt kulturális örökség lerombolása (könyvtárak, temetők, műemlékek, kegyhelyek megsemmisítése, múzeumi levéltári gyűjtemények elkobzása, megsemmisítése stb.) csupán egy eleme annak. A kulturális elnyomás (például nyelvhasználat korlátozása, vallási képviselők, művészek, értelmi-

elfogadott Genocídium-egyezményét megelőző előkészítő munka kulcsszereplője, a népirtás fogalmának kidolgozója, Raphael Lemkin, lengyel jogászprofesszor is a kulturális dimenzió biológiai és fizikai dimenzióval való egyenrangú kezelését szorgalmazta – hangsúlyozva azok elválaszthatatlanságát –, a kulturális genocídium (nemzetközi) jogi szabályozására végül sem akkor, sem a későbbiekben nem került sor.⁴³⁴

A srebrenicai mészárlás kapcsán elítélt Radislav Krstić boszniai szerb hadtestparancsnok ügyében az ICTY a kulturális javak pusztítását – a nemzetközi szokásjog aktuális állására hivatkozva – kizárta a genocídium fogalomköréből, ugyanakkor egy közösség identitását képviselő kulturális-szociológiai jellegzetességei elleni, azok megsemmisítését célzó törekvéseket a genocídium potenciális kísérőelemének, a fizikai megsemmisítésre irányuló szándék bizonyítékának nevezte.⁴³⁵ Így a kulturális genocídiumként címkézett jelenség – bár önálló nemzetközi jogi bűncselekményként nem értelmezhető – tényezője, bizonyítéka lehet a fizikai genocídiumnak, amely pedig a nemzetközi jog által büntetendő. A közelmúltban például, amikor a jazidi közösség ellen irányuló, különböző becslések szerint 2 500-5 000 emberéletet követelő, 2014 augusztusában kezdődő kegyetlenkedéseket (tömegmészárlások, szexuális erőszak, iszlám hitre való erőszakos áttérítés, gyermekek erőszakos besorozása stb.) az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa genocídiumnak minősítette, a jazidikhoz köthető kegyhelyek, templomok ellen elkövetett támadások kapcsán éppen Krstić ítéletére utalt.⁴³⁶

Emellett „kulturális tisztogatás” vagy „kulturális genocídium” megnevezések használatának a politikai retorikában a figyelemfelhívás, mobilizáció érdekében egyre fontosabb szerepe van, ahogy különösen az UNESCO kapcsán látni fogjuk a későbbiekben.

ségek támadása), illetve a csoport tradicionális életformáinak átalakítását célzó, a domináns kultúra általi asszimilációs nyomás (például a törzsi létforma felszámolására irányuló törekvések) is része a kulturális genocídium fogalomkörének. Forrás: Gulyás Éva: A genocídium fogalmának változásai. Gondolatok az 1948-as genocídium egyezmény 70. évfordulóján. *REGIO. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 26. (2018) 3. 5–61. 47.

⁴³⁴ A genocídium (népirtás) fogalmát Lemkin 1944-ben megjelent, *A tengelyhatalmak a megszállt Európában* c. könyvében vezette be a náci Németország által elkövetett cselekmények vizsgálatán keresztül, de a koncepciót már 1933-ban felvetette, akkor a barbarizmus (csoport megsemmisítésére irányuló törekvések) – vandalizmus (kulturális örökség elleni támadások) fogalmát határolva el. Forrás: Luck, Edward C.: Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage. *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2 (2018).

⁴³⁵ Prosecutor v. Radislav Krstić (Judgment) (ICTY Trial Chamber, Case No. IT-98-33-T, 2 August 2001) <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> 580. paragrafus (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴³⁶ A/HRC/32/CRP.2. Human Rights Council: “They came to destroy”: ISIS Crimes Against the Yazidis, 32nd session, 15 June 2016.

3.2.1 ESETI BÍRÓI FÓRUMOK: A NÜRNBERGI NEMZETKÖZI KATONAI TÖRVÉNYSZÉK ÉS A VOLT JUGOSZLÁVIAVAL FOGLALKOZÓ NEMZETKÖZI BÜNTETŐ TÖRVÉNYSZÉK JOGGYAKORLATA

A második világháború borzalmi hatására formálódott meg először nemzetközi szinten a lehetőség a nemzetközi humanitárius jog jelentős sérelmével járó cselekményeket elkövető személyek bíróság elé állítására. A világháború német főbűnöseinek büntető felelősségre vonása érdekében az Egyesült Királyság, Franciaország, a Szovjetunió és az Egyesült Államok 1945. augusztus 8-ai londoni megállapodása alapján felállított Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék tevékenysége kapcsán több személy ügyében megjelennek a nácik által véghez vitt hatalmas volumenű műtárgy-fosztogatások a vádak között.

Alfred Rosenberget, akit Hitler 1940-ben nevezett ki az *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* élére és a köztulajdonban levő kulturális értékek, illetve a zsidó tulajdonú gyűjtemények kifosztásával volt megbízva a megszállott országokban, többek között ezért, mint háborús bűncselekményért vonta felelősségre a törvényszék.⁴³⁷ Az elkövetett cselekmények mértéke jelentős volt: csak Nyugat-Európából legalább 21 903 műtárgyat gyűjtöttek be.⁴³⁸

A kilencvenes évek délszláv háborújának szörnyűségei újra előidéztek a kulturális javak rombolásáért, elkobzásáért, szándékos megkárosításáért való nemzetközi szintű felelősségre vonás igényét. Ebben a tekintetben az 1993 és 2017 között az ENSZ keretein belül működő ICTY tevékenysége mérföldkönek tekinthető. A törvényszék Statútumának 3. cikk d) bekezdése szerint a háború jogának és szokásainak megsértése „*magában foglalja, de nem korlátozódik kizárólag (...) a vallási, jótékonyági és oktatási, a művészeti és tudományos célokra rendelt intézmények, történelmi emlékek, műtárgyak és tudományos termékek elkobzására, lerombolására vagy szándékos megkárosítására*”.⁴³⁹ Számos háborús bűnös elítélése kapcsán megjelenik a kulturális örökség megsemmisítése mint háborús bűntett. Itt a teljesség igénye nélkül csak néhány példát említenék.

Duško Tadić, a Szerb Demokrata Párt (SDS) egykori vezetője volt az első ICTY által elítélt háborús bűnös. Többek között a Banja Luka térségében elkövetett nem-szerb vonatkozása-

⁴³⁷ International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946. http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf 70-71., 114-115. (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴³⁸ Johnson (2007) i. m. 123.

⁴³⁹ 1996. évi XXXIX. törvény a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról. Melléklet: A Nemzetközi Törvényszék Alapokmánya

sú kulturális és vallási szimbólumok megsemmisítéséért is felelősséget állapított meg nála a törvényszék.⁴⁴⁰

Slobodan Milošević, Szerbia egykori elnökének vádiratában szintén szerepelt a boszniai muszlim, boszniai horvát, illetve egyéb nem szerb lakosság köz- és magántulajdona ellen irányuló szándékos és indokolatlan rombolása és kifosztása többek között Szarajevóban, amelyet nem indokolt katonai szükségesség. Ez magában foglalta dokumentumok kikényszerített aláírását, amelyek a tulajdonjogról való lemondást igazolták, otthonok elpusztítását, illetve ezekhez a közösségekhez köthető vallási és kulturális épületek megsemmisítését (beleértve mecseteket, templomokat, könyvtárakat, oktatási épületeket és kulturális központokat).⁴⁴¹

Pavle Strugart, a Jugoszláv Néphadsereg (Jugoslovenska Narodna Armija – JNA) egykori tábornokát az ICTY ítéletében a dubrovniki bombázások során az emberi áldozatok mellett az óváros történelmi épületeiben okozott széles körű, szándékos és indiszkrinatív kárért is felelősségre vonta.⁴⁴² Hasonlóan, Miodrag Jokić, a JNA tengerészetének egykori parancsnoka kapcsán 2004-ben született ítéletben is szerepelt Dubrovnik óvárosának jogtalan bombázása, amelynek eredményeképpen vallási, jótékonyági, oktatási, művészeti és tudományos intézmények, történelmi műemlékek, művészeti és tudományos alkotások megsemmisítéséért vagy azok szándékos megrongálásáért ítélte el többek között a törvényszék. A parancsnok tudatában volt a város világörökségi védettségének, az épületek egy része „kék pajzs” emblémával való ellátottságának és a támadások jogellenességének. Az ICTY megállapította, hogy az óváros bombázása a régió történelme és öröksége, valamint az egész emberiség kulturális öröksége elleni támadásnak tekinthető.⁴⁴³ Az UNESCO felmérése alapján az 1979 óta világörökségként számon tartott dubrovniki óváros épületállományának 68 százalékát érte találat a város ostroma során.⁴⁴⁴

Mičo Stanišićot és Stojan Zupljanint, a boszniai Szerb Köztársaság (Republika Srpska) két magas rangú hivatalnokát Bosznia-Hercegovina 20 településén elkövetett bűncselekménye-

⁴⁴⁰ Prosecutor v. Duško Tadić (Opinion and Judgment) (ICTY Appeals Chamber Case No. IT-94-1-A, 15 July 1999. <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tj970507e.htm> (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴⁴¹ Prosecutor v. Slobodan Milošević (amended indictment) ICTY Case No. IT-02-54-T http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ai040421-e.htm 42. pont, (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴⁴² Judgement in the Case the Prosecutor v. Pavle Strugar: Pavle Strugar sentenced to eight years' imprisonment, 31 January 2005. <http://www.icty.org/en/press/judgement-case-prosecutor-v-pavle-strugar-pavle-strugar-sentenced-eight-years%E2%80%99-imprisonment> (Letöltve: 2016.02.27.)

⁴⁴³ ICTY: Miodrag Jokić. „Dubrovnik” (IT-01-42/1). Case Information Sheet. https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/cis/en/cis_jokic_en.pdf (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴⁴⁴ Tompkins, Arthur: Art in War. In: Tompkins, Arthur: (szerk.): *Art Crime and its Prevention*. London, Lund Humphries, 2016. 163-179.

kért – ennek keretében többek között vallási és egyéb kulturális épületek szándékos lerombolásáért vagy megrongálásáért – ítélték el.⁴⁴⁵

A kulturális javakban okozott kár emellett emberiség elleni bűntettként is értelmezhető (ezáltal az ICTY Statútumának 5. cikke szerint is büntethető). Az ICTY többek között Milan Milutinović et al. perében hivatkozott erre, megállapítva, hogy a vallási helyek, illetve kulturális műemlékek lerombolása politikai, faji, vallási alapon való üldözés kategóriájába eshet, ha annak feltételeit kimeríti, vagyis diszkriminál és az alapvető emberi jogokat megsérti.⁴⁴⁶

3.2.2 A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG

A 2002-ben hágai székhellyel felállított állandó nemzetközi büntetőtörvényszék, a Nemzetközi Büntetőbíróság (a továbbiakban: NBB) 1998-ban Rómában elfogadott Statútumának 8. cikk 2. (b) (ix) alpontja a nemzetközi, 2. (e) (iv) alpontja a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban háborús bűntettként rendeli büntetni támadások szándékos indítását „*vallási, oktatási, művészeti, tudományos, vagy jótékony célú épületek, történelmi műemlékek, kórházak vagy olyan helyek ellen, ahol a betegetek és sebesülteket gyűjtik össze,*” amennyiben azok nem minősülnek katonai célpontnak.⁴⁴⁷

Az első és eddigi egyetlen alkalom, hogy az NBB egy eljárás során ezen jogszabályhelyek valamelyikére hivatkozott, egy mali illetőségű személy, Ahmad Al Faqi Al Mahdi ügyében történt (ő egyben az első, iszlamista szervezethez köthető személy, akinek az ügye az NBB elé került). Történelmi jelentőségét fokozza, hogy ez tekinthető az első olyan ügynek, amelynek során egy nemzetközi szintű büntetőtörvényszék ítéletét kizárólag e tényállásra alapozza, ami miatt a későbbiekben jelentős precedensértékkel bírhat, ezért az alábbiakban részletesebben is bemutatásra kerül.

Mali kormánya 2012 júliusában levélben fordult az NBB-hez, hogy az országban 2012. január óta történt eseményeket vizsgálja ki és állítsa törvényszék elé a felelősöket.⁴⁴⁸ A vádat

⁴⁴⁵ ICTY: Mićo Stanišić and Stojan Župljanin sentenced for crimes in Bosnia and Herzegovina. 27 March 2013. <http://www.icty.org/en/press/mi%C4%87o-stani%C5%A1i%C4%87-and-stojan-%C5%BEupljanin-sentenced-crimes-bosnia-and-herzegovina> (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴⁴⁶ Prosecutor v. Milan Milutinović Nikola Šainović Dragoljub Ojdanić Nebojša Pavković Vladimir Lazarević Sreten Lukić (Judgment), ICTY Trial Chamber, 26 February 2009. par. 175, 204-210. <http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf> (Letöltve: 2018.01.29.)

⁴⁴⁷ T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalái módosításának kihirdetéséről. 2016. május; A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma 8. cikk 2. (b) (ix) alpont, illetve (e) (iv) alpont

⁴⁴⁸ ICC: Renvoi de la situation au Mali, République du Mali a Madame la Procureure pres de la Cour pénale internationale, 2013. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/A245A47F-BFD1-45B6-891C-3BCB5B173F57/0/ReferralLetterMali130712.pdf> (Letöltve: 2018.01.21.)

képviselő Fatou Bensouda főügyész 2013. januárban nyitotta meg a nyomozást az ügyben, az előzetes vizsgálatok alapján hat feltételezhetően elkövetett bűncselekmény kapcsán (emberölés; csonkítás, kegyetlen bánásmód és kínzás; szándékos támadás védett objektumok ellen; ítéletek meghozatala és végrehajtása rendes bíróság döntése nélkül; fosztogatás és nemi erőszak).⁴⁴⁹

Az ügy első vádlottja a tuareg származású, az Ansar Dine kötelékében szolgáló Ahmad Al Faqi Al Mahdi volt, akit 2015. szeptemberben szállítottak Hágába. Timbuktaban, Észak-Maliban található kilenc mauzóleum és egy mecset⁴⁵⁰ ellen, körülbelül 2012. június 30. és július 11. között indított szándékos támadással vádolták, s találták bűnösnek. A Sheikh Mohamed Mahmoud Al Arawani mauzóleum kivételével mindegyik szerepel az UNESCO Világörökség Jegyzékében is. A vádlott a bűncselekmény minden szakaszában szerepet vállalt a kampánytól kezdve a támadás irányításán keresztül bizonyos esetekben a pusztításban való aktív részvételig. Az NBB a vádlott bűnösségét a Római Statútum 8. cikk 2. e) (iv) alpontra alapozta.⁴⁵¹ Az NBB 2016. március 24-én döntött arról, hogy az ügyészség elegendő bizonyítékkal rendelkezik a büntetőeljárás megindításához.⁴⁵²

A főügyész megfogalmazásában „nem csak néhány fal és kő a tét (...) Egy ilyen támadás vallási és történelmi műemlékek ellen a bűncselekményeknek abba a kategóriájába esik, amelyek egy egész nép gyökereit rombolják le és mélyen és visszavonhatatlanul érintik a társadalmi gyakorlataikat és struktúráját.”⁴⁵³ A mauzóleumok és a szentek tisztelete mélyen gyökerezik a helyi társadalom hagyományaiban, az objektumok ezáltal fontos szerepet töltek be a timbuktui lakosok mindennapjaiban. A támadás célja pont ezeknek a vallási szokásoknak az ellehetetlenítése volt.⁴⁵⁴ A szélsőséges nézeteket valló terroristák felfogásában a szúfi szen-

⁴⁴⁹ ICC: Prosecutor opens investigation into war crimes in Mali: “The legal requirements have been met. We will investigate”, 16 January 2013. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr869> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁵⁰ 1) Sidi Mahamoud Ben Omar Mohamed Aquit mauzóleum, 2) Sheikh Mohamed Mahmoud Al Arawani mauzóleum, 3) Sheikh Sidi Mokhtar Ben Sidi Muhammad Ben Sheikh Alkabir, 4) Alpha Moya, 5) Sheikh Sidi Ahmed Ben Amar Arragadi, 6) Sheikh Muhammad El Mikki, 7) Sheikh Abdoul Kassim Attouaty, 8) Ahmed Fulane, 9) Bahaber Babadié mauzóleumok és 10) Sidi Yahia mecset

⁴⁵¹ Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15, International Criminal Court, Trial Chamber III, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 27 September 2017. 7.

⁴⁵² Maliti, Tom: Al Faqi Tells Chamber He Intends to Plead Guilty to War Crime Charge. *International Justice Monitor*, 30 March 2016. <http://www.ijmonitor.org/2016/03/al-faqi-tells-chamber-he-intends-to-plead-guilty-to-war-crime-charge/> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁵³ Saját ford., ICC: Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, at the opening of the confirmation of charges hearing in the case against Mr Ahmad Al-Faqi Al Mahdi. 1 March 2016. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-international-criminal-court-fatou-bensouda-opening-confirmation-charges> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁵⁴ Uo.

tek tisztelete bálványimádás, a mauzóleumok „haram”-nak (tiltott dolog) számítanak.⁴⁵⁵ Ahogy Irina Bokova, az UNESCO korábbi főigazgatója fogalmazott: „*Timbukuban a szélsőségesek egy toleráns és művelt iszlám jelképeit támadják, hogy a saját szűk és hamis képüket érvényesítsék.*”⁴⁵⁶

Al Mahdi az Ansar Dine és AQIM szervezetében és tevékenységében aktívan részt vett, vezetőikkel közvetlen kapcsolatban állt, Timbuktu városának a szélsőséges csoportok általi elfoglalását követően a helyi *Hisbah* vezetője volt 2012. április és szeptember között. A szervezet elsősorban a timbuktui lakosok moralitásának szabályozásáért, a saría előírásai szerinti viselkedési és öltözködési szabályok betartásának ellenőrzéséért felelt. 2012. június végén a terrororganizáció vezetője elrendelte a mauzóleumok lerombolását, amellyel, mint a *Hisbah* vezetőjét, Al Mahdit bízták meg, aki végre is hajtotta a parancsot. Felügyelte a művelet végrehajtását, beszerezte és rendelkezésre bocsátotta a szükséges eszközöket, jelen volt mindegyik helyszínen, a művelet elvégzéséhez instrukciókat és morális támogatást nyújtott, az újságíróknak nyilatkozott a pusztításokkal kapcsolatban, illetve személyesen is részt vett több helyszínen a rombolásban. Al Mahdi az Ansar Dine aktív tagja volt a 2014. októberi Nigerben való letartóztatásáig, ahol többek között fegyverszállítások miatt tartották fogva.⁴⁵⁷ A 2016. március 1-jei meghallgatáson bűnösnek vallotta magát.⁴⁵⁸

Az ítélet meghozatala során a Bíróság megállapította, hogy azáltal, hogy a cselekmény nem személyek, hanem objektumok ellen irányult, kisebb súlyúnak tekintendő. Figyelembe veendő tény volt ugyanakkor, hogy az épületek nem csupán vallási, hanem szimbolikus, emocionális értékkel is bírtak a közösség számára, amellett, hogy legtöbbjük az UNESCO Világörökség Jegyzékében is szerepel. Azok lerombolása előre kitervelt, módszeres, több napon át tartó cselekmény volt diszkrimináló vallási indíttatásból. Az NBB enyhítő körülménynek tekintette, hogy a vádlott vonakodott a cselekmény elkövetésétől, annak során például a buldózer használatát ellenezte, így korlátozva a pusztítás mértékét. Továbbá, azt is, hogy a vádlott bűnösnek vallotta magát, s büntudatot, empátiát tanúsított az áldozatok irányába. Az ügyességgel hajlandó volt az együttműködésre, s az eljárás ideje alatt jó magaviseletet tanúsított.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ BBC: *Timbuktu's Sidi Yahia mosque 'attacked by Mali militants'*. 2 July 2012. <http://www.bbc.com/news/world-africa-18675539> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁵⁶ Saját ford., Bokova, Irina: *Culture in the Cross Hairs*. *New York Times*, 3 December 2012. http://www.nytimes.com/2012/12/03/opinion/global/cultural-sites-must-be-protected.html?_r=0 (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁵⁷ Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15 (2017) i. m. 6-19.

⁴⁵⁸ Maliti (2016) i. m.

⁴⁵⁹ Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15 (2017) i. m. 35-46.

Az NBB 2017. szeptember 27-én hirdette ki ítéletét, 9 év börtönbüntetést szabva ki Al Mahdira háborús bűntett társelkövetőjeként, amelyet később 2 évvel csökkentettek.⁴⁶⁰ Az NBB az Al Mahdi által okozott károk mértékét 2,7 millió euróban állapította meg. Az elrendelt jóvátétel három elemből állt: a megtámadott történelmi és vallási épületekben okozott kár (nagyjából 97 ezer euró), a belőle következő gazdasági veszteségek (körülbelül 2,12 millió euró), illetve az erkölcsi kár (nagyjából 483 ezer euró). A jóvátétel célja az áldozatok méltóságának helyreállítása, s egy megbékélési folyamat elindítása volt az elítélt és a társadalom között.⁴⁶¹

Míg sokan lelkesedéssel fogadták az ítéletet, annak újszerűségére,⁴⁶² precedensértékű jelentőségére vagy figyelemfelkeltő erejére – amelynek eredményeképpen a nemzeti és nemzetközi szintű elköteleződés az érdemi fellépés érdekében erősödhet⁴⁶³ – hívva fel a figyelmet, az NBB eljárását és ítéletét több kritika is érte. Egyesek más, emberi áldozatokkal járó bűncselekmények (például szexuális erőszak) kivizsgálásának háttérbe szorulását rótták fel az NBB-nek a Maliban történtek kapcsán,⁴⁶⁴ mások az eljárás túlzottan antropocentrikus – az emberi áldozatokra koncentráló – voltát⁴⁶⁵ kritizálták.

Itt érdemes megjegyezni, hogy bár Irak és Szíria kapcsán az ISIL által elkövetett támadások mértéke minden korábbit felülmúlt, mivel e két ország nem részese a Római Statútumnak, így az NBB nem rendelkezik joghatósággal a területükön történt bűncselekmények tekintetében. Ez alól az képezhet kivételt a Statútum 12. cikk 2. pont b) bekezdésének megfelelően, ha a bűntett elkövetésével vádolt személy egy másik ország állampolgára, amely a Statútum részes állama. További lehetőség egy ügy NBB elé az ENSZ Biztonsági Tanácsa általi utalása a

⁴⁶⁰ ICC: ICC Judges take a decision on Mr. Al Mahdi's sentence review. 30 November 2021. <https://reliefweb.int/report/mali/icc-judges-take-decision-mr-al-mahdi-s-sentence-review-enar> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁴⁶¹ UNESCO: Mausoleums destroyed in Timbuktu: the International Criminal Court holds Ahmad Al Mahdi liable for 2.7 million euros of damage, 8 August 2017. http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dynamic-content-single-view/news/mausoleums_destroyed_in_timbuktu_the_international_criminal/ (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁶² Ellis, Mark S.: The ICC's Role in Combatting the Destruction of Cultural Heritage. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 49. (2017) 1. 23-62.

⁴⁶³ Weiner, Ella: Can the International Criminal Court Help Protect Cultural Heritage? *Center for Strategic & International Studies*, 13. (October 2017), 45-47.

⁴⁶⁴ Forestier, Marie: ICC to War Criminals: Destroying Shrines Is Worse Than Rape. *Foreign Policy*, 22 August 2016. <https://foreignpolicy.com/2016/08/22/icc-to-war-criminals-destroying-shrines-is-worse-than-rape-timbuktu-mali-al-mahdi/> (Letöltve: 2018.01.21.)

⁴⁶⁵ Lostal, Marina: The Misplaced Emphasis on the Intangible Dimension of Cultural Heritage in the Al Mahdi Case at the ICC. *Inter Genes*, 1. (2017) 2. 45-58.

Statútum 13. cikk (b) pontja értelmében, területi joghatóságtól függetlenül. Ez azonban Oroszország és Kína mint állandó BT-tagok ellenzése miatt politikai akadályokba ütközik.⁴⁶⁶

Az Al Mahdi-ügy tapasztalataira is építve az NBB Főügyészi Hivatala 2021. júniusban kiadta *Kulturális Örökségre vonatkozó Irányelvét*, amelynek kidolgozására az UNESCO-val szoros együttműködésben, valamint számos további partner (tagállamok, civil szervezetek, kutatók stb.) bevonásával került sor. Az irányelv célja, hogy a nemzetközi joggyakorlatot fejlessze a kulturális örökség elleni bűncselekményekre vonatkozóan, felhívja a figyelmet a kultúra fontosságára, valamint egyértelmű iránymutatásokat biztosítson a Hivatal számára a kulturális örökség védelme és a kapcsolódó bűncselekmények megelőzése és üldözése céljával. Az irányelv egyik fontos eleme, hogy a fent hivatkozott 8. cikk műemlékekre fókuszáló megfogalmazásával szemben a szervezet által védett „kulturális örökség” fogalmát a lehető legszélesebb körre terjeszti ki. Ezáltal a vallási és történelmi műemlékek, valamint kulturális jelentőségű épületek/épületcsoportok mellett a tárgyi (ingó) örökséget, a víz alatti kulturális örökséget, a természeti örökséget, illetve a szellemi örökséget is beleérti, utóbbival különös hangsúlyt adva az örökség és a közösség identitása és összetartozás-érzete közötti szoros kapcsolatnak. Fontos elem továbbá, hogy a Statútum által kifejezetten a háborús bűntettek sorában nevesített tényállás mellett a dokumentum vizsgálja az NBB által kivizsgálni jogosult egyéb bűncselekmények (emberiesség elleni bűntettek, népirtás, agresszió) kulturális örökséggel való kapcsolatát és nemzetközi büntetőjogi precedenseit.⁴⁶⁷

3.2.3. A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGGEL KAPCSOLATOS BŰNCSELEKMÉNYEKRŐL SZÓLÓ EGYEZMÉNY

Fontos büntetőjogi fejleménynek tekinthető a 2017. májusban az Európa Tanács égisze alatt elfogadott *Kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló egyezmény* (a szakirodalom gyakran Nicosia Egyezményként vagy „Véres Műkincsek Egyezmény”-ként utal rá; az értekezésben a továbbiakban: Nicosia Egyezmény).

Előzményeként tekinthető az ugyanezzel az elnevezéssel 1985-ben Delphiben aláírt egyezmény, amely azonban soha nem lépett hatályba a ratifikáló államok alacsony száma miatt. Közvetlen előzménye pedig a 2015. áprilisban 50 kulturális örökség védelméért felelős

⁴⁶⁶ Khattab, Asser: What Justice Can International Law Bring to Syrians? *Opinio Juris*, 15 March 2021 <http://opiniojuris.org/2021/03/15/what-justice-can-international-law-bring-to-syrians/> (Letöltve: 2022.04.20.)

⁴⁶⁷ The Office of the Prosecutor: Policy on Cultural Heritage. *International Criminal Court*, June 2021. <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf> (Letöltve: 2022.01.21.)

miniszter által kiadott *Namuri felhívás* volt, amely felszólított az európai együttműködés erősítésére az ilyen jellegű cselekmények megelőzése és büntetése kapcsán.⁴⁶⁸

A Nicosia Egyezmény fontos mérföldkő, ugyanis ez az első nemzetközi jogi eszköz a kulturális javak elpusztításának, megrongálásának és a velük való illegális kereskedelem különböző dimenzióinak megakadályozása és kriminalizálása érdekében. Bár bizonyos elemeit már a Hágai Egyezmény II. Jegyzőkönyve is büntetni rendelte, azonban a Nicosia Egyezmény mind háborús, mind békeidőszakban büntetőjogi garanciákat biztosít a forrás- és célországok vonatkozásában is.

Az egyezmény más nemzetközi szervezetekkel együttműködésben került kidolgozásra (UNESCO, EU, UNIDROIT, UNODC [United Nations Office on Drugs and Crime – az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala]). Létrehozását az utóbbi években a kulturális javak vonatkozásában jelentősen megnövekvő, terrorizmus, illetve szervezett bűnözés által jelentett fenyegetettség – az illegális műkinckereskedelem volumenének növekedése és a kulturális helyszínek megsemmisítése (különösen az ISIL által) – tette szükségessé. A mediterrán térség országai (elsősorban Görögország, Ciprus, Olaszország) kezdeményezésére jött létre, s szintén elsősorban konfliktusos területeken kíván jogi eszközöket biztosítani e tevékenységek megfékezésére.⁴⁶⁹

Bár az Európa Tanács keretei között született meg, a világ bármely állama számára nyitva áll a csatlakozás lehetősége. A Nicosia Egyezményt Ciprus, Görögország, Lettország és Mexikó után Magyarország ratifikálta ötödikként, ezzel 2022. április 1-jén hatályba léphetett. Ezt követően további ratifikáció Olaszország részéről történt.⁴⁷⁰ A Nicosia Egyezményben foglaltak végrehajtásának nyomon követését a Felek Bizottsága hivatott ellátni, ennek felállítása azonban az egyezmény tizedik részes állam általi aláírását követően történik majd meg.⁴⁷¹

A Nicosia Egyezmény preambuluma egyértelműen kifejezi a szervezet aggályát az ilyen jellegű bűncselekmények növekvő száma, valamint különböző terrorszervezetek érintettsége miatt a kulturális örökség szándékos elpusztításában, akik hasznot is húznak a kulturális ja-

⁴⁶⁸ The Namur Call. Adopted by the 6th conference of Ministers Responsible for cultural Heritage, Council of Europe, Namur, Belgium, 24 April 2015. <https://rm.coe.int/16806a89ad> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁶⁹ Bieczynski, Mateusz Maria: The Nicosia Convention 2017: A New International Instrument Regarding Criminal Offences against Cultural Property. *Santander Art and Culture Law Review*, 3. (2017) 2. 255-274.

⁴⁷⁰ Council of Europe: Chart of signatures and ratifications of Treaty 221. Status as of 30/04/2022. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=221> (Letöltve: 2022.04.30.)

⁴⁷¹ 2021. évi CXXV. törvény az Európa Tanács kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló, Nikóziában, 2017. május 19-én kelt egyezménye kihirdetéséről, 22. cikk

vakkal való jogellenes kereskedelemről, amely a határokon átnyúló szervezett bűnözés egyik legjövődélmezőbb formájává vált.⁴⁷² Továbbá, a közösségi média és a *deep web* (mély/láthatatlan web) növekvő szerepe a kereskedelemben szintén új kihívásokat támaszt mind a nemzetközi szervezetek, mind az államok irányába.⁴⁷³ A kereskedelem minden szakaszát érintően büntetőjogi előírásokat megfogalmazva, egy átfogó megközelítést alkalmazva az egyezmény – hiánypótló kezdeményezésként – hatékony módszert jelenthet a kulturális tárgyakkal való illegális kereskedelem rendészeti kivizsgálása kapcsán, legyen szó lopott vagy jogellenesen feltárt tárgyokról.⁴⁷⁴

A Nicosia Egyezmény a jogsértések *ex officio* kivizsgálását is lehetővé teszi, a jogsértést felfedező hatóság hivatalból eljárhat, nem szükséges panasz benyújtása egy áldozat részéről, ennek vonatkozásában a tagállam általi nemzeti jogrendbe való átültetés az irányadó. Az egyezmény az alábbiak bűncselekménynek való minősítését írja elő a tagállamok részére, minimum standardokat állítva a nemzeti szintű szabályozás számára: lopás és jogellenes eltulajdonítás egyéb formái, jogellenes feltárás és eltávolítás, illegális behozatal, illegális kivitel, az előbbi módokon eltulajdonított kulturális javak megszerzése, forgalomba hozatala, okmányok meghamisítása, valamint ingó vagy ingatlan kulturális örökségi elemek szándékos rongálása vagy megsemmisítése, részük vagy egészük behozatal, kivitel, forgalomba hozatal céljával való eltávolítása, továbbá a bűnsegély vagy felbujtás az előbbi bűncselekmények elkövetésére.⁴⁷⁵

3.3. KÖVETKEZTETÉSEK

A fentiekből láthattuk, hogy a kulturális javak fegyveres összetűzések során való védelmére létrejött nemzetközi jogi védelmi rendszer a második világháborút követő időszakban alapvetően három szakaszban fejlődött. A világháborús tapasztalatok eredményeképpen létrejött a hadijog keretein belül egy önálló és széles körben elfogadott egyezmény. Ez a kilencvenes évek megváltozott jellegű konfliktusainak hatására megreformálásra, kiegészítésre szorult, de mind a mai napig a terület nemzetközi jogi szabályozásának az alapját képezi.

⁴⁷² Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property. CETS No. 221 and explanatory Report. Nicosia, 19.V.2017. 5-7. <https://rm.coe.int/council-of-europe-convention-on-offences-relating-to-cultural-property/1680a5dafb> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁷³ Uo., 26.

⁴⁷⁴ Fincham, Derek: The Blood Antiquities Convention as a paradigm for cultural property crime reduction. *Cardozo Arts & Entertainment*, 37. (2019) 2. 299-336.

⁴⁷⁵ 2021. évi CXXV. törvény i. m. II. Fejezet

A 2010-es évektől felerősödő nemzetközi terrorizmus és azzal összefüggésben az épített örökség növekvő mértékű szándékos rombolása, illetve az ingó kulturális javak illegális kereskedelmének felerősödése készítette újra válaszlépésekre a nemzetközi közösséget. Egyrészt az Európa Tanács égisze alatt megszületett a Nicosia Egyezmény, amely bár tartalmilag fontos előrelépésnek tekinthető, de a hatályba lépés közelsége miatt gyakorlati tapasztalatokról még nem lehetséges beszámolni.

E tendencia magával vonta a nemzetközi szintű felelősségre vonás fejlődését, amelyre már mind a második világháborút, mind a délszláv háborút követően találunk példákat, akár a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék, akár az ICTY joggyakorlatát tekintjük. Az 1998-as Római Statútum által felállított állandó nemzetközi büntetőbíróság azonban új lehetőségeket nyit a kulturális javak ellen (akár terrorszervezetek által) elkövetett háborús bűncselekmények kivizsgálása és üldözése kapcsán, ahogy azt az Ahmad al Faqi al Mahdi ügyében született, remélhetőleg precedensértékű ítélet, valamint az NBB 2021-ben kiadott irányelve is előrevetíti.

4. GLOBÁLIS ÉS REGIONÁLIS NEMZETKÖZI SZERVEZETEK ESZKÖZTÁRA A KULTURÁLIS JAVAK KONFLIKTUS- ÉS VÁLSÁGÖVEZETEKBE VALÓ VÉDELMERE

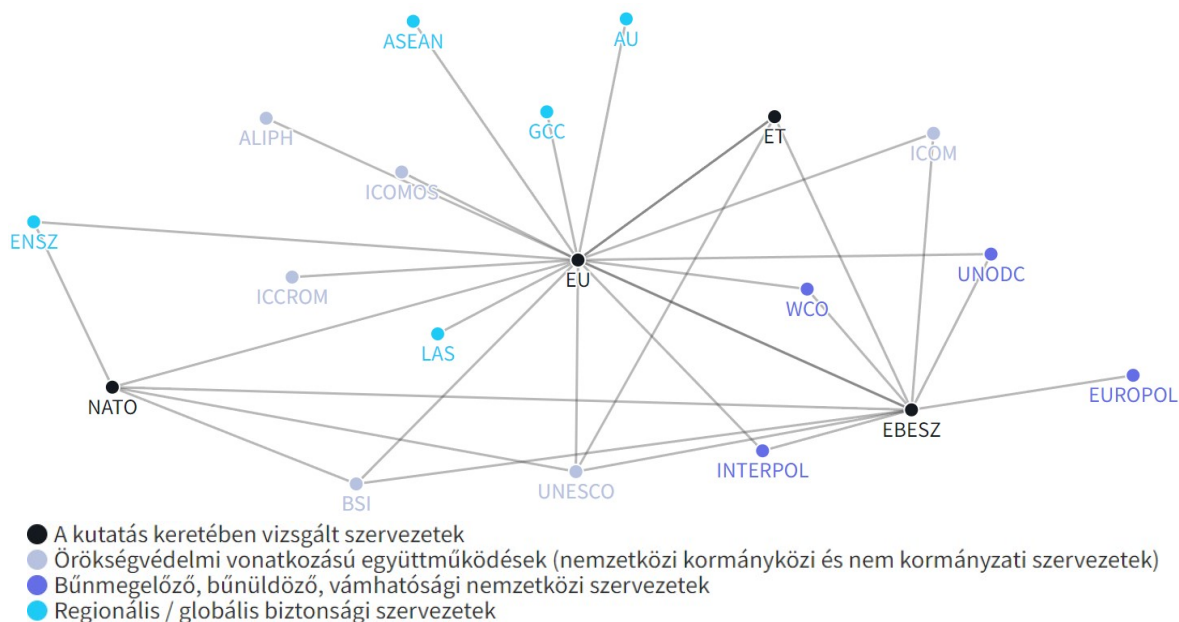
A nemzetközi terrorizmus növekvő szintje (s különösen az ISIL Szíria és Irak területén végzett erőszakos tevékenysége 2014-től) a nemzetközi közösséget egyre differenciáltabb és intenzívebb elköteleződésre sarkallta a kulturális javak – akár célzott pusztítások, akár az illegális kereskedelem kapcsán való – védelmének a nemzetközi béke és biztonság szempontjából való vizsgálata és támogatása terén az utóbbi években. Ezért a nemzetközi jog biztosította keretek felvázolását követően szükséges részletesebben kitérnünk az egyes globális és regionális nemzetközi szervezetek kulturális javak védelmét érintő biztonságpolitikai-katonai relevanciájú döntéseire, tevékenységeire is. Ennek során – kiemelve a legfontosabb tematikákat és felrajzolva egyfajta fejlődési ívet is – bizonyítani kívánom, hogy a kulturális javak konfliktusövezetekben való védelmének kérdése kapcsán biztonságiasítási folyamat ment végbe nemzetközi szinten.

A következő alfejezetekben röviden bemutatott nemzetközi szervezetek tevékenysége rendkívül széles spektrumot fed le, a fejezet csupán a disszertáció témája szempontjából releváns elemekre tér ki. A diplomáciai és biztonságpolitikai eszköztárat vizsgálva elsősorban a hatalomgyakorlás „puha” módszerei jelennek meg a soft power-koncepció fent ismertetett *meggyőzés – keretezés – pozitív vonzerő* hármására építve. S bár egyes szervezetek tevékenységének hatékonysága és sikeressége gyakran vitatott, a konfliktusok megelőzésében és elhárításában, valamint egy folyamatosan bővülő tagállami és partnerségi kör kialakításában a legjelentősebb regionális szervezetek fontos eredményeket értek el a posztbipoláris korban. Emellett sokban hozzájárulnak az ENSZ keretében megfogalmazott globális biztonsági célok eléréséhez, ezzel csökkentve a globális biztonsági szervezetrendszer túlterheltségét.⁴⁷⁶

Jelen alfejezet struktúráját és a vizsgált szervezetek listáját a módszertani részben bemutatott *„International organizations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments”* című kérdőíves kutatás – hazánk érintettsége okán – európai/euroatlanti nemzetközi szervezetek (EU, EBESZ, NATO, ET) kulturális javak védelmét érintő kapcsolatrendszerét vizsgáló kérdéskörének eredményeire alapozom. A 14. számú ábra

⁴⁷⁶ Marsai Viktor – Molnár Anna – Szenes Zoltán: Nemzetközi biztonsági szervezetek – bevezetés. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 1-9.

jól mutatja a négy vizsgált szervezet kérdőív alapján feltárt kapcsolatrendszerének komplexitását és multilaterális jellegét, amelyben megjelennek együttműködések más globális (4.1. alfejezet), valamint regionális biztonsági szervezetekkel (4.2. alfejezet); bűnmegelőző, bűnüldöző és vámügyi nemzetközi szervezetekkel (4.3. alfejezet); illetve kapcsolódó szakmai kormányközi (4.4. alfejezet) és nem kormányzati szervezetekkel (4.5. alfejezet) is.

14. ábra: Az európai nemzetközi szervezetek kulturális javakat érintő együttműködéseinek hálózata (kérdőíves válaszok alapján) (saját szerk.)

4.1. GLOBÁLIS BIZTONSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS: EGYESÜLT NEMZETEK

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT) mint a kollektív biztonság elvén alapuló globális szervezet nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért és helyreállításáért felelős fő szervének kulcsfontosságú szerepe van a kulturális örökség ellen elkövetett támadások elleni fellépés kapcsán.⁴⁷⁷ Elsősorban az ISIL Közel-Keleten végzett pusztításaira válaszul született határozatait végigkövetve jelentős fejlődés tapasztalható a szervezet ilyen irányú elköteleződése kapcsán 2014 és 2017 között. A terrorszervezet által elkövetett cselekmények pusztá elítélésétől 2017-re eljutott a szervezet azok kriminalizálásához – kiemelve a kapcsolatot a terrorizmusfinanszírozás és az illegális kereskedelem között –, majd végül a problémakör

⁴⁷⁷ Jakubowski, Andrzej: Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level. *Questions of International Law, Zoom-in* 48. (2018), 21-44. http://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2018/03/03_UNSCCultural-Heritage_Jakubowski_FIN.pdf (Letöltve: 2022.01.10.)

biztonságiasításához, amely lehetővé teszi igazságügyi és katonai eszközök alkalmazását, építve a megelőzés, kezelés és bűnüldözés terén már létező nemzetközi eszköztárra.

Az ENSZ korábbi (2007 és 2016 közötti) főtitkára, Ban Ki-moon, valamint az ENSZ BT retorikáját végigkövetve 2013 és 2017 között az ENSZ honlapján megjelent sajtóközlemények alapján szintén jól kirajzolódik a fokozatos *biztonságiasítási folyamat*. Az ISIL által a „közös örökségünk” ellen elkövetett támadásokat Ban Ki-moon nyilatkozataiban szisztematikusan *háborús bűntett*ként minősítette (a 11 vizsgált közleményben 8 tartalmazza), a kulturális örökség védelmét pedig „*biztonsági és politikai szükségszerűség*”-nek nevezte. A pusztítások, illetve az illegális fosztogatások és kereskedelem megfékezése érdekében – amely egyes terrororganizációk számára anyagi forrást jelenthet – fellépést sürgetett (erre 5 közleményben történt hivatkozás),⁴⁷⁸ s hangsúlyozta a békeépítésre irányuló erőfeszítésekkel való szorosabb kapcsolat kiépítését (3 közlemény hivatkozik a kulturális örökség védelmének békeépítésben való szükséges szerepére).⁴⁷⁹ A főtitkár és az ENSZ BT narratívájában a nemzetközi közösség/emberiség egészét tette a fenyegetés referens objektumává.

Az ENSZ BT 2139 (2014) számú határozatában felszólította a hadban álló feleket többek között a Szíria kulturális örökségét is érintő erőszakos cselekmények megszüntetésére, valamint az ország világörökségi helyszínei védelmének biztosítására.⁴⁸⁰ A testület 2170 (2014) számú határozatában ítélte el első alkalommal az ISIL, az an-Nuszra Front és egyéb, az al-Kaidával összefüggésbe hozható egyének és csoportok által elkövetett kulturális és vallási helyszínek elleni pusztító tevékenységeket, de itt még konkrét intézkedéseket nem fogalmazott meg.⁴⁸¹

A 2199 (2015) számú határozat fordulópontnak tekinthető az ENSZ BT szerepvállalásában ezen a területen. Az ENSZ Alapokmány VII. fejezetének keretében elfogadott – vagyis kényszerítő erejű – határozat, miután elítélte a kulturális örökség rombolását Irak és Szíria területén, felszólította a tagállamokat, hogy tegyenek lépéseket a két országból származó javak határokon átnyúló kereskedelmének megakadályozása érdekében. Egyúttal felkérte az UNESCO-t, az INTERPOL-t és egyéb releváns nemzetközi szervezeteket, hogy nyújtsanak

⁴⁷⁸ UN: Calling Attacks ‘a War Crime’, Secretary-General Strongly Condemns Destruction of Cultural Heritage Sites in Iraq, 6 March 2015. <https://www.un.org/press/en/2015/sgsm16570.doc.htm> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁷⁹ UN: In Video Message to Conference on Heritage, Cultural Destruction in Iraq, Syria, Secretary-General Says Protection Should Be Central Component of Peacebuilding. 3 December 2014. <https://www.un.org/press/en/2014/sgsm16392.doc.htm> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁴⁸⁰ S/RES/2139 (2014). Adopted by the Security Council at its 7116th meeting, on 22 February 2014

⁴⁸¹ S/RES/2170 (2014) on threats to international peace and security caused by terrorist acts by Al-Qaida. Adopted by the Security Council at its 7242nd meeting, on 15 August 2014

támogatást a tagállamok részére ennek végrehajtásában.⁴⁸² A tagállami erőfeszítések vonatkozásában egyébként egy későbbi döntés, a *2253 (2015) számú határozat* fog jelentéstételi kötelezettséget előírni a tagállamok számára a rendszeres monitoring biztosítása érdekében.⁴⁸³ A *2199 (2015) számú határozat* továbbá első alkalommal hívta fel a figyelmet a múzeumokból, könyvtárakból, levéltárakból, régészeti lelőhelyekről stb. származó kulturális javak fosztogatásából és csempészetéből való profitnak a térségben aktív terrorszervezetek toborzási erőfeszítéseiben és a műveleti kapacitás növelésének finanszírozásában játszott szerepének összefüggéseire. A határozat összességében megalapozta a kulturális örökségvédelem BT napirendjére kerülésére irányuló törekvéseket.⁴⁸⁴

Ezt hamarosan az ENSZ Általános Közgyűlése által Németország kezdeményezésére elfogadott állásfoglalás követte az iraki kulturális örökség megmentéséről, amely többek között megismételte az illegális kereskedelem megelőzésére és leküzdésére irányuló intézkedések szükségességét, és már tartalmazott célzásokat a potenciálisan háborús bűncselekménynek minősülő, vallásra, oktatásra, művészetre, tudományra vagy jótékonyági célokra szolgáló épületek vagy történelmi emlékek elleni szándékos támadások elszámoltathatósága vonatkozásában.⁴⁸⁵

A Franciaország kezdeményezésére, a 2015. novemberi párizsi terrortámadásokat követően elfogadott *2249 (2015) számú határozat* megállapította, hogy az ISIL erőszakos tevékenysége többek között a kulturális örökség tekintetében (rombolások és illegális kereskedelem) Irak és Szíria területén globális és precedens nélküli fenyegetést jelent a nemzetközi békére és biztonságra, implicit módon már biztonságiasítva a problémakört.⁴⁸⁶ Szélesebb perspektívából nézve ez a határozat abból a szempontból is fontos volt, hogy politikai támogatást biztosított –

⁴⁸² A kulturális javakkal való illegális kereskedelem megfékezése érdekében a határozat tiltást fogalmaz meg a Szíriából 2011. március 15. óta régészeti, történelmi, kulturális, ritka tudományos értékkel bíró, illegálisan elmozdított javak esetében. Irak vonatkozásában ilyen tiltás 2003 óta hatályban van az 1990. augusztus 6. óta elmozdított kulturális javak esetén az ENSZ BT 2003. május 22-én elfogadott 1483. számú határozata alapján. Forrás: S/RES/2199 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7379th meeting, on 12 February 2015

⁴⁸³ S/RES/2253 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7587th meeting, on 17 December 2015

⁴⁸⁴ Mahnad, Polina Levina: Protecting cultural property in Syria: New opportunities for States to enhance compliance with international law? *International Review of the Red Cross*, 99. (2017) 3. 1037-1074.

⁴⁸⁵ A/RES/69/281 (9 June 2015). Saving the cultural heritage of Iraq, Resolution adopted by the General Assembly on 28 May 2015

⁴⁸⁶ S/RES/2249 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7565th meeting, on 20 November 2015

habár jogi legitimáció nélkül – az USA által vezetett terrorizmusellenes katonai intervencióra Szíriában, amely megoldást egyes szerzők „konstruktív kétértelműség”-ként írnak le.⁴⁸⁷

2016. januári jelentésében az ENSZ akkori főtitkára sürgette „a Biztonsági Tanácsot, hogy építsen be ilyen irányú védelmet az Egyesült Nemzetek humanitárius tevékenységeibe; biztonsági stratégiáiba, beleértve a terrorizmus elleni fellépést és béketeremtési folyamatokat”, egyúttal nemzeti szinten végrehajtandó intézkedéseket javasolva és tovább hangsúlyozva az ENSZ azon célját, hogy a kulturális örökség védelmét biztonsági összefüggésben kezelje.⁴⁸⁸

A 2322 (2016) számú határozatban a testület a kulturális javakkal való illegális kereskedelem megakadályozása és kezelése érdekében nemzetközi igazságügyi és bűnüldözési együttműködésre szólított fel az UNODC, UNESCO és INTERPOL támogatásával, valamint megfelelő nemzeti szintű eszközök felállítására. Egyúttal annak megfontolását javasolta, hogy az ilyen jellegű cselekményeket, amelyből terrorszervezetek potenciálisan hasznot húzhatnak, súlyos bűncselekményként kriminalizálják.⁴⁸⁹

Olaszország és Franciaország kezdeményezésére a testület 2017. márciusban elfogadta a 2347 (2017) számú határozatot, amely elsőként foglalkozik teljes egészében a kulturális javak fegyveres konfliktusokban fizikai pusztítástól és fosztogatásoktól való védelmével mint a történelmi gyökerek és kulturális sokszínűség eltörlésére tett erőfeszítések egy potenciális elemével, ezzel végérvényesen a nemzetközi béke és biztonság kérdéskörébe emelve az ügyet.⁴⁹⁰ A határozat egyrészt megismétli a korábban ismertetett döntések releváns előírásait, másrészt több szempontból hoz úttörő újításokat. Egyrészt bevezeti a kulturális örökség védelmének UNESCO-val együttműködésben való támogatásának belefoglalására irányuló lehetőségét ENSZ-békefenntartó missziók mandátumába.⁴⁹¹ Itt fontos utalni a 2100 (2013) számú határozatra, amely a 4.6.2. alfejezetben részletesebben bemutatásra kerülő MINUSMA-missziót állította fel Mali kormánya és az Afrikai Unió kérésére, amely fontos precedenst és hivatkozási alapot szolgáltat e határozathoz, ugyanis békefenntartó misszió mandátumában az ENSZ

⁴⁸⁷ Arany – N. Rózsa – Szalai (2016) i. m. 51-52.

⁴⁸⁸ S/2016/92: Report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat, 29 January 2016

⁴⁸⁹ S/RES/2322 (2016) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7831st meeting, on 12 December 2016

⁴⁹⁰ Jakubowski (2018) i. m. 21-44.

⁴⁹¹ S/RES/2347 (2017) on the maintenance of international peace and security. Adopted by the Security Council at its 7907th meeting, on 24 March 2017

BT első alkalommal rögzítette a kulturális javak megőrzésének támogatását, az UNESCO-val való együttműködésben.⁴⁹²

A 2347 (2017) számú határozat továbbá kiemelte a kulturális javak illegális kereskedelme elleni hatékony büntetőjogi rezsimek kialakításának, valamint a terrorizmus, illetve a határon átnyúló szervezett bűnözés elleni küzdelemre irányuló stratégiákba való implementálása fontosságát. Kitért továbbá az új információs és kommunikációs technológiák (különösen az internet) növekvő szerepére a terrorszervezetek aktivitása és konkrétan a kereskedelmi tevékenység folytatása kapcsán. Az illegális kereskedelem elleni tagállami szintű fellépés vonatkozásában egy sor konkrét intézkedést is javasol. A határozat emellett rögzíti annak lehetőségét, hogy a történelmi műemlékek, művészeti vagy vallási objektumok elleni támadások háborús bűncselekménynek minősülhetnek, s elsőként szorgalmazza a felelősök bíróság elé állítását.⁴⁹³ A határozat fontosságát bizonyítja, hogy hivatkozási alapként szolgál több, azt követő nemzetközi dokumentumban is. Egyes szerzők a határozat legfontosabb érdemének tulajdonítják, hogy a fegyveres konfliktusokban történő kulturális örökségvédelem témájának érvényesítése érdekében a határozat egyszerre integrálja a már – töredékesen – létező nemzetközi jogi rezsimeket a globális, regionális és nemzeti szintű politikákkal, és segíti elő egy széles körű (nem állami szereplőket is bevonó) nemzetközi együttműködés és többszintű kormányzás kialakítását ezen a területen.⁴⁹⁴

A 2379 (2017) számú határozat egy nyomozócsoportot állított fel, amelynek a feladata az ISIL által Irak területén elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos bizonyítékok összegyűjtése. Ez akár utat nyithat az ISIL által elkövetett cselekmények kriminalizálása előtt is⁴⁹⁵ (a korábban bemutatott Al Mahdi-ügyhöz hasonlóan), tekintettel arra, hogy a szöveg kifejezetten hivatkozik a kulturális örökség megsemmisítésére és az azzal való illegális kereskedelemre, mint potenciálisan háborús bűncselekménynek minősülő cselekményre.⁴⁹⁶

A szervezett bűnözés és a terrorizmusfinanszírozás mint „iker-fenyegetések”⁴⁹⁷ elleni fellépésként, Peru javaslatára elfogadásra került az ENSZ BT 2482 (2019) számú határozata, amely a tagállamokat a globális eszközök ratifikálására és implementálására ösztönzi, továbbá

⁴⁹² S/RES/2100 (2013) on Mali. Adopted by the Security Council at its 6952nd meeting, on 25 April 2013

⁴⁹³ S/RES/2347 (2017) i. m.

⁴⁹⁴ Jakubowski (2018) i. m. 21-44.

⁴⁹⁵ S/RES/2379 (2017) on Threats to international peace and security. Adopted by the Security Council at its 8052nd meeting, on 21 September 2017

⁴⁹⁶ Mahnad (2017) i. m. 1037-1074.

⁴⁹⁷ SC/13893. Security Council Expresses Concern over Links between International Terrorism, Organized Crime, Unanimously Adopting Resolution 2482 (2019), 19 July 2019 <https://www.un.org/press/en/2019/sc13893.doc.htm> (Letöltve: 2021.08.15.)

a kulturális javak illegális kereskedelmének megelőzése és az ellene való harc érdekében történő kapacitásfejlesztő kezdeményezésekben való részvételt szorgalmazza.⁴⁹⁸

Végül, vallási örökség és kegyhelyek vonatkozásában érdemes említést tenni még az ENSZ és az UNAOC (UN Alliance of Civilizations – ENSZ Civilizációk Szövetsége) által 2019-ben kiadott „ENSZ Cselekvési Terv a Vallási Helyszínek Védelmére” című dokumentumról, amely többek között a 2347 (2017) számú ENSZ BT határozatra, valamint az UNESCO tevékenységére is hivatkozik. A Cselekvési Terv ajánlásaival igyekszik erősíteni a tagállamok területén található vallási helyszínek biztonságát, ebben ajánlásokat fogalmazva meg a tagállamok számára, annak megakadályozása érdekében, hogy e helyszínek terrorszervezetek „soft” célpontjaivá váljanak.⁴⁹⁹

Az ISIL által elkövetett cselekmények Ban Ki-moon retorikájában, valamint az elfogadott ENSZ BT-határozatokban megnyilvánuló keretezése és az univerzálisan is jelentőséggel bíró örökségre mint a nemzetközi közösség által osztott közös kulturális értékekre való hivatkozás a nemzetközi szintű fellépés szükségességét morálisan megalapozva a szervezet fontos soft power-eszközének tekinthető.

4.2. REGIONÁLIS BIZTONSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

4.2.1. EURÓPAI ÉS EUROATLANTI SZERVEZETEK TEVÉKENYSÉGÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

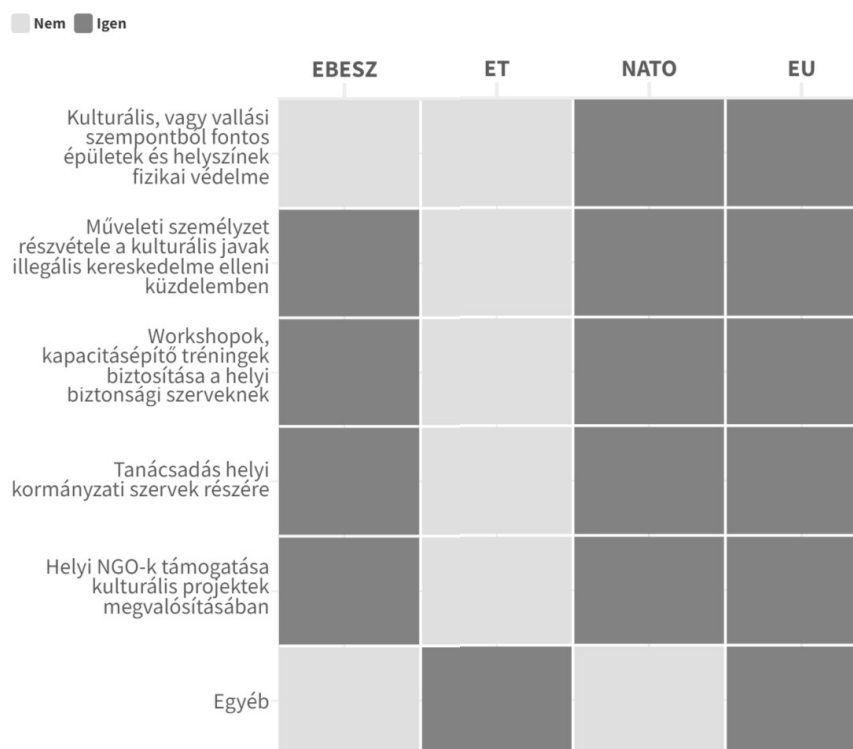
Az alábbiakban az 1.4. fejezetben ismertetett „*International organizations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments*” című kérdőíves kutatás által vizsgált – hazánk szempontjából is meghatározó – négy európai/euroatlanti nemzetközi szervezet (EU, EBESZ, NATO, ET) kapcsán mutatom be, hogy a kulturális javak konfliktusmegelőzés során, válsághelyzetekben, valamint posztkonfliktusos környezetben való védelmét érintően milyen keretszabályok, stratégiák és prioritási területek léteznek e szervezetek keretében. Emellett az alfejezet röviden kitér az egyes szervezetek ilyen irányú, „műveleti területen” szerzett tapasztalataira is.

A 15. számú ábra mutatja, hogy a vizsgált szervezetek milyen, kulturális javak védelmével kapcsolatos feladatokat tudnak ellátni műveleti területen (akár missziók, helyszíni / válságre-

⁴⁹⁸ S/RES/2482 (2019) adopted by the Security Council at its 8582nd meeting, on 19 July 2019

⁴⁹⁹ UNAOC: The United Nations Plan of Action to safeguard religious sites: in unity and solidarity for safe and peaceful worship. 12 September 2019. <https://www.unaoc.org/resource/united-nations-plan-of-action-to-safeguard-religious-sites/> (Letöltve: 2022.04.30.)

agáló műveletek,⁵⁰⁰ akár projektek megvalósítása / finanszírozása által) a kérdőívre beérkezett válaszok alapján. Míg a missziók és műveletek keretében történő feladatellátásra a 4.6. alfejezet tér ki bővebben, e rész célja egy általános képet adni a vizsgált európai szervezetek ezirányú törekvéseiről, néhány konkrét projektjéről.

15. ábra: A vizsgált szervezetek műveleti területen szerzett tapasztalatai alapján potenciálisan ellátható tevékenységi körök a kulturális javak védelme érdekében a kérdőív válaszait alapul véve (saját szerk.)

Mindenekelőtt azonban fontos röviden utalni a vizsgált szervezetek által alkalmazott terminológiában megfigyelhető eltérésekre, amely némiképp előrevetíti az egyes szervezetek tevékenységének fókuszát kapcsán bemutatandó eltéréseket is. A NATO és az EBESZ nem rendelkezik önálló definícióval a kulturális javakat (*cultural property*) illetően, az előbbi az 1954-es Egyezmény, az utóbbi az 1970-es UNESCO-Egyezmény által alkalmazott jelentéstartalommal használja a kifejezést (vagyis míg az előbbi esetben az épített örökség is része a definíciónak, addig az utóbbi az ingó kulturális javakra koncentrál). Az Európa Tanács esetében a 3.2.3. alfejezetben részletesen bemutatott 2017-es Nicosia Egyezmény vezetett be egy saját definíciót a kulturális javakat (az egyezmény magyar fordításában „kulturális örökség

⁵⁰⁰ Eltéréseket figyelhetünk meg az egyes szervezetek által használt terminológiában a műveleti területen való jelenlét kapcsán is. Míg az EU esetében katonai vagy polgári műveletekről/missziókról beszélünk, addig az EBESZ esetében helyszíni műveletekkel (EBESZ jelenlét és misszió), a NATO-nál pedig misszió/művelet megnevezéssel találkozunk.

elemei” szerepel)⁵⁰¹ illetően, amely mind az ingó, mind az ingatlan javakra kiterjed: az 1970-es UNESCO-Egyezményből, valamint a 2014/60. számú uniós irányelvből inspirálódva az ingó, az 1972-es UNESCO Világörökség Egyezményből pedig az ingatlan javak tekintetében. Az EU dokumentumaiban egyes esetekben az 1970-es UNESCO-Egyezménnyel és 1995-ös UNIDROIT-Egyezménnyel tartalmilag összhangban levő (tehát az ingó elemekre koncentráció) kulturális javak (*cultural goods*)⁵⁰² kifejezést találjuk, míg más esetekben a kulturális örökség (*cultural heritage*)⁵⁰³ fogalmát alkalmazza a szervezet, beleértve így az épített örökséget is.

3.2.1.1. Európa Tanács

Az Európa Tanács (ET) kifejezetten soft power-alapokon nyugvó tevékenysége alapértékei (emberi jogok, demokrácia és a jogállamiság) Európa-szerte való védelmén és érvényesülésük elősegítésén alapul. Több kulturális vonatkozású egyezménnyel rendelkezik, ezek egyike – és az értekezés témája szempontjából a legrelevánsabb – a korábban említett, 2017-ben aláírt és 2022. áprilisban hatályba lépett Nicosia Egyezmény. Tágabb értelemben véve azonban a 2005-ben elfogadott *Kulturális örökség társadalmi értékéről szóló egyezményt* (másnéven Farói Egyezmény) is érdemes megemlíteni, amely a kulturális örökség, az emberi jogok és a demokrácia közötti szoros kapcsolatra építve az örökséget a társadalmi befogadás, az emberi

⁵⁰¹ Itt fontos utalni a bevezetésben már említett eltérésre a magyar és a nemzetközi jog tekintetében. A Nicosia Egyezmény magyar szövegezésében a kulturális javak (az eredeti angol szövegben: *cultural property*, a franciában pedig: *bien culturel*) helyett a kihirdető törvény a „kulturális örökség elemei” fogalmát használja, amely kiterjed mind az ingó elemekre (a magyar terminológiában csupán ez a kulturális javak kategóriája), mind az ingatlan örökségi elemekre. Forrás: 2021. évi CXXV. törvény i. m. vö. Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property. CETS No. 221 and explanatory Report (2017) i. m. 5-7. Elérhető: <https://rm.coe.int/council-of-europe-convention-on-offences-relating-to-cultural-property/1680a5dafb> (Letöltve: 2022.01.21.)

⁵⁰² Az EU által alkalmazott definíció a kulturális javakra (*cultural goods*) vonatkozóan nagyban támaszkodik a tagállamok által alkalmazott definíciókra (lásd az Európai Parlament és a Tanács 2014/60 /EU irányelvét). A kulturális javak kategóriáinak listáját a kulturális javak kivételéről szóló 116/2009/EK tanácsi rendelet I. melléklete, valamint a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló 2019/880 európai parlamenti és tanácsi rendelet melléklete tartalmazza.

⁵⁰³ Az EKSZ Kulturális örökség konfliktusokban és krízisekben való védelmére irányuló 2021-es koncepciója az alábbiak szerint definiálja a kulturális örökséget: „a múltból örökölt erőforrások minden formában és vonatkozásban – legyen az tárgyi, szellemi és digitális, ideértve a műemlékeket, helyszíneket, tájakat, készségeket, gyakorlatokat, az emberi kreativitás által képzett tudást és annak megnyilvánulásait, valamint köz- és magán szervezetek által megőrzött és kezelt gyűjteményeket, úgymint múzeumokat, galériákat, könyvtárakat és levéltárakat. [A kulturális örökség] emberek és helyszínek között az idők folyamán végbemenő interakcióból ered és folyamatosan fejlődik.” (saját ford.) Forrás: 9962/21. Concept on cultural heritage in conflicts and crises. A component for peace and security in European Union’s external action. European External Action Service, 18 June 2021. 4.

jogok és a közösség fő forrásává teszi.⁵⁰⁴ Az egyezmény hatása és szellemisége egyébként jól megmutatkozik a később említett, a szervezet által támogatott projektekben is.⁵⁰⁵

Az operatív szintet illetően a másik három bemutatandó szervezettel ellentétben az ET-nek nincs harmadik országokban rendszeres jelenléte (egy-egy együttműködési tevékenységek végrehajtásáért felelős kirendeltségein kívül). A kulturális javak védelme terén elsősorban konfliktus utáni helyzetekben konkrét projektekkel van jelen, az épített környezet rehabilitációjától az örökség ágazatokon átívelő felhasználásáig, a közösségek közötti párbeszéd ösztönzése és a fenntartható gazdasági fejlődés előmozdítása érdekében. Példaként említendő a Goriban megvalósított *PIAG* projekt („Konfliktus utáni akciók a közösségek és a kulturális környezet társadalmi és gazdasági revitalizációja érdekében Gori településen”), amely a 2008-as grúziai konfliktus által a kulturális örökségben, szélesebb értelemben az épített környezetben okozott károokra való válaszként született. A projekt célja a rehabilitációs folyamaton keresztül a gazdasági fejlődés fokozása, valamint a konfliktus által sújtott, kulturálisan gazdag területek elszegényedésének és az azokról történő elvándorlásnak a megakadályozása volt, tükrözve a kulturális örökség és a gazdaság szoros összefüggéseit.⁵⁰⁶ A 2009 és 2015 között lebonyolított „*Európai Unió/Európai Tanács támogatása a kulturális sokszínűség előmozdításához Koszovóban*” („European Union/Council of Europe Support to the Promotion of Cultural Diversity in Kosovo” [PCDK]) című ágazatközi közös program pedig a kulturális örökséget használta eszközként a közösségek közötti párbeszéd ösztönzésére, valamint a gazdasági fejlődés elősegítésére.⁵⁰⁷

3.2.1.2. NATO

Bár a NATO elsődleges célja – a tagországok kollektív védelmen alapuló katonai szövetségeként – nem kapcsolódik kifejezetten a kulturális javak védelméhez, alapító egyezményé-

⁵⁰⁴ 2012. évi CX. törvény az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. év október 27. napján elfogadott keretegyezményének kihirdetéséről

⁵⁰⁵ Az ET esetében további jogi eszközöket is érdemes megemlíteni, amelyek fontos szerepet játszanak a szervezet e téren végzett tevékenységében (a tágabb „kulturális örökség” terminust használva). Például a kiemelkedő kockázatokról szóló európai és földközi-tengeri egyezmény (EUR-OPA) a főbb természeti és ipari katasztrófákkal szembeni ellenállóképesség növelését kívánja elősegíteni a nemzetközi együttműködés erősítésén keresztül. Az egyezményen belül a kulturális örökség különálló témaként jelenik meg, katasztrófáknak való kitettségére és annak a helyi közösségekre való negatív társadalmi-gazdasági következményeire tekintettel, beleértve bizonyos identitásgeneráló értékeknek és a kulturális sokszínűségnek a sérülését. Forrás: Cultural heritage. European and Mediterranean Major Hazards Agreement, Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/euoparisks/cultural-heritage1> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵⁰⁶ Council of Europe, Culture and Cultural heritage: Post-Conflict Actions for the Social and Economic Revitalisation of the Communities and the Cultural Environment in the Municipality of Gori (PIAG). [dátum nélkül] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/piag> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵⁰⁷ Council of Europe, Culture and Cultural heritage: EU/CoE support to the promotion of cultural diversity in Kosovo. [dátum nélkül] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/kosovo> (Letöltve: 2021.07.23.)

nek preambuluma a szervezet soft power jellegű céljaként kinyilvánítja a szervezet által képviselni kívánt közös értékeket, melynek megfelelően „*az ebben a Szerződésben részt vevő Felek, (...) megőrzik a szabadságot, népeiknek a demokrácia, az egyéni szabadság és a jog uralma elvein alapuló közös örökségét és civilizációját (...).*”⁵⁰⁸

A 2010-es évek első feléig azonban a kulturális javak műveleti területen való védelme nagyon korlátozottan – a nemzetközi jog kapcsolódó előírásainak betartására szorítkozva – volt jelen a szervezet látókörében, a Környezetvédelmi Munkacsoport tevékenységi körébe illeszkedve.⁵⁰⁹ A 21. századi fegyveres konfliktusok változó természetére és a NATO-műveletek és -missziók tapasztalataira reflektálva a 2014-ben indították el a korábban említett „*Jó gyakorlatok a kulturális javak védelmére a NATO által vezetett katonai műveletekben*” elnevezésű projektet (SPS CPP). A projekt célja volt, hogy fejlessze a NATO tevékenységeit és intézményi kereteit a kulturális javak védelme kapcsán. A 2017-es záró jelentés jól tükrözi, hogy a projekt eddig egyedülálló nemzetközi kezdeményezésként átfogó katonai megközelítést vázol fel mind elvi, mind gyakorlati szinten. A jelentés nyolc ajánlást⁵¹⁰ fogalmazott meg egy, a kulturális javak védelmére irányuló NATO-keretrendszer felállítása érdekében, hangsúlyozva a téma területeken átívelő, a NATO tevékenységének teljes spektrumát érintő jellegét.

A projekt egyik hatásaként és a nemzetközi szervezet tekintetében stratégiai fontosságú előrelépésként értékelhető, hogy a NATO két stratégiai parancsnokságának (ACO és ACT) 2016-ban kezdődő közös munkája eredményeképpen 2019-ben kiadásra került a *086-005. számú Kettős stratégiai parancsnoki irányelv a kulturális javak védelmének NATO műveletekben és missziókban való implementációjáról*.⁵¹¹ A dokumentum iránymutatásokat fogalmaz meg a NATO kulturális javak védelme területén végzett tevékenységéhez, többek között a missziók és műveletek előkészítése, tervezése és megvalósítása, valamint képzési és oktatási programok kapcsán. A konfliktusok megváltozott jellegéből eredően növekvő biztonsági kockázatként jelenik meg, s igényel a NATO részéről kiemelt figyelmet a kulturális javak fizikai károsodása és annak a társadalmi kohézióra, konfliktus utáni megbékélésre való hatása, hang-

⁵⁰⁸ 1999. évi I. törvény a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a Szerződés szövegének kihirdetéséről, Preambulum

⁵⁰⁹ Rosén (2022) i. m. 1-2.

⁵¹⁰ A jelentés által megfogalmazott ajánlások 1) Egy, a kulturális javakra vonatkozó kettős parancsnoki irányelv kialakítása; 2) Egy NATO Egységesítési Egyezmény (STANAG) kidolgozása a kulturális javak védelmére; 3) Kulturális javak védelmének beillesztése a NATO válságkezelési folyamatába; 4) Kulturális javak védelmére irányuló NATO-terminológia kialakítása; 5) Térinformatikai adatréteg kialakítása NATO-térképekhez a kulturális javak vonatkozásában; 6) NATO-politikák és szövetségi közös doktrínák frissítésénél a kulturális javak védelmének beillesztése; 7) párbeszéd fenntartása a releváns NATO-n kívüli partnerekkel; 8) Kulturális javak védelmével kapcsolatos NATO-politika kialakításának megfontolása. Forrás: Rosén (2017) i. m. 9.

⁵¹¹ Bi-Strategic Command Directive.

súlyozva a kollektív identitás és az adott közösséghez tartozó kulturális javak közötti szoros kapcsolatot. A dokumentum átfogó megközelítést alkalmaz, ennek értelmében a kulturális javak védelme a konfliktus teljes spektrumán és a szervezet minden ágazatában figyelembe veendő feladatot jelent.⁵¹²

A soft power fent ismertetett eszköztárába sorolható fontos elem a NATO esetében a kulturális javak védelmének kezelése a *stratégiai kommunikáción* belül, ugyanis a kulturális javak megvédésének esetleges kudarca művelési környezetben jelentősen alááshatja a művelet sikerét és végső soron a misszió legitimációját, akár a helyi lakosság, akár a nemzetközi közvélemény szemében.⁵¹³

A NATO-n belül ágazati szinten a CIMIC a leginkább érintett, ahol a NATO öt, *területeken átívelő* – a missziót számos módon befolyásoló, de nem elsődleges katonai felelősségi körbe tartozó – témájának⁵¹⁴ egyikeként jelenik meg a kulturális javak védelme.⁵¹⁵ A szervezet – a jogi és etikai megfontolások mellett – felismerte a témakör tágabb stratégiai szerepét is a misszió sikerességében, amennyiben az illegális kereskedelem elleni harc hozzájárulhat a nem állami szereplők anyagi forrásainak elvágásához, illetve a turizmusból befolyó bevételek a konfliktus utáni talpraállás fontos részei lehetnek. Emellett a kulturális javak stratégiai fegyverként való alkalmazása tovább mélyítheti az adott társadalmon belül fennálló ellentéteket.⁵¹⁶ A szervezet által a 2019-es londoni csúcson megfogalmazott humán biztonsági megközelítés⁵¹⁷ egy egységes, több szektort magába foglaló ernyőkoncepció alá helyezi az egyes területeken átívelő témák kapcsán tett erőfeszítéseket, beleértve a kulturális javak védelmét, amely jól jelzi a változást a szervezet biztonsági koncepciójában.⁵¹⁸

A NATO esetében a kulturális javak védelme minden döntéshozatali folyamatban figyelembe veendő tényező a szervezet működésében a tervezéstől a célpontkiválasztáson át a kockázatértékelésig és a kockázatmérséklésig. A NATO-missziók és -műveletek által elvégzett, kulturális javak védelmét érintő konkrét feladatok az adott helyzettől és a kapcsolódó mandá-

⁵¹² NATO Bi-Strategic Command Directive 086-005 on Implementing Cultural Property Protection in NATO Operations and Missions, 1 April 2019

⁵¹³ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁵¹⁴ A NATO által jelenleg meghatározott, területeken átívelő (cross-cutting) témák: civilek (személyek, objektumok és szolgáltatások) védelme; gyermekek és a fegyveres konfliktus; nők, béke és biztonság; kulturális javak védelme; integritásépítés. Forrás: Civil-Military Cooperation Centre of Excellence: CIMIC Handbook. (Last updated: 11 February 2020), Chapter VII, <https://www.handbook.cimic-coe.org/> (Letöltve: 2022.03.23.)

⁵¹⁵ Uo., Chapter VII, 7.6.

⁵¹⁶ Uo., Annex VIII.

⁵¹⁷ Human security approach.

⁵¹⁸ NATO: Human Security. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_181779.htm (Letöltve: 2021.07.23.)

tumtól függenek.⁵¹⁹ Itt kiemelendő a KFOR (Kosovo Force – Koszovói Erők) példája, amelynek feladatköre kiterjed az ország (egyres szerb ortodox) vallási helyszíneinek védelmére is, erről bővebben szintén a 4.6.1. alfejezetben lesz szó.

A NATO 2011-es líbiai beavatkozása fontos és széles körben elismert példája annak, hogyan lehet a kulturális javak védelmének szempontjait integrálni a katonai műveletek tervezésébe. A NATO *Egyesített védelmező* (Unified Protector) hadművelete során a megelőző *Odüsszeiai Hajnal* (Odyssey Dawn) hadműveletből, az UNESCO-tól és szakértőktől származó adatok alapján mintegy 1450 helyszínből álló kulturális „tiltott célpontok listáját” (No-strike List) állítottak össze, hogy elkerüljék a járulékos károkat a kulturális örökségben a NATO légicsapásai során.⁵²⁰ A 2011. október 31-én lezárult katonai beavatkozás a kulturális örökség megóvása tekintetében jelentős sikerként könyvelhető el, a NATO-műveleteket követő örökségvédelmi szakértői misszió vizsgálata alapján nem érte komoly kár a líbiai kulturális helyszíneket a légicsapások során.⁵²¹

Emellett a NATO elköteleződését jól tükrözi, hogy az elmúlt években a kulturális javak védelmét beépítették a kiképzési gyakorlatokba is, amelyekben a terület meghatározó civil szervezetével, a Nemzetközi Kék Pajzzsal is szorosan együttműködik.⁵²²

3.2.1.3. Európai Unió

Az EU – közös örökségen és értékeken alapuló regionális együttműködésként – elsődlegesen egy gazdasági integráció megteremtése érdekében jött létre, de tevékenysége idővel „túlcsordult” más területekre is. Napjainkra alapvetően egy kollektív biztonságon alapuló nemzetközi biztonsági szervezatként is jellemezhető, de a lisszaboni szerződés elfogadása óta a kollektív védelem jegyeit is mutatja a tagállamai vonatkozásában.⁵²³

Az EU emellett egy érték közösséget is képvisel, így az örökség védelmének fontossága az Európai Unióról szóló szerződésben is tükröződik, amely szerint az EU „biztosítja Európa

⁵¹⁹ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁵²⁰ Foliant, Yvette maj.: *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way to Improve Your Mission*. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence (CCOE), The Hague, The Netherlands, 2015.

⁵²¹ NATO: Protecting Libya's heritage. 4 January 2012. https://www.nato.int/cps/en/SID-65C15F94-D3CDC3FF/natolive/news_82441.htm (Letöltve: 2022.04.21.)

⁵²² Például Trident Jaguar 2018, Trident Jackal, ARCADE Globe 2019, Loyal Leda 2020. Forrás: Berends, Jolien: *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way To Improve Your Mission*. Second edition. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence (CCOE), 2020. 6.

⁵²³ Molnár Anna: Az Európai Unió – a biztonsági közösségtől a kollektív védelemig terjedő folyamat. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 81-98.

kulturális örökségének megőrzését és további gyarapítását.”⁵²⁴ Az utóbbi években egyrészt az uniós intézmények részéről tapasztalható narratíva és szerepvállalás (lásd például: 2018-as Kulturális Örökség Európai Éve) az európai örökség hangsúlyozása érdekében, másrészt a kulturális komponens az Unió külpolitikájában való megerősödése szoros összefüggésben van az EU-s integrációs folyamattal. Egyes szerzők szerint az Unió növekvő érdeklődése a kulturális terület iránt egyenesen az integráció „harmadik hullámának” tekinthető a gazdasági és politikai (többé vagy kevésbé megvalósult) egységesülést követően. Az EU eszköztárában szereplő programok hasznos és hatékony soft power-eszköznek bizonyulhatnak a szervezet kezében a közösségen belüli szélesebb politikai törekvései támogatására, az európai kulturális identitás, a közösséghez tartozás érzése mint a közösség fontos építőköveinek megerősítésével.⁵²⁵

Bár a kulturális örökség a katasztrófakockázat-menedzsment keretein belül történő védelme kapcsán számos szabályozás⁵²⁶ van érvényben, mind az Unió területén belül, mind az EU globális fellépése vonatkozásában, ezek kívül esnek az értekezés keretein. A kultúra és a kulturális értékek védelme 2016 óta egyre inkább a szervezet külpolitikájának előterébe is került, mígnem napjainkra fontos biztonságpolitikai relevanciát is nyert, szintén egyfajta *biztonságiasítási folyamatot* leírva. Az Európai Parlament és a Tanács 2016-os közös közleménye a nemzetközi kulturális kapcsolatok kapcsán egy uniós stratégiát vetített előre, erősítve az EU globális szerepét. Az örökségvédelemben az Európa Tanácsot és az UNESCO-t jelölte meg⁵²⁷ legfontosabb partnerének.⁵²⁸

Az ENSZ Közgyűlésének 2017. szeptemberi ülésén tett felszólalásában Federica Mogherini, az EU korábbi (2014 és 2019 közötti) közös kül- és biztonságpolitikai főképviselője

⁵²⁴ Document 12012M/TXT. Consolidated version of the Treaty on European Union

⁵²⁵ Lähdesmäki, Tuuli: Politics of tangibility, intangibility, and place in the making of a European cultural heritage in EU heritage policy. *International Journal of Heritage Studies*, 22. (2016) 10. 766-780.

⁵²⁶ Itt megemlíthető a Tanács 2020. május 26-ai következtetései a kulturális örökség területén végzett kockázatkezelésről, amely felhívja a figyelmet a kulturális örökség védelmére az azt fenyegető különböző típusú kockázatokkal (természeti veszélyekkel, éghajlatváltozással és ember okozta katasztrófákkal) szemben, illetve ennek érdekében a katasztrófamegelőzés és a katasztrófavédelmi felkészültség terén teendő lépések szükségességére. Érdeemes említést tenni továbbá a 2015–2030-as időszakra szóló, ENSZ által kibocsátott Sendai katasztrófakockázat-csökkentési keretről, amelyben az EU kulcsszerepet játszott a tárgyalások során és jelentős támogatást nyújt az implementációban.

⁵²⁷ JOIN(2016) 29 final. Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. A nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó európai uniós stratégia felé.

⁵²⁸ A 2019-es tanácsi következtetések – építve a 2016-os kommunikációra – elismerték a kulturális javakkal való illegális kereskedelem elleni harc, valamint a kultúra és a kulturális örökség békeépítésben és posztkonfliktusos helyzetekben betöltött szerepének fontosságát. Forrás: 2019/C 192/04. A Tanács következtetései a nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó uniós stratégiai megközelítésről és cselekvési keretről.

meghatározta a szervezet három prioritását ezen a területen, hangsúlyozva az eddig elért eredményeket:

1. A kulturális örökség védelme, amely minden uniós katonai és polgári misszió tevékenységének részévé kell, hogy váljon, ennek érdekében a missziókon belül kulturális javak védelmére specializálódott szakértők kinevezésére fog sor kerülni (lásd lentebb EUAM Irak [European Union Advisory Mission in Iraq – az Európai Unió Tanácsadó Missziója Irakban]).
2. A lerombolt/megrongált kulturális örökség helyreállítása az emlékek, az identitás, a történelem megőrzése és a megbékélés elősegítése érdekében, ehhez az EU anyagi és technikai támogatást nyújt.⁵²⁹
3. A kulturális javak illegális kereskedelme elleni harc. Ennek érdekében az EU betiltotta az Irakból és Szíriából illegálisan elmozdított műtárgyak importját az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2199 (2015) számú határozata nyomán, majd javaslatot tett⁵³⁰ kulturális javak illegális importjának tilalmára származási helytől függetlenül.⁵³¹

Ennek eredményeképpen 2018-tól az EU Közös Biztonság- és Védelempolitikája (KBVP) keretében is elkezdett teret nyerni a problémakör. A 2018. november 19-ei tanácsi következtetések hangsúlyozta a kulturális örökség megőrzésének és védelmének szükségességét is az EU külső konfliktusokat és válságokat érintő integrált megközelítésében.⁵³²

A Tanács 2021. június 21-ei *A kulturális örökség uniós megközelítése konfliktusokban és válságokban* című következtetése egy további, különösen fontos lépésnek tekinthető ebben a vonatkozásban. A dokumentum egyrészt deklarált elköteleződést mutat, másrészt a politikai

⁵²⁹ Timbuktu kulturális örökségét 2012-2013 során ért károk rehabilitálására 2014-ben indított nemzetközi projekt az UNESCO szakmai koordinációjával a lerombolt mauzóleumok újjáépítését, a mecsetek és magánkönyvtárak rehabilitálását, s a városban őrzött (de a konfliktus kitörését követően jelentős arányban Bamakoba szállított) kéziratok konzerválását tűzte ki célul, amelyhez az EU 500 000 eurós anyagi támogatást nyújtott. A program logisztikai és biztonsági támogatását a MINUSMA-misszió biztosítja. Forrás: UNESCO: UNESCO and European Union undertake to reconstruct the cultural heritage of Timbuktu. [dátum nélkül] <https://en.unesco.org/news/unesco-and-european-union-undertake-reconstruct-cultural-heritage-timbuktu?language=en> (Letöltve: 2022.03.23.)

⁵³⁰ Az EU terrorizmusfinanszírozás elleni küzdelme, illetve a 2018-as Kulturális Örökség Európai Éve keretében tett vállalások részeként az EU lépéseket szorgalmazott a kulturális javak illegális kereskedelmének megakadályozása érdekében. Ennek eredményeképpen 2019. április 17-én írta alá az Európai Parlament, illetve a Tanács elnöke a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló 2019/880 rendeletet. A szabályozás harmadik országból származó tárgyakra vonatkozik. Forrás: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról (2019. április 17.)

⁵³¹ EEAS: Remarks by the HR/VP on Protecting cultural heritage from terrorism and mass atrocities: links and common responsibilities. 21/09/2017. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/32590/remarks-hrvp-protecting-cultural-heritage-terrorism-and-mass-atrocities-links-and-common_en (Letöltve: 2020.01.28.)

⁵³² 14305/18. A Tanács és a tagállamok kormányainak a Tanács keretében üléselő képviselői által elfogadott következtetések a polgári KBVP területére vonatkozó paktum létrehozásáról. (2018. november 19.)

mellett operatív keretet is biztosít a kulturális örökség konfliktusokban és válságokban való védelméhez uniós szinten. A dokumentum a kulturális örökségnek kétélű stratégiai szerepet tulajdonít, amely egyben jól tükrözi a témakör soft power-súlyát is a nemzetközi szervezet fellépésében. Egyrészt konfliktusok és válságok kiobbantásának eszköze, valamint ezek célpontja, de akár dezinformáció tárgya is lehet a kulturális örökség. Másrészt viszont a megbékélés, kölcsönös megértés és a kultúrák, vallások közötti párbeszéd elősegítője is lehet.⁵³³

A Tanács következtetéseiben felkérte az Európai Külügyi Szolgálatot (EKSZ) a kulturális örökség és annak védelme konfliktusmegelőzésbe és válságkezelésbe való integrálásának fejlesztésére, rendszeres jelentéstételi kötelezettséget is előírva az előrehaladásról. Fontos megjegyezni, hogy a következtetések a külső fellépés pénzügyi háttérét is biztosítja, különösen az *NDICI Globális Európán* (Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Szomszédügyi, Fejlesztési és Nemzetközi Együttműködési Eszköz) keresztül.⁵³⁴

A tanácsi döntés alapja, az EKSZ által kidolgozott koncepció – a kulturális örökséget „*az EU békére, biztonságra és fejlődésre vonatkozó megközelítése revitalizációjának erőteljes és kiegészítő eleme*”-ként minősítve – meghatározza az EU jövőbeni elköteleződésének fő irányvonalait és prioritásait ezen a területen, a humanitárius szükségletek kezelését, valamint az ellenállóképesség és a preventív intézkedések megerősítését szorgalmazva. Az előírások horizontális implementációját biztosítandó, a koncepció egy, az EKSZ által koordinált, informális, az EKSZ és a Bizottság különböző szolgálatait által alkotott munkacsoport felállítását szorgalmazza, amely az EU ilyen irányú tevékenységei és kezdeményezései eredményeinek monitorozásáért felelne. A koncepció emellett hangsúlyozza a multilateralizmus fontosságát, amely az EU egyik alapelveként is tekinthető a kulturális örökség konfliktusokban és válságokban való védelmét illetően. Ebben fontos szerepet tulajdonít az egyes regionális szervezeteknek és más európai intézményeknek, az ENSZ szakosított szerveinek, egyéb kormányközi szervezeteknek, civil szervezeteknek és a tudományos élet képviselőinek.⁵³⁵

Az EU jövőbeli szerepvállalásának lehetőségeit szintén e koncepció határozza meg, amely a konfliktusok teljes ciklusa során szorgalmazza a kulturális javak védelmével kapcsolatos

⁵³³ A Tanács már a 2020. december 7-én elfogadott, az uniós békeközvetítésről szóló következtetéseiben is hangsúlyozta, hogy „*a kulturális örökség fontos szerepet tölt be a konfliktusmegelőzésben és -megoldásban, valamint hogy fontos előmozdítani az e kérdéssel kapcsolatos oktatást, továbbá szorgalmazza, hogy az uniós békeközvetítés során fordítsanak nagyobb figyelmet ezekre a szempontokra.*” Forrás: 13573/20. A Tanács következtetése az uniós békeközvetítésről. 2020. december 7.

⁵³⁴ 9837/21. A Tanács következtetése – A kulturális örökség uniós megközelítése konfliktusokban és válságokban.

⁵³⁵ Uo., 9.

uniós szerepvállalást, területeken átnyúló (*cross-cutting*; vagyis az EU konfliktusok és válságok kezelésére szolgáló eszköztárban szereplő összes fellépésbe integrált) és „konfliktusérzékeny” megközelítést alkalmazza. A koncepció átfogó megközelítést dolgoz ki a kulturális örökségvédelem politikai, diplomáciai és jogalkotói szerepvállalásában való érvényesítésére, és meghatározza az EU lehetséges tevékenységeit mind a megelőzés, mind a megőrzés, mind a helyreállítás terén. A Koncepció egy, a kulturális örökség védelmével kapcsolatos biztonsági kihívásokkal foglalkozó minikoncepció kidolgozását is előirányozza, amely kifejezett figyelmet fordít a polgári KBVP területére vonatkozó paktum lehetséges szerepére.⁵³⁶

Az illegális kereskedelem elleni harc a másik, kulturális örökség védelméhez köthető terület, amelyben az EU aktív szerepet vállal, különösen, ami a terrorizmusfinanszírozással való összefüggéseket illeti. Az EU egy sor a terrorizmus, valamint a terrorizmusfinanszírozás elleni harchoz köthető dokumentumban hangsúlyozta aggodalmát ebben a vonatkozásban, többek között a fent említett 2021-es tanácsi következtetéseiben. A következtetések emlékeztet egy – a Bizottság 2021-2025-ös időszakra vonatkozó *Szervezett bűnözés kezeléséről szóló EU stratégiája* egyik fő intézkedéseként meghatározott, 2022-re előirányzott –, a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemről szóló cselekvési terv kidolgozására. A 2020. júliusban elfogadott, *A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia* ezzel egybeesve így fogalmazott:

„A kulturális javakkal folytatott illegális kereskedelem – amely egyre nagyobb mértéket ölt – szintén a legjövödelmezőbb bűncselekmények egyikévé vált, finanszírozási forrást biztosítva a terroristák és a szervezett bűnözés számára. Meg kell vizsgálni, hogy milyen intézkedésekre van szükség a kulturális javak belső piaci online és offline nyomkövethetőségének javítása, a kulturális javak fosztogatásának helyszínéül szolgáló harmadik országokkal folytatott együttműködés megerősítése, illetve a bűnüldözést és a tudományos közösségeket célzó aktív támogatás biztosítása érdekében.”⁵³⁷

Az EU operatív szintű tevékenységei közé tartozik e területen egyrészt konkrét projektek megvalósítása/támogatása, másrészt a polgári KBVP-akciók keretében való fellépés. Mind az *NDICI-Globális Európa* – az EU külső fellépését támogató pénzügyi eszköz⁵³⁸ – mind az *IcSP* (a stabilitás és a béke elősegítését szolgáló eszköz – Instrument contributing to Stability

⁵³⁶ Uo., 12.

⁵³⁷ COM(2020) 605 final. A Bizottság közleménye. biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia.

⁵³⁸ European Commission: European Commission welcomes the endorsement of the new €79.5 billion NDICI-Global Europe instrument to support EU's external action. 19 March 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_1267 (Letöltve: 2021.07.23.)

and Peace)⁵³⁹ – amely a konfliktusmegelőzési, válságreagálási, béketeremtési és globális vagy transzregionális fenyegetésekre adott válaszlépések finanszírozását biztosítja – támogat/támogatnak mind az örökség újjáépítésére, mind az illegális kereskedelem elleni küzdelemre irányuló projekteket a Balkánon, a Közel-Keleten és a Maghreb-térségben.⁵⁴⁰ Emellett egy 2012-ben aláírt Szándéknyilatkozat alapján jelentős együttműködés valósul(t) meg az UNESCO-val az Európai Bizottság által finanszírozott és az UNESCO által végrehajtott közös kezdeményezéseken keresztül, amelyek célja a kulturális javakkal való illegális kereskedelem csökkentése az EU és a partnerszágai területén.⁵⁴¹

Másrészt, az EU polgári KBVP keretében tett erőfeszítései a kulturális javak védelmét érintő tevékenységek széles skáláját foglalhatják magukban a stratégiai tanácsadástól a kapacitásfejlesztésig, akár az épített kulturális örökség védelme és megőrzése, akár a kulturális javakkal való illegális kereskedelem elleni harc terén.⁵⁴² A kulturális örökségvédelem KBVP keretébe való integrálásának igénye először 2017-ben jelent meg az EKSZ részéről,⁵⁴³ párhuzamosan a polgári KBVP prioritási területeinek fokozatos bővülésével, válaszul a változó nemzetközi biztonsági környezetre.⁵⁴⁴ Ez aztán az *EUAM Irak* létrehozásában csúcspontot ért el, amelyről bővebben a 4.6.2. alfejezetben lesz szó.

Az *EULEX Koszovó* (European Union Rule of Law Mission in Kosovo – az Európai Unió Jogállamiság Missziója Koszovóban) tapasztalataira is érdemes utalni itt, ugyanis a misszió

⁵³⁹ Néhány példa: a korábbi fellépések pozitív eredményeire és egyben bővítve is azokat, az „Ideiglenes válaszprogram Koszovó részére” (*“Interim Response programme in favour of Kosovo”*) (2021-24) elnevezésű program célja, hogy javítsa a közösségen belüli bizalmat a kulturális örökség védelmén keresztül. Az iraki, líbiai és jemeni területeken folytatott „A kulturális örökség és diverzitás védelme konfliktusokban” (*“Protecting cultural heritage and diversity in conflicts”*) elnevezésű 2017-2019 között megvalósított projekt célja a konfliktusok által sújtott kulturális erőforrások gyors felmérése és azonnali védőintézkedések biztosítása, valamint a lakosság sebezhetőségének csökkentése. A projekt egyúttal hozzájárul az UNESCO azon erőfeszítéseéhez, melyek a kulturális dimenzió békefenntartási és konfliktusstabilizálási erőfeszítésekké való integrációját szolgálják. Források: Kérdőívre beérkezett válasz alapján; European Commission: Instrument contributing to Stability and Peace. Report. <https://icspmap.eu/pdf/?format> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵⁴⁰ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁵⁴¹ Például a “Kulturális javak tiltott kereskedelme elleni harc a Nyugat-Balkánon” (*“Fighting illicit trafficking of cultural property in the Western Balkans”*) elnevezésű, 2020-ban elindított projekt a jogi, technikai és intézményi feltételeket és keretrendszereket kívánja javítani a térségben. A projektet az EU 2,8 millió euróval támogatja, a megvalósítás az UNESCO szakmai támogatásával történik. Egy másik példa a “Szíriai örökség vészhelyzeti megmentése” (*“Emergency Safeguarding of the Syrian Heritage”*) projekt, amely 2014 és 2016 között került megvalósításra a társadalmi kohézió helyreállításának, valamint a stabilitáshoz és fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás céljával a kulturális örökség védelmén és megőrzésén keresztül, képességfejlesztés, figyelemfelhívás és technikai segítségnyújtás által. Forrás: UNESCO: UNESCO’s Cooperation with the European Union to Fight Illicit Trafficking of Cultural Property. [dátum nélkül] <https://en.unesco.org/fighttrafficking/eu-cooperation> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵⁴² Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁵⁴³ EEAS(2017) 977 REV 2. Issues Paper - Preservation and Protection of Cultural Heritage in CSDP Missions and Operations. Working document of the European External Action Service.

⁵⁴⁴ Juncos, Ana E.: Beyond civilian power? Civilian CSDP two decades on. In: Fiott, Daniel: *The EU’s legacy and ambition in security and defence*. EU Institute for Security Studies, 2020. 74-87.

támogatást, illetve technikai segítséget nyújtott a Koszovói Rendőrség Kulturális Örökségvédelmi Osztályának létrehozásában és munkájában, valamint a Koszovó területén található kulturális helyszínek rehabilitációjában.⁵⁴⁵

3.2.1.4. EBESZ

Az EBESZ – a kooperatív biztonságnak a hidegháború enyhülő légkörében gyökerező euroatlanti intézménye – elsősorban soft power-eszközöket alkalmaz, tevékenységének humán dimenziója a kultúrát is magában foglalja.⁵⁴⁶ Emellett az EBESZ tevékenységének politikai dimenziójában kiemelt szerepet kap többek között a terrorizmus elleni harc, a határellenőrzés és rendőrségi tevékenységek (ezen belül például a szervezett bűnözés elleni harc),⁵⁴⁷ amelyeknek a szervezet tevékenységét vizsgálva mind van a kulturális javak védelmét érintő vetülete.

A szervezet kulturális javak védelmével kapcsolatos tevékenységére vonatkozó mandátumát többek között a 2005-ben elfogadott *EBESZ Határbiztonság és Menedzsment Konceptió*⁵⁴⁸ biztosítja, amely a részt vevő államok támogatását rögzíti a határokon átnyúló illegális kereskedelem minden formája elleni harcban (impliciten beleértve a kulturális javakat is).⁵⁴⁹ Az EBESZ szervezett bűnözést érintő tevékenységeit a 2020-as *Transznacionális szervezett bűnözés elleni fellépés erősítéséről szóló nyilatkozat*⁵⁵⁰ határozza meg, összhangban a tárgyban született miniszteri tanácsi döntésekkel;⁵⁵¹ habár expliciten egyik sem nevezi meg a kulturális javak védelmét. A 2016-os *Miniszteri Tanácsi Nyilatkozat az EBESZ terrorizmus megelőzésére és leküzdésére irányuló erőfeszítéseinek megerősítéséről*⁵⁵² ugyanakkor már nevesítve jelzi a megfelelő lépések megtételének szükségességét a kulturális javak és más régészeti, történelmi, kulturális, ritka tudományos és vallási jelentőséggel bíró tárgyak kapcsán a terrorizmusfinanszírozás megakadályozása és felszámolása érdekében, az információmegosztás fontosságát hangsúlyozva.⁵⁵³

⁵⁴⁵ EEAS(2017) 977 REV 2. i. m.

⁵⁴⁶ Remek Éva: A Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet – kooperatív biztonság. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 99-114.

⁵⁴⁷ Remek (2020) i. m. 70-71.

⁵⁴⁸ OSCE Border Security and Management Concept (BSMC).

⁵⁴⁹ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁵⁵⁰ Declaration on strengthening co-operation in countering transnational organized crime (MC.DOC/1/20)

⁵⁵¹ Ministerial Council Decisions No. 3/05 on combatting transnational organized crime; és No. 5/06 on organized crime

⁵⁵² Ministerial Council Declaration on strengthening OSCE efforts to prevent and counter terrorism (2016)

⁵⁵³ MC.DOC/1/16. OSCE Ministerial Council: Declaration on Strengthening OSCE efforts to prevent and counter terrorism. 9 December 2016.

Az EBESZ Parlamenti Közgyűlésének 2014-es határozatát *a kulturális javak védelméről az EBESZ-térségben* szintén meg kell említeni itt, amely a szervezet erőfeszítéseinek integráns részévé tette a kérdéskört. A szervezet erőfeszítéseinek támogatása érdekében dokumentum felkéri a részt vevő államokat, hogy tegyék meg a megfelelő lépéseket és állítsanak fel egy EBESZ-mechanizmust „*a kulturális javak a kulturális, történelmi vagy tudományos bizonyítékok elfedése vagy megsemmisítése céljával történő illegális exportjának, más módon történő eltávolításának, tulajdonjoga átruházásának vagy régészeti feltárásának, a kulturális javak vagy felhasználásuk bármilyen megváltoztatásának a kulturális javak ellen irányuló bármilyen lopás, fosztogatás vagy jogellenes eltulajdonítás, valamint a vandalizmus bármely formájának tilalmára és megakadályozására konfliktusövezetekben.*”⁵⁵⁴

Az operatív szintet illetően az EBESZ elsősorban a kulturális javak illegális kereskedelmének megelőzése és az ellene való küzdelem kapcsán soft power-eszköztárával lép fel workshopok, képzések szervezésével és tanácsadó tevékenység nyújtásán keresztül a helyi szervek számára. A kulturális javak védelmének relevanciája 2016 óta növekszik a szervezet tevékenységében. A kapcsolódó bűncselekmények folyamatosan változó jellege miatt az információcserére és a különböző szervezetek és hatóságok közötti együttműködésre helyezi a fő hangsúlyt.⁵⁵⁵

Az EBESZ Határbiztonsági és Határigazgatási Osztálya az elmúlt években több regionális workshopot szervezett a határokon átnyúló illegális kereskedelem elleni küzdelemmel kapcsolatban az EBESZ területén, valamint az ázsiai együttműködő partnerek számára, amelyben Olaszország és az olasz elnökség vezető szerepet vállalt.⁵⁵⁶

Összefoglalva elmondható, hogy a 2010-es évek második felétől az iraki és szíriai területeken, valamint Maliban történt nagy volumenű pusztításokkal összhangban növekvő elkötelezettséget és bővülő eszköztárat láthatunk a vizsgált európai szervezetek részéről is.

⁵⁵⁴ Saját ford., Resolution on Protection of cultural property in the OSCE area. OSCE Parliamentary Assembly, 2014.

⁵⁵⁵ OSCE: OSCE and Cyprus police organize international seminar on combating trafficking of cultural property and antiquities. 2 November 2017. <https://www.osce.org/secretariat/354326> (Letöltve: 2021.07.23.)

⁵⁵⁶ 2017-ben Vicenzában, Olaszországban a mediterrán régió vonatkozásában, 2018-ban Podgoricában, Montegróban a délkelet-európai és kaukázusi régió tekintetében, illetve ugyanabban az évben Taskentben, Üzbegisztánban pedig a közép-ázsiai régióhoz köthetően került workshop megrendezésre az olasz elnökség és az EBESZ fent említett osztálya, valamint egyéb szervezetek közreműködésével a kulturális javak határokon átnyúló tiltott kereskedelmével kapcsolatban. Legutóbb pedig Mongólia szolgált helyszínül az ázsiai partnerországok számára rendezett ilyen témájú workshopnak. Forrás: OSCE: Workshop on combating illicit cross-border trafficking in cultural property in the region of the OSCE Asian partners held in Mongolia. 2 September 2019. <https://www.osce.org/secretariat/428906> (Letöltve: 2021.07.23.)

Bár a szervezetek nem részes felei azoknak a nemzetközi jogi eszközöknek, amelyek a kulturális javak konfliktusokban és válsághelyzetekben való védelmének alapjaiul szolgálnak (például 1954-es Hágai Egyezmény és annak kiegészítő jegyzőkönyvei vagy a Genfi Egyezmény 1977-es kiegészítő jegyzőkönyvei), az e szervezetek keretében eljáró személyzet köteles betartani a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket. Továbbá, a nemzetközi szervezetek harmadik országban végzett tevékenységükkel támogathatják a fogadó országot a vonatkozó nemzetközi jogi előírások betartásában.

4.2.2 EGYES EURÓPÁN KÍVÜLI REGIONÁLIS SZERVEZETEK TEVÉKENYSÉGE

Az alábbi alfejezet a 4. fejezet elején bemutatott kapcsolati háló által azonosított, az euroatlanti térségen kívül eső regionális nemzetközi szervezeteknek a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmére és/vagy az illegális műtárgykereskedelem elleni küzdelemre irányuló erőfeszítéseit veszi számba a teljesség igénye nélkül. Emellett utalás szintjén kitér más – regionális vagy globális – biztonsági szervezetekkel való együttműködésükre e területen. A vizsgált szervezetek az integráció fokának különbözőségei mellett profiljukban is több szempontból eltérnek. Míg az Afrikai Unió általános célrendszerrel rendelkezik, ahogyan az Arab Liga is, amely utóbbi azonban erőteljes kulturális dimenziót is magáénak tudhat, addig az Öböl Menti Együttműködési Tanács (Gulf Cooperation Council – GCC) vagy a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (Association of Southeast Asian Nations – ASEAN) alapvetően gazdasági együttműködésként jöttek létre. A biztonságot azonban kisebb-nagyobb mértékben mindegyik szervezet tevékenysége érinti.

3.2.2.1. Afrikai Unió

Az Afrikai Unió (AU) az 1963 óta létező Afrikai Egység Szervezete jogutódjaként 2002-ben került felállításra az afrikai kontinens minden országát magában foglaló regionális szervezetként, a korábinál ambíciózusabb célokkal. A pánafrikanizmus eszméjére építve, a kontinens békéjét elősegítő kollektív biztonsági szervezetként Afrika biztonsági kihívásai, az országok közötti vagy akár állami szint alatti fegyveres konfliktusai kezelése érdekében is erőfeszítéseket tesz.⁵⁵⁷

Az AU a 2021. évet – Mali korábbi elnökének, Boubakar Keitanak a javaslatára – *a művészetek, a kultúra és az örökség évének*⁵⁵⁸ nyilvánította, hangsúlyozva ezek potenciális hozzá-

⁵⁵⁷ Marsai Viktor: A biztonság közös fejlődése az afrikai kontinensen. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 129-158.

⁵⁵⁸ The Arts, Culture And Heritage: Levers for Building the Africa We Want

járulását a kontinens integrációjához és társadalmi-gazdasági fejlődéséhez. A tematikus év egyik célja a kulturális javak nyugati országoktól való restitúciójára vonatkozó afrikai törekvések elősegítése volt.⁵⁵⁹

Az AU kapcsán érdemes említést tenni arról a 2018-ban kidolgozott modell-jogszabályról a kulturális javak és örökség védelme érdekében, amely egy, a szervezet által 2013-ban készített jelentés által feltárt hiányosságokra kíván választ adni, támogatva a tagállamokat jelenlegi vonatkozó jogrendszerük fejlesztésében. A jelentés többek között kitért a tagállami szabályozások hiányosságaira az illegális kereskedelem kapcsán, a fő nemzetközi egyezmények alacsony szintű ratifikáltságára a tagállamok által (például az 1970. évi UNESCO-Egyezmény vagy az 1995. évi UNIDROIT-Egyezmény), illetve a kulturális javak tiltott beszerzéseivel kapcsolatos ügyek nyomon követésének hiányára is.⁵⁶⁰

Az AU által 2006-ban elfogadott *Afrikai Kulturális Reneszánsz Kartája* a szükséges számú ratifikációt elérve 2020. októberben lépett hatályba. Az egyezmény – szakítva a gyarmati időszak által jelentett kulturális dominanciával – a pánafricanizmus és kulturális sokszínűség elősegítésével, a kulturális identitás erősítésével kíván hozzájárulni a kontinens kulturális és társadalmi-gazdasági integrációjának és a tartós béke kialakításának céljaihoz. Az egyezmény többek között magában foglalja a kulturális javak fosztogatása és illegális kereskedelme elleni fellépés szorgalmazását is, illetve az illegálisan elmozdított javak restitúcióját, emellett ösztönzi a tagállamokat az 1954-es Hágai Egyezményhez való csatlakozásra⁵⁶¹ (amely kiegészítő jegyzőkönyveivel együtt szintén alacsony ratifikáltsággal bír az afrikai országok körében).

Tehát az afrikai regionális szervezetek (akár az itt bemutatott AU-t vagy az ECOWAS-t vizsgáljuk) esetében azt láthatjuk, hogy azok elsősorban az illegálisan forgalmazott vagy lopott tárgyak kapcsán való fellépésre, s különösen a gyarmati időszak alatt eltulajdonított tárgyak restitúciójára fókuszálnak.

Ami az európai és az afrikai kontinens együttműködését illeti, az EU és Afrika közötti Stratégiai Partnerség kereteit rögzítő tanácsi dokumentum a kulturális javak illegális kereskedelme elleni küzdelemre irányuló erőfeszítések fokozását is tartalmazza kulturális együttmű-

⁵⁵⁹ Institute for Security Studies: *Peace and Security Report*. (2021) 132. 9-10. <https://issafrika.s3.amazonaws.com/site/uploads/psc-132-1.pdf> (Letöltve: 2021.09.18.)

⁵⁶⁰ The African Union Model Law on the Protection of Cultural Property and Heritage, *African Union*, <https://au.int/en/african-union-model-law> (Letöltve: 2021.09.18.)

⁵⁶¹ Charter for African Cultural Renaissance, 24 January 2006. <https://au.int/en/treaties/charter-african-cultural-renaissance> (Letöltve: 2022.04.30.)

ködés keretében.⁵⁶² Az Európai Parlament a Száhel-övezetben, Nyugat-Afrikában és Afrika szarván folytatott EU–Afrika biztonsági együttműködésről szóló állásfoglalásában kiemeli, hogy „súlyos kihívást jelent a maffiagazdaság új formáinak megjelenése, beleértve az emberkereskedelmet, a migránskereskedelmet és a kábítószer-kereskedelmet, a kulturális tárgyak és vadon élő állatok csempészetét”, egyúttal „kéri az EU-t, hogy kezelje a kulturális örökség védelmét és megőrzését érintő állandó és növekvő fenyegetéseket, valamint szigorúan lépjen fel a kulturális alkotások csempészete ellen, különösen a konfliktus sújtotta övezetekben.”⁵⁶³

3.2.2.2. Az arab világ együttműködései: az Öböl Menti Együttműködési Tanács és az Arab Liga

Az Öböl Menti Együttműködési Tanács (GCC) 1981-ben került felállításra rijádi központtal, hat ország – Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek (EAE), Bahrein, Katar, Kuvait és Omán – politikai és gazdasági együttműködéseként (amely 2015-re már vámunióvá fejlődött), alapvetően Irán és Irak mint regionális nagyhatalmak ellensúlyozása érdekében. Bár alapításakor az együttműködés deklarálta a védelmi területre nem terjedt ki, az utóbbi években itt is megfigyelhető a kooperáció és egyfajta kollektív védelem kiépítésére való törekvés.⁵⁶⁴

E két szervezet keretében nem létezik a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmének, illetve az illegális kereskedelem elleni harc terén való együttműködésnek intézményesített kerete, de eseti példákat találhatunk az elköteleződés deklarálása és a kapacitásépítés kapcsán más globális vagy regionális szervezetekkel kooperálva.⁵⁶⁵

A térségben az EAE – a Közel-Kelet legjelentősebb soft power-hatalmaként⁵⁶⁶ – nemzetközi szinten is proaktív szerepet vállal a kulturális javak védelmét érintő kezdeményezések-

⁵⁶² The Africa-European Union Strategic Partnership, Investing in People, Prosperity and Peace, *Council of the European Union*, 2014. 30. <https://www.consilium.europa.eu/media/30315/qc0214974enn.pdf> (Letöltve: 2021.09.18.)

⁵⁶³ P9_TA(2020)0213. Az Európai Parlament 2020. szeptember 16-i állásfoglalása a Száhel-övezetben, Nyugat-Afrikában és Afrika szarván folytatott EU–Afrika biztonsági együttműködésről (2020/2002(INI))

⁵⁶⁴ Wagner Péter: Az Öböl Menti Együttműködési Tanács: egy sosem volt katonai szövetség. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 159-174.

⁵⁶⁵ Az illegális kereskedelem elleni harc kapcsán például 2021 szeptemberében az UNESCO és Egyiptom együttműködésében került megszervezésre a Regionális Arab Párbeszéd a témában, amely számos nemzetközi szervezet bevonásával az illegális kereskedelem megelőzése eszközeit járta körül. Forrás: UNESCO: Regional Arab Dialogue and Celebration of the 50th Anniversary of the 1970 UNESCO Convention. 26 September 2021. <https://en.unesco.org/news/regional-arab-dialogue-and-celebration-50th-anniversary-1970-unesco-convention> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁶⁶ A 2022-es Global Soft Power Index szerint globálisan az EAE a 15. helyen szerepel, a Közel-Kelet országai közül a legelőkelőbb helyen a rangsorban, a kultúra dimenzióját tekintve is csak Egyiptom előzi meg. 2017-ben kiadásra került az ország Soft Power-stratégiája, amely hat pillérré alapozva határozza meg az EAE nyilvános diplomáciáját, amely a kultúrát is magában foglalja. Forrás: Brandirectory: Global Soft Power Index 2022.

ben, mint azt a későbbiekben említendő, Abu-Dzabiban megrendezett 2016-os nemzetközi konferencia, illetve az ott felállított ALIPH (Alliance internationale pour la protection du patrimoine dans les zones de conflit – Szövetség a kulturális örökség védelméért konfliktusos területeken) szervezete kapcsán látni fogjuk (amely anyagi háttérének egyébként több mint felét⁵⁶⁷ arab országok biztosítják). Emellett az UNESCO kapcsán bemutatandó, 2018-ban elindított *Revive the Spirit of Mosul* („Moszul szellemének felélesztése”) projekt legjelentősebb donora is az EAE, az eddig befolyt támogatások felét (50,4 millió dollár) Abu-Dzabi biztosította.⁵⁶⁸ A projekt keretében az EAE az UNESCO-val társulva a világörökség részét képező, az ISIL által 2017-ben Moszul város ostroma során felrobbantott, 12. századból származó al-Nuri nagymecset és a hozzá tartozó al-Hadba minaret újjáépítését vállalta. Ez a későbbiekben – a pápa 2019-es, történelmi jelentőségű, EAE-be tett látogatását követően – kibővült⁵⁶⁹ a 2016 folyamán szintén súlyosan megrongálódott domonkos rendi Miasszonyunk „Órás”-templom (Al-Saa’a) és Al-Tahera templomok rekonstrukciójának támogatásával is, a vallási béke és tolerancia szimbólumaként.⁵⁷⁰

De az EAE kezdeményezésére került megrendezésre például 2017-ben Abu-Dzabiban az UNESCO kapacitásépítő workshopja is a kulturális javak illegális kereskedelme és a gyűjteményi etika összefüggésében, amely a GCC hat országának állami szervei mellett múzeumi, magángyűjtői, műtárgypiaci szereplők széles körének részvételével zajlott le.⁵⁷¹

Az Arab Liga / Arab Államok Ligája (Arab League / League of Arab States – LAS) a pán-arabizmus eszméjéből nőtte ki magát és 1945-ben eredetileg hat ország hozta létre Kairóban.

<https://brandirectory.com/softpower> (Letöltve: 2022.04.25.); The National News: UAE Soft Power Council discusses ways to expand global message. 27 September 2017. <https://www.thenationalnews.com/uae/government/uae-soft-power-council-discusses-ways-to-expand-global-message-1.661934> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁶⁷ Az alap felállításakor 77,5 millió dolláros tőkével indult. Ehhez Szaúd-Arábia 20, az EAE 15, Kuvait 5, Marokkó 1,5 millió dollárral járult hozzá. 2022 elején újabb donor konferenciára került sor, amelynek eredményeképpen további 90 millió dollár hozzájárulással bővült az alap, amelyet Szaúd-Arábia további 30, az EAE pedig 20 millió dollárral támogatott. Forrás: Harris, Gareth: Aliph global protection fund raises \$90, for next round of heritage projects. *The Art Newspaper*, 1 February 2022. <https://www.theartnewspaper.com/2022/02/01/aliph-global-protection-fund-raises-dollar90m-for-next-round-of-heritage-projects> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁶⁸ UNESCO: Revive the Spirit of Mosul. [évszám nélkül] <https://www.unesco.org/en/revive-mosul> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁶⁹ Podolskyi, Yevhenii: Revive the Spirit of Mosul: A UNESCO-UAE partnership. *DIP*, 24 May 2021. <https://dip.org.ua/en/international-organizations/revive-the-spirit-of-mosul-a-unesco-uae-partnership/> (Letöltve: 2022.04.25.)

⁵⁷⁰ Wagner Péter – Zelei Péter: Ferenc pápa Irakban – Remény és lehetőség az iraki keresztényeknek? *KKI Elemzések*, E-2021/17.

⁵⁷¹ UNESCO: Representatives of culture institutions gather in Abu Dhabi to discuss the ethics of collections in the GCC. 21 April 2022. <https://www.unesco.org/en/articles/representatives-culture-institutions-gather-abu-dhabi-discuss-ethics-collections-gcc> (Letöltve: 2022.04.25.)

Mára 22 tagállamot⁵⁷² számlál. 1946-ban a szervezet keretében fogadták el az elsőnek tekinthető regionális szerződést, az *Arab Kulturális Egység Kartát*, amely jól tükrözi a kultúra fontosságát az együttműködés célkitűzései között.⁵⁷³

A Karta rendelkezéseivel összhangban került felállításra 1970-ben a szervezet egyik szakosított intézményeként az Arab Liga Nevelésügyi, Kulturális és Tudományos Szervezete (Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization – ALECSO), amely némileg az UNESCO-hoz hasonlóan e területeken kívánja a tagállamai közötti együttműködést és fejlődést támogatni.⁵⁷⁴ Bár az intézmény stratégiai célkitűzései között nem szerepel a kifejezetten a kulturális örökség konfliktus- és válsághelyzetekben való védelme,⁵⁷⁵ az ALECSO az utóbbi években nyilatkozatokkal lépett fel e téren. Így például több alkalommal elítélte a Palesztina területén kulturális, vallási és oktatási intézményeket, műemlékeket és régészeti lelőhelyeket ért támadásokat és szólította fel a nemzetközi közösséget szigorúbb lépések megtételére.⁵⁷⁶ A szíriai háború eredményeként a kulturális örökséget ért károk kapcsán pedig 2014 márciusában az ENSZ és az Arab Liga közös, Szíriáért felelős megbízottja, Lakhdar Brahimi az ENSZ korábbi főtitkárával és az UNESCO korábbi főigazgatójával közös nyilatkozatban ítélt el a szíriai kulturális örökséget ért atrocitásokat és szólítottak fel a vonatkozó nemzetközi jog tiszteletben tartására. A nyilatkozat kiemelte, hogy a kulturális örökség védelme elválaszthatatlan az emberi életek védelmétől és „*integráns részét kell, hogy képezze a humanitárius és békeépítési erőfeszítéseknek*”.⁵⁷⁷

Bár az Arab Liga részéről egységes fellépés nem született az illegális műtárgykereskedelem problémakörét érintően, több tagállama (Egyiptom, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emír-

⁵⁷² Az alapítók: Egyiptom, Irak, Jordánia, Libanon, Szaúd-Arábia, Szíria, Jemen. További tagállamok (csatlakozás sorrendjében): Líbia, Szudán, Marokkó, Tunézia, Kuvait, Algéria, Egyesült Arab Emírségek, Bahrein, Katar, Omán, Mauritánia, Szomália, Palesztina, Dzsibuti, Comore-szigetek. A 22. tagállam, Szíria tagsága 2011-ben felfüggesztésre került. Megfigyelő státusszal rendelkezik: Eritrea, India, Brazília, Venezuela.

⁵⁷³ Környei Ágnes: Az Európán kívüli regionális kulturális együttműködés eszköztára. *Grotius*, 2017. http://www.grotius.hu/doc/pub/QBWSWL/k%C3%B6rnyei_%C3%A1gnes_az_eur%C3%B3p%C3%A1n_k%C3%ADv%C3%B4li_region%C3%A1lis.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁷⁴ Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization. www.alecso.org/insite/en/in-brief (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁷⁵ ALECSO: Strategic Plan (2017-2022), Executive Summary. <https://web.archive.org/web/20170701151751/http://www.alecso.org/en/pdf/201701241034.pdf> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁷⁶ ALECSO: ALECSO denounces attacks on educational and cultural institutions. [dátum nélkül] <https://tinyurl.com/2p97mnus> és ALECSO: ALECSO strongly condemns targeting of Ibrahimi Mosque in Hebron. [dátum nélkül] <http://www.alecso.org/nsite/en/newscat/1074-alecso-strongly-condemns-targeting-of-ibrahimi-mosque-in-hebron> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁷⁷ UN: Statement by UN Secretary-General Ban Ki-moon, UNESCO Director-General Irina Bokova and UN and League of Arab States Joint Special Representative for Syria Lakhdar Brahimi: The destruction of Syria's cultural heritage must stop. 12 March 2014. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-03-12/statement-un-secretary-general-ban-ki-moon-unesco-director-general> (Letöltve: 2022.04.22.)

ségek, Irak, Jordánia, Kuvait, Libanon, Líbia, Szudán és Omán) – felismerve a kulturális javak illegális kereskedelme által támasztott biztonsági kihívás mértékét a régióra nézve – a 2015. májusban kiadott *Kairói Nyilatkozatban* deklarálta az együttműködést. A nyilatkozat a szélsőséges szervezetek és bűnözői hálózatok által a kulturális javakat érintő fosztogatások, csempészet és pusztítás ellen lépett fel, amelyek egyrészt a lakosság megfélemlítését, másrészt pedig haszonszerzést szolgálják. A dokumentum által felvázolt intézkedések többek között egy munkacsoport felállítását vetítették előre a megelőzés és visszaszolgáltatás kapcsán tett erőfeszítések koordinálása érdekében.⁵⁷⁸

Az UNODC és az Arab Liga együttműködésének keretében 2016-ban indult meg a második regionális program a szervezett bűnözés, terrorizmus és korrupció elleni összehangolt fellépésre a térségben, amely kiterjed a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemre is. Az UNODC által nyújtott támogatás e területen az információgyűjtést, valamint az igazságügyi és rendészeti szervek (különösen vám- és határőrizet) kapacitásépítése érdekében való technikai segítségnyújtást az UNESCO-val együttműködésben foglalja magában.⁵⁷⁹

Végül pedig megemlítendő, hogy az EU és az Arab Liga által 2014-ben kiadott, a két szervezet stratégiai kihívásokra adandó együttes válaszadását szorgalmazó nyilatkozat tartalmazza az intézményi együttműködés keretében kulturális javakkal és régiségekkel való illegális kereskedelem, a világörökség védelme terén történő együttműködés és a kapcsolódó UNESCO-egyezmények implementációjának erősítését.⁵⁸⁰

3.2.2.3. Délkelet-Ázsia – az ASEAN

Bár Ázsia országainak vizsgálata kívül esik az értekezés fókuszán, az egyes nemzetközi szervezetek szerepvállalása és a köztük megvalósuló együttműködés teljes körű ismertetése érdekében szükségesnek mutatkozik röviden kitérni a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének (ASEAN) ilyen irányú tevékenységére is. Az 1967-ben létrehozott, Jakarta-székhelyű, jelenleg 10 tagból⁵⁸¹ álló szervezet a délkelet-ázsiai országok közötti politikai, gazdasági, ka-

⁵⁷⁹ UNODC: Regional Programme for the Arab States (2016-2021) https://www.unodc.org/romena/uploads/documents/RegionalProgrammes/Regional_Programme_for_the_Arab_States_2016-2021.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁸⁰ EU: European Union-League of Arab States Declaration adopted at 3rd Foreign Affairs Ministerial Meeting, 11 June 2014. <https://reliefweb.int/report/world/european-union-league-arab-states-declaration-adopted-3rd-foreign-affairs-ministerial> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁸¹ Indonézia, Malajzia, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld, Brunei, Vietnám, Laosz, Mianmar, Kambodzsza.

tonai, kulturális és oktatási együttműködést hivatott elősegíteni. Az EBESZ-hez hasonlóan kooperatív biztonsági szervezetnek tekinthető.⁵⁸²

Az ASEAN tagállamai 2000-ben fogadták el *Kulturális Örökségről szóló Nyilatkozatukat*, amelyben többek között kiemelik a kulturális örökség védelmét fegyveres konfliktusok vagy területi megszállások által okozott kockázatokkal szemben, valamint fellépnek a kulturális javak lopása, illegális kereskedelme és csempészete ellen.⁵⁸³

A kulturális javak jogtalan importjának, illetve a „véres műkincseknek” talán a legeklejtőbb példája a régióban Kambodzsa. Az 1970-ben a kommunista vörös khmerek és a kormányerők között kitört polgárháború és az azt követő Pol Pot-rémuralom alatti időszakban az ország gazdag khmer birodalmi örökségének számos darabja hagyta el (illegális úton) az országot. Az ebből befolyt bevételek pedig a hadban álló felek mindegyikének anyagi forrásokat jelentettek, amellet, hogy a vörös khmer ideológiai indíttatású célzott pusztításának jelentős kárvallottja volt a keresztény, iszlám és buddhista épített örökség és irodalom is.⁵⁸⁴ A tárgyak általában a szomszédos Thaiföld fővárosából, Bangkokból kerültek a nemzetközi műtárgypiacra, de a probléma sokáig rejtve maradt a nemzetközi figyelem elől. A kambodzsai kormány mind a mai napig aktívan küzd a tárgyak restitúciójáért.⁵⁸⁵ Ebből is látszik – és egyben a regionális együttműködés fontosságát hangsúlyozza –, hogy mielőtt egy-egy tárgy a célország felé elindulna, valamely régió belüli szomszédos országba kerül.⁵⁸⁶ Ennek felismerése mentén a régió két, kulturális örökségben kiemelkedően gazdag országa, Thaiföld és Kambodzsa 2000-ben bilaterális szerződést kötött a kulturális javak határon átnyúló csempészete, valamint az elmozdított tárgyak restitúciója kapcsán.⁵⁸⁷ Nem az ASEAN kereteiben, de a régió

⁵⁸² Bartók András: Az ASEAN és az ASEAN Regionális Fórum. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 175-192.

⁵⁸³ ASEAN Declaration on Cultural Heritage. 25 July 2000. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Declaration-on-Cultural-Heritage.pdf> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁸⁴ Turku (2018) i. m. 51.

⁵⁸⁵ Az egyik legismertebb és a későbbi visszaszolgáltatási követeléseknek is alapjául szolgáló ügy a Koh Ker-i templomegyüttesből valószínűleg 1972-ben eltulajdonított 10. századi „templomi harcos”, Bhíma szobrának története. A szobrot szervezett bűnözői hálózatok révén, több darabban juttatták el Bangkokba, ahonnan először egy londoni galériába, majd 1975-ben Belgiumba került. 2011-ben az amerikai Sotheby's aukciósház katalógusában bukkant fel a tárgy, akik a belga műgyűjtőtől vették meg. Végül 2012-ben, per útján került vissza a szobor Kambodzsába. Forrás: Davis, Tess – Mackenzie, Simon: *The International Politics of Cultural Heritage Crime in Cambodia: Past, Present and Future*. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 751-767.

⁵⁸⁶ UNESCO Bangkok: Joint effort in Mekong to combat trafficking in cultural objects. 5 July 2019. <https://bangkok.unesco.org/content/joint-effort-mekong-combat-trafficking-cultural-objects> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁸⁷ Agreement between the Government of the Kingdom of Cambodia and the Government of the Kingdom of Thailand to combat against illicit trafficking and cross-border smuggling of movable cultural property and to restate it in the country of origin. 14 June 2000. https://en.unesco.org/sites/default/files/cambodia_agreement_thailand_engtno.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

belül más eseti nemzetközi együttműködési tevékenységek is történtek e területen, például a Mekong menti országok (Laosz, Kambodzsa, Mianmar, Thaiföld, Vietnám) az idei év januárjában tartottak egy – a további együttműködést potenciálisan megalapozó – workshopot a témában az UNESCO támogatásával.⁵⁸⁸

4.3. NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK A BŰNMEGELŐZÉS, BŰNÜLDÖZÉS, VÁMCHATÓSÁGI FELADATOK TERÉN

Az illegális műtárgykereskedelem által támasztott határokon átnyúló biztonsági kihívás megválaszolásában a rendészeti szektor rendelkezik elsődleges hatáskörrel. Bár e disszertáció elsősorban a kulturális javak biztonságpolitikai kapcsolódásainak hadtudományi dimenziójára fókuszál, azonban annak érdekében, hogy e multilaterális együttműködés szereplőinek teljes skálájáról képet kaphassunk, szükségesnek tartom röviden kitérni a legfontosabb nemzetközi bűnmegelőző, bűnüldözési és vámhatósági együttműködésekre is.

Az 1923-ban a nemzetközi bűnözés visszaszorítására létrejött, globális tagsággal rendelkező INTERPOL 1995-ben – az UNIDROIT-Egyezmény megszületésével egyidőben – hozta létre a *Lopott Műtárgyak Adatbázisát* (WOA – [Stolen] Works of Art Database), amely a szervezet kulcsfontosságú eszköze az illegális műtárgykereskedelem, illetve terrorizmus elleni harcban. Az ENSZ BT több határozatában elismerte az INTERPOL vezető szerepét ezen a területen, egyúttal a korábban említett 2347 (2017) számú határozatában szorgalmazta a tagállamok részvételét az adatbázis használatán keresztül a fegyveres konfliktusok által generált illegális műtárgykereskedelem elleni fellépésben.⁵⁸⁹

Az adatbázis 2019 óta mindenki számára elérhető, s több mint 52 000 képpel és leírással ellátott tárgyat tartalmaz, amelyeket a tagállami INTERPOL-irodák, illetve nemzetközi partnerszervezetek (UNESCO, ICOM, ICCROM, UNIDROIT) juttatnak el részükre.⁵⁹⁰ E nemzetközi szervezeteken kívül szoros együttműködésben áll az EBESZ, UNODC, Europol és WCO szervezeteivel is a kulturális javak védelme vonatkozásában.

⁵⁸⁸ Royal Thai Embassy, Washington D.C.: Thailand joins neighbors to prevent theft of cultural artifacts. 31 January 2022. <https://thaiembdc.org/2022/01/31/thailand-joins-neighbors-to-prevent-theft-of-cultural-artifacts/> (Letöltve: 2022.04.22.)

⁵⁸⁹ S/RES/2347 (2017) i. m.

⁵⁹⁰ INTERPOL: Stolen Works of Art Database. <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database> (Letöltve: 2022.03.20.)

2021-ben egy mobilapplikációt (*ID-Art*) is bevezetett a még hatékonyabb fellépés és a megelőzés erősítése érdekében.⁵⁹¹ A WOA-adatbázis a 2019-es PSYCHE-projekt⁵⁹² keretében esett át egy modernizációs folyamaton. Ekkor az olasz Carabinieri TPC Leonardo elnevezésű, nemzeti szintű adatbázisa alapján vezettek be több újítást, bár egyelőre erőteljesen Európa-fókuszú kezdeményezésként.⁵⁹³

Bár az EU keretében, annak ügynökségeként működik, ezen alfejezetben érdemes külön kitérni az uniós rendőrségi együttműködés intézménye, az Europol tevékenységére is. A kulturális javak tiltott kereskedelmét a szervezet a magántulajdon elleni szervezett bűncselekmények keretén belül kezeli, elsőként 2017-es *SOCTA-jelentésében*⁵⁹⁴ nevesítve azt, a líbiai, szíriai és iraki konfliktusok által támasztott kihívások eredményeképpen. A szervezet által koordinált, 2016 óta a nemzeti rendőri hatóságokkal az INTERPOL-lal, az UNESCO-val és a WCO-val együttműködésben megvalósuló *Pandora-műveletek* keretében jelentős számú bűncselekményre sikerült fényt deríteni nyomozati és bűnüldözési együttműködéssel: eddig mindösszesen 407 letartóztatást és 147 050 műtárgy lefoglalását sikerült elérniük.⁵⁹⁵

Az eredetileg 1952-ben felállított, majd 1994-ben Vám Világszervezet (World Customs Organization – WCO) elnevezéssel ellátott globális nemzetközi szervezet a vámszakma 184 országot tömörítő együttműködése. A kulturális örökség védelme érdekében történő fellépésének alapját a 2016. júliusban elfogadott, *tanácsi határozata a vámok szerepéről a kulturális javak tiltott kereskedelmének megakadályozásában* fekteti le. A határozat, elismerve az UNESCO vezető szerepét ezen a területen, valamint hivatkozva a korábban ismertetett ENSZ BT-határozatokra, szorosabb együttműködést és információcserét sürget a vámügyi, illetve egyéb bűnüldöző szervek, a magánszektor és NGO-k között. Emellett konkrét feladatokat is meghatároz a szervezet számára a kulturális javak tiltott kereskedelmének megakadályozása érdekében.⁵⁹⁶ A WCO a kulturális javak védelme érdekében egyébként is több más nemzet-

⁵⁹¹ INTERPOL: INTERPOL launches app to better protect cultural heritage. 6 May 2021. <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2021/INTERPOL-launches-app-to-better-protect-cultural-heritage> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁹² Protection System for the Cultural Heritage - Kulturális Örökség Védelmi Rendszere

⁵⁹³ Lukács Dalma: Criminal geographical research of the stolen cultural properties from Hungary - based on the Psyche Project. *Criminal Geographical Journal*, 3. (2020) 3-4. 19-30.

⁵⁹⁴ EU Serious and Organised Crime Threat Assessment – EU Súlyos és Szervezett Bűnözésre vonatkozó Fenyegetésértékelés.

⁵⁹⁵ Europol: A total of 52 arrests in operation across 28 countries targeting trafficking in cultural goods. 9 March 2022. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/total-of-52-arrests-in-operation-across-28-countries-targeting-trafficking-in-cultural-goods> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁹⁶ Resolution of the Customs Co-operation Council on the Role of Customs in Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects, Brussels, July 2016

közi szervezettel, így az ICOM-mal, az UNESCO-val vagy az INTERPOL-lal is szoros kapcsolatot ápol.⁵⁹⁷

A 2016-os határozat, valamint az ENSZ BT 2347 (2017) számú határozata által a WCO részére szabott feladatok megvalósítása részeként a 2017-ben elindította a PITCH⁵⁹⁸ elnevezésű képzési programját, illetve ehhez kapcsolódóan többnyelvű kézikönyvet készített a vámügyi alkalmazottak ezirányú ismereteinek és a fellépés hatékonysága növelésének érdekében.⁵⁹⁹ A szervezet szélesebb körű figyelemfelhívó és elemző tevékenysége részeként a WCO évente kiadott *Tiltott Kereskedelmi Jelentéseiben* a kulturális örökség témaköre külön fejezetként jelenik meg 2015 óta.⁶⁰⁰

Az 1997-ben az ENSZ szakosított szerveként felállított UNODC tevékenysége a terrorizmus és kábítószerkereskedelem elleni fellépés mellett a szervezett bűnözés más válfajaira is kiterjed. A kulturális javakkal való tiltott kereskedelem megakadályozása kapcsán is szerepet vállalva számos más nemzetközi szervezettel (INTERPOL, UNESCO, UNIDROIT, WCO, OSCE, ICOM) együttműködésben igyekszik támogatni a tagállamokat többek között a bűnüldöző és igazságügyi hatóságok képességfejlesztése és a nemzeti szintű jogi keretek erősítése érdekében.⁶⁰¹ A szervezet 2021-2025-ös időszakra vonatkozó stratégiája is magában foglalja a szervezett bűnözés különböző formái – köztük a kulturális javak tiltott kereskedelme – megakadályozása és kezelése érdekében történő információmegosztás erősítését.⁶⁰²

⁵⁹⁷ Ennek egyik platformja az ARCHEO elnevezésű elektronikus információcserét elősegítő felület, amely lefoglalásokkal, esetlegesen folyamatban levő csempésztevékenységgel kapcsolatos információk megosztása mellett jó gyakorlatok cseréjét vagy egyéb iránymutatások, képzési anyagok terjesztését is lehetővé teszi a részt vevő partnerek között. Forrás: WCO: *ARCHEO. Connect to preserve.* http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/cultural-heritage/archeo_brochure_en.pdf (Letöltve: 2022.03.20.)

⁵⁹⁸ Prevention of Illicit Trafficking of Cultural Heritage – Kulturális javak tiltott kereskedelmének megakadályozása

⁵⁹⁹ WCO: WCO publishes new tool to assist countries in the prevention of illicit trafficking of cultural heritage. 30 November 2018. <http://www.wcoomd.org/ru-ru/media/newsroom/2018/november/wco-publishes-new-tool-in-the-prevention-of-illicit-trafficking-of-cultural-heritage.aspx> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁶⁰⁰ WCO: *Illicit Trade Report 2015.* Brussels, 2016. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2015_en.pdf?db=web (Letöltve: 2022.03.20.)

⁶⁰¹ UNODC: UNODC mandates on trafficking in cultural property. <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/trafficking-in-cultural-property-mandate.html> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁶⁰² UNODC: Strategy 2021-2025. United Nations Office on Drugs and Crime, 2021. 9. <https://www.unodc.org/unodc/en/strategy/full-strategy.html> (Letöltve: 2022.03.20.)

4.4. SZAKMAI KORMÁNYKÖZI SZERVEZETEK

4.4.1. UNESCO

Az UNESCO mint az ENSZ kultúráért felelős, kvázi-globális tagsággal bíró szakosított intézménye központi szerepet játszik a kulturális javak konfliktusokban való védelme terén széles körű soft power-eszközrendszerével. Elsősorban figyelemfelhívó, tanácsadó, kapacitásépítő, dokumentációs, valamint ellenőrző tevékenységet végez, illetve technikai segítséget nyújt tagállamok vagy más nemzetközi szervezetek számára.⁶⁰³ Az UNESCO összesen hat, globális elfogadottsággal rendelkező egyezményvel bír a kulturális örökség különböző dimenzióinak (a szellemi örökségtől az épített vagy tárgyi örökségen át a természeti örökségig) védelme érdekében (amelyek közül kettő a fentiekben részletesen bemutatásra került). Emellett is számos eszközzel, iránymutatással és ajánlással támogatja kifejezetten a kulturális javak fegyveres konfliktusok, valamint vészhelyzetek során való védelmét, illetve a kulturális javakkal való illegális kereskedelem elleni harcot, ezek közül a legfontosabbakat mutatja be jelen alfejezet.

Az UNESCO – felismerve az örökség és az identitás közötti szoros kapcsolatot, valamint az örökség szerepét a társadalmak rehabilitálásában és ellenállóképességük növelésében – több módon lép fel ezen a területen, legyen szó akár a megelőzésről, kezelésről vagy helyreállításról. Egyrészt a korábban említettek szerint egy nemzetközi jogi keretrendszer biztosításával, másrészt politikai szinten (stratégiaalkotás, nyilatkozatok, stratégiai együttműködések más szervezetekkel stb.). Emellett koordinációs tevékenységet végez, helyszíni irodáin keresztül különböző programok megvalósításában nyújt támogatást (például a „*Revive the Spirit of Mosul*” [„Moszul szellemének felélesztése”] projekt), valamint anyagi támogatást biztosít az általa működtetett pénzügyi alapokon (például a később említendő Veszélyeztetett Örökség Alap) keresztül.

Az UNESCO talán egyik legismertebb programja, az 1972-ben született – és a legszélesebb körben ratifikált nemzetközi egyezmény – *Világörökség Egyezmény* alapján működő és 1154 helyszínt 167 tagállam területén magában foglaló program bár kívül esik jelen dolgozat fókuszán, mégis egy elemét érdemes megemlíteni. A Világörökség Egyezmény által biztosított mechanizmus a *Veszélyben levő Világörökség Jegyzéke*, amely békeidőben jelentkező kockázatok (például természeti csapások, környezetszennyezés, városiasítás, turisztikai fej-

⁶⁰³ Lásd: UNESCO Emergency Preparedness and Response Unit: *UNESCO's response to protect culture in crises*. Paris, UNESCO, 2016.

lesztések) mellett a világörökségi helyszínek (tehát a jelen kutatás tárgyát képező kulturális javak egy szűkebb köre) fegyveres konfliktusok által való, súlyos és különleges veszélyeztetettséget is magában foglalja. E jegyzék célja egyrészt a nemzetközi közösség figyelmének felhívása, másrészt annak elősegítése, hogy minél gyorsabban hathatós segítséget tudjanak nyújtani a jegyzékben szereplő helyszínek védelme érdekében.⁶⁰⁴ Az értekezés keretében különös hangsúllyal vizsgált térségek e listán jelentős számú helyszínnel vannak jelen: az összesen 52 veszélyben levő világörökségi helyszín 40 százaléka arab államokban (ez az UNESCO vonatkozásában a dolgozatban MENA-térségként lehatárolt területet, illetve Mauritániát fedi le), 29 százaléka az afrikai térségben (szubszaharai Afrikában) található. Ez a két térség Világörökség Jegyzékben való alulreprezentáltságával (az arab államokban a jegyzékben szereplő helyszínek mindössze 7,63, míg az afrikai térség 47 államának területén 8,49 százaléka található) együtt világít rá a térség kulturális és természeti örökségének törékenységére.⁶⁰⁵

Az afganisztáni Bamiján-völgyben található Buddha-szobrok 2001-es Talibán általi felrobbantása, illetve a bagdadi Iraki Múzeum nem sokkal az amerikai megszállást követő, 2003-as kifosztása vezetett az UNESCO keretein belül a *Kulturális Örökség Szándékos Rombolásával kapcsolatos Nyilatkozat* elfogadásához. A dokumentum ugyan jogi kötőerővel nem bír, viszont jelentősége abban rejlik, hogy azt az UNESCO Részleges Államai egyhangúlag fogadták el. A Nyilatkozat rögzíti az egyéni büntetőjogi felelősség mellett az állami felelősség kategóriáját is a kulturális örökség szándékos elpusztítása vagy az ilyen cselekmények tiltására, megakadályozására, illetve büntetésére irányuló kötelezettségének szándékos elmulasztása esetében.⁶⁰⁶

Az ISIL Irak és Szíria területén 2014-től történelmi és vallási jelentőségű objektumok ellen elkövetett támadásai, illetve a fosztogatások, illegális feltárások és az illegális műkincskereskedelem fokozódásának következtében Irina Bokova, a szervezet korábbi (2009 és 2017 közötti) főigazgatója számos nyilatkozatban ítélte el a cselekményeket, s szólított fel a nemzetközi erőfeszítések megerősítésére, a fellépés összehangolására. Az UNESCO honlapján 2013 és 2017 között megjelent sajtóközlemények vizsgálata jól rávilágít a nemzetközi szervezetre, s személy szerint Irina Bokova⁶⁰⁷ szisztematikus és proaktív szerepére a kulturális javak fegy-

⁶⁰⁴ UNESCO World Heritage Centre: *World Heritage in Danger*. <http://whc.unesco.org/en/158/> (Letöltve: 2018.01.29.)

⁶⁰⁵ UNESCO World Heritage Centre: *World Heritage List Statistics*. <https://whc.unesco.org/en/list/stat/#s7> (Letöltve: 2022.04.30.)

⁶⁰⁶ UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, 17 October 2003.

⁶⁰⁷ Bokova, Irina: UNESCO's Response to the Rise of Violent Extremism. *J. Paul Getty Trust Occasional Papers In Cultural Heritage Policy*, (2021) 5.

veres konfliktusokban való védelmét a nemzetközi béke és biztonság napirendre tűzését célzó *biztonságiasítási folyamatban*, amelyek aztán az ENSZ és egyéb nemzetközi szervezetek keretében létrejött intézkedések megszületését is elősegítették.

Bokova retorikája kapcsán ennek érdekében egy jól kirajzolódó keretezése történt meg az eseményeknek: a cselekményeket 2014 végétől rendszerint „*kulturális tisztogatás*”-nak nevezte (vizsgált 41 közleményből 18-ban jelenik meg a kifejezés),⁶⁰⁸ s mint háborús bűntett, az elkövetők felelősségre vonását sürgette a szándékolt rombolások vonatkozásában (17 közlemény tartalmazott erre való utalást). Az események kapcsán tett nyilatkozataiban rendszeresen hívta fel a figyelmet a kultúra és kulturális objektumok, illetve egyének, közösségek ellen elkövetett támadások közötti párhuzamra. Utóbbiakat a régió kulturális sokszínűsége, az ott élő vallási és etnikai kisebbségek (például jazidik, türkmének [turkománok], keresztények, shabakok) ellen irányuló stratégiai akcióknak nevezte az őket üldöző propaganda részeként,⁶⁰⁹ amelyek célja, „*hogy történelmük minden nyomát eltüntessék, megfosszák őket kulturális gyökereiktől*”, identitásuktól, végső soron létezésük indokától.⁶¹⁰ A cselekmények referens objektumaként általánosságban Szíria és Irak lakosságát, s különösen a régióban élő kisebbségeket, azok identitását nevezte meg (a kulturális örökség pusztításának identitással való összefüggéseire való hivatkozás 18 közleményben jelent meg).

A folyamatot több alkalommal „*biztonsági probléma*”-ként minősítette (8 közleményben), állítása szerint a „*terroristák az örökség megsemmisítését háborús fegyverként, a propaganda és a destabilizáció eszközeként, illetve műveleteik finanszírozására alkalmazzák*”,⁶¹¹ s a szervezet annak a békeépítésre irányuló törekvések fókuszpontba helyezését szorgalmazta.⁶¹²

⁶⁰⁸ Az UNESCO alkalmazásában a kulturális tisztogatás olyan kulturális sokszínűség megsemmisítésére irányuló stratégiát foglal magában, amely szándékosan célozza egy bizonyos kulturális, etnikai vagy vallási csoporthoz tartozó egyéneket vallásuk gyakorlására szolgáló helyszínekkel, oktatási intézményeikkel, illetve emlékhelyeikkel együtt. A stratégia mind az épített, mind a szellemi örökség (szokások, hiedelmek stb.) ellen irányul. Forrás: UNESCO: *“Heritage and Cultural Diversity at Risk in Iraq and Syria” Report*. Paris, France, International Conference UNESCO Headquarters, 3 December 2014. 3.

⁶⁰⁹ UNESCO: Press Conference by Irina Bokova, Director-General of UNESCO on the occasion of the attack on the Mosul Museum. 27 February 2015, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232127_eng/PDF/232127eng.pdf.multi (Letöltve: 2020.01.27.)

⁶¹⁰ UNESCO World Heritage Centre: Irina Bokova condemns latest destruction of cultural property from the site of Palmyra in Syria. 3 July 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1313/> (Letöltve: 2020.01.27.)

⁶¹¹ UNESCO World Heritage Centre: “We stand together” to protect Iraq’s cultural heritage, says French President with UNESCO Director-General. 18 March 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1250/> (Letöltve: 2020.01.27.)

⁶¹² UNESCO: Preserving the cultural heritage and diversity of Syria and Iraq is essential - Irina Bokova welcomes at UNESCO UN Deputy Secretary-General, Jan Eliasson. 7 February 2015. <https://en.unesco.org/news/preserving-cultural-heritage-and-diversity-syria-and-iraq-essential-irina-bokova-welcomes> (Letöltve: 2020.01.27.)

Az UNESCO iraki-szíriai események kapcsán való aktív szerepvállalásának egyik jelentős eredményeként tekinthető az Olaszország által indítványozott, s az UNESCO 38. Közgyűlésén 2015 novemberében elfogadott 48. számú határozat az UNESCO tevékenységének megerősítéséről, a kultúra védelméről és a kulturális pluralizmus elősegítéséről fegyveres konfliktusokban⁶¹³. A döntés egy hat évre szóló stratégiát rögzített két célkitűzésre építve: egyrészt a tagállamok képességeinek erősítése a kulturális örökséget és sokszínűséget konfliktusok eredményeképpen érő veszteségek elkerülésére, enyhítésére és helyreállítására; másrészt a kultúra védelmének belefoglalására humanitárius tevékenységekbe, biztonsági stratégiákba és békeépítő folyamatokba. A stratégia meghatározta a fellépés priorizált területeit, s a megvalósításukhoz szükséges erőforrásokat.⁶¹⁴ A Stratégia, valamint a tagállamokkal az implementációról folytatott párbeszéd alapján az UNESCO Végrehajtó Testülete 2017 tavaszán fogadott el egy Függelékét, valamint a stratégia megvalósítását segítő Cselekvési Tervet, amelyek például természeti katasztrófákra is kiterjesztik a Stratégia által megfogalmazottakat.⁶¹⁵ A Stratégia céljait elsősorban a védelem intézményi és szakmai kapacitásainak fejlesztésével, a már meglévő nemzetközi jogi eszközök végrehajtásának támogatásával és új – a kulturális szektoron kívül eső – stratégiai partnerségek kialakításával kívánják elérni.⁶¹⁶ A Stratégia egy kulturális szervezet szempontjából világít rá a kulturális örökség védelmének a humanitárius és békeépítő erőfeszítésekben betöltött hangsúlyos szerepére és a szektorokon átívelő együttműködés fontosságára. Bár a Stratégia 2021-ben lezárult, annak eredményeiről az UNESCO részéről a kutatás 2022. április 30-i lezárásáig nem született értékelés.

Az UNESCO 2015-ben egy rugalmas, adományokra épülő eszközt hozott létre, a *Veszélyeztetett Örökség Alapot* (Heritage Emergency Fund) a kulturális örökség védelmére mind természeti, mind ember által előidézett veszélyek (katasztrófák, konfliktusok) tekintetében, a szervezet gyorsabb és hatékonyabb reakcióját elősegítendő. Az Alapból már 64 ország kapott támogatást a veszélyhelyzeti készséghez, valamint az elhárítás érdekében történő beavatkozásokhoz kapcsolódó tevékenységekre, így az előbb említett Stratégia megvalósításának egyik fontos mechanizmusává vált. A legnagyobb arányú támogatásban (33 százalék) arab országok részesültek, míg az ázsiai és csendes-óceáni, valamint az afrikai térség körülbelül 10-10 szá-

⁶¹³ UNESCO Resolution 48 on the Reinforcement of UNESCO's action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict

⁶¹⁴ UNESCO Document 38 C/49 on the Reinforcement of UNESCO's action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict, 2015.

⁶¹⁵ 202 EX/5.I.H. Executive Board Decision adopted at its 202nd session, Paris, 18 November 2017.

⁶¹⁶ UNESCO Document 38 C/49 (2015) i. m.

zalékban részesült a támogatásokból.⁶¹⁷ Emellett – felismerve a kultúrát érintő, konfliktusok, valamint katasztrófák általi fenyegetések számának növekedését – 2017-ben felállításra került egy *UNESCO Névlista a kultúra veszélyhelyzetekben való védelmére* (UNESCO Roster for Culture in Emergencies), amely 13, kultúrához kapcsolódó szakterület rövid időn belül bevethető szakértőit tartalmazza.⁶¹⁸

Az UNESCO Világörökség Bizottságának 39. ülészakán Bonnban 2015 júniusában a szervezet elindította a „*Unite for Heritage*” elnevezésű globális koalíciót, amelynek célja a szereplők szélesebb körének mozgósítása a kulturális és örökségi közösségeken belül és kívül (például rendőrség, vámhatóság, múzeumok, kormányok, a kulturális, humanitárius és biztonsági szektor szereplői, a civil társadalom és a média)⁶¹⁹, amelyet egy figyelemfelhívó közösségi média-kampány létrehozása előzött meg *#Unite4Heritage* néven a kulturális tisztogatás és a kulturális örökség elpusztításának propagandája ellen.⁶²⁰ Az ISIL és más szélsőséges csoportok barbár támadásainak, valamint a kulturális örökségi helyszínek a hadban álló felek által katonai műveletekben való felhasználásának elítélésével a Világörökség Bizottság elfogadta *Bonni Nyilatkozatát* is, amely ajánlást fogalmaz meg az ENSZ BT felé az örökségvédelem békefenntartó missziók mandátumába való belefoglalására.⁶²¹

Az UNESCO 2018-ban indította el a korábban említett „*Revive the spirit of Mosul*” elnevezésű zászlóshajó-projektjét, amely az iraki város örökségének rehabilitálása mellett célul tűzte ki a helyi lakosság megerősítését is az oktatás és kultúra eszközeivel. A város épített örökségének újjáépítése hozzájárul a társadalmi megbékéléshez, míg az oktatás fejlesztésén keresztül lehetőség nyílik a konfliktus egyéni és közösségi szinten való feldolgozásának elősegítésére.⁶²² A program fő donorjai – az Egyesült Arab Emírátsok, az Európai Unió, Németország és Japán – eddig több mint 100 millió USD adománnyal járultak hozzá a projekt sikerességéhez.⁶²³

⁶¹⁷ UNESCO: *2020 Heritage Emergency Fund. Annual Progress Report*. Paris, UNESCO, 2021. https://en.unesco.org/sites/default/files/en_hef_annual_report_2020_0.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

⁶¹⁸ UNESCO: *Protecting Culture in Emergencies*. 2019. https://en.unesco.org/sites/default/files/2019_clt_emergencies_brochure_en.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

⁶¹⁹ UNESCO: *Launch of Global Coalition "Unite for Heritage" in Bonn*. 29 June 2015. <https://en.unesco.org/news/launch-global-coalition-unite-heritage-bonn> (Letöltve: 2019.11.16.)

⁶²⁰ UNESCO: *#Unite4Heritage campaign launched by UNESCO Director-General in Baghdad*. 28 March 2015. <http://whc.unesco.org/en/news/1254> (Letöltve: 2019.11.16.)

⁶²¹ *The Bonn Declaration on World Heritage*, 30 April 2015.

⁶²² Isakhan, Benjamin – Meskill, Lynn: *UNESCO's project to 'Revive the Spirit of Mosul': Iraqi and Syrian opinion on heritage reconstruction after the Islamic State*. *International Journal of Heritage Studies*, 25. (2019) 1. 1-16.

⁶²³ UNESCO: *Revive the Spirit of Mosul* [évszám nélkül] i. m.

4.4.2. EGY ÚJ PLATFORM: SZÖVETSÉG A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELMEÉRT KONFLIKTUSOS TERÜLETEKEN (ALIPH)

A kulturális javak fegyveres konfliktusokban való nemzetközi védelmének elősegítésében való aktív szerepvállalást különböző kormányközi platformokon Olaszország, Franciaország,⁶²⁴ illetve az arab világban az EAE kulturális diplomáciai tevékenységében is megfigyelhetjük az utóbbi évtizedben a „puha” hatalomgyakorlás elemeként. 2016. decemberben Franciaország az EAE-kel közösen nemzetközi konferenciát rendezett Abu-Dzabiban a veszélyeztetett kulturális örökség védelméről több mint 40 állam, nemzetközi szervezet és magánintézmény részvételével. A konferencia jelentőségét az adta, hogy egy nyilatkozat került elfogadásra, amelyben a résztvevők többek között elkötelezték magukat egy nemzetközi pénzügyi alap felállítása mellett a kulturális örökség védelmére kifejezetten konfliktusövezetekben. Ezt igen gyorsan sikerült a gyakorlatba is implementálni, 2017 márciusában Genfben került felállításra az ALIPH kormányközi szövetség. Az ALIPH jogilag nemzetközi szervezetnek minősül, de államok mellett magánszereplők és szakértők is a tagjai.

Franciaország, az EAE, Szaúd-Arábia, Kuvait, Marokkó, Luxemburg és Kína nyújtott mindeddig anyagi támogatást állami szereplőként az Szövetség keretein belül, amelyből az ALIPH a megelőzési, kockázatsökkentési és sürgősségi intézkedések érdekében támogat projekteket.⁶²⁵ Öt éves fennállása alatt eddig 28 ország területén 125 projekthez mindösszesen 45,4 millió dollárral járult hozzá világszerte.⁶²⁶ A Szövetség által pártfogolt projektként valószínűleg például az ISIL által jelentősen megrongált Moszuli Kulturális Múzeum épületének, valamint a sérült műtárgyaknak a helyreállítása is a Louvre, a Smithsonian Intézet, a Műemléki Világalap (World Monuments Fund – WMF), az iraki örökségi helyszíneket kezelő szervezet⁶²⁷ és a múzeum együttműködésében.⁶²⁸

4.5. NEMZETKÖZI NEM KORMÁNYZATI SZERVEZETEK SZEREPE

Habár e fejezet alapvetően a nemzetközi kormányközi szervezetek, illetve az általuk felállított békeműveletek tevékenységére fókuszál, fontos kitérni a kulturális javak konfliktusövezetekben való védelmét nagyban meghatározó és támogató, nemzetközi hálózattal rendelkező

⁶²⁴ Franciaország és Olaszország szerepéről a kulturális örökség konfliktusövezetekben való védelme kérdésének nemzetközi szintű biztonságiasításában bővebben lásd: Puskás (2019) i. m. 96-100.

⁶²⁵ ALIPH Foundation. <https://www.aliph-foundation.org/en/> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁶²⁶ ALIPH Foundation Projects. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects> (Letöltve: 2022.03.20.)

⁶²⁷ State Board of Antiquities and Heritage of Iraq (SBAH)

⁶²⁸ ALIPH: Rehabilitation of the Mosul Museum. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects/the-mosul-museum> (Letöltve: 2022.03.20.)

egy nem kormányzati szervezetek szerepére is. Ezek – ahogy azt látni fogjuk – iránymutatásai, valamint a terepen akár a megelőzésben, akár a kárenyhítésben, akár az újjáépítésben nyújtott szakértői támogatásukkal jelentősen hozzájárulnak az előbbieket tevékenységének sikerességéhez. A civil szereplőkkel való együttműködésben továbbá fontos szerep jut a helyi civil szervezeteknek is, amelyek akár egyes beavatkozások, projektek megvalósításában,⁶²⁹ akár műveleti környezetben az erők helyi lakosság általi elfogadtatásában,⁶³⁰ akár releváns és aktuális információkhoz való hozzáférésben (például az illegális kereskedelmet illetően)⁶³¹, akár a tudatosságnövelés terén a helyi lakosság körében⁶³² is komoly segítséget jelentenek a nemzetközi szervezetek számára. A disszertáció terjedelmi korlátai ugyanakkor nem teszik lehetővé, hogy ezekre részletesebben is kitérjek.

Jelen alfejezet a kérdőív válaszai alapján, a 14. számú ábrán bemutatott kapcsolati háló mentén mutatja be az ott azonosított három nemzetközi (nemzeti szervezetek hálózatával rendelkező) nem kormányzati szervezetet – a Nemzetközi Kék Pajzsot (BSI), a Múzeumok Nemzetközi Tanácsát (International Council of Museums – ICOM), valamint a Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottságát (International Council on Monuments and Sites – ICOMOS) – és az egyes szervezetek biztonságpolitikai szempontból is releváns tevékenységeit.

Mindhárom szervezet mára több évtizedes tapasztalattal rendelkezik a kulturális javak – legyen szó épített, tárgyi vagy szellemi örökségről – fegyveres konfliktusok során vagy illegális kereskedelem kapcsán való védelme terén is többek között. Szakértelmük révén a fentiekben ismertetett kormányközi szervezetek kulcsfontosságú partnereiként vannak jelen, munkájuk során a tagállamokban működő nemzeti bizottságokból álló hálózataikra támaszkodnak.

⁶²⁹ Az EU korábban említett, 2021-ben elfogadott tanácsi következtetései és kapcsolódó koncepciója hangsúlyozza a helyi felelősség- és szerepvállalás fontosságát a konfliktusokat vagy válságokat követő, a kulturális örökség védelmére irányuló minden erőfeszítés végrehajtása során. Egyrészt, mivel azok a turizmuson keresztül hozzájárul a munkahelyteremtéshez, másrészt pedig a helyi hálózatok kialakítása szerepet kap a dezinformáció elleni ellenállóképeség növelésében. Ennek érdekében az EU rendszeres párbeszédet szorgalmaz a különböző civil szervezetekkel, beleértve a vallási alapú szervezeteket is. Forrás: 9962/21. Concept on Cultural heritage in conflicts and crises (2021) i. m.

⁶³⁰ Kérdőívre adott válasz alapján.

⁶³¹ Berends (2020) i. m. 59.

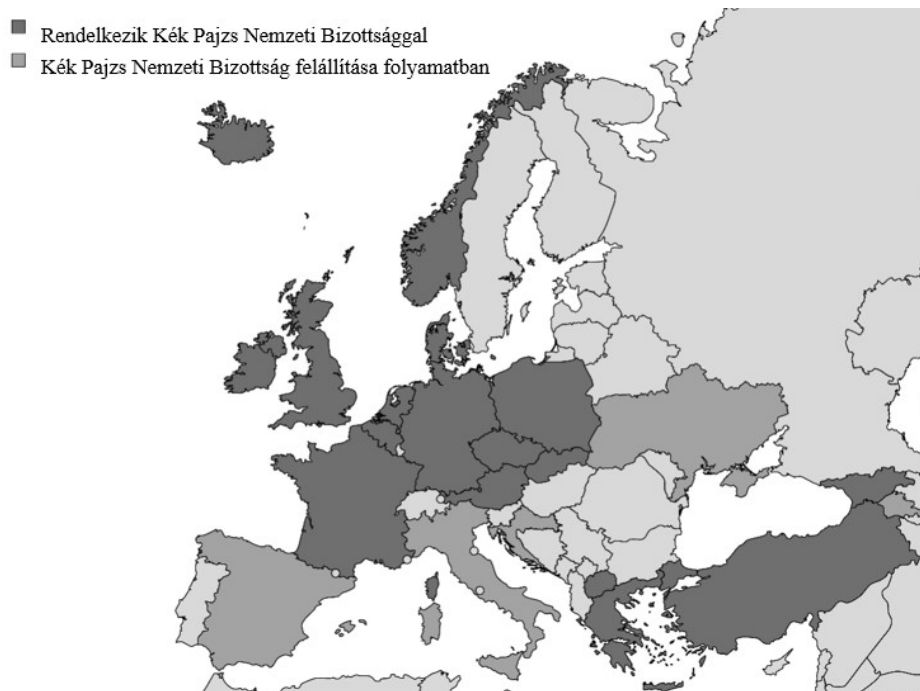
⁶³² Például az EBESZ boszniai missziója szoros együttműködésben áll a *Centre for the Fight against Trafficking in Art* (műtárgycsempészet elleni harccal foglalkozó központ) elnevezésű szervezetekkel, melynek keretében többek között rendészeti szerveknek szerveznek továbbképzéseket, illetve kapcsolódó anyagok összeállításában és terjesztésében segíti a nemzetközi szervezetet a hagyományos és közösségi médián keresztül például. Lásd például: OSCE Polís: Brochure on the protection of cultural property (in Bosnia and Herzegovina). 21 April 2021. <https://polis.osce.org/brochure-protection-cultural-property-bosnia-and-herzegovina> (Letöltve: 2021.07.23.); vagy OSCE: Smuggling and illegal trade in art and cultural property focus of OSCE-supported training course in Bosnia and Herzegovina. 29 July 2019. <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/426794> (Letöltve: 2021.07.23.)

Gyakran a Vöröskereszt kulturális megfelelőjének aposztrófált *Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság* (International Committee of the Blue Shield – ICBS) 1996-ban – a délszláv háború tapasztalataiból okulva – négy, a közgyűjteményi és műemlékvédelmi területen tevékenykedő nem kormányzati szervezet (ICOM, ICOMOS, Nemzetközi Levéltári Tanács [International Council on Archives – ICA], Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége [International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA]) által került felállításra az 1999-ben elfogadott II. Jegyzőkönyv előkészítő folyamatának részeként. 2005-ben a négy alapító szervezethez az *Audiovizuális Archívumok Egyesületének Koordinációs Tanácsa* (Co-ordinating Council of Audiovisual Archives Associations – CCAAA) is csatlakozott, de e szervezet végül 2012-ben kilépett.⁶³³

Az ICBS kapacitása hiányában a 2000-től sorra felálló nemzeti szintű bizottságok koordinálására egy másik szervezetet – a *Kék Pajzs Nemzeti Bizottságok Egyesületét* (Association of National Committees of the Blue Shield – ANCBS) – hoztak létre 2008-ban. A két szervezet végül 2016-ban egyesült, *Nemzetközi Kék Pajzs* (Blue Shield International – BSI) néven, magába olvasztva a két jogelőd feladatköreit.

Fő szerve a Kék Pajzs Nemzetközi Testület, amely egy választott elnökből, négy választott tagból, valamint az alapító szervezetek képviselőiből áll. Emellett a részt vevő államok szintjén nemzeti bizottságok működnek. Jelenleg összesen 30 nemzeti bizottság működik világszerte, emellett további 6 bizottság felállítása folyamatban van (az európai bizottságok tekintetében lásd *16. számú ábra*). Magyarország nem rendelkezik nemzeti bizottsággal.

⁶³³ Blue Shield International: History. <https://theblueshield.org/about-us/history/> (Letöltve: 2022.04.21.)

16. ábra: Európában működő vagy megszervezés alatt levő Kék Pajzs nemzeti bizottságok (saját szerk.)⁶³⁴

A BSI, valamint nemzeti bizottságainak tevékenysége hat területre fókuszál a fegyveres konfliktusok, valamint az ember okozta/természeti katasztrófák során a természeti és kulturális, tárgyi és szellemi örökség védelme érdekében, az alábbiak szerint:

1. proaktív védelem és kockázati felkészültség;
2. katasztrófaelhárítás;
3. stabilizáció; katasztrófa utáni helyreállítás és hosszú távú/folyamatos támogató tevékenységek;
4. jogi megfelelés (különösen az 1954-es Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei), irányelvek és azok végrehajtásának támogatása;
5. kapacitásépítési tevékenységek, oktatás és képzés (örökségvédelmi szakemberek, fegyveres erők, a katasztrófaelhárításban vagy az illegális kereskedelem megakadályozásában részt vevő egyéb szereplők számára);
6. BSI-tagok koordinációja, valamint a partnerszervezetekkel és a tagokkal való együttműködés.⁶³⁵

⁶³⁴ Blue Shield International: National Committees around the Globe. <https://theblueshield.org/what-we-do/national-committees-around-the-globe/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶³⁵ Blue Shield International: Blue Shield International Board Activities. <https://theblueshield.org/what-we-do/international-board-activities/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Tevékenységét annak speciális, területeken átívelő jellegéből adódóan az örökségvédelmi, a humanitárius és az „egyenruhás” (katonai, rendészeti, vámügyi) szektor háromszögén belül, mind a három szektorral szoros együttműködésben látja el.⁶³⁶

Az ICBS, valamint jogutódja szakértelmével hamar megkerülhetetlenné vált az 1954. évi Hágai Egyezmény által szabályozott terület, valamint az egyezmény végrehajtása vonatkozásában. A Hágai Egyezmény 1999-ben elfogadott II. Jegyzőkönyve az ICBS-t és alapító szervezeteit a jegyzőkönyv által felállított és annak fő döntéshozatali fórumaként működő *Kulturális Javak Fegyveres Konfliktusokban való Védelméért felelős Bizottság* egyik tanácsadó szakmai szervezeteként nevezi meg, ennek keretében többek között kiemelt védelem alá veendő kulturális javakra tehet javaslatot, valamint részt vehet tanácsadóként a Bizottság ülésein.⁶³⁷

Emellett a korábban vizsgált európai szervezetek is mind rendszeres együttműködésben állnak a BSI-vel ez irányú tevékenységeik során.⁶³⁸ A NATO SHAPE és a BSI 2020 júniusában egy szándéknyilatkozatot írt alá a kulturális javak védelme területén való együttműködés erősítése – többek között információcsere és képzések biztosítása – céljából, ezzel intézményesítve a két szervezet együttműködését.⁶³⁹ Habár a szervezet – ahogy korábban említettem – már ezelőtt is rendszeresen részt vett a NATO műveleti gyakorlataiban, sőt a líbiai légitámadásoknál alkalmazott, korábban említett „tiltott célpontok listája” az USA Kék Pajzs Bizottságának a kezdeményezésére és kidolgozásával jött létre. Az EBESZ számára pedig az illegális kereskedelemmel kapcsolatos képzések szervezésében vett részt több alkalommal.⁶⁴⁰

A Libanonban tevékenykedő UNIFIL-misszióval való, 2013-ig visszanyúló együttműködés 2020-ban a bejrúti robbanások következtében kapott új lendületet. Ekkor a katasztrófa utáni helyreállításban nyújtott szakértői támogatást a BSI a misszió, valamint a libanoni haderő számára. Ezt követően aztán egy szándéknyilatkozat is aláírásra került a BSI és az UNIFIL között.⁶⁴¹

⁶³⁶ Konferencia-előadás: Peter Stone: The Blue Shield. NSK Zagreb, March 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=kWC1Is7-VLw> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶³⁷ 2006. évi XXIX. törvény i. m., 27. Cikk

⁶³⁸ Kérdőívre beérkezett válasz alapján.

⁶³⁹ NATO & BSI sign Letter of Intent for CPP. Blue Shield International. <https://theblueshield.org/nato-and-blue-shield-sign-letter-of-intent-for-cpp/> (Letöltve: 2021.08.01.)

⁶⁴⁰ Blue Shield International: BSI Supports OSCE/MPSOTC CPP Course 2021. 22 September 2021. <https://theblueshield.org/bsi-supports-osce-mpsotc-cpp-course-2021/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶⁴¹ UNIFIL: UNIFIL concludes heritage protection in Beirut. 30 October 2020. <https://unifil.unmissions.org/unifil-concludes-heritage-protection-mission-beirut> (Letöltve: 2022.04.23.)

A BSI egyik alapító szervezeteként előbb említett *Múzeumok Nemzetközi Tanácsa* (International Council of Museums – a továbbiakban: ICOM) 1946-ban került felállításra, szakmai és etikai standardokat határozva meg a múzeumok működéséhez. A múzeumi szférában végzett széles körű tevékenysége keretében a múzeumi gyűjtemények fegyveres konfliktus vagy katasztrófa esetén történő védelme, illetve a kulturális javak illegális kereskedelme elleni harc támogatásában is fontos szerepet vállal. A szervezet a 2016-2022-es időszakra megfogalmazott stratégiai célkitűzései között is helyet kap az ICOM nemzetközi szerepének erősítése, amelynek keretében a kulturális javak terrorizmus és más, ideológia által vezérelt támadások ellen való védelmének minden korábbinál nagyobb jelentőséget tulajdonít.⁶⁴²

A szervezet a kulturális javak illegális kereskedelme elleni harc terén többek között szoros együttműködésben áll a WCO-val, UNODC-val és az INTERPOL-lal, a vizsgált európai nemzetközi szervezetek közül pedig az EU-val és az EBESZ-szel.

2000 óta az illegális kereskedelem elleni küzdelemben a szervezet egyik legfontosabb eszköze a „Vörös Listák” / „Vészhelyzeti Vörös Listák” kibocsátása, amelyekből eddig 15 került publikálásra különböző, fegyveres erőszak által sújtott vagy az illegális kereskedelemmel más okból kiemelten érintett országokról. Ezek a listák figyelemfelhívó eszközként mutatják be azokat a műtárgy-kategóriákat, amelyek a legkitettebbek az adott országból kiinduló illegális műtárgy-kereskedelemnek. E listák bár elsősorban a bűnüldöző szervek munkáját hivatottak segíteni, digitálisan mindenki számára elérhetőek.⁶⁴³

Az illegális kereskedelem, s ezáltal az 1970-es UNESCO-Egyezmény implementálása terén a másik fontos eszköze a 2013-ban az Európai Bizottság Belügyi Főigazgatóságának anyagi támogatásával létrejött „Kulturális javak tiltott kereskedelmének nemzetközi megfigyelőközpontja”, amely a témában létező legjelentősebb információs adatbankként működik a nemzetközi információcsere és együttműködés elősegítése érdekében.⁶⁴⁴

A szervezet emellett támogatást nyújt múzeumok számára természeti, illetve ember okozta katasztrófák, fegyveres konfliktusok kapcsán a gyűjteményi védelem biztosítására való felkészülés és kezelés kapcsán. E tevékenységek koordinációja érdekében a szervezeten belül 2004-ben létrejött (eredetileg Katasztrófavédelmi Munkacsoport néven, majd később átkelesztelt) *Katasztrófa-kockázatmenedzsment Bizottság* (Disaster Risk Management Committee

⁶⁴² ICOM: Strategic Plan 2016-2022. https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/06/ICOM_STRATEGIC_PLAN_2016-2022_ENG.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶⁴³ ICOM: Red Lists. <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/red-lists/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶⁴⁴ ICOM: International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods. <https://www.obs-traffic.museum/observatory> (Letöltve: 2022.04.23.)

– ICOM-DRMC), amelynek feladatai közé tartozik a gyors kárfelmérés, reagálási mechanizmusok kidolgozása, javaslatok megfogalmazása, tudatosságnövelés és nemzetközi információcsera a kulturális örökség veszélyhelyzetben történő védelme érdekében. A bizottság az érintett intézmény felkérésére léphet fel, amennyiben a felmerült veszélyhelyzet túllépi a nemzeti kapacitás kereteit.⁶⁴⁵ Emellett múzeumi *figyelőlistákat* is készít (például Líbia, Jemen és Szíria esetében is készült ilyen 2011-ben).⁶⁴⁶

Végül, de nem utolsósorban az ICOM a kulturális örökséget ért támadások, illetve az illegális kereskedelem növekvő mértéke kapcsán állásfoglalásokat, nyilatkozatokat adott ki több esetben a szervezet által képviselt értékek és elvek mentén a figyelemfelhívás és a mobilizáció elősegítése érdekében.⁶⁴⁷ Emellett globális szintű kapcsolatrendszerére támaszkodva, valamint iránymutatásain, ajánlásain keresztül⁶⁴⁸ szakmai és fizikai támogatást is képes nyújtani a tag-államok részére.

A szintén a BSI alapító szervezetei között szereplő *Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága* (International Council on Monuments and Sites – a továbbiakban: ICOMOS) 1965-ban kezdte meg működését az 1964-ben aláírt *Velencei Charta* hatására, a kulturális örökség védelmének, megőrzésének elősegítése érdekében. Az UNESCO Világörökség Bizottságának tanácsadó szerve kulturális világörökségi helyszínek vonatkozásában. A szervezet keretein belül 1999-ben döntöttek a *Heritage@Risk*-program elindításáról, amelynek célja a fenyegetett örökségi helyszínek azonosítása, a védelmüket illető javaslatok megfogalmazása, amelyeket évente/kétévente megjelenő jelentéseikben tesznek közzé.⁶⁴⁹ Az ICOMOS az utóbbi években több fegyveres konfliktus eszkalálódása kapcsán is felszólította a hadban álló feleket a konfliktus által sújtott területeken található kulturális örökség védelmére, valamint a vonatkozó nemzetközi jog betartására.⁶⁵⁰

⁶⁴⁵ ICOM: Emergency Preparedness and Response. <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/emergency-preparedness-and-response/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶⁴⁶ ICOM: Activity Report 2011. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/Activity-Report-2011.pdf> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶⁴⁷ Lásd például: ICOM: Statement concerning the Russian invasion into Ukraine. 24 February 2022. <https://icom.museum/en/news/statement-russia-invasion-into-ukraine/> (Letöltve: 2022.04.26.)

⁶⁴⁸ Az ICOM által 2004-ben kiadott Etikai Kódex magában foglalja például a fegyveres konfliktusok és természeti vagy ember által okozott katasztrófák elleni védelemmel kapcsolatos irányelvek kialakításának szükségességét a gyűjtemények által. Forrás: ICOM: Múzeumok Etikai Kódexe 2004. (ford. Deme Péter), *Múzeumi Közlemények*, (2005) 2., melléklet

⁶⁴⁹ ICOMOS: Heritage@Risk Reports. <https://www.icomos.org/en/what-we-do/risk-preparedness/heritage-at-risk-reports> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶⁵⁰ Lásd például: ICOMOS, ICA, IFLA & ICOM: Statement on Nagorno Karabakh. *ICOMOS*, 20 November 2020. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2020/ICOMOS-IFLA-ICA-ICOM_StatementNagornoKarabakh_20201120.pdf; vagy: ICOMOS: Statement on the situation in Tigray (Ethi-

4.6. A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME BÉKEMŰVELETEKBE VALÓ INTEGRÁCIÓJA

A békeműveletek intézményi hátterét, összetételét, feladatkörét és mozgásterét vizsgálva szoros párhuzamot figyelhetünk meg a posztbipoláris világrendben végbement hatalmi átrendeződéssel, a változó biztonsági környezettel és új fenyegetésekkel is, amelyek hatást gyakoroltak a nemzetközi közösség szerepvállalásának cél- és eszközrendszerére a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében. Az „új háborúk”, a törekeny államiság problémája, a nemzetközi terrorizmus vagy a transznacionális szervezett bűnözés növekvő mértéke következtében a békeműveletekben szolgáló személyzetnek különböző jellegű tevékenységekben kell helytállniuk egymással párhuzamosan, a harcoktól kezdve a helyi katonai erők kiképzésén keresztül, a humanitárius segítségnyújtáson, a háború utáni újjáépítésen át, a nemzetépítésben való részvételig.⁶⁵¹

A békeműveletek működésében fokozatos fejlődés figyelhető meg 1948 óta.⁶⁵² A kilencvenes évektől tapasztalható, hogy egyre inkább a fenntartható és stabil béke megteremtése lett a missziók célja. Egyrészt a korábbi nagyhatalmi szembenállás megszűnése új távlatokat nyitott a nemzetközi együttműködés terén – ez egyúttal az ENSZ BT működésében is egy sokkal kompromisszumkészebb légkört alakított ki.⁶⁵³ Másrészt, az új biztonsági környezetben összetettebb, államhatárokon átívelő problémákkal kell szembenézni, amelyek a katonai dimenzió kívül politikai, gazdasági, társadalmi és szociális tényezőket is magukban foglalnak, emiatt komplexebb válaszokat igényelnek a nemzetközi közösség részéről.⁶⁵⁴ Harmadrészt, az állami szint alatti konfliktusok esetében gyakorta megjelenő gyenge államiság átalakította a harmadik fél általi beavatkozás szerepét.⁶⁵⁵

Továbbá, a globalizáció által előidézett változások (például a demokratizáció felgyorsulása, emberi jogok terjesztése, illetve a „CNN-hatás” által a politikai szereplők kényszerűsége,

opia). 5 March 2021. ICOMOS, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2021/Statements/ICOMOS_StatementTigray_EN_final20210304.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

⁶⁵¹ Caforio (2018) i. m. 497-522.

⁶⁵² Az ENSZ első békefenntartó missziójának, az UNTSO (United Nations Truce Supervision Organization – ENSZ Közel-keleti Fegyverszüneti Felügyelő Szervezete) felállításáról ez évben döntött a szervezet, az arab-izraeli háború kapcsán való mediáció, valamint a fegyverszünet monitorozása érdekében. Forrás: UNTSO: Mandate. <https://untso.unmissions.org/mandate> (Letöltve: 2022.03.28.)

⁶⁵³ Bellamy, Alex J. – Williams, Paul D. – Griffin, Stuart: *Understanding Peacekeeping*. Second Edition. Malden MA, USA, Polity Press, 2010. 93-120.

⁶⁵⁴ Gazdag – Remek (2018) i. m. 73.

⁶⁵⁵ Miall, Hugh – Ramsbotham, Oliver – Woodhouse, Tom: *Contemporary Conflict Resolution*. 2nd edition. Cambridge, Polity Press, 2005. 3-34.

hogy állást foglaljanak a nemzetközi médián keresztül a köztudatba került történetekben) eredményeképpen a békeműveletek alkalmazása politikailag kívánatosná vált a Nyugat által hirdetett értékek védelme érdekében. Végül pedig, a hidegháború megszűnését követően felszabaduló katonai kapacitás számára a válságkezelés új alkalmazási lehetőséget jelentett.⁶⁵⁶

A békeműveletek fejlődésének trendjeit követve öt generáció⁶⁵⁷ különíthető el, egyrészt a műveletek civil dimenziója keretében végrehajtott feladatok, a katonai dimenzió keretében alkalmazott erő nagysága, illetve az ENSZ és más szereplők közötti feladat- és munkamegosztás mikéntje alapján.⁶⁵⁸ Míg kezdetekben – a hidegháború által meghatározott első generációs műveletek keretében – alapvetően reaktív (a konfliktusok befagyasztását, a fegyveres összetűzések felszámolását célzó), 1989-től fogva egyre inkább proaktív (a konfliktusok kiváltó okait kezelni kívánó és a végkimenetre is hatást gyakorló) szerepet vállal az ENSZ (illetve más nemzetközi biztonsági szervezetek), akár fegyveres erőszakot is alkalmazva a nemzetközi béke és biztonság védelme érdekében.⁶⁵⁹

A második generációs műveletektől kezdve kiterjedtebb mandátummal ruházták fel a missziókat, azok mind időben (az állomány műveleti területen való bevetésére már az aktívan zajló fegyveres konfliktus időszakában sor került), mind feladatkörükben (civil feladatokat is elláttak) bővülésen mentek át. E többdimenziós műveletek már sokkal aktívabb szerepet vállaltak a konfliktusból való kilábalásban, a politikai átmenet támogatásában.⁶⁶⁰ Ahogy Butrosz Butrosz-Gáli, az ENSZ 1992 és 1996 közötti főtitkára 1992-es *Békeprogramjában* kiemelte: egyrészt a globalizáció és a gazdasági, politikai integráció, másrészt pedig az etnikai, vallási, kulturális viszályok olyan új kihívásokat támasztanak, amelyekhez nem elég a katonai megoldás. A civil lakosság az új veszélyek esetében egyre inkább célpont lett, így a polgári dimenzió fontos elemévé vált a békefenntartásnak. Ez magában foglalja többek között a választások megszervezésének, a demokratikus intézményrendszer kialakításának elősegítését, a lakosság védelmét, illetve a humanitárius segélyek szétosztását.⁶⁶¹

⁶⁵⁶ Bellamy – Williams – Griffin (2010) i. m. 93-120.

⁶⁵⁷ A szakirodalomban nincs egyetértés azzal kapcsolatban, hogy négy vagy öt generáció különíthető el, míg a harmadik generáció korszakhatárát egyes szerzők (lásd például Kiss Zoltán László 2015-ben megjelent monográfiája) – ahogyan jelen disszertáció is – a kilencvenes évek közepére teszi, addig más szerzők (lásd például Szenes Zoltán későbbiekben hivatkozott, 2019-ben megjelent tanulmánya) az ezredfordulónál húzzák meg.

⁶⁵⁸ Kiss Zoltán László: *Válságreakáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015. 84-141.

⁶⁵⁹ Uo., 101.

⁶⁶⁰ Uo., 112-124.

⁶⁶¹ A/47/277. An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping: report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992.

Az 1992-1995 közötti időszak sikertelenségei (lásd a szomáliai ENSZ-misszió [UNOSOM] kudarca, ruandai népirtás, srebrenicai mészárlás) hatására a nemzetközi közösség részéről a korábbi megnövekedett elköteleződéshez képest visszalépés tapasztalható a kilencvenes évek közepén. Az évtized vége azonban újra növekvő szerepvállalást hozott a nemzetközi missziók tekintetében: ezzel együtt a békeműveletek szerepe dominánssá vált a konfliktuskezelésben, valamint megjelent a humán biztonság koncepciója is.⁶⁶²

A Békeprogramhoz fogható következő nagy ENSZ-reformot a 2000-es *Brahimi-jelentés* hozta el, amely számos átfogó javaslatot fogalmazott meg és tette lehetővé a missziók szabályozottabb keretek között való működését.⁶⁶³ Emellett egyre határozottabban körvonalazódott a válságkezelés polgári dimenziójának szükségessége is, azóta pedig e képességek mind hangsúlyosabb szerephez jutnak más nemzetközi szervezetek műveleteiben is.⁶⁶⁴ A másik fontos mérföldkő pedig a védelmi felelősség (Responsibility to Protect – R2P) elvének elfogadása volt 2005-ben. A negyedik generációs műveletek (2001-2010) során már a korábbiaknál látványosabban kirajzolódott az ENSZ és a különböző regionális biztonsági szervezetek közti munkamegosztás, illetve nagyobb hangsúly helyeződött a stabilizációs műveletekre – ezáltal a szembenálló csoportok közötti megbékélés elősegítésében való aktív szerepvállalás mindinkább előtérbe került.⁶⁶⁵

Az ötödik generációs (2010-től jellemző) hibrid jellegű műveletek keretében az ENSZ mellett más (regionális) szervezettel való együttműködés valósul meg, amely utóbbiak a bevetett erők jelentős részét is biztosítják.⁶⁶⁶ Emellett az emberi jogok védelme a korábbiaknál is fontosabbá vált, akár katonai erő alkalmazására is sor kerülhet azok védelme érdekében.⁶⁶⁷ A nemzetközi biztonsági környezet folyamatos változásai az ENSZ keretében is rendszeres felülvizsgálatot tesznek szükségessé a békefenntartás kereteivel kapcsolatban. A 2015-ben megjelent *HIPPO-jelentés*⁶⁶⁸ a korábbi terminológiában hozott változást, innentől egységesen ENSZ-békeműveleteknek nevezik a szervezeten belül a békefenntartás különböző formáit és a különleges politikai missziókat. A 2017-ben António Guterres, ENSZ-főtitkár által meghirde-

⁶⁶² Kiss (2015) i. m. 124-141.

⁶⁶³ Szenes Zoltán – Apáti Zoltán – Drót László: Jubileumi évfordulók: ENSZ-békefenntartás és a Magyar Honvédség. *Honvédségi Szemle*, 147. (2019) 1. 13-32.

⁶⁶⁴ Remek (2020) i. m. 30-37.

⁶⁶⁵ Kiss (2015) i. m. 124-141.

⁶⁶⁶ Molnár Dóra: Az Egyesült Nemzetek Szervezete – kollektív biztonság. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 19-44.

⁶⁶⁷ Kiss (2015) i. m. 124-141.

⁶⁶⁸ HIPPO – High-Level Independent Panel on Peace Operations – magas szintű panel az ENSZ békefenntartási rendszer felülvizsgálatára (az ENSZ-főtitkár által 2014. októberben felállított testület)

tett, majd 2021-ben megújított és kibővített „*Cselekvés a békefenntartásért*” (Action for Peacekeeping – A4P / A4P+) program pedig napjainkban határozza meg az ENSZ-békeműveletek prioritásait, többek között például a helyi lakosság és civil szervezetek bevonásának fontosságát a mandátum végrehajtásába, illetve a fenntartható béke és a partnerségek kialakítása iránti elköteleződést.

S bár a békeműveletek általános eszköztárát vizsgálva a hard és a soft elemek egyaránt jelen vannak, a fent vázolt bővülési folyamattal fokozatosan létjogosultságot nyert témakör – bizonyos missziók mandátumának kulturális javak védelmére való kiterjesztésének lehetősége – határozottan a missziók soft eszköztárát gazdagíthatja, a „fejek és szívek megnyerése” érdekében. A békeműveletek mandátuma tekintetében az ilyen irányú bővítés indokoltságát és a nemzetközi szintű fejlődési ívet a következő két alfejezet mutatja be, idézve egyúttal néhány gyakorlati tapasztalatot is a formálódó, enyhe eufemizmussal *kulturális békefenntartásnak* nevezett jelenség kapcsán.

4.6.1. BÉKEMŰVELETEK MANDÁTUMA BŐVÍTÉSÉNEK INDOKAI

Gyakori érv a békefenntartók kulturális dimenziójú szerepvállalása mellett, hogy az ilyen jellegű beavatkozás a *konfliktus elhúzódásának csökkentésében* játszhat fontos szerepet. Egy posztkonfliktusos szituációban a kulturális javak ellen elkövetett támadások súlyosbíthatják a még fennálló politikai, kulturális feszültségeket, s újra feléleszthetik az ellenségeskedéseket a szembenálló felek között, ezáltal lassíthatják a megbékélést.⁶⁶⁹

A kulturális dimenzió integrálásával kapcsolatosan példaként idézhető a NATO Koszovóban tevékenykedő KFOR békefenntartó missziójának tevékenysége, amely – a szerb ortodox egyház felől érkező kérések hatására – magában foglalja a kulturális örökség védelmét,⁶⁷⁰ majd a stabilizációt követően e védelmi feladatok folyamatos átadását a helyi erőknek (a NATO terminológiájában ez utóbbi az úgynevezett „*unfixing process*”). A gorioci, zočištei, deviçi, budisavci és a Szent Arkangyalok monostorok, a gračanicai kolostor, illetve az 1389-es koszovói (első rigómezei) csatának emléket állító és a szerb nemzeti identitásban fontos szerepet betöltő Gazimestan-emlékmű a 2010-es évek elején a koszovói rendőri erőknek átadásra kerültek⁶⁷¹, a peçi patriarchátus védelme 2013 végén került át a koszovói erökhöz.⁶⁷²

⁶⁶⁹ Auwera (2010) i. m. 3-16.

⁶⁷⁰ Papaioannou, Maria: The Buddhas of Bamiyan, Timbuktu, Palmyra: What next? *CJICL*, 20 November 2015. <http://cjicl.org.uk/2015/11/20/the-buddhas-of-bamiyan-timbuktu-palmyra-what-next/> (Letöltve: 2020.03.09.)

⁶⁷¹ Ouaninech, I.: Unfixing of Devic Monastery. *KFOR Chronicle*, June 2012. 14-15. https://shape.nato.int/resources/site7423/general/chronicle%20archive/2012/chronicle_06.pdf (Letöltve: 2020.03.03.)

Jelenleg már csak a dečani kolostor áll a KFOR védelme alatt (Designated Special Status – Különleges Védelmi Státusz), ahol a NATO missziója a koszovói hatóságok és az EULEX mellett van jelen, kérésükre nyújt a védelemben támogatást,⁶⁷³ azonban ennek átadása is felmerült már a koszovói rendőri erők részére. (7. számú melléklet)

A gyakorlati megvalósulás ugyanakkor ebben az esetben sem volt mindig hiánytalan: a szerb erők kivonulását követő KFOR általi területátvétel köztes időszakában a Koszovói Fel szabadítási Hadsereg (Ushtria Çlirimtare e Kosovës – UÇK) fegyveresei bosszúhadjáratot indítottak a szerb és román lakosság ellen, nem kímélve a kulturális, vallási létesítményeket sem. Ezeket az eseményeket gyakran róják fel a missziónak.⁶⁷⁴

Továbbá, a délszláv háború lezárulása után, Koszovóban 2004 márciusában kitört zavargások során albán szélsőségesek a szerb kisebbség ellen irányuló atrocitásai során az emberi áldozatok mellett összesen 35 ortodox templomot és kolostort (amelyből 18 műemléki védettség alatt állt) romboltak le és szentségtelenítettek meg, illetve több mint 900 házat semmisítettek meg. A támadásokra válaszul Szerbia több városában is tüntetéseket szerveztek, s több helyi mecsetet felgyújtottak. A szerbek mellett a támadások a roma és az askáli kisebbséget is érintették, az elüldözöttek közül sokan sosem tértek vissza otthonukba.⁶⁷⁵ A térségben tartózkodó nemzetközi erőket (a katonai jelenléteket biztosító KFOR-t, illetve a rendőri erőket nyújtó UNMIK-et [United Nations Mission In Kosovo – Egyesült Nemzetek Szervezetének Missziója Koszovóban]) ekkor szintén számos kritika érte, hogy képtelenek voltak időben közbelépni, s hathatós védelmet nyújtani a támadások keresztüztübe került kisebbségeknek: se kapacitással, se megfelelő kiképzéssel, se felszereltséggel nem rendelkeztek a hatékony fellépésre.⁶⁷⁶ A történetek a nemzetközi közösséget is szerepvállalásának újragondolására sarkallták (például

⁶⁷² Farina, Salvatore, Major-General: COM KFOR's New Year Address. *KFOR Chronicle*, January 2014. 3.

⁶⁷³ Rosén (2017) i. m. 22.

⁶⁷⁴ A koszovói terület Szerbia számára mindig is központi területnek számított. A 13-16. században itt volt az állam központja, s számos jelentős szerb ortodox kolostor épült. A peći patriarchátus vallási központtá nőtte ki magát, s a szerb ortodox egyház feje mind a mai napig egyben a peći pátriárka is. A 17-18. századi migrációs hullámok következtében viszont az albánság fokozatosan többségbe került, s iszlamizálódott. Bár a kapcsolat nem volt konfliktusmentes, a 19. századi nemzettudat megerősödéséig nem volt tapasztalható igazi szembenállás. Forrás: Hüse Csaba: LMT, mint műveleti képesség szerepe és jelentősége A NATO vezette KFOR misszióban. *Sereg Szemle*, 9. (2011) 2. 58-72.

⁶⁷⁵ B92: 11 years since "March Pogrom" of Serbs in Kosovo. 17 March 2015. https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=03&dd=17&nav_id=93505 (Letöltve: 2020.04.20.)

⁶⁷⁶ A Prizren környéki, 14. századi Szent Arkangyal kolostort német KFOR-katonák védtek (a támadások idején összesen 15 katonát tartózkodott a kolostorban), de ahogy az albán tömegek elkezdtek támadni a kolostort, evakuálták a szerzeteseket majd elhagyták a helyszínt, nem kísérelve meg feltartóztatni a támadókat. A kolostort a támadók felgyújtották. Forrás: Human Rights Watch Report, 16. (2004) 6. <https://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/6.htm> (Letöltve: 2020.04.20.)

hírszerzés fejlesztésének szükségessége), összességében pedig elmondható, hogy a békefolyamatban jelentős visszalépést idéztek elő ezek az események.⁶⁷⁷

A kulturális dimenzió integrálása békeműveletek mandátumába az adott misszió apolitikusságát, pártatlanságát is erősítheti. Az ilyen jellegű tevékenységek az állam szuverenitásába kevésbé beavatkozó lépésnek tekinthetők, tekintettel arra, hogy az egész emberiség közös értékeinek védelmét szolgálják.⁶⁷⁸ Emellett a misszió létjogosultságának *helyiekkel való elfogadtatását növelheti* („megnyerni a fejeket és a szíveket”),⁶⁷⁹ így a CIMIC-CMI-tevékenységének⁶⁸⁰ is fontos eleme lehet. Továbbá a *nemzetközi közvélemény kedvező megítélését* is elősegítheti, ami napjainkban a konfliktuskezelés sikerének egyik legfontosabb mércéje.⁶⁸¹ Ezzel kapcsolatosan negatív példaként hozható az Iraki Nemzeti Múzeum kifosztása, ami az amerikai fegyveres erők bagdadi jelenléte mellett történt meg. Ez az egyébként is alacsony nemzetközi támogatottságot a koalíciós erők iraki beavatkozásával kapcsolatban szinte a nullával tette egyenlővé – ebben a média (különösen a CNN) közvetítéseinek jelentős szerepe volt.⁶⁸²

Itt hangsúlyozni kell a szükséges kulturális érzékenyítés fontosságát a misszióban szolgáló erők felkészítése során. Az ENSZ Nyugat-Szaharában tevékenykedő MINURSO (UN Mission for the Referendum in Western Sahara – ENSZ Nyugat-Szaharai Népszavazással foglalkozó Missziója) missziójában például éppen a misszió kötelékében szolgáló katonák károsították meg az itt található több mint hatezer éves őskori barlangrajzokat 2007 folyamán.⁶⁸³ Az eseményből kialakuló botrány a nemzetközi szervezetet arra készítette, hogy a kulturális helyszínek tiszteletben tartásával kapcsolatos tudatosságnövelés nagyobb szerepet kapjon a kéksiskosok kiképzésében a későbbiekben.⁶⁸⁴

⁶⁷⁷ SC/8090. In briefing to Security Council, special representative describes March violence in Kosovo as ‘most serious setback’ in last five years, UN Press, 11 May 2004. <https://www.un.org/press/en/2004/sc8090.doc.htm> (Letöltve: 2020.03.09.)

⁶⁷⁸ Petrovic, Jadranka: The Cultural Dimension of Peace Operations: Peacekeeping and Cultural Property. In: Andrew Campbell (szerk.): *Global Leadership Initiatives for Conflict Resolution and Peacebuilding*, USA, IGI Global, 2018. 84-115.

⁶⁷⁹ Foradori, Paolo: Protecting cultural heritage during armed conflict: the Italian contribution to 'cultural peacekeeping'. *Modern Italy*, 22. (2017) 1. 1-17.

⁶⁸⁰ Civil-Military Cooperation (CIMIC) – Civil-katonai Együttműködés. Civil Military Interaction (CMI) – Civil-katonai interakció.

⁶⁸¹ Caforio (2018) i. m. 497-522.

⁶⁸² Kila, Joris D.: Inactive, Reactive, or Pro-Active?: Cultural Property Crimes in the Context of Contemporary Armed Conflicts. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies*, 1. (2013) 4. 319-342.

⁶⁸³ Ghanmi, Lamine: U.N. probes peacekeepers' "vandalism" in W. Sahara. *Reuters*, 31 January 2008. <https://uk.reuters.com/article/us-sahara-un-vandalism-idUKL3188500920080131> (Letöltve: 2020.04.23.)

⁶⁸⁴ Leloup (2019) i. m. 121-136.

A konfliktus utáni időszak helyreállításának részeként gyakran kerül sor a *lerombolt emlékek újjáépítésére* a megbékélés szimbólumaként, a konfliktus által sújtott közösség identitásán esett sérelmek helyreállításának részeként, s nem utolsósorban a turizmus általi gazdasági revitalizáció érdekében. E rekonstrukciós folyamatban a békeműveletek szereplői szintén fontos szerepet vállalhatnak.

Az 1993 novemberében a horvát csapatok által a boszniai háború során az etnikailag vegyes Mostar városának a „nem-horvát” (elsősorban bosnyák muszlim) lakosságtól való megtisztítás szándékával lerombolt, a város multietnikus voltát szimbolizáló Öreg-híd (*Stari Most*)⁶⁸⁵ újjáépítése nemzetközi segítséggel, olasz, török, holland, horvát és francia, valamint világbanki és UNESCO-támogatással valósult meg, az IFOR/SFOR⁶⁸⁶ részvételével. A helyreállított híd átadásra 2004. július 23-án került sor, s a híd újjáépítése a horvát-bosnyák megbékélés szimbólumává vált. 2005-ben az építmény Bosznia-Hercegovinában elsőként került fel az UNESCO Világörökség Jegyzékébe.⁶⁸⁷

A NATO afganisztáni tevékenysége során a kulturális javak védelme nem intézményesült a KFOR-hoz hasonlóan, ennek ellenére ad hoc módon számos kezdeményezésben és projektben vettek részt a NATO erői, képzések biztosítása mellett régészeti tárgyak tárolására szolgáló ideiglenes létesítmények építését vállalták, valamint a Nemzeti Múzeum rekonstrukciójához és Ghazni kulturális örökségének védelméhez is hozzájárultak.⁶⁸⁸

A kulturális örökség védelmét elősegítő beavatkozások egy másik pozitív hozadéka lehet, hogy azok hozzájárulhatnak az elvándorlásra kényszerült lakosság szülőföldjükre való visszatéréshez, akiknek kultúrájuk, történelmük, identitásuk szimbólumainak elvesztésével együtt a területhez való kapcsolatuk is bizonytalanná vált.⁶⁸⁹

⁶⁸⁵ Kalman, Harold: Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 23. (2017) 6. 538-555.

⁶⁸⁶ A NATO IFOR (Implementation Force – Végrehajtó Erők) elnevezésű missziója valamivel több, mint egy év után átadta feladatát 1996 decemberétől szintén a NATO égisze alatt felálló, s 2004-ig az országban tevékenykedő SFOR (Stabilisation Force – Stabilizációs Erők) misszióinak. A Magyar Honvédség mindkét misszióban tevékeny szerepet vállalt, erről bővebben, illetve kifejezetten a mostari híd rekonstrukciójában tett magyar szerepvállalásról az 5. fejezetben lesz szó.

⁶⁸⁷ MTVA: 10 éve adták át Mostarban a Neretván átívelő újjáépített hidat. 2014. <http://web.archive.org/web/20141116211754/http://mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/8563-10-eve-adtak-at-mostarban-a-neretvan-ativelo-ujjaepített-hidat> (Letöltve: 2020.04.20.)

⁶⁸⁸ NATO: Cultural Property Protection. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_166114.htm (Letöltve: 2021.07.23.)

⁶⁸⁹ Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation: Italy's contribution in relation to the request of the Office of the High Commissioner for the Human Rights of the United Nations pursuant to the mandate of the SR in the field of cultural rights. June 2016. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/ DestructionHeritage/States/Italy.pdf> (Letöltve: 2021.07.23.)

Mint ahogy arra korábban utaltam, gazdasági szempontból nézve a békeműveletek kulturális dimenziója azáltal is elősegíti a helyreállítás és stabilizáció felgyorsítását, hogy a turizmus újbóli fellendítésével, munkahelyek teremtésével, az illegális kereskedelem visszaszorításával járul hozzá a gazdasági biztonság erősítéséhez.⁶⁹⁰ Ezen keresztül a korábban politikailag/társadalmilag/gazdaságilag kirekesztett csoportok megerősítésével az ex-kombatánsok leszerelésével, s a társadalomba való visszaintegrálásával is hozzájárulhat a békeépítéshez.⁶⁹¹

4.6.2. A „KULTURÁLIS BÉKEFENNTARTÁS” FORMÁLÓDÁSA ÉS A FENNÁLLÓ HIÁNYOSSÁGOK

A kulturális javak védelmével kapcsolatos feladatoknak a fegyveres erők keretei közé való integrálása tekintetében az első előkép minden bizonnyal a szövetséges erők által 1943-ban felállított Műemlékek, Szépművészetek és Archívumok programja. Ennek keretében művészettörténeti, múzeumi, építészeti, régészeti stb. tudással rendelkező szakembereket (a köznyelvben „*Monuments Men*”-ként váltak ismertté az azonos című hollywoodi film hatására) rendelték egyes katonai alakulatok mellé, akiket tanácsokkal láttak el a kulturális örökséget érő károk minimalizálása, valamint a nácik által eltulajdonított műtárgyak visszaszerzése érdekében. Munkájuk eredményeképpen több mint ötmillió műtárgyat sikerült visszaszolgáltatni a háborút követően. Ezután hosszú ideig nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a kérdésnek, egészen a bagdadi Iraki Múzeum 2003-as kifosztásáig, amely újragondolásra készítette a nyugati erőket a kulturális örökség műveleti területen való védelmére terén.⁶⁹² Az igazi fordulatot a kérdésben azonban a 2010-es évek konfliktusai hozták el.

Az ENSZ BT 2100 (2013) számú határozatával állította fel a Maliban tevékenykedő MINUSMA-missziót (az Afrikai Unió által korábban létrehozott AFISMA utódjaként), amely úttörő jellegű e tekintetben, hiszen békefenntartó misszió mandátumában az ENSZ BT első alkalommal rögzítette a kulturális és történelmi helyszínek támadásoktól való védelmének támogatását, az UNESCO-val való együttműködésben.⁶⁹³ Megjegyzendő, hogy a határozat

⁶⁹⁰ Foradori (2017) i. m. 1-17.

⁶⁹¹ Petrovic (2018) i. m. 84-115.

⁶⁹² Rush, Laurie W.: Blue Shield Protection of Cultural Property: A Perspective from the Field. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 607-624.

⁶⁹³ 16. (f): „Támogatás a kultúra megőrzésére. A szükséges és lehetséges mértékben segítse Mali átmeneti hatóságait a Maliban található kulturális és történelmi helyszínek támadásoktól való védelmében, az UNESCO-val való együttműködésben.” (saját ford.) Forrás: S/RES/2100 (2013) i. m.

emellett kitért a műveletek elővigyázatos végrehajtására is kulturális és történelmi helyszínek közelében, éppen a korábban említett MINURSO példájából okulva.⁶⁹⁴

A kulturális javak védelmének keretében a 2013 tavasza óta aktív misszió Kulturális és Környezeti részlegének feladatai közé tartozott a civil, katonai és rendőri személyzet képzése, az UNESCO és a mali Kulturális Minisztérium által közösen koordinált, Észak-Mali területén lerombolt örökségi helyszínek rehabilitációjának támogatása, valamint a kulturális események újbóli beindítása az északi régiókban, ezzel is hozzájárulva a szellemi örökség továbbörökítéséhez és a társadalmi kohézióhoz.⁶⁹⁵ Timbuktaban például az *Ansar Dine* terrorszervezet által 2012-ben 14 mecset és mauzóleum részleges vagy teljes lerombolását követő, a helyiek bevonásával véghez vitt helyreállítás logisztikai támogatásában vett részt. Emellett több ún. *gyors hatású projektet* (Quick impact project) is menedzselte a kultúra területén a misszió, többek között négy kéziratgyűjtemény rehabilitációját, a Saneye régészeti lelőhelyen történő fosztogatások elleni fellépést, a Djingareyber mecsetben való szertartásos mosdások újbóli lehetővé tételét, valamint a Songhoi Stars zenekar újbóli működésének biztosítását Gao városában. E példák jól mutatják, hogy az épített örökség rehabilitálása mellett a szellemi és írott örökség megőrzésére irányuló erőfeszítések is helyet kaptak a misszió tevékenységében.⁶⁹⁶

S bár az ENSZ békeműveletekért felelős szerve csupán egy újabb, plusz teherként tekintett e mandátumbővítésre, a misszió ezirányú feladatellátása alapvetően sikeresnek bizonyult. Irina Bokova, az UNESCO akkori főigazgatója így nyilatkozott az újjáépítések elkészülte kapcsán tett látogatása során: „*itt van a válaszunk az extrémizmusra – a kultúra sikeres integrációjának példája a békeépítésben, és ezen az úton kell tovább haladnunk.*”⁶⁹⁷ A misszió mali jelenlétének 2018-as meghosszabbításakor azonban e feladatkör kikerült a MINUSMA mandátumából.⁶⁹⁸

Egyes szerzők ugyanakkor óva intenek a MINUSMA úttörő voltának túlhangsúlyozásától, mivel a korábbiakban említett UNMIK, valamint a Libanonban tevékenykedő UNIFIL – bár kifejezetten a mandátumukban nem rögzített, informális/ ad hoc módon – is részt vettek a befogadó ország kulturális örökségének védelmére tett erőfeszítésekben. S bár maga a 2347 (2017) számú ENSZ BT-határozat a MINUSMA sikerének bizonyítékaként tekinthető, de

⁶⁹⁴ Leloup (2019) i. m. 121-136.

⁶⁹⁵ MINUSMA: Cultural heritage. <https://minusma.unmissions.org/en/cultural-heritage> (Letöltve: 2020.03.12.)

⁶⁹⁶ Leloup (2019) i. m. 408-430.

⁶⁹⁷ Saját ford., UNESCO Press: Director-General praises the people of Timbuktu for the reconstruction of the city's mausoleums. 19 July 2015. http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/director_general_praises_the_people_of_timbuktu_for_the_reco/ (Letöltve: 2020.04.03.)

⁶⁹⁸ S/RES/2423 (2018). Adopted by the Security Council at its 8298th meeting, on 28 June 2018

ezen határozat elfogadása óta nem került sor további békeművelet vonatkozásában a kulturális javak védelmének mandátumban történő rögzítésére.⁶⁹⁹

Az ISIL által 2014-től Irak és Szíria területén kulturális javak ellen elkövetett szándékos és szisztematikus pusztítások, rongálások, fosztogatások kezelésére született egyik válasz az UNESCO 38. Közgyűlésén 2015 novemberében elfogadott, korábban említett, középtávú stratégiai célokat felvázoló határozat⁷⁰⁰ volt. Ebben a nemzetközi szervezet többek között egy olyan gyorsreagálású nemzetközi erő felállítását szorgalmazta, amely feladata kifejezetten a műemlékek, illetve régészeti lelőhelyek védelme konfliktusövezetekben.

A határozat 4. paragrafusára való hivatkozással Olaszország és az UNESCO 2016. február 16-án egyetértési megállapodást kötött egy – gyakran „*kulturális kéksisakosok*”-nak aposztrofált – nemzeti bevetési egység felállításáról az UNESCO *Unite4Heritage* elnevezésű globális koalíciója keretében.⁷⁰¹ A megállapodás alapján felállított gyorsan mozgósítható bevetési egység magját a Carabinieri erők Kulturális Örökség Védelméért Felelős Parancsnoksága⁷⁰² adja, a Kulturális Minisztérium alkalmazottjaiból, művészettörténészekből, restaurátorokból és régészekből álló civil személyzettel kiegészítve. Az egység bármely tagállam kérésére válság vagy természeti katasztrófa esetén mozgósítható a megállapodásban rögzített funkciók ellátására.⁷⁰³

Az egység első alkalmazására belföldön, a 2016-os földrengést követően került sor, azóta Mexikóban, Albániában, Libanonban és Horvátországban is bevetésre kerültek.⁷⁰⁴ Egyrészt természeti katasztrófákat követően, másrészt konfliktust megelőző vagy posztkonfliktusos helyzetekben, harmadrészt akár az ENSZ Alapokmány VII. cikkelye szerinti nemzetközi békefenntartó erők keretében is bevetésre kerülhet az egység, mind preventív, mind operatív feladatok ellátására, a kulturális örökség védelme érdekében.⁷⁰⁵

⁶⁹⁹ Leloup (2019) i. m. 121-136.

⁷⁰⁰ UNESCO Resolution 48. (2015) i. m.

⁷⁰¹ FR PUNES AG 8-LEG-A-1225: Memorandum of Understanding between the Government of the Italian Republic and the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 16th February 2016.

⁷⁰² Comando Carabinieri Tutela Patrimonio Culturale – Carabinieri TPC

⁷⁰³ FR PUNES AG 8-LEG-A-1225. (2016) i. m.

⁷⁰⁴ Institutional Communication Service: The Blue Helmets of Culture. *Università della Svizzera italiana*, 29 November 2021.

https://www.usi.ch/en/feeds/17464?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=20211222&utm_content=UNESCO_Chair ICT_16 (Letöltve: 2022.01.20.)

⁷⁰⁵ Konferencia-előadás: Lorenzo Pella, a Carabinieri erők Kulturális Örökség Védelméért Felelős Parancsnoksága udinei egységének vezetője által tartott előadás a „Heritage crimes and emergencies” címmel 2021. június 21-25. között megrendezett nyári egyetem keretében.

Bár az olasz szerepvállalás általánosságban pozitív megítélés alá esik, egyes szerzők a helyi lakosság bevonásának sikerességében látják a valós eredmény elérésének kulcsát, illetve felhívják a figyelmet arra, hogy maga a megállapodás a kulturális örökségvédelemnek csupán technikai aspektusait foglalja magában, közel sem biztosít olyan robosztus beavatkozásra lehetőséget, mint amit a „kulturális békefenntartás” sejtetne, például fegyveres összecsapásokba való közvetlen beavatkozást nem tesz lehetővé.⁷⁰⁶

Olaszország önmagának kulturális szuperhatalomként való pozicionálása a nemzetközi porondon nem újdonság. A kulturális diplomácia hagyományosan fontos szerepet játszik az ország külpolitikai prioritásai között és fontos gyakorlati tapasztalatokkal is rendelkezik⁷⁰⁷ az 1969-ben felállított Carabinieri-erőkön keresztül a kulturális örökség bűncselekményektől való védelme terén. Ez az értékalapú külpolitika – amelyet a nemzetközi szakirodalom a „szegmens-”, vagy „kommunikációs rés-diplomácia” megnevezéssel illet – fontos példája a soft power-eszközökkel való nemzetközi befolyásnövelésnek, amely annak érdekében történik, hogy egy adott területen erején felüli szereplővé válhasson egy állam a globális szinten.⁷⁰⁸

A kulturális javak konfliktusos környezetben való védelmének a nemzetközi béke- és biztonság napirendjébe való beemelése és egy koherens stratégia felépítése érdekében ezen a területen Olaszország globálisan is vezető szerepet vállalt a különböző multilaterális intézményi keretek között, különösen a „kulturális békefenntartás” szorgalmazása terén.⁷⁰⁹ Ebben például lehetőséget biztosított ENSZ BT-ben való tagsága 2017-2018 között, ahol programjában is szerepelt a kulturális örökség védelmét és az illegális kereskedelem visszaszorítását célzó intézkedéseknek a békefenntartó műveletek mandátumába történő felvételének előmozdítása.⁷¹⁰

Érdemes továbbá megemlíteni, hogy Olaszország, Jordánia, az UNESCO, az UNODC és az INTERPOL 2015 szeptemberében egy magas szintű partnerséget hozott létre „*Protecting*

⁷⁰⁶ D’Amico Soggetti, Gabriele: Blue Helmets for Culture: Involving Communities in the Protection of Their Heritage. In: Lagrange, Evelyne – Oeter, Stefan – Uerpman-Wittzack, Robert (szerk.): *Cultural Heritage and International Law: Objects, Means and Ends of International Protection*. Cham, Springer International Publishing, 2018. 163-173.

⁷⁰⁷ Foradori (2017) i. m. 1-17.

⁷⁰⁸ Angol terminológiában: niche diplomacy.

⁷⁰⁹ Foradori, Paolo – Giusti, Serena – Lamonica, Alessandro Giovanni: Reshaping Cultural Heritage Protection Policies at a Time of Securitisation: France, Italy and the United Kingdom. *The International Spectator*, 50. (2018) 3. 86-101.

⁷¹⁰ Italy on the UN Security Council. Building Peace for Tomorrow. January 2017. <https://www.esteri.it/mae/resource/doc/2017/01/italyontheunsecuritycouncil-compressed.pdf> (Letöltve: 2020.01.27.)

Cultural Heritage — An Imperative for Humanity” (Kulturális örökség védelme – kötelesség az emberiség számára) néven, hogy a már létező jogi mechanizmusok magasabb szintű implementálására ösztönözzön mind nemzeti, mind nemzetközi szinten, s erőteljesebb, koordináltabb fellépést segítsen elő a kulturális javakat érintő fenyegetések ellen. A kezdeményezés keretében megfogalmazott javaslatok között szerepel a kulturális örökség védelmének szisztematikus integrálása az ENSZ békeműveleteibe, illetve békeépítési erőfeszítéseibe.⁷¹¹ Irina Bokova, az UNESCO korábbi főigazgatója a kezdeményezés kapcsán így fogalmazott: „*a kultúra a konfliktus frontvonalában van – azt a békeépítés középpontjába kell helyeznünk*”.⁷¹²

A korábban említett, Olaszország és Franciaország által kezdeményezett 2347 (2017) számú ENSZ BT-határozat a fenti folyamat hozadékának, s egyúttal egy fontos mérföldkőnek tekinthető a kulturális békefenntartás területén, hiszen a határozat 19. pontja lehetőséget biztosít a kulturális örökség UNESCO-val együttműködésben való védelme támogatásának belefoglalására egyes ENSZ-békefenntartó missziók mandátumába, hivatkozva a MINUSMA munkájára.⁷¹³ Az elköteleződést hangsúlyozandó, a G7-es országok kulturális miniszterei első találkozásjukon elfogadott *Firenzei Deklarációjukban* is támogatásukat fejezték ki a kulturális javak válságterületeken való védelme mellett, kiemelve a fent említett határozat által nyújtott lehetőséget a kulturális örökségvédelmi komponens belefoglalására a missziók mandátumába az ENSZ BT hozzájárulásával.⁷¹⁴

Regionális biztonsági együttműködések kapcsán elsőként a NATO tevékenységét érdemes megemlíteni. Bár már a fent bemutatott KFOR tevékenységében is szerepet kapott a kulturális javak védelme, az utóbbi években a szervezet átfogóan foglalkozott a témával. A korábban említett SPS CPP-projekt záró jelentése is rávilágít a kulturális javak stratégiai szerepének felértékelődésére és védelempolitikai kérdéssé válására a 21. század háborúiban, s ezzel párhuzamosan a nemzetközi (katonai) szerepvállalás szükségességére.⁷¹⁵

Ami az EU külpolitikáját illeti, a tevékenységét 2017. októberben megkezdő, az iraki biztonsági ágazat reformja polgári aspektusainak támogatására létrehozott *EUAM Irak* misszió

⁷¹¹ UNESCO – INTERPOL: Protecting Cultural Heritage - An Imperative for Humanity. 22 September 2016.

⁷¹² UNESCO: Global initiative launched to counter the destruction and trafficking of cultural property by terrorist and organized crime groups. 27 September 2015. <https://en.unesco.org/news/global-initiative-launched-counter-destruction-and-trafficking-cultural-property-terrorist-and> (Letöltve: 2020.01.27.)

⁷¹³ S/RES/2347 (2017) i. m.

⁷¹⁴ Joint Declaration of the Ministers of Culture of G7 on the occasion of the meeting “Culture as an Instrument For Dialogue Among Peoples”, 2017. http://www.beniculturali.it/mibac/multimedia/MiBAC/documents/1490881204940_DECLARATION-Dichiarazione.pdf (Letöltve: 2020.03.08.)

⁷¹⁵ Rosén (2017) i. m.

szintén az ENSZ BT 2347 (2017) számú határozata pozitív hozadékanak tekinthető: ez az első olyan, az uniós közös kül- és biztonságpolitika keretein belül működő misszió, amelynek mandátuma magában foglalja az iraki hatóságok támogatását kulturális örökség védelme terén, reflektálva a nemzetközi közösség fokozódó mobilizációs hajlandóságára ezen a területen.⁷¹⁶ E dimenzió Olaszország, Németország és Franciaország kezdeményezésére került a misszió mandátumába, amely e feladat ellátása érdekében egy, a kulturális javak védelmére specializálódott szakértőt alkalmaz. A misszió terrorizmus és szervezett bűnözés elleni küzdelemben nyújtott stratégiai támogatása kiterjed a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni fellépésre. A misszió e tevékenysége keretében 2018-2019 folyamán egy három alkalomból álló workshopot szervezett a kulcsfontosságú nemzetközi és helyi szereplők bevonásával a kulturális javak illegális kereskedelme elleni harc témájában, a kulturális örökség megőrzésére irányuló kollektív erőfeszítések megerősítése érdekében.⁷¹⁷ Az EUAM Irak mandátuma a hatályos döntés értelmében 2024. április 30-ig tart.⁷¹⁸

Az ilyen jellegű missziók sikeressége gyakran kétséges azok kapacitásainak tekintetében, így tevékenységük jobbjára a prevenciót, illetve a csempészet elleni fellépést, mintsem a fizikai védelmet képes magában foglalni.⁷¹⁹ Az iraki misszió kapcsán is azt láthatjuk, hogy a tevékenységének betudható fontos eredmények jelentősen a tagállami hozzájárulásoknak köszönhetőek (különösen Olaszországnak).⁷²⁰

Fontos látni, hogy a kulturális dimenzió műveleti integrációja egy olyan átfogó bővítést jelent, amely a békefenntartás minden területét (beleértve a katonai, rendészeti, szakértői feladatokat), s a konfliktus minden szakaszát magában foglalja, a prevenciótól kezdve a fegyveres összetűzések során való védelmen és az illegális kereskedelem elleni harcon át az újjáépítésig, valamint a tartós béke kialakításáig. A siker érdekében megfelelően képzett és felszerelt, a szükséges mozgásteret biztosító mandátummal rendelkező erők telepítése szükséges.⁷²¹ Tekintettel arra, hogy a kulturális javakat érő atrocitások esetében összetett ok-halmazról van

⁷¹⁶ Pietz, Tobias – Schmidke, Maximilian: EU CSDP Missions and the Protection of Cultural Heritage. *IAI Commentaries, Istitutio Affari Internazionali*, 19. (2019) 63. 1-6.

⁷¹⁷ Delegation of the European Union to the Dominican Republic: The Casket of our History – EUAM Iraq fights illegal trade in cultural goods. 27 November 2019. https://eeas.europa.eu/delegations/dominican-republic/71130/casket-our-history-%E2%80%93-euam-iraq-fights-illegal-trade-cultural-goods_it (Letöltve: 2020.04.01.)

⁷¹⁸ A Tanács (KKBP) 2022/635 határozata (2022. április 13.) az Európai Uniónak az iraki biztonsági ágazat reformját támogató tanácsadó missziójáról (EUAM Irak) szóló (KKBP) 2017/1869 határozat módosításáról.

⁷¹⁹ Pietz – Schmidke (2019) i. m. 1-6.

⁷²⁰ Parkes, Roderick dr. – Pietz, Tobias: CSDP Missions and the Protection of Cultural Heritage. Lessons from EUAM Iraq and the Way Forward. Workshop Note. *DGAP – ZIF*, 17 November 2020.

⁷²¹ Foradori (2017) i. m. 1-17.

szó, a kulturális dimenzió békeműveletekbe való integrálásának sikerességét végső soron az oktatás, a kiképzés, a tolerancia, a megértés kialakítása, a misszió különböző elemei közötti, illetve a misszió és a helyi lakosság közötti együttműködés és koordináció határozzák meg.⁷²² Mindazonáltal megjegyzendő, hogy az emberéletek megmentése elsőbbséget élvez, így első-sorban műveleti környezet-függő, milyen hangsúllyal integrálható egyes missziók mandátumába a kulturális javak védelme.

4.7. KÖVETKEZTETÉSEK

A 2010-es évek fegyveres konfliktusaiban a terrorszervezetek aktivitásának növekedése az érintett országok – különösen Mali, Irak és Szíria kaptak jelentős nemzetközi figyelmet – kulturális örökségében széles körű célzott pusztítást idézett elő. Ezzel párhuzamosan a vizsgált nemzetközi szervezetek kapcsán tapasztalhatjuk, hogy ezen események elvezettek a kulturális örökség napjaink fegyveres konfliktusaiban való stratégiai szerepének, valamint a védelem nemzetközi biztonságpolitikai és humanitárius kérdésekkel való szoros kapcsolatának felismeréséhez. A téma biztonságpolitikai megközelítésű keretezését alkalmazó, s egyes szervezetek esetében (lásd UNESCO) egy jól meghatározható személyhez köthető biztonságiasítási retorika jól kirajzolódik a vizsgált példákon keresztül. Ezzel együtt mind globális, mind regionális szinten akár a kulturális javak célzott pusztítását, akár a velük való illegális kereskedelmet szélesebb biztonságpolitikai kontextusban kezelni szándékozó jogi mechanizmusok és a meggyőzés-keretezés-vonzerőkialakítás hármására építő soft power-eszközrendszer formálódása indult meg különösen 2014 és 2017 között.

A multilateralizmus mind horizontálisan (egyreszakterületek, például vámhatóság, rendőrség, katonai erők, örökségvédelmi szervek), mind vertikálisan (helyi, regionális, globális szervezetek) kiemelt szerephez jut a hathatós fellépés érdekében, amelyet a fellelhető stratégiai dokumentumok is kiemelt helyen kezelnek. Felismerve a kulturális javak területeken átívelő jellegét és kiegészítő szerepét a tágabb válságkezelési célok elérésében, az UNESCO mellett a NATO és az EU keretében született már kifejezetten e problémakörre reflektáló stratégiai szintű dokumentum, amelyek célja, hogy e szervezetek tevékenységeibe széles körben integrálja a kulturális javak védelmének szempontjait. Míg az ENSZ BT 2347 (2017) számú határozata, valamint az Európa Tanács Nicosia Egyezménye – utóbbi egyedülálló nemzetközi eszközként az ingó vagy ingatlan kulturális javak elleni bűncselekmények feltárásának és

⁷²² Petrovic (2018) i. m. 84-115.

büntetőeljárás alá vonásának fokozására – szintén fontos jogalapot szolgáltathatnak a szervezetek fellépési lehetőségeinek. A vizsgált biztonságpolitikai szervezetek közül az EBESZ nem rendelkezik egységes stratégiával a kulturális javak védelméről, de e szervezet is jól beágyazódik a nemzetközi szintű multilaterális együttműködésbe e területen. Továbbá, a gyakorlatban történtek erőfeszítések a szervezet tevékenységének kiterjesztésére a kulturális javak védelmével kapcsolatos kapacitásépítés és figyelemfelkeltés terén, különös tekintettel az illegális kereskedelem elleni küzdelemre.

A röviden bemutatott, Európán kívüli regionális szervezetek európai társaikéhoz képest sokkal korlátozottabb intézményesített diplomáciai, biztonságpolitikai eszköztárral és jogi keretrendszerrel rendelkeznek, gyakran más nemzetközi szervezetekkel együttműködésben történnek közös projektek e területen. Valamint, a gyarmati időszak és a 20. századi instabil politikai környezet hozományaként a kulturális javak tekintetében – akár az afrikai kontinentst, akár a dél-ázsiai térséget tekintjük – a kulturális javak (legtöbb esetben nyugati országok irányából való) restitúciója „élvez” politikai prioritást. Az arab országok esetében pedig bár növekvő szerepvállalás tapasztalható az utóbbi évek mértéktelen pusztításai kapcsán való globális erőfeszítésekhez való hozzájárulás érdekében, azok inkább állami, semmint regionális intézményi oldalról történnek.

A kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemben a bűnmegelőző, bűnüldöző szervezeteknek elsődleges szerepe van, a vizsgált szervezetek többféle eszközzel és széles körű kapcsolatrendszerrel bírnak e téren. Említést kell tenni továbbá a vizsgált nemzetközi NGO-k jelentőségéről is, amelyek szakértelmük és kiterjedt hálózatuk révén tanácsadási, képzési, tudatosságnövelő tevékenységek mellett az egyes nemzetközi egyezmények ratifikációjának és végrehajtásának támogatásában is szerepet vállalnak.

A kulturális dimenzió békefenntartásba való integrálása – mint biztonságpolitikai/hadtudományi szempontból kiemelt jelentőséggel bír, s a vizsgált nemzetközi szervezetek által is kitüntetett helyen kezelt, így a disszertációban is külön alfejezetben vizsgált eszköz – kapcsán növekvő nemzetközi szerepvállalás figyelhető meg. Az eddigi tapasztalatok alapján ugyanakkor leginkább reaktív szerepbe helyezkedve sikerült eredményeket elérni a különböző nemzetközi szereplőknek, a pusztítások bekövetkeztét megelőzni nem volt képes, mint azt a fentebb idézett példánál is láthattuk. Ennek javítása érdekében fontos, hogy a releváns nemzetközi szervezetek alaposan feltérképezzék és elemezzék a kiváltó okokat, s egy olyan korai előrejelző rendszert alakítsanak ki, amelynek segítségével képesek lehetnek időben felismerni

a fenyegetést és közbe tudhatnak lépni a katasztrófa megtörténte előtt.⁷²³ Továbbá, a már létező jogi mechanizmusok jobb kihasználása, s a tényleges, illetve potenciális kapacitások felmérése is kulcsfontosságú a prevenció erősítéséhez, illetve az időszerű közbeavatkozáshoz.

A kulturális dimenzió konfliktuskezelésbe való átültetése a konfliktus minden szakaszában és a békefenntartás minden területén feladatokat ró. Ezek sikeres ellátása érdekében megfelelően felkészített és felszerelt, megfelelő mandátummal rendelkező erő telepítése szükséges, amelyben a helyi lakossággal, szervezetekkel való együttműködés is helyet kap. A „kulturális békefenntartás” a katonai erő alkalmazásának elsősorban a soft dimenzióját érinti, amelynek központjában az együttműködés és támogatás áll, és amely jelentősen hozzájárulhat a „fejek és szívek megnyeréséhez”.

⁷²³ Broché et al. (2017) i. m. 248-260.

5. NEMZETI SZINTŰ IMPLEMENTÁCIÓ – ESETTANULMÁNYOK

Az alábbi fejezet hazánk, valamint Lengyelország példáján keresztül kívánja felvázolni az 2. fejezetben ismertetett biztonsági kihívások tükrében a 3-4. fejezetben áttekintett nemzetközi eszközök nemzeti szintű implementációjának gyakorlatát és lehetőségeit. Ennek érdekében kitér a korábban ismertetett nemzetközi egyezmények – különösen a Hágai Egyezmény – előírásainak implementációjára, ezek megjelenésére a haderőre vonatkozó szabályzatokban, valamint a képzésben. Továbbá, rövid kitekintést nyújt a releváns nemzetközi koalíciók, illetve béke-/válságreagáló műveletek keretében szerzett műveleti tapasztalatokra is, valamint a területet érintő esetleges humanitárius tevékenységekre.

Végül pedig, a fejezet vizsgálja, hogy milyen nemzeti szintű jogszabályi keretek léteznek a védelmi igazgatáson belül az ország kulturális javainak védelme érdekében akár fegyveres konfliktusokban, akár természeti vagy ember okozta katasztrófák esetén, illetve az azokra való felkészülés során. Lengyelország példájának összehasonlítás keretében való bemutatása egyrészt a történelmi párhuzamok és a szoros regionális kapcsolatok okán bizonyulhat alkalmasnak és relevánsnak. Másrészt választásom fő indoka ezen ország esetében az, hogy a V4-országok közül Lengyelország rendelkezik a kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelme (illetve az arra való felkészülés) kapcsán a legjelentősebb missziós tapasztalattal, illetve legspecifikusabb nemzeti szintű intézményi és szabályozási keretekkel, amelyek jógyakorlatként példát képezhetnek más térségbeli országok számára is. A fejezet következtései ezért rövid összevetést nyújtanak a két ország következő alfejezetekben bemutatott esettanulmányai alapján.

5.1. MAGYARORSZÁG – JOGSZABÁLYI KERETEK, GYAKORLATI TAPASZTALATOK, LEHETŐSÉGEK

5.1.1. A NEMZETKÖZI HUMANITÁRIUS- ÉS BÜNTETŐJOG IMPLEMENTÁCIÓJA ÉS A MAGYAR HONVÉDSÉG MISSZIÓS TAPASZTALATAI, SZEREPE

Magyarország a 3. fejezetben bemutatott nemzetközi jogi normák legtöbbször részben általa, azokat ratifikálta, törvényi szinten kihirdette. Hazánk az 1954. évi Hágai Egyezményt

annak 1954. májusi elfogadásakor írta alá (az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvet valamivel később),⁷²⁴ magyar jogrendbe való átültetésükre 1957-ben került sor.⁷²⁵ A genfi egyezmény 1977-es két kiegészítő jegyzőkönyve 1989-ben került kihirdetésre,⁷²⁶ míg a Hágai Egyezmény II. Jegyzőkönyvét 2006-ban ültették át a magyar jogrendbe.⁷²⁷ Az 1970-es UNESCO-Egyezmény ratifikálására 1979-ben,⁷²⁸ míg az 1995-ös UNIDROIT-Egyezményére 2001-ben került sor.⁷²⁹

A *Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának* Függeléke tartalmazza a katonákra vonatkozó nemzetközi humanitárius jogi előírásokat alapvetően a genfi egyezmény kiegészítő jegyzőkönyveinek szövegezését alkalmazva, de a Hágai Egyezmény II. Jegyzőkönyvének pontosításait is szerepeltetve. A polgári lakosság és javak védelmének keretein belül a kulturális javak és kegyhelyek védelmét is tartalmazza, egyetlen kivételként a *sűrgető katonai szükség* eseteit emelve ki, továbbá rögzítve a megtorló intézkedések fogantatásának tilalmát is. A kiemelt védelem alatt álló kulturális örökség tekintetében a harcselekményektől való teljes védelem biztosítását írja elő a nemzetközi szabályozókkal összhangban. A Szabályzat emellett rögzíti a védőjelvényt a műemlékek és a különleges védelem alatt álló műemlékek tekintetében⁷³⁰ (a *6. számú melléklet*ben szereplő jelöléseknek megfelelően⁷³¹).

A magyar jogrendben a kiemelt védelem alatt álló kulturális javak listája nem, egyelőre csupán a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékének kihirdetésére került sor 2007-ben,⁷³² amely az azóta történt változásokat azonban nem követte le, így csupán 5 helyszínt tartalmaz. A Hágai Egyezménnyel, illetve az annak elfogadásakor a Szerződő Felek által hozott II. Határozatával összhangban – amely utóbbi egy nemzeti tanácsadó bizottság felállítására szólít fel az egyezményben foglaltak érvényre juttatása érdekében – 1958-ban felállításra került a *Magyar Tanácsadó Bizottság a Kulturális Javak Nemzetközi Védelmének Biztosítására* az oktatási és kulturális miniszter tanácsadó, véleményező, döntéshozó testületként. Ezt végül a fent hivatkozott 2007-es OKM rendelet szüntette meg. A Hágai

⁷²⁴ MNL-OL-XIX-A-83-b 4105/1955. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi május 14-én aláírt hágai Egyezmény megerősítéséről.

⁷²⁵ 1957. évi 14. törvényerejű rendelet i. m.

⁷²⁶ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet i. m.

⁷²⁷ 2006. évi XXIX. törvény i. m.

⁷²⁸ 1979. évi 2. törvényerejű rendelet i. m.

⁷²⁹ 2001. évi XXVIII. törvény i. m.

⁷³⁰ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról

⁷³¹ A kiemelt védelem alatt álló műemlékek tekintetében érvényes jelölést a Szabályzat nem tartalmazza, tekintettel arra, hogy az csupán ajánlasként került elfogadásra nemzetközi szinten, a Hágai Egyezmény és annak kiegészítő jegyzőkönyvei nem rögzítik azt, ahogyan korábban említettem.

⁷³² 29/2007. (VII.23.) OKM rendelet a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékéről

Egyezményrel, illetve annak II. Jegyzőkönyvével összefüggő szakmai feladatok végrehajtása jelenleg a Miniszterelnökség tevékenységi körébe tartozik.⁷³³

A büntetőjogi törvényi szabályozás – a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* (Btk.) – biztosítja az egyéni büntethetőséget a Hágai Egyezmény, illetve a II. Jegyzőkönyv előírásainak megfelelően. A törvény a háborús bűntettek esetei közé sorolja és ekként rendeli büntetni a védett tulajdon elleni támadások minősített eseteként nemzetközi szerződés által védett kulturális javak vagy azok közvetlen környékét katonai célra történő igénybevételét vagy felhasználását, illetve ilyen javak eltulajdonítását, fosztogatását, megrongálását vagy megsemmisítését (amennyiben azok katonailag védtelenek és nem minősülnek katonai célpontnak). A kiszabható büntetés mértéke növekszik, ha különleges vagy kiemelt védelem alatt álló objektumot érint ilyen tevékenység. Míg az előbbi esetben öttől tíz évig, addig utóbbiban (különleges vagy kiemelt védelem alatt álló javak) öttől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés lehet.⁷³⁴ Háborús bűntettnek minősül emellett a háborús fosztogatás is, amelynek keretében a hadműveleti vagy megszállt területen a polgári javak fosztogatása egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.⁷³⁵

Itt megjegyzendő, hogy bár Magyarország a Nemzetközi Büntetőbíróságot felállító Római Statútumot 1999-ben aláírta, majd 2001-ben ratifikálta,⁷³⁶ de annak törvényi kihirdetésére még nem került sor.⁷³⁷

A Nicosia Egyezmény kihirdetésére – Magyarország Európa Tanácsban 2021. május-november között betöltött soros elnökségi időszaka alatt – a *2021. évi CXXV. törvénnyel* került sor. Az egyezmény Magyarország tekintetében 2022. április 1-jén lépett hatályba.⁷³⁸ Az egyezményrel való teljes összhang biztosítása érdekében a Btk.-ban is történtek kisebb módosítások, így például új fogalomként bevezetésre került az egyezmény által védett kulturális

⁷³³ 14/2018. (VII.3.) MvM utasítás a Miniszterelnökség Szervezeti és Működési Szabályzatáról

⁷³⁴ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (továbbiakban: Btk.), Különös Rész, XIV. Fejezet, 153. §

⁷³⁵ Btk. 154. §

⁷³⁶ ICC: States Parties to the Rome Statute. Hungary. Elérhető: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/eastern%20european%20states/Pages/hungary.aspx (Letöltve: 2021.01.30.)

⁷³⁷ Ennek háttéréről lásd: Kovács Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 60. (2019) 1. 69-90.

⁷³⁸ 2021. évi CXXV. törvény i. m.

örökség tekintetében a „külföldi védelemben részesített kulturális örökségi elem”, amelyek ellen elkövetett rongálás, lopás, sikkasztás vagy jogtalan elsajátítás büntetendővé vált.⁷³⁹

Magyarország a vizsgált, Európát érintő nemzetközi szervezeteknek részes állama (kivéve ALIPH), így az azok keretében megfogalmazott előírások hazánk tekintetében is irányadók. A bemutatott nemzetközi nem kormányzati szervezetek közül az ICOMOS és az ICOM esetében került felállításra nemzeti bizottság, a BSI tevékenységében Magyarország nem vesz részt.

A *Nemzeti Biztonsági Stratégia* (NBS) azonosítja azokat a biztonsági kihívásokat, amelyek napjaink biztonsági környezetét meghatározzák és alakítják hazánk számára is releváns módon. Említésre kerülnek az aszimmetrikus hadviselés, a szervezett bűnözés határon átnyúló formái és a bűnözői csoportok profitálása a modern technológiai vívmányok használatából, a társadalmi feszültségekre építő szélsőséges csoportok, a fundamentalista vallási irányzatok és a terrorizmus által támasztott fenyegetések. Emellett a stratégia külön hangsúlyozza a keresztény kisebbségek vallási alapú üldöztetését, amelynek a disszertáció témája szempontjából való relevanciájáról hazánk külpolitikája kapcsán az 5.1.3. alfejezetben lesz szó.⁷⁴⁰ Az NBS ágazati stratégiájaként szolgáló hatályos *Nemzeti Katonai Stratégia* megállapítása szerint hazánk ellen irányuló fegyveres támadás esélye alacsony, azonban a Magyar Honvédség válságkezelési műveletekben való szerepvállalása keretében szükséges hatékonyan reagálnia a 21. század megváltozott biztonsági környezete által támasztott, akár nem katonai dimenziójú kihívásokra is. Az euroatlanti együttműködés fontossága, valamint az uniós biztonság- és védelempolitika erősítése kulcsszereppel bír hazánk védelempolitikája vonatkozásában.⁷⁴¹

Magyarország tekintetében a korábban említett, a boszniai-hercegovinai Mostarban található Öreg-híd nemzetközi támogatással megvalósult rekonstrukciója szolgáltatott fontos missziós tapasztalatot a kulturális örökség megőrzése vonatkozásában, amely fontos eleme volt a mostari posztkonfliktusos helyzet normalizálásának. Az *IFOR/SFOR* keretében 1996 és 2002 között Bosznia-Hercegovinában tevékenykedő, az infrastruktúra rekonstrukciójáért felelős Magyar Műszaki Kontingens⁷⁴² katonái is részt vettek az előkészítésben, a meder feltárá-

⁷³⁹ Birosag.hu: Változó jogszabályok – 2022. áprilisi hatályba lépéssel. https://birosag.hu/sites/default/files/2022-04/jogszabalyi_valtozasok_2022_aprilis.pdf (Letöltve: 2022.04.20.)

⁷⁴⁰ 1163/2021. (IV.21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

⁷⁴¹ 1393/2021. (VI.24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról

⁷⁴² A misszió feladatai a komp- és hidátkelőhelyek berendezésére, fenntartására; hidak javítására, alacsony vízi hid építésére, fenntartására; utak javítására és fenntartására; valamint ezekkel kapcsolatban a munkaterület műszaki akadályainak felszámolására irányultak. Forrás: Görög István – Padányi József: *Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996-2002*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005. 25.

sában, illetve a hídelemek kiemelésének megtervezését és végrehajtását a Neretva folyóból ők végezték a Hídépítő Rt. támogatásával, amely munkát nemzetközi sajtó is széles körben elismert. Az első kő kiemelésére 1997 szeptemberében került sor, jelentős sajtónyilvánosság kíséretében. A kontingens katonái 1999 végéig láttak el ezzel kapcsolatos feladatokat.⁷⁴³

A KFOR kapcsán megemlítené, hogy a főként olasz katonákból álló Nyugati Többnemzeti Harccsoport (Multinational Battle Group-West – MNGB-W) látja el a dečani kolostor őrzési feladatait, szükség esetén pedig a 2017 óta teljesen a Magyar Honvédség által vezetett *KFOR Harcászati Tartalék Zászlóalj* (KFOR Tactical Reserve Battalion – KTRBN) nyújt számukra támogatást. 2019. februárban a KTRBN a Nyugati Többnemzeti Harccsoporttal együttműködésben egy komplex gyakorlaton vett részt, amelynek során dečani kolostor védelmének begyakorlására került sor.⁷⁴⁴

5.1.2. KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME KÜLÖNLEGES JOGRENDI HELYZETEKBE

Az állam védelmi feladatainak tervezését, szervezését, végrehajtását biztosító védelmi igazgatás feladatait tekintve az ország védelmét biztosítani hivatott honvédelmi igazgatás, valamint a lakosság, illetve anyagi javak védelmét szolgáló polgári védelem szempontjából merülhet fel a kulturális javak védelmének szükségessége. Komplexitásukból eredően a vonatkozó feladatok ellátása több intézmény és szakterület összehangolt együttműködését feltételezi: így a védelmi feladatokat a kulturális ágazatért felelős minisztérium irányításával annak területi, helyi szervezetei hajtják végre, a polgári védelemre, illetve katasztrófavédelemre szakosodott szervekkel együttműködésben.⁷⁴⁵

Ez az érintett szervezetek számára már békeidőszakban is feladatokat szab a váratlan helyzetek tekintetében való ellenállóképesség, szükség esetén koordinált és hatékony fellépés biztosítása érdekében. Ennek megfelelően a normál jogrendben való felkészüléssel kapcsolatban a Hvt. (2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről) 18. § (2) bekezdés f) pontja szerint a honvédelemben közreműködő szerveknek minősülnek a különböző kulturális intézmények. *Az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról szóló*

⁷⁴³ Uo., 33-111.

⁷⁴⁴ Kozák Piroska: „Snowman Exercise” – közös gyakorlat Koszovóban. *Honvedelem.hu*, 2019. február 13. <https://honvedelem.hu/missziok/balkan/snowman-exercise-kozos-gyakorlat-koszovoban.html> (Letöltve: 2022.04.20.)

⁷⁴⁵ Hornyacsék Júlia: A védelmi igazgatási feladatok rendszere, a végrehajtás személyi, technikai feltételei, lehetséges módszerei, eszközei. In: Hornyacsék Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 87-99.

49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet rögzíti a kulturális ágazat feladatai között honvédelmi intézkedési tervek (HIT) készítését kulturális javakat kezelő közgyűjtemények részére a különleges jogrendi időszakokra vonatkozóan. A HIT-et úgy kell előkészíteni, hogy azt valamennyi honvédelmi vonatkozású különleges jogrendi időszakban alkalmazni lehessen, illetve annak személyi állomány általi megismerését, végrehajtására való felkészülését biztosítani kell. Ennek tartalmaznia kell a működési szabályok és erőforrások leírása mellett a kulturális javak helyben történő megóvására vonatkozó előírásokat, illetve az esetlegesen a védett gyűjtőhelyre való szállítással kapcsolatos feltételeket is. Ez utóbbi helyszíneket a fővárosi és megyei védelmi bizottságok jelölik ki, s elsősorban pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű kulturális javak számára biztosítható az elhelyezés.⁷⁴⁶

Területi szinten a védelmi igazgatás felelős szerve a *Megeyi/Fővárosi Védelmi Bizottság* (MVB), amelynek feladatai közé tartozik a helyi védelmi szervek koordinálása, illetve a számára megállapított, honvédelmi felkészítéssel és katasztrófavédelemmel kapcsolatos feladatok ellátása. Az MVB 22 elemből álló tervrendszerének részét képezi a kulturális javak védelmével kapcsolatos védelmi igazgatási feladatokat meghatározó 17. számú védelmi terv,⁷⁴⁷ amely „a területi védelmi igazgatási szervek részére összefoglalja azon legfontosabb szabályokat, melyek a kulturális javak megkülönböztetett védelmét, a keletkező károk megelőzését és elhárítását szolgáló tevékenységeket tartalmazzák.”⁷⁴⁸

A polgári védelem kettős alaprendeltetéséből adódóan a békeidőben, ipari, illetve természeti katasztrófák esetén érvényesítendő feladatrendszer mellett magában foglalja a lakosság és anyagi javak fegyveres összeütközések esetén való védelmét is. A disszertáció a háborús fenyegetettség esetén érvényes szabályozók bemutatására szorítkozik, de érdemes megemlíteni, hogy katasztrófa (vagyis veszélyhelyzethez kapcsolódó helyzet) esetén a magyar szabályozásban a lakosság és az anyagi javak védelmét biztosítani hivatott polgári védelem katasztrófavédelmi szabályozási keretein belül találunk szabályozókat, amelyek a kulturális örökség védett elemeinek védelmére is kitérnek. A katasztrófavédelmi törvény és annak végrehajtó rendelete alapján a polgári védelem feladatai közé tartozik a kulturális örökség védett elemeinek védelmében való közreműködés, ezen belül is a polgármester feladatába tartozik a kultu-

⁷⁴⁶ 49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról

⁷⁴⁷ Baán Mihály – Bors István – Csiffáry Tamás – Hári László – Kocsis Lajos – Szentés László: *Magyarország védelmi igazgatása a közigazgatás új környezetében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019. 143.

⁷⁴⁸ Körtvélyessi Zsolt: A honvédelem helyi igazgatási szerveinek helye és szerepe a védelmi felkészítés és az országmozgósítás rendszerében, megváltoztatásának szükségessége a NATO és az EU elvek figyelembevételével. *Doktori (Phd) értekezés*, Budapest, ZMNE Doktori Iskola, 2004. 89.

rális javak elszállításának biztosítása, illetve ezt követően a befogadó hellyel való folyamatos kapcsolattartás. A kitelepített területen visszamaradó kulturális javak védelmét a rendőrség látja el.⁷⁴⁹

Ezzel ellentétben, a polgári védelem honvédelmi, fegyveres összetűzések idején alkalmazott dimenzióját szabályozni hivatott (mind a hatályos,⁷⁵⁰ mind a 2022. novemberben jogerőre emelkedő⁷⁵¹) honvédelmi törvény, illetve a kapcsolódó hatályos végrehajtó rendelet⁷⁵² kifejezetten nem hivatkozik a kulturális javak védelmére, azt a „*lakosság és a lakosság ellátásához szükséges nemzetgazdasági javak mentése*” keretébe sorolhatjuk.⁷⁵³ Itt érdemes megemlíteni, hogy a polgári védelemre vonatkozó, korábban érvényben levő 1996-os törvény egységesen szabályozta a katasztrófa és fegyveres összeütközés elleni védekezést, itt explicit módon nevesítve volt a kulturális javak védelme.⁷⁵⁴

Bár a honvédelmi intézkedési tervek szerkezete, illetve tartalma nem nyilvános közgyűjtemények tekintetében, egy 1995-ben kifejezetten a kulturális javak rendkívüli körülmények között való megóvására az illetékes minisztérium felkérése alapján készült ajánlás⁷⁵⁵ és egy 2009-es tanulmány⁷⁵⁶ ad nyilvánosan is elérhető támpontot a vonatkozó feladatok részletezése tekintetében. Ezek mentén az alábbi feladatok merülnek fel a közgyűjtemények, intézmények részéről:

1. közgyűjteményben található anyagok csoportosítása azok jelentősége szerint, illetve jegyzékbe vételük;
2. szakszerű csomagolás megtervezése, beszerzésük a biztonságos elszállítás biztosítása érdekében;
3. szállítás, befogadóhely kijelölése, tárolás.

⁷⁴⁹ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról, 52.§ k); valamint 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

⁷⁵⁰ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről

⁷⁵¹ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről

⁷⁵² 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

⁷⁵³ Horváth Zoltán: A polgári védelem szervezeti struktúrájának és háborús feladatrendszerének változása a jogszabályok tükrében. *Műszaki Katonai Közlöny*, 29. (2019) 3. 93-118.

⁷⁵⁴ 1996. évi XXXVII. törvény a polgári védelemről (már hatályon kívül; közlönyállapot elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600037.TV> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷⁵⁵ Sipos Enikő – Gál István (szerk.): *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1995.

⁷⁵⁶ Dalnoki Zsolt dr.: A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről rendelkező 1954. évi Hágai Egyezmény. *Polgári Védelmi Szemle*, (2009) 2. 44-54.

A polgári védelem keretében a feladatok ellátására speciálisan a kulturális javak védelmére felállítandó „mentő csoportok” felállítását is a közgyűjtemények szakalkalmazottaiból célszerű biztosítani, az objektumok és szállítmányok őrzésébe a fegyveres erők bevonása is lehetséges.⁷⁵⁷

Megemlítendő, hogy nemcsak határainkon belül kialakuló rendkívüli helyzet esetén, hanem nemzetközi támogatás nyújtása érdekében is mozgósíthatók a katasztrófák, illetve fegyveres konfliktusok esetére biztosított anyagi források, illetve szakértelem. Az ICOM felkérése nyomán⁷⁵⁸ az ICOM magyarországi bizottsága másik három múzeumi, illetve közgyűjteményi szakmai szervezettel együtt ajánlást adott ki, a szolidaritás deklarálása mellett összefoglalva a hazai közgyűjtemények aktív szerepvállalásának lehetőségeit a gyűjtemények megóvása, mentése, vagy például digitális tartalmainak átmeneti őrzése érdekében.⁷⁵⁹

5.1.3. MAGYARORSZÁG KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME ÉRINTŐ NEMZETKÖZI HUMANITÁRIUS ÉS FEJLESZTÉSI TEVÉKENYSÉGE

Az utóbbi években Magyarország külpolitikájának fontos elemévé vált a nemzetközi fejlesztési tevékenység mint a globális kihívásokra adandó, válságmegelőző és -kezelő nemzeti szintű válaszok soft power-eszköze. Ennek részeként a Miniszterelnökség *Üldözött Keresztények Megsegítéséért és a Hungary Helps Program Megvalósításáért Felelős Államtitkárságának* feladatkörébe tartozik a vallási üldöztetést elszenvedő vagy humanitárius katasztrófák által érintett keresztény közösségek védelme és fennmaradásuk támogatása.⁷⁶⁰

A 2017-ben elindított Hungary Helps programon keresztül megvalósított projektek elsősorban vallási, lakhatási, egészségügyi, oktatási infrastruktúra építését, újjáépítését és üzemeltetését, krízisközpontok, menekülttáborok építését, üzemeltetését, orvosi ellátások, visszatérést segítő programok, ösztöndíjak és oktatási programok támogatását biztosítják.⁷⁶¹ A program keretében megvalósult örökségrehabilitációs projektek jól tükrözik az épített örökség egy közösség identitásában és fennmaradásában játszott kulcsszerepét. 2017 és 2019 között a

⁷⁵⁷ Gál István: A kulturális javak menekítésének célja és lényege. In: Sipos Enikő – Gál István (szerk.): *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1995. 15-30.

⁷⁵⁸ ICOM: Statement concerning the Russian invasion into Ukraine. 24 February 2022. <https://icom.museum/en/news/statement-russia-invasion-into-ukraine/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷⁵⁹ ICOM Magyarország: szolidaritás Ukrajnával és támogatás az Ukrajnában élők kulturális örökségének megőrzéséhez <https://icomhungary.hu/hu/node/70> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷⁶⁰ Jelentés a Kormány részére Magyarország 2018. évi nemzetközi fejlesztési tevékenységéről. <https://nefe.kormany.hu/download/c/98/82000/Jelentes2018.pdf> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷⁶¹ 2018. évi CXX. törvény a Hungary Helps Programról

program keretében biztosított anyagi támogatások 17,5 százalékát tették ki a kulturális rekonstrukciók.⁷⁶²

A program keretében Magyarország számos, (főként) vallási örökséget érintő újjáépítési-rehabilitációs projekthez járult hozzá mind konfliktusok (elsősorban Közel-Keleten), mind természeti katasztrófák által sújtott (például Albánia, Görögország) területeken. A projektek célja a keresztény közösségek megsegítése és helyben maradásuk (vagy szülőföldjükre való visszatérésük) elősegítése érdekében az identitásukban fontos szerepet játszó objektumok megőrzésének támogatása. A projektek egyúttal a gazdasági helyreállításban is szerepet játszhatnak a turizmus fellendítésén keresztül bevételi forrásként szolgálva és munkahelyeket teremtve a helyi közösségek számára. A helyi igényekhez való igazodás érdekében a helyi partnerekkel való együttműködés különösen fontos szerephez jut. A vonatkozó közel-keleti projekteket az *1. számú táblázat* foglalja össze. Hazai oldalról a projektek szakmai támogatásában a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) régészei vettek részt, a Szíriai Magyar Régészeti Misszió keretében végeztek terepi kutató és dokumentációs tevékenységet a konfliktus ideje alatt is. A PPKE emellett a szakember(-tovább)képzésben is szerepet vállalt, több ösztöndíjas hely biztosításával közel-keleti hallgató és szakember számára.⁷⁶³

⁷⁶² Hungary Helps Agency: Activity Report 2017-2019. https://hungaryhelps.gov.hu/wp-content/uploads/2021/11/HungaryHelps_activity_report_2017-2019_EN.pdf (Letöltve: 2022.04.18.)

⁷⁶³ Major (2017) i. m. 139-147.

Támogatást biztosító kormányhatározat	Ország	Projekt rövid tartalma
1459/2017. (VII. 19.) Korm. határozat a libanoni templomrekonstrukciós projekt támogatásáról	Libanon	Összesen 63, többségében középkori templom felújításának támogatása
1450/2018. (IX. 21.) Korm. határozat a libanoni Antióchiai Szír Maronita Katolikus Egyház projektjei megvalósítását elősegítő kormányzati hozzájárulásról, valamint egyes kormányhatározatok módosításáról; A Kormány 1808/2019. (XII. 27.) Korm. határozat egyes egyházi célú beruházásokhoz és egyéb feladatokhoz szükséges kormányzati intézkedésekről	Libanon	A Bejrút közelében fekvő aintourai templomkolostor feújítása, Philokalia képzési központ és közösségi hely létrehozása, szakműhelyek, rendezvények számára
1170/2018. (III. 27.) Korm. határozat az Asszír Keleti Egyház projektjeinek támogatásáról	Irak	Irak kurd területén, Diana városában található Szent György-templom rekonstrukciójának támogatása
1119/2018. (III. 19.) Korm. határozat a Jeruzsálemi Latin Patriarchátus Jordániai Vikariátus projektjeinek támogatásáról	Jordánia	A Jordán folyó partján épülő római katolikus Keresztelőhely templom befejezése, a Segítő Szűzanya templom felépítése
1699/2019. (XII. 10.) Korm. határozat a Hungary Helps Program keretében a jeruzsálemi Terra Sancta Múzeum bővítésének támogatásáról	Izrael	A múzeum bővítésének támogatása a történelmi keresztény jelenlét és közösségek megerősítése, keresztény történelem értékeinek megóvása, a Szentföldön egykor szolgáló magyar ferencesek emlékének megőrzése és a vallási turizmus támogatása céljával
1321/2020. (VI. 12.) Korm. határozat az UNESCO kulturális világörökség részét képező Crac des Chevaliers keresztes lovagvár rekonstrukciójának Hungary Helps Program keretében történő megsegítéséről	Szíria	A 2006 óta az UNESCO Világörökség Jegyzékében szereplő, a szíriai polgárháborúban 2012-2014 között jelentős károkat szenvedő középkori vár sérüléseinek felmérése, állagmegőrzési, helyreállítási munkálataik támogatása

1. táblázat: A Hungary Helps program keretében a Közel-Keleten megvalósított, kulturális örökséget érintő projektek (saját szerk.)⁷⁶⁴

A program tapasztalataira alapozva a korábban említett, az EU konfliktus- és válságövezetekben a kulturális örökség védelmére irányuló erőfeszítéseit és prioritásait magában foglaló 2021-es tanácsi következtetések és az EKSZ által kiadott koncepció kidolgozásában is aktív szerepet vállalt Magyarország. A következtetések elfogadásához kapcsolódóan Magyarország EU melletti Állandó képviselete az Európai Külügyi Szolgálattal közös kerekasztal-beszélgetést szervezett az UNESCO és egyéb szervezetek (például ALIPH) bevonásával „Kulturális örökségvédelem – a béke és biztonság új komponense az EU külső fellépéseiben” címmel, amelynek keretében Magyarország bejelentette egy „Kulturális örökség barátai” el-

⁷⁶⁴ A lista a korábban hivatkozott, 2017-2019-es időszakra vonatkozó Hungary Helps Activity Report, valamint szakértői egyeztetések alapján került összeállításra.

nevezésű hálózat létrehozását is.⁷⁶⁵ 2022-ben pedig a Hungary Helps Ügynökség az ALIPH-val együttműködési megállapodást írt alá közös projektek megvalósítása érdekében a kulturális örökség konfliktusövezetekben való védelme és ezáltal a helyi közösségek ellenállóképességének erősítése céljával.⁷⁶⁶

5.2. ÖSSZEHASONLÍTÓ ESETTANULMÁNY: LENGYELORSZÁG PÉLDÁJA

5.2.1. A NEMZETKÖZI JOG IMPLEMENTÁLÁSA ÉS A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELME ÉS A FEGYVERES ERŐK TEVÉKENYSÉGÉBE

A Hágai Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyveinek nemzeti szintű implementálása kapcsán az UNESCO monitoring tevékenységét elsősorban a Részes Államok által négy évenként benyújtandó periodikus jelentéseken keresztül látja el. A legutóbbi ellenőrzési kör 2021-ben zárult le, a 2017-2020-as időszakot illetően. Az alábbi rövid elemzés alapját Lengyelország által ezen időszak tekintetében benyújtott jelentése adja.

Lengyelország az 1995-ös UNIDROIT-Egyezmény és a 2017-es Nicosia Egyezmény kivételével a korábban bemutatott nemzetközi egyezmények mindegyikének részes állama, a Hágai Egyezményhez és annak I. Jegyzőkönyvéhez hazánkhoz hasonlóan szintén 1954. májusban, II. Jegyzőkönyvéhez 2012-ben,⁷⁶⁷ az 1970-es UNESCO-Egyezményhez 1974-ben,⁷⁶⁸ a genfi egyezmény 1977-es kiegészítő jegyzőkönyveihez 1992-ben, a Római Statútumhoz pedig 1999-ben csatlakozott (utóbbit egyébként 2001-ben ratifikálta).⁷⁶⁹

Lengyelország fegyveres erőire vonatkozó szabályzataiban széles körben integrálásra került a kulturális javak védelme. Egy 2005-ös rendeletet felváltó, 2014. március 6-án kiadott 72/MON számú nemzeti védelmi miniszteri rendelet mellett 2015. január 22-én egy általános,

⁷⁶⁵ Magyarország Európai Unió Melletti Állandó Képviselője: „Kulturális örökségvédelem – a béke és a biztonság új komponense az EU külső fellépéseiben” – kerekasztal-megbeszélés az állandó képviselőten. 2021. július 7. <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/news/kulturalis-oeroeksegvedelem-a-beke-es-a-biztonsag-uj-komponense-az-eu-kuelso-fellepeseiben-kerekasztal-megbeszeles-az-allando-kepviselőten> (Letöltve: 2022.04.18.)

⁷⁶⁶ Magyarország Európai Unió melletti Állandó Képviselője: II. ALIPH Donorkonferencia – Párizs, 2022. január 31. <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/news/ii-aliph-donorkonferencia-parizs-2022-január-31> (Letöltve: 2022.04.18.)

⁷⁶⁷ UNESCO: States Parties to the Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)

⁷⁶⁸ UNESCO: Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970. Paris, 14 November 1970. https://en.unesco.org/sites/default/files/liste_etats_partis_convention_1970_en.pdf (Letöltve: 2022.04.30.)

⁷⁶⁹ ICC: States Parties to the Rome Statute. Poland. <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/eastern-european-states/poland> (Letöltve: 2022.04.19.)

valamint egy műveleti parancsnoki iránymutatás is kiadásra került, amelyek kifejezetten a kulturális javak védelmére vonatkozó alapelvekre fókuszálnak. A rendelet a Nemzeti Védelmi Minisztériumon belül, illetve annak alárendeltségében álló szervek tekintetében, a kulturális javak védelmével érintett tisztviselők (a minisztérium társadalmi ügyekért, valamint infrastruktúráért felelős vezetője; a haderő vezérkari főnöke, általános, valamint műveleti parancsnoka; katonai rendészet parancsnoka; katonai egyetemek, képzési központok vezetői; a miniszter közvetlen irányítása alá tartozó vagy általa alapított szervek vezetői) feladatait hatásköreit sorolja fel e területen.⁷⁷⁰

A II. Jegyzőkönyvben foglalt büntetőjogi rendelkezések a lengyel büntető törvénykönyvnek is részét képezik, annak 125. paragrafusa tartalmazza a megszállt, elfoglalt vagy olyan területen, ahol háború zajlik, megrongál, lerombol vagy elmozdít kulturális örökségi elemeket, egytől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Különös jelentőségű örökségi elem esetén a kiszabható büntetés mértéke minimum három év.⁷⁷¹

Egy 2017-ben kezdődő előkészítő folyamat eredményeként 2020 májusában kezdte meg működését Wrocławban a Kultúráért és Nemzeti Örökségért felelős Minisztérium⁷⁷² és a Védelmi Minisztérium együttműködésében a *Veszélyeztetett Kulturális Örökséggel foglalkozó Nemzetközi Képzési és Kutatási Központ* (Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu). A központ abból a felismerésből került felállításra, hogy a fegyveres konfliktusok és a terrorizmus mértékének fokozódása a világ különböző részein egyre jelentősebb veszteségekhez vezet a kulturális örökségben.⁷⁷³ A központ a Védelmi Minisztérium irányítása alá tartozik, a minisztérium oktatásért, kultúráért és örökségért felelős szervezeti egységén keresztül.

A központ – a lengyel missziós tapasztalatokra építve – nemzeti és nemzetközi képzéseket nyújt a kulturális örökség fegyveres konfliktusok és válsághelyzetek esetén való védelmére civilek és katonák számára egyaránt. Emellett elemzéseket és kutatásokat folytat a vonatkozó nemzetközi jog lengyel fegyveres erők általi hatékonyabb implementációja, valamint a kap-

⁷⁷⁰ Decyzja Nr 72/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 6 marca 2014 r. w sprawie przestrzegania zasad ochrony dóbr kulturalnych w resorcie obrony narodowej. https://szi.wp.mil.pl/u/Dz_U_MONz2014_Poz_83_decyzja_MON_nr72.pdf (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁷¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁷² 2020. október és 2021. október között Kultúráért, Nemzeti Örökségért és Sportért felelős Minisztérium.

⁷⁷³ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej: Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu – wspólna inicjatywa MKiDN i MON. 11 July 2019. <https://www.gov.pl/web/kulturaSPORT/miedzynarodowy-osrodek-szkolen-i-badan-nad-dziedzictwem-kultury-w-zagrozeniu-wspolna-inicjatywa-mkidn-i-mon> (Letöltve: 2021.07.23.)

csolódó képzési programok fejlesztése érdekében. A központ hosszú távú tervei között szerepel az UNESCO-, valamint a NATO-minősítés megszerzése, tevékenységének nemzetközi szintre emelése érdekében.⁷⁷⁴ A kulturális örökség mind hazai, mind nemzetközi szinten való védelme melletti elköteleződését demonstrálandó, a központ felállítása ezáltal egy fontos soft power-eszközként tekinthető Lengyelország vonatkozásában.

A Hágai Egyezmény vonatkozásában fennálló feladatokat alapvetően a *Kultúráért és Nemzeti Örökségért felelős Minisztérium* végzi, a *Védelmi Minisztériummal* együttműködve. A Hágai Egyezményhez kapcsolt II. Határozat által javasolt tanácsadó bizottság tekintetében a *Lengyel Tanácsadó Bizottság* 2004-ben került felállításra egy minisztériumok közötti egyeztető platformként, amelyet a kulturális és örökségvédelmi tárca helyettes államtitkára (aki egyben a műemléki főfelügyelő is) elnököl. A bizottságban helyet kap a védelmi, belügyi, igazságügyi, külügyi, oktatási és tudományos tárca képviselője, valamint örökségvédelmi szakértők is.⁷⁷⁵

Lengyelország a korábban bemutatott mindhárom nemzetközi nem kormányzati szervezetnek tagja, nemzeti bizottsággal rendelkezik. A *lengyel Nemzeti Kék Pajzs Bizottság* számos konferenciát, képzést, workshopot szervez a Hágai Egyezmény szélesebb körű megismertetése és implementálása, a kulturális javak fegyveres konfliktusokban és válsághelyzetekben való hatékony védelme érdekében.⁷⁷⁶

Ami a civil/szakértői szektor nemzetközi aktivitását illeti, megemlíthető a krakkói székhelyű *Nemzetközi Kulturális Központ* (Miedzynarodowe Centrum Kultury) is, amelynek 2016-ban a témában rendezett konferenciáján⁷⁷⁷ egy ajánlás került elfogadásra a kulturális javak védelme melletti elköteleződés demonstrálása érdekében különböző biztonsági kihívásokkal – beleértve a fegyveres konfliktusokat és a terrorizmust – szemben.⁷⁷⁸

Bár Lengyelország szintén nem rendelkezik a Hágai Egyezmény és II. Jegyzőkönyve által létrehozott különleges, illetve kiemelt védelem alatt álló kulturális javak listáján örökségi

⁷⁷⁴ Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeńiu. <https://mosibndkwz.wp.mil.pl/> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁷⁵ Poland: National Report on the implementation of the 1954 Hague Convention and its two (1954 and 1999) Protocols. Four-year cycle 2017-2020.

⁷⁷⁶ Blekitna Tarcza Polski Komitet. <http://blekitnatarcza.org/> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷⁷⁷ Miedzynarodowe Centrum Kultury: The cultural heritage in the face of modern threats and challengesnges 24 November 2016. <https://mck.krakow.pl/events/he-cultural-heritage-in-the-face-of-modern-threats-and-challengesnges> (Letöltve: 2022.04.23.)

⁷⁷⁸ Krakow Recommendation on the Protection of Cultural Heritage. 2016. http://www.patrimoniocultural.gov.pt/static/data/cartas_e_convencoes_internacionais/finalrecommendationkrakowconference_eng.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

elemmel, de az UNESCO számára benyújtott jelentés szerint az ország tervezi helyszínek nevezését a kiemelt védelmi listára. A tervek szerint az ország Világörökség Jegyzékbe és UNESCO Világemlékezet Jegyzékbe felvett örökségi elemei, valamint a lengyel elnök által történelmi műemléknek minősített elemek kerülhetnének e listára.⁷⁷⁹

Lengyelország mind Afganisztán, mind Irak kapcsán rendelkezik missziós tapasztalattal a kulturális javak védelme terén. 2003. június 5-én született elnöki határozat a lengyel katonai kontingens Irakban való bevetése kapcsán, amelyben a bevetendő katonai erők nyolc alapfeladatának egyike a kulturális örökség védelme, illetve a fegyveres konfliktus és politikai instabilitás örökségre gyakorolt negatív következményeinek enyhítése volt.⁷⁸⁰ Lengyelország volt az egyetlen, ahol a kontingens művelési területre való kihelyezésétől kezdve jelen voltak régészek (11 fő) is. A CIMIC kötelékében kerültek alkalmazásra, 6 hónapos turnusokban, egészen 2008-ig. A szakértők szerepet vállaltak az illegális műtárgykereskedelem elleni fellépésben: ez többek között magában foglalta a koalíciós erőknek való képzések nyújtását, illetve a helyi katonai rendszerttel közös rendszerttel is közös ellenőrzéseket tartottak a katonai táboron belül található vásárokból, illetve a hazautazó kontingensek csomagjainak átvizsgálásában. Emellett részt vettek az örökségi helyszínek állapotának felmérésében, akár a helyszínen, akár helikopterről, illetve aktívan tájékoztatták a lengyel közvéleményt a médián keresztül tevékenységükről. Továbbá, a lengyel kontingens hozzájárult a régészeti lelőhelyek őrizhetőségének megoldásához, valamint több vallási helyszín renoválásához. Lengyelország mindemellett képzéseket biztosított iraki régészeknek, egyetemistáknak.⁷⁸¹

Fontos megemlíteni azonban, hogy a lengyelek iraki jelenléte örökségvédelmi szempontból nem esik egyértelműen pozitív megítélés alá. Az USA 2003. áprilisban létesített az ősi Babilon területének közelében katonai tábort (*Camp Alpha*), amelyet 5 hónappal később átadott a 2 500 fős lengyel kontingensnek. A 16 hónapos lengyel ott-tartózkodást követően végül 2004 végén került vissza az iraki hatóságokhoz. A British Múzeum ekkor készült jelentése szerint a külföldi katonai csapatok súlyos károkat okoztak az ősi városban: a katonai járművek a város 2 600 éves kövezetét megrongálták, a homokzsákokat régészeti töredékekkel töltötték meg,

⁷⁷⁹ Poland: National Report i. m.

⁷⁸⁰ Lukasz Oledzki: Polish Activity on Behalf of the Protection of the Cultural Heritage of Iraq (2003-2006). In: Stone G., Peter – Farchakh, Joanne (szerk.): *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*. Woodbridge, UK, Boydell Press, 2008. 241-258.

⁷⁸¹ Olbryś, Mirosław, mgr.: Specyfika realizacji zadań ochrony dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle doświadczeń misji Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Iraku (2003-2008). In: Mikos-Skuza, Elzbieta – Salacinski, Krzysztof (szerk.): *Ochrona Dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w swietle prawa miedzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokolu II*. Warsaw, Military Center for Education, 2015. 255-273.

valamint az Istár kapun is – az eltávolítás szándékával okozott – sérülések voltak felfedezhetőek, illetve néhány domborművet sikerült is eltávolítani.⁷⁸² Az amerikaiak és a lengyelek is elismerték az esetleges károkozást, ugyanakkor hangsúlyozták, hogy ott-tartózkodásuk hiányában a régészeti lelőhely a fosztogatók áldozatává vált volna.⁷⁸³

A babiloni negatív tapasztalatok megmutatták, hogy a kulturális örökség védelmének szempontjait egészen a művelési tervezési fázistól kezdve szükséges figyelembe venni. Afganisztánban az ISAF stabilizációs missziója keretében a Ghazni régióban tevékenykedő lengyel katonai kontingens keretében 2010-ben egy kulturális ügyekért felelős szerződéses szakértő, majd 2011-2012 között pedig kifejezetten egy kulturális örökségvédelmi szakértői poszt került felállításra. Az ellátandó tevékenységeket egy 2008-ban megkezdődő munka keretében régészek által összeállított cselekvési terv tartalmazta, ennek alapján a régióban található kulturális javak jegyzékbe vételét, az afgán kulturális szervekkel való kapcsolatok kiépítését és projektjavaslatok összeállítását, valamint képzések biztosítását a kulturális javak illegális kereskedelme vonatkozásában a lengyel kontingens számára. Bár egyes nyugat-európai országokhoz vagy az USA-hoz képest a lengyel kontingens kulturális örökség védelme érdekében tett afganisztáni szerepvállalása kisebb volumenűnek tekinthető, a V4-térség országai közül határozottan Lengyelország vállalt a legátfogóbb szerepet e területen.⁷⁸⁴

5.2.2. NEMZETI SZINTŰ JOGSZABÁLYI KERETEK A BÉKEIDŐBEN VALÓ FELKÉSZÜLÉSRE VONATKOZÓAN

A nemzeti jogszabályi kereteket tekintve a kulturális javak békeidős, illetve fegyveres konfliktusok vagy katasztrófák következményeire való felkészülésre vonatkozó szabályozás kapcsán a jogalapot a 2003. július 23-án elfogadott, műemlékek⁷⁸⁵ védelméről és megőrzésé-

⁷⁸² The Irish Times: Polish military deny damaging Babylon. 16 January 2005 <https://www.irishtimes.com/news/polish-military-deny-damaging-babylon-1.1296085> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁸³ Al Jazeera: Poland admits Babylon damage. 17 January 2005 <https://www.aljazeera.com/news/2005/1/17/poland-admits-babylon-damage> (Letöltve: 2022.04.19.)

⁷⁸⁴ Lemiesz, Marek, mgr.: Ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach post-konfliktowych. Działania polskich archeologów w ramach misji stabilizacyjnej ISAF i lokalnych struktur rządowych w Islamskiej Republice Afganistanu 2010–2014. In: Mikos-Skuza, Elzbieta – Salacinski, Krzysztof (szerk.): *Ochrona Dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokolu II*. Warsaw, Military Center for Education, 2015. 275-307.

⁷⁸⁵ A lengyel terminológiában bevett kifejezés, a „zabytek” a kulturális örökség mind ingó, mind ingatlan formáit magában foglalja, annak definícióját a 2003-as törvény így rögzíti: „*olyan ingatlan vagy ingó elemek, ezek részei vagy együttesei, amelyek egy elmúlt korszak vagy esemény bizonyítékául szolgáló emberi alkotások vagy azok melléktermékei, melyeknek megőrzése társadalmi érdek történelmi, művészi vagy tudományos értéküknél fogva.*” (saját ford.) A később említendő vajdasági Műemlékvédelmi Hivatalokon (*Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków*) belül külön szervezeti egység felel az ingó, ingatlan és régészeti örökségért. Tehát lengyel vonatkozásban, ahol az alábbi fejezetben a „műemlék” kifejezést használok, ott a magyar szóhasználatától eltérően egyaránt értem alatta az örökség ingó és ingatlan formáit is.

ről szóló törvény biztosítja. E törvény 88. paragrafusában rögzített felhatalmazás alapján került kiadásra 2004. augusztus 25-én az a kulturális miniszteri rendelet, amely kifejezetten a kulturális javak fegyveres konfliktusok és válsághelyzetek esetén való védelmének részletszabályait fekteti le.

A rendelet négy szakaszban határoz meg a szektor számára feladatokat a polgári védelem keretében, mind fegyveres konfliktusok, mind ember okozta vagy természeti katasztrófák esetére az ingó és ingatlan kulturális javak vonatkozásában:

1. Békeidőben történő megelőzési és előkészítési feladatok: védelmi tervek készítése és aktualizálása; műszaki állapot ellenőrzése és fejlesztése; jelző- és riasztóberendezések telepítése; a védelem alatt álló örökségi elemek nyilvántartása és dokumentációja; a biztonság és ellenállóképesség növelése érdekében műszaki és technikai beavatkozások.
2. Fokozott készség a közvetlen veszély fokozódásának időszakában: a legértékesebb elemek eltávolítása és elrejtése; a biztonságba helyezéshez és mentéshez szükséges eszközök, felszerelések, csomagolóanyagok összegyűjtése és készenlétbe helyezése, riasztási és értesítési rendszer megszervezése, mentőegységek kijelölése és felkészítése, a mentésben részt vevő szereplők (beleértve a fegyveres erőket) közötti együttműködés megszervezése.
3. Fegyveres konfliktus vagy válsághelyzet időtartama alatti reagálás: mentési tevékenység végrehajtása.
4. Az enyhülést követő biztonságossá tétel és dokumentálás: további károk megakadályozása, események, veszteségek és a megtett intézkedések dokumentálása, illetve az illetékes állami szervek ezekről, valamint az esetleges igényekről való tájékoztatása.

A rendelet a polgári védelmi tervek részeként műemlékvédelmi tervek készítését/ aktualizálását írja elő éves szinten az adott intézmény mellett önkormányzati, járási, vajdasági és országos szinten is. Ezek elkészítéséhez a rendelet melléklete részletes iránymutatást nyújt.⁷⁸⁶

Ami a dedikált intézményi háttérrel illeti, a vajdasági (ebből összesen 16 van) műemlékvédelmi hivatalokon belül egy speciális, a műemlékek fegyveres konfliktusok és krízishelyzetek esetén való védelméért felelős szakértői pozíció került kialakításra, aki a vajdasági szintű

⁷⁸⁶ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Dziennik Ustaw - rok 2004 nr 212 poz. 2153. <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2004.212.0002153.rozporzadzenie-ministra-kultury-w-sprawie-organizacji-i-sposobu-ochrony-zabytkow-na-wypadek-konfliktu-zbrojnego-i-sytuacji-kryzysowych.html> (Letöltve: 2022.04.24.)

műemlékvédelmi tervek elkészítése, illetve aktualizálása mellett az önkormányzati, járási szintű tervek elfogadásában, valamint képzési, oktatási és ismeretterjesztő tevékenységekben, valamint katonai gyakorlatokon vesz részt.⁷⁸⁷

5.3. KÖVETKEZTETÉSEK

Magyarország a 3. fejezetben bemutatott nemzetközi egyezmények mindegyikének részese, míg Lengyelország mindezülig az 1995-ös UNIDROIT-Egyezményhez, valamint a 2017-es Nicosia Egyezményhez nem csatlakozott.

Azonban ami kifejezetten a Hágai Egyezmény előírásaink implementálását illeti,⁷⁸⁸ Lengyelország tekintetében fokozott elköteleződést láthatunk a nemzetközi jogi előírásoknak való teljes körű megfelelés érdekében. Emellett nemzetközi szinten is aktív szerepet vállal a kulturális javak védelmének katonai erőfeszítésekbe való integrálása érdekében, amit a 2021-ben felállított nemzetközi képzési központ, valamint akár az iraki, akár az afganisztáni széles körű missziós tapasztalatok is alátámasztanak. Olyannyira, hogy e területet – a közép-európai országok közül egyedülálló módon – látszólag egyfajta soft power-eszközként kívánja alkalmazni Lengyelország a nemzetközi porondon is, annak ellenére, hogy hagyományosan nyugat-európai országok (például Olaszország, Franciaország) vagy az USA játszanak a legtöbb platformon „nagyhatalmi” szerepet e területen. Ezzel szemben Magyarország esetében a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás és fejlesztési tevékenység területén figyelhető meg – szintén a nemzetközi porondon is képviselt értékeket közvetítő soft power-eszközként – a(z elsősorban) keresztény kulturális örökség konfliktusövezetekben való védelme terén fokozott szerepvállalás, amelyet a Hungary Helps Program keretében elért eredmények jól tükröznek.

E két példa alapján igazolódni látszik, amelyre röviden már Olaszország kapcsán a korábbiakban utaltam, hogy a kulturális javak (konfliktus- és válságövezetekben való) védelme melletti nemzetközi elköteleződés nem csak globális nagyhatalmak esetében lehet reális és hatékony soft power-eszköz. Az úgynevezett „szegmens-diplomácia” kisebb államok számára is lehetővé teszi, hogy egy adott területen általános erőketítő képességüknél nagyobb mértékben legyenek képesek globális szinten hatást gyakorolni.

⁷⁸⁷ Poland: National Report i. m.

⁷⁸⁸ Az UNESCO számára a 2021-es évben periodikus jelentést benyújtó 56 ország közül Lengyelország implementálta a Hágai Egyezmény legtöbb pontját az UNESCO összehasonlítása szerint, Grúzia és Belgium mellett. Forrás: C54/21/16.COM/11.Rev. UNESCO Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Item 11 of the provisional agenda. 29 November 2021.

Lengyelország a műemlékvédelmi szervezetrendszerén belül vajdasági szinten dedikált pozícióval rendelkezik a műemlékek fegyveres konfliktusok és krízishelyzetek esetén való védelmére, miniszteriális szinten pedig a kultúráért és örökségért, valamint a védelmi ügyekért felelős tárcák és egyéb érintettek között is intézményesített az együttműködés a Lengyel Tanácsadó Bizottság keretében. Emellett aktív Kék Pajzs Bizottsággal rendelkezik. Magyarországon tekintetében nem létezik a lengyelhez hasonló speciális szerepkör a közigazgatási intézményrendszeren belül, illetve a Hágai Egyezmény II. határozata szerinti, a kormány tanácsadójaként funkcionáló bizottság 2007-ben megszüntetésre került. Az egyezménnyel összefüggő feladatok a kulturális örökség védelméért ágazatilag felelős Miniszterelnökség hatáskörébe tartoznak. Hazánkban a civil szférában e területnek nincs dedikált szervezete, nemzeti Kék Pajzs bizottság nem működik.

Lengyelország széles körben, a műemléki védettségi jelölés részeként alkalmazza a Hágai Egyezményben meghatározott kék pajzs-emblémát, hazánkban ez egy-két kivételtől eltekintve nem alkalmazott az épített örökség tekintetében.

A felkészülés (akár fegyveres összetűzések során való védelemre, akár természeti vagy ember okozta katasztrófa esetére), vagyis a kulturális javak oltalmazása tekintetében mind Lengyelországban, mind Magyarországon az érintett intézmények (például közgyűjtemények) számára intézkedési terv készítését, valamint frissítését írja elő a törvény éves szinten.

6. ÖSSZEGZÉS, KUTATÁS EREDMÉNYEI, AJÁNLÁS

6.1. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Az értekezés keretében végzett kutatás két – további alkérdésekre bontott – kutatási kérdésre kereste a választ. Egyrészt, egy rövid történeti bevezetést követően a 21. században meghatározóvá vált biztonsági kihívásoknak a biztonságpolitikai szakirodalom áttekintésén alapuló vizsgálata, illetve az afrikai kontinensről és a közel-keleti térségből vett esettanulmányok elemzése által kívánta feltárni, hogy napjaink megváltozott biztonsági környezete milyen hatást gyakorol, illetve mennyiben támaszt nagyobb biztonsági fenyegetést a korábbiakhoz képest a kulturális javak tekintetében konfliktus- és válságövezetekben. A kutatás megállapította, hogy a vizsgált biztonsági kihívások – nevezetesen az új típusú fegyveres konfliktusok („új háborúk”), a (média-orientált) terrorizmus, a törékeny államiság és ezzel összefüggésben a szervezett bűnözés és a terrorizmus összefonódása – egyre növekvő fenyegetést jelentenek az épített vagy tárgyi örökség megőrzésének vonatkozásában.

Ez betudható egyrészt e kihívások (vallási/etnikai) identitással való szoros kapcsolatának, amelyek kapcsán a kulturális örökség egyes (épített) elemei erőteljes identitásképző funkciójukból (és ezzel együtt a támadások vizuálisan „látványos” voltából) eredően a pszichológiai hadviselés stratégiai eszközeivé válhatnak. Ennek motivációja lehet az ellenség moráljának megtörése, a kulturális és erkölcsi, valamint a fizikai erőfölény reprezentálása, a helyi vagy nemzetközi közvélemény figyelmének felkeltése és megfélemlítése (e támadások hírértékéből adódóan), valamint az egyes politikai vagy intézményi szereplők kapacitáshiányának alátámasztása is. A kulturális javak ellen elkövetett támadások szélsőséges esetben – ahogyan az utóbbi évtizedek több példája is alátámasztotta – előrejelzője, kísérőeleme is lehet etnikai tisztogatásoknak. Ennek eredményeképpen a politikum egyre gyakrabban használja a – jogi alapot egyébként nélkülöző – „kulturális tisztogatás” vagy „kulturális genocídium” fogalmát. A (közösségi) identitás központi szerepére, elsődleges fenyegetettségére tekintettel a kulturális javakkal összefüggő biztonsági kihívások a koppenhágai iskola által a posztbipoláris korszak folyamataira reflektálva megfogalmazott társadalmi biztonság koncepcióján belül értelmezhetők. E tendenciák egyúttal alátámasztják a társadalmi biztonság szektorális megközelítésből való kiemelésének és a társadalom a biztonság önálló referens objektumává emelésének létjogosultságát. S bár – ahogyan azt a feltárt szakirodalom és az esettanulmányok is mutatják – az identitás mentén fellelhető törésvonalak önmagukban nem vezetnek a társadalmi feszültségek

erőszakos konfliktussá való eszkalálódásához, más (például gazdasági, politikai) ellentétekkel összekapcsolódva jelentős mobilizációs erővel bírnak.

Másrészt pedig, a fegyveres konfliktusok jellegének megváltozásából, a nem állami szereplők számának megnövekedéséből és határokon átnyúló aktivitásuk jelentős méretéből adódóan – illetve a globalizáció vívmányaiból profitálva (például modern infokommunikációs technológiák alkalmazása a kereskedelemben) – a kulturális javak tiltott kereskedelme is egyre növekvő biztonsági kihívást jelent. A kétezres évektől megfigyelhetően a transznacionális szervezett bűnözés és a terrorizmus összefonódása, valamint a törékeny államiság kiaknázása komplex nemzetközi megoldásokat kíván, ugyanis az illegális műkincskereskedelem fegyveres és terrorcsoportok műveleteinek finanszírozását is elősegítheti, valamint több évtizedes viszonylatban is jelen levő problémát jelent a piac sajátosságaiból adódóan. Erre legélesebben az ISIL szíriai és iraki példája világított rá, de ahogyan a líbiai esettanulmány rámutatott, ez nem elszigetelt példa. Bár a szakértői vélemények megoszlanak róla, hogy ennek szerepe a terrorizmusfinanszírozásban valóban jelentős problémát képvisel, vagy a műtárgyak fekete piacának csupán egy elhanyagolható méretű szegmensét teszi ki – de a fokozottabb nemzetközi mobilizációhoz jó „hívószónak” bizonyult.

E két problémakör (épített örökség célzott támadásai és az illegális műkincskereskedelem, annak terrorizmussal való összefonódása) kapcsán az afrikai kontinens és a közel-keleti térség különösen érzékeny régiókat foglal magában. Ez betudható egyrészt a legtöbb ország esetében megfigyelhető vallási-etnikai sokszínűségnek, másrészt a törékeny államiság, terrorizmus és szervezett bűnözés problémáinak való – a nemzetközi statisztikák által alátámasztott – különösen nagymértékű kitettségnak. Az utóbbi évekből vett, legnagyobb volumenű és a nemzetközi közösség által a legnagyobb figyelmet kapott események alapján felállított esettanulmányok is rávilágítottak e problémakörnek a térségek tágabban vett biztonságpolitikai kontextusába való illeszthetőségére.

A kulturális javak fegyveres konfliktusok során való védelmének aktuális nemzetközi jogi alapjai a második világháborút követően születtek meg, míg az illegális kereskedelem elleni globális fellépés első nemzetközi egyezménye 1970-ben. A kilencvenes évektől átalakuló biztonsági közeg azonban mindkét területen előidézte a reformok szükségességét. A 2010-es évektől egyre meghatározóbbá váló nemzetközi terrorizmus, ezzel összefüggésben pedig mind az épített örökség új volumeneket elérő célzott pusztítása, mind a műtárgyak tiltott kereskedelme újabb nemzetközi jogi válaszlépéseket sürgetett. Ennek eredményeképpen 2017-ben került elfogadásra a Nicosia Egyezmény – amelyhez a közelmúltban a közép-európai or-

szágok közül elsőként hazánk is csatlakozott –, de ennek gyakorlati eredményességéről még nem rendelkezünk információkkal. Ezzel párhuzamosan a háborús bűntettek keretében a kulturális javak szándékolt támadása a nemzetközi szintű büntetőjogi felelősségre vonás kapcsán is megjelent. Az NBB téma iránti elköteleződése pedig bizakodásra adhat okot a jövő tekintetében is, bár a Római Statútum ratifikálói körének korlátozott volta egyes esetekben kvázi ellehetetleníti a kivizsgálás lehetőségét.

A 2010-es évektől – és az Ansar Dine timbuktuai, majd különösen az ISIL iraki és szíriai pusztításainak, valamint ezzel összefüggésben az illegális műkincskereskedelem növekedésének veszélye következtében – a kulturális javak védelmének nemzetközi béke és biztonság napirendjére való fokozatos felvétele figyelhető meg az ENSZ és az európai/euroatlanti biztonsági szervezetek részéről. E biztonságiasítási folyamat jól leírható például az ENSZ, illetve a folyamatot globális szinten szakmai oldalról ösztönző UNESCO vezetőinek retorikáján keresztül, a megszületett döntések és dedikált – gyakran multilaterális fellépést is elősegítő – soft power-eszközrendszer tükrében. A biztonságiasítási folyamat kicsúcsosodásaként a kulturális javak védelme egyes szempontjainak békefenntartásba való integrálása a vizsgált globális, illetve európai/euroatlanti nemzetközi szervezetek által is kiemelten kezelt témává vált az utóbbi években, bár ennek első megnyilvánulásait – még nem intézményesített, missziós mandátumban rögzített formában – már a kilencvenes évektől láthatjuk (például KFOR). A Maliban 2013-tól tevékenykedő MINUSMA az első olyan ENSZ-békeművelet, amely intézményes formában magában foglalta e területtel összefüggő feladatok ellátását. Regionális szervezeti szinten pedig az EU esetében is láthatunk hasonló példát Irak kapcsán 2017-től. Az eredményes fellépés érdekében az örökségvédelmi és katonai szektor együttműködése különösen fontossá vált, a kulturális javak szempontjainak missziós kapacitásépítésbe, oktatás-képzésbe (például missziós felkészítésbe) való integrálása érdekében. Ugyanis – ahogyan azt több szervezet is felismerte – a kulturális javak védelmének műveleti környezetben a stratégiai kommunikáció kapcsán is fontos (és kétélű) szerepe van. Míg az eredményes védelem és támogatás a bizalomépítést elősegítve a misszió/művelet pozitív megítélését és legitimitációját erősítheti, addig a kudarcos fellépés visszavetheti a misszió/művelet eredményeit, s jelentős mértékben kivonhatja a(z akár helyi, akár nemzetközi) közvélemény általi háttértámogatást.

Hazánk nemzetközi beágyazottságát vizsgálva – és különösen Lengyelországgal összevetve – az látható, hogy a térségben egyedülálló módon a bemutatott nemzetközi egyezmények mindegyikéhez csatlakozott, a Római Statútum kivételével azok nemzeti jogrendbe való átültetése is megtörtént. De, ami a nemzetközi jogi előírások (különösen a sokat hivatkozott Há-

gai Egyezmény) implementálását illeti, Magyarország esetében több ponton található még hiányosságok, illetve dedikált intézményi háttér sem áll rendelkezésre, vagy megszüntetésre került. Míg Lengyelország esetében a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekben való védelme melletti deklarált elköteleződés nemzetközi szinten is alkalmazott soft power-eszköznek tűnik, addig Magyarország a nemzetközi humanitárius és fejlesztési tevékenysége keretében fektet hangsúlyt a (főként) keresztény (akár szellemi, akár épített) örökség védelme és posztkonfliktusos helyzetekben való helyreállítása kapcsán, szintén egyfajta puha hatalmi, „szegmens-diplomáciai” eszközként.

6.2. A HIPOTÉZISEK TELJESÜLÉSE

Az értekezés öt hipotézist határozott meg a kitűzött kutatási célokkal és megfogalmazott kutatási kérdésekkel összhangban.

Az *első hipotézis* kapcsán a hidegháborút követő nemzetközi biztonsági környezet meghatározó biztonsági kihívásait – új típusú fegyveres konfliktusokat („új háborúk”, a (médiaorientált) terrorizmust, valamint a törékeny államiság szervezett bűnözéssel és terrorizmussal való összefüggéseit – vizsgáltam a szakirodalom, illetve esettanulmányok mentén, amelyek megértéséhez a koppenhágai iskola társadalmi biztonsági koncepciója hasznos elméleti keretnek bizonyult. Ennek alapján *alátámasztottam*, hogy e kihívások jellegüknél fogva a korábbiaknál nagyobb fenyegetést jelentenek akár az ingó, akár az ingatlan kulturális javak tekintetében. E vonások magukban foglalják többek között kollektív identitás központi szerepét, az illegális, bűncselekményekből származó anyagi bevételek jelentőségét a hadban álló felek számára, valamint a modern infokommunikációs technológiák – így az internet és különösen a közösségi médiaplatformok – eszközként való széles körű alkalmazását (akár a propagandaterjesztésben, akár a feketepiac működtetésében). E tendencia egyrészt a szimbolikus jelentőséggel bíró történelmi, vallási, kulturális helyszínek – egyfajta pszichológiai fegyverként alkalmazott – célzott támadásában, másrészt a kulturális javakkal való illegális kereskedelem növekvő mértékében is megfigyelhető.

A *második hipotézis*, amely szerint az afrikai kontinens, illetve közel-keleti térség vallási-etnikai sokszínűségéből adódóan kiemelten fenyegetett, ami a kulturális javak pusztítását, velük való illegális kereskedelmet illeti, szintén *bizonyítást nyert*. E térségek multietnikus államai – akár a törékeny államiságot, akár a szervezett bűnözést, akár a nemzetközi terrorizmust tekintjük – a statisztikai felmérések élén szerepelnek, s regionális, de akár globális biz-

tonsági kihívást is hordoznak magukban. Ha a térség utóbbi évtizedben lezajlott/zajló konfliktusait (például Mali, Szíria vagy Líbia példáját) tekintjük, az etnikai/vallási törésvonalak kiaknázása a társadalmon belül a deklarált célok megfogalmazásában, valamint a mozgósítás érdekében fontos szerephez jut. S bár az identitás fontos és szükséges tényező e jelenség megértéséhez, mind a szakirodalmi áttekintés, mind az esettanulmány bizonyította, hogy az etnikai és/vagy vallási sokszínűség nem kizárólagos feltétele az erőszakba torkolló társadalmi feszültségek és ezáltal egy-egy csoporthoz tartozó kulturális értékek fenyegetettségéhez, az egyéb gazdasági-politikai sérelmek megléte mellett azonban jelentős mobilizációs erővel bírhat.

A harmadik hipotézis – amely szerint célzottan a kulturális javak ellen fegyveres konfliktusok vonatkozásában elkövetett támadások megakadályozására, elhárítására, megtorlására vonatkozó nemzetközi jogi keretrendszer fejlődése három szakaszra osztható – a nemzetközi jog által biztosított eszközök vizsgálatán keresztül szintén *alátámasztást nyert*. Az első és mind a mai napig legmeghatározóbb és legnagyobb elismertséggel rendelkező nemzetközi egyezmény a második világháború tapasztalataiból okulva, 1954-ben született meg. Ez a délszláv háború pusztításainak fényében megreformálásra szorult és 1999-ben az eredeti egyezményt több helyen pontosító, gyakorlati alkalmazásának hatékonyságát erősítő jegyzőkönyvvel bővült. Ezt követően a 2010-es években a kulturális javakat ért nagyvolumenű támadások Mali, Irak és Szíria területén sarkallták a nemzetközi közösséget újabb nemzetközi jogi eszköz megteremtésére, amelyre 2017-ben az Európa Tanács keretein belül került sor. A nemzetközi szintű büntetőjogi felelősségre vonás kapcsán is hasonló fejlődési ív írható le: a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék és az ICTY joggyakorlatát követően az NBB keretében a Maliban aktív terrorszervezetek tevékenysége vezetett újabb, mérföldkönek tekinthető ítélethez.

A negyedik hipotézis szerint egyes globális/regionális nemzetközi biztonsági szervezetek a 2010-es évektől fokozatosan elkezdtek biztonságiasítani a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekben való védelmének kérdését, ehhez egy, a korábbiaknál átfogóbb eszközrendszer is rendelve. E hipotézis *bizonyítást nyert* a vizsgált *globális, illetve európai regionális szervezetek* tekintetében, *ugyanakkor* a meghatározó *afrikai, illetve arab országokat összefogó regionális szervezetek vonatkozásában nem vagy csak korlátozottan* figyelhető meg intézményszerű eszközrendszer e területen. Négy, a kultúra és biztonságpolitika szempontjából meghatározó európai/euroatlanti nemzetközi szervezet kapcsolatrendszeréből kiindulva vizsgált szervezetek narratíváját, illetve döntéseit áttekintve egyrészt a Maliban, másrészt Irak és Szíria területén történt események erőteljesebb mobilizációt indukáltak. Az ennek eredménye-

ként megszülető intézkedések egyrészt az épített örökség célzott pusztítása, valamint az illegális műtárgykereskedelem és (elsősorban) a terrorizmusfinanszírozás összefüggései ellen való fellépéseket foglalják magukban. Ennek keretében fontos fejleménynek tekinthetők – bár első példáit már a kilencvenes években megtaláljuk – a kulturális örökség védelmének integrációját célzó törekvések válságreagáló-, békeműveletekbe, valamint KBVP-missziókba.

Az *ötödik hipotézis* kapcsán *bebizonyosodott*, hogy Magyarország a téma szempontjából releváns nemzetközi egyezmények mindegyikét aláírta, illetve a Római Statútum kivételével törvényi szinten ki is hirdette azokat, azonban ezzel együtt a gyakorlati implementálás hiányosságai is *igazolást nyertek*. A nemzetközi jog előírásainak és eszközeinek alkalmazása nem történt még meg teljes körűen. Emellett dedikált szervezeti háttérrel sem rendelkezik sem az örökségvédelmi, sem a honvédelmi intézményrendszer keretében az igazgatási feladatok vagy az oktatás-képzés vonatkozásában.

6.3. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Elsőként készítettem átfogó, magyar nyelvű elemzést a kulturális javak védelmének biztonságpolitikai, illetve hadtudományi relevanciával bíró kérdéseivel kapcsolatban, hozzájárulva a problémakör integrálásához a hazai társadalomtudományi szakirodalomba. Mindezt a hidegháborút követő időszak leghangsúlyosabb nemzetközi biztonsági kihívásainak vonatkozásában, széles körű nemzetközi szakirodalom feldolgozásával.
2. Elmélet-tesztelő folyamatkövetési módszert alkalmazva igazoltam egyes nemzetközi biztonsági kihívások – új típusú fegyveres konfliktusok; média-orientált terrorizmus; valamint a törékeny államiség, terrorizmus és szervezett bűnözés összefonódása – vonatkozásában a kulturális javak stratégiai-taktikai szerepének felértékelődését Mali, Líbia, Irak és Szíria példáin keresztül.
3. Rendszerbe foglaltam mind a kulturális javak fegyveres összetűzések során való védelme, illetve a tiltott kereskedelmük elleni fellépés hatályos nemzetközi jogi kereteit, mind a nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonás tapasztalatait. Egyúttal igazoltam, hogy azok a biztonsági környezet változásaira reflektálva folyamatosan fejlődnek és formálódnak.
4. Megállapítottam, hogy a kulturális javak védelmének a biztonságiasítása történt meg az utóbbi egy évtizedben a nemzetközi (különösen iszlamista) terrorizmus növekvő

mértékének ellenhatásaként. Bemutattam, hogy ez a társadalmi biztonság keretében értelmezhető biztonsági kihívás két dimenzióban, egyrészt a szembenálló felek/terszervezetek narratíváját alátámasztó, az épített örökség elleni célzott támadások, másrészt pedig az ingó kulturális javak tiltott kereskedelme és annak terrorizmusfinanszírozásban való potenciális szerepe kapcsán figyelhető meg. Ezeket figyelembe véve igazoltam, hogy e jelenségek az egyes nemzetközi szervezetek – így az ENSZ, a NATO, az ET, az EU, az EBESZ és az UNESCO – keretében különböző mértékben végbement biztonságiasítási folyamatot idéztek elő az arab tavaszt követő időszakban.

5. Két nemzeti szintű – magyar és lengyel – esettanulmány felvázolásán keresztül bebizonyítottam, hogy a ratifikált nemzetközi egyezmények gyakorlati implementálása bizonyos hiányosságokat mutat jogi és intézményi szinten. A rövid elemzés ugyanakkor arra is rámutatott, hogy nemzetközi szinten a kulturális javak (konfliktus- és válságövezetekben való) védelme melletti elköteleződés és szerepvállalás kis országok esetében is reális és eredményes soft power-eszköz lehet a „szegmens-diplomácia” példaként, annak érdekében, hogy egy adott területen erején felüli szereplővé válhasson egy állam a globális szinten.

6.4. A KUTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK GYAKORLATI FELHASZNÁLHATÓSÁGA, AJÁNLÁSOK

Az értekezés keretében folytatott kutatás eredményei azok interdiszciplináris jellegéből adódóan több területen is hasznosíthatóak. A kulturális javak védelmének biztonságpolitikai vonatkozásaival, a nemzetközi biztonsági együttműködés lehetőségeivel, illetve a kapcsolódó humanitárius nemzetközi jog aktuális állásával, annak hazai implementálásával kapcsolatban korlátozottan vagy szinte egyáltalán nem áll rendelkezésre magyar nyelvű szakirodalom, így az értekezés támpontként szolgálhat a későbbiekben a téma iránt érdeklődő kutatók, szakemberek számára.

A kutatás eredményei felhasználhatók egyrészt az egyetemi oktatásban, különösen nemzetközi tanulmányok és biztonság- és védelempolitika alap- és mesterképzési szakok kurzusai keretében, a biztonság társadalmi szektorának szélesebb körű elemzése, vagy a békefenntartás kulturális dimenziójának mélyebb megértése érdekében. Az értekezés eredményei másrészt a Magyar Honvédség hivatásos állományának képzése, továbbképzése, illetve missziós felkészítése során is alkalmazhatóak lehetnek, tekintettel a hazai állomány aktív szerepvállalására a

témával egyre aktívabban foglalkozó nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, EU) misszióiban, illetve műveleteiben. Így ezen ismeretek beépíthetőek lehetnek különösen a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán folyó tisztképzés vagy az MH Béketámogató Kiképző Központja keretei közé a nemzetközi humanitárius jog kulturális javakat érintő dimenziójának, valamint a NATO kulturális javak védelmére vonatkozó iránymutatásainak megismerése érdekében. A kutatás emellett az érintett nemzetközi szervezetek kapcsán a külügyi és örökségvédelmi tárca továbbképzési programjaiban, szakpolitikai döntéshozatalban is hasznosítható lehet, a védelmi, illetve kulturális diplomácia, valamint a műemlék- és műtárgyvédelem e speciális területe vonatkozásában.

Az értekezésben foglalt kutatás a területet biztonságpolitikai-hadtudományi megközelítésből átfogóan bemutató hazai szakirodalom hiányára tekintettel a lehető legszélesebb körben kívánt információt és elemzést nyújtani a kulturális javak konfliktus- és válságövezetekkel összefüggő fenyegetettsége és a védelem lehetőségei vonatkozásában. A kutatás széles spektrumára tekintettel éppen ezért a terjedelmi korlátok és az értekezés koherenciája nem tették lehetővé egy-egy rész kérdés részletesebb elemzését, amelyek a jövőre nézve mindazonáltal kutatási lehetőségeket hordoznak magukban. Így önálló kutatás tárgyát képezheti a későbbiekben az egyes nemzetközi biztonsági szervezetek ilyen irányú gyakorlati tapasztalatainak feldolgozása; valamint a kulturális javak védelmének terén jelentős műveleti tapasztalattal és a fegyveres erőknél belül e területre specializálódott szervezeti egységgel rendelkező nemzetek haderejének elemzése. A jelen kutatás földrajzi behatároltságára tekintettel nem képezte tárgyát az ázsiai térség vizsgálata, amely ugyanakkor biztonsági dinamikáinak, etnikai-vallási sokszínűségének következtében szintén releváns vizsgálódási terület lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

PRIMER FORRÁSOK

JOGI AKTUSOK

1163/2021. (IV.21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

1393/2021. (VI.24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról

14/2018. (VII.3.) MvM utasítás a Miniszterelnökség Szervezeti és Működési Szabályzatáról

1899. évi II. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól

1907. évi IV. Egyezmény a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól, Melléklet 27. Czikk, 56. Czikk. Kihirdette: 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában

1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről

1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről

1996. évi XXXIX. törvény a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról.

1996. évi XXXVII. törvény a polgári védelemről (már hatályon kívül; közlönyállapot elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600037.TV> (Letöltve: 2022.04.23.))

1999. évi I. törvény a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a Szerződés szövegének kihirdetéséről, Preambulum

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről

2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről

2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről

2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2012. évi CX. törvény az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. év október 27. napján elfogadott keretegyezményének kihirdetéséről

2018. évi CXX. törvény a Hungary Helps Programról

202 EX/5.I.H. Executive Board Decision adopted at its 202nd session, Paris, 18 November 2017.

2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről

2021. évi CXXV. törvény az Európa Tanács kulturális örökséggel kapcsolatos bűncselekményekről szóló, Nikóziában, 2017. május 19-én kelt egyezménye kihirdetéséről

234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról

29/2007. (VII.23.) OKM rendelet a különleges védelem alatt álló kulturális javak nemzetközi jegyzékéről

290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

49/2016. (XII.28.) EMMI rendelet az emberi erőforrások miniszterének feladatkörét érintő ágazati honvédelmi feladatokról

A Tanács (KKBP) 2022/635 határozata (2022. április 13.) az Európai Uniónak az iraki biztonsági ágazat reformját támogató tanácsadó missziójáról (EUAM Irak) szóló (KKBP) 2017/1869 határozat módosításáról.

A/RES/69/281 (9 June 2015). Saving the cultural heritage of Iraq, Resolution adopted by the General Assembly on 28 May 2015

Agreement between the Government of the Kingdom of Cambodia and the Government of the Kingdom of Thailand to combat against illicit trafficking and cross-border smuggling of movable cultural property and to restitute it to the country of origin. 14 June 2000. https://en.unesco.org/sites/default/files/cambodia_agreement_thailand_engtno.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról (2019. április 17.)

Charter for African Cultural Renaissance, 24 January 2006. <https://au.int/en/treaties/charter-african-cultural-renaissance> (Letöltve: 2022.04.30.)

Decision 6.SP.2. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. Sixth Meeting of the Parties. UNESCO, Paris, December 2015. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243550> (Letöltve: 2021.01.24.)

Decyzja Nr 72/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 6 marca 2014 r. w sprawie przestrzegania zasad ochrony dóbr kulturalnych w resorcie obrony narodowej. https://szi.wp.mil.pl/u/Dz_U_MONz2014_Poz_83_decyzja_MON_nr72.pdf (Letöltve: 2022.04.19.)

Document 12012M/TXT. Consolidated version of the Treaty on European Union

International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946 http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf (Letöltve: 2018.01.29.)

Judgement in the Case the Prosecutor v. Pavle Strugar: Pavle Strugar sentenced to eight years' imprisonment, 31 January 2005. <http://www.icty.org/en/press/judgement-case-prosecutor-v-pavle-strugar-pavle-strugar-sentenced-eight-years%E2%80%99-imprisonment> (Letöltve: 2016.02.27.)

Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15, International Criminal Court, Trial Chamber III, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 27 September 2017.

Ministerial Council Decisions No. 3/05 on combatting transnational organized crime; és No. 5/06 on organized crime

MNL-OL-XIX-A-83-b 4105/1955. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi május 14-én aláírt hágai Egyezmény megerősítéséről.

NATO Bi-Strategic Command Directive 086-005 on Implementing Cultural Property Protection in NATO Operations and Missions, 1 April 2019

Prosecutor v. Duško Tadić (Opinion and Judgment) (ICTY Appeals Chamber Case No. IT-94-1-A, 15 July 1999. <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tj970507e.htm> (Letöltve: 2018.01.29.)

Prosecutor v. Milan Milutinović Nikola Šainović Dragoljub Ojdanić Nebojša Pavković Vladimir Lazarević Sreten Lukić (Judgment), ICTY Trial Chamber, 26 February 2009. <http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf> par. 175, 204-210. (Letöltve: 2018.01.29.)

Prosecutor v. Radislav Krstić (Judgment) (ICTY Trial Chamber, Case No. IT-98-33-T, 2 August 2001) <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> 580. paragrafus (Letöltve: 2018.01.29.)

Prosecutor v. Slobodan Milošević (amended indictment) ICTY Case No. IT-02-54-T http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ai040421-e.htm 42. pont, (Letöltve: 2018.01.29.)

Resolution of the Customs Co-operation Council on the Role of Customs in Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects, Brussels, July 2016

Resolution on Protection of cultural property in the OSCE area. OSCE Parliamentary Assembly, 2014.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Dziennik Ustaw - rok 2004 nr 212 poz. 2153. <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2004.212.0002153,rozporzadzenie-ministra-kultury-w-sprawie-organizacji-i-sposobu-ochrony-zabytkow-na-wypadek-konfliktu-zbrojnego-i-sytuacji-kryzysowych.html>
(Letöltve: 2022.04.24.)

S/RES/2100 (2013) on Mali. Adopted by the Security Council at its 6952nd meeting, on 25 April 2013

S/RES/2139 (2014). Adopted by the Security Council at its 7116th meeting, on 22 February 2014

S/RES/2170 (2014) on threats to international peace and security caused by terrorist acts by Al-Qaida. Adopted by the Security Council at its 7242nd meeting, on 15 August 2014

S/RES/2199 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7379th meeting, on 12 February 2015

S/RES/2249 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7565th meeting, on 20 November 2015

S/RES/2253 (2015) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7587th meeting, on 17 December 2015

S/RES/2322 (2016) on threats to international peace and security caused by terrorist acts. Adopted by the Security Council at its 7831st meeting, on 12 December 2016

S/RES/2347 (2017) on the maintenance of international peace and security. Adopted by the Security Council at its 7907th meeting, on 24 March 2017

S/RES/2379 (2017) on Threats to international peace and security. Adopted by the Security Council at its 8052nd meeting, on 21 September 2017

S/RES/2423 (2018). Adopted by the Security Council at its 8298th meeting, on 28 June 2018

S/RES/2482 (2019) adopted by the Security Council at its 8582nd meeting, on 19 July 2019

T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalai módosításának kihirdetéséről. 2016. május

The Africa-European Union Strategic Partnership, Investing in People, Prosperity and Peace, *Council of the European Union*, 2014. 30.
<https://www.consilium.europa.eu/media/30315/qc0214974enn.pdf> (Letöltve: 2021.09.18.)

UNESCO Resolution 48 on the Reinforcement of UNESCO's action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny.
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (Letöltve: 2022.04.19.)

POLITIKAI, SZAKMAI DOKUMENTUMOK

13573/20. A Tanács következtetései az uniós békeközvetítésről. 2020. december 7.

14305/18. A Tanács és a tagállamok kormányainak a Tanács keretében ülésező képviselői által elfogadott következtetések a polgári KBVP területére vonatkozó paktum létrehozásáról. (2018. november 19.)

2019/C 192/04. A Tanács következtetései a nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó uniós stratégiai megközelítésről és cselekvési keretről.

32001E0931. A tanács közös álláspontja (2001. december 27.) a terrorizmus leküzdésére vonatkozó különös intézkedések alkalmazásáról.

9837/21. A Tanács következtetései – A kulturális örökség uniós megközelítése konfliktusokban és válságokban.

9962/21. Concept on cultural heritage in conflicts and crises. A component for peace and security in European Union's external action. European External Action Service, 18 June 2021.

A/47/277. An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping: report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992.

A/HRC/32/CRP.2. Human Rights Council: "They came to destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis, 32nd session, 15 June 2016.

Al-Azm, Amr – Paul, Katie A.: Facebook’s Black Market in Antiquities. Trafficking, Terrorism, and War Crimes. *ATHAR Project Report*, 2019. <http://atharproject.org/wp-content/uploads/2019/06/ATHAR-FB-Report-June-2019-final.pdf> (Letöltve: 2021.05.13.)

ASEAN Declaration on Cultural Heritage. 25 July 2000. <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Declaration-on-Cultural-Heritage.pdf> (Letöltve: 2022.04.22.)

ASOR: *The State of Illicit Trade and Looting of Libyan Antiquities 2011-2020*. 31 December 2020. https://www.asor.org/wp-content/uploads/2021/03/CHI-Report_Libya-Illicit-Trafficking_Full_Compressed_2021-03-25.pdf (Letöltve: 2021.08.18.)

Berends, Jolien: *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way To Improve Your Mission*. Second edition. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence (CCOE), 2020.

C54/21/16.COM/11.Rev. UNESCO Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Item 11 of the provisional agenda. 29 November 2021.

CHAC – BSI: *Cultural Property Protection: Global Capacity and Financing*. Report, Expert and Stakeholder Meeting, 22-23 June, 2021.

Civil-Military Cooperation Centre of Excellence: CIMIC Handbook. (Last updated: 11 February 2020), Chapter VII, <https://www.handbook.cimic-coe.org/> (Letöltve: 2022.03.23.)

COM(2020) 605 final. A Bizottság közleménye. biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia.

Coulibaly, Massa: Perceptions populaires des cause et conséquences du conflit au Mali. *Afrobaromètre* n° 10. 13 April 2015. https://www.afrobarometer.org/wp-content/uploads/2022/02/ab_r5_5_policypaper10_fr.pdf (Letöltve: 2022.04.24.)

Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property. CETS No. 221 and explanatory Report. Nicosia, 19.V.2017. <https://rm.coe.int/council-of-europe-convention-on-offences-relating-to-cultural-property/1680a5dafb> (Letöltve: 2022.01.21.)

Declaration on strengthening co-operation in countering transnational organized crime (MC.DOC/1/20)

EEAS(2017) 977 REV 2. Issues Paper - Preservation and Protection of Cultural Heritage in CSDP Missions and Operations. Working document of the European External Action Service.

- EEAS – ECDPM: *The role of the European Union in the protection and enhancement of cultural heritage in conflict and post-conflict contexts in the Middle East region. The example of Iraq.* 1 October 2020. Elérhető: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/downloader/download-file?file=2020/10/Report-Cultural-Heritage-1Oct2020.pdf> (Letöltve: 2022.04.30.)
- EU: European Union-League of Arab States Declaration adopted at 3rd Foreign Affairs Ministerial Meeting. 11 June 2014. <https://reliefweb.int/report/world/european-union-league-arab-states-declaration-adopted-3rd-foreign-affairs-ministerial> (Letöltve: 2022.04.22.)
- European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture – Brodie, Neal – Batura, Olga – Hoog, Gabrielle op 't – Yates, Donna – Wanrooij, Niels van: *Illicit trade in cultural goods in Europe. Characteristics, criminal justice responses and an analysis of the applicability of technologies in the combat against the trade: final report.* Publications Office, 12 July 2019.
- European Commission: Instrument contributing to Stability and Peace. Report. <https://icspmap.eu/pdf/?format> (Letöltve: 2021.07.23.)
- Foliant, Yvette maj.: *Cultural Property Protection Makes Sense. A Way to Improve Your Mission.* Civil-Military Cooperation Centre of Excellence (CCOE), The Hague, The Netherlands, 2015.
- FR PUNES AG 8-LEG-A-1225: Memorandum of Understanding between the Government of the Italian Republic and the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 16th February 2016.
- Global Initiative Against Transnational Organized Crime: Global Organized Crime Index 2021. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/09/GITOC-Global-Organized-Crime-Index-2021.pdf> (Letöltve: 2022.04.16.)
- Global Soft Power Index 2022. <https://brandirectory.com/softpower> (Letöltve: 2022.04.25.)
- Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism. *Institute for Economics & Peace*, Sydney, November 2020, <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-2.pdf> (Letöltve: 2021.08.11.)
- Human Rights Watch Report, 16. (2004) <https://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/6.htm> (Letöltve: 2020.04.20.)

Hungary Helps Agency: Activity Report 2017-2019. https://hungaryhelps.gov.hu/wp-content/uploads/2021/11/HungaryHelps_activity_report_2017-2019_EN.pdf (Letöltve: 2022.04.18.)

ICOM: Activity Report 2011. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/Activity-Report-2011.pdf> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Múzeumok Etikai Kódexe 2004. (ford. Deme Péter), *Múzeumi Közlemények*, (2005) 2.

ICOM: Strategic Plan 2016-2022. https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/06/ICOM_STRATEGIC_PLAN_2016-2022_ENG.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

ICTY: Miodrag Jokić. „Dubrovnik” (IT-01-42/1). Case Information Sheet. https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/cis/en/cis_jokic_en.pdf (Letöltve: 2018.01.29.)

INR0034. Written evidence submitted by Professor Stone and Dr. Cunliffe to UK Parliament. May 2020.

Institute for Security Studies: *Peace and Security Report*. (2021) 132. 9-10. <https://issafrika.s3.amazonaws.com/site/uploads/psc-132-1.pdf> (Letöltve: 2021.09.18.)

INTERPOL: *Overview of Serious and Organized Crime in North Africa. Analytical Report*. Lyon, ENACT Project, 2018.

Italy on the UN Security Council. Building Peace for Tomorrow. January 2017. <https://www.esteri.it/mae/resource/doc/2017/01/italyontheunsecuritycouncil-compressed.pdf> (Letöltve: 2020.01.27.)

Jelentés a Kormány részére Magyarország 2018. évi nemzetközi fejlesztési tevékenységéről. <https://nefe.kormany.hu/download/c/98/82000/Jelentes2018.pdf> (Letöltve: 2022.04.23.)

JOIN(2016) 29 final. Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. A nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó európai uniós stratégia felé.

Joint Declaration of the Ministers of Culture of G7 on the occasion of the meeting “Culture as an Instrument For Dialogue Among Peoples”, 2017. http://www.beniculturali.it/mibac/multimedia/MiBAC/documents/1490881204940_DECLARATION-Dichiarazione.pdf (Letöltve: 2020.03.08.)

Krakow Recommendation on the Protection of Cultural Heritage. 2016. http://www.patrimoniocultural.gov.pt/static/data/cartas_e_convencoes_internacionais/finalrecommmendationkrakowconference_eng.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

MC.DOC/1/16. OSCE Ministerial Council: Declaration on Strengthening OSCE efforts to prevent and counter terrorism. 9 December 2016.

Ministerial Council Declaration on strengthening OSCE efforts to prevent and counter terrorism (2016)

OECD: *Illicit Trade: Converging Criminal Networks*. OECD Reviews of Risk Management Policies, Paris, OECD Publishing, 2016.

OSCE Polis: Brochure on the protection of cultural property (in Bosnia and Herzegovina). 21 April 2021. <https://polis.osce.org/brochure-protection-cultural-property-bosnia-and-herzegovina> (Letöltve: 2021.07.23.)

P9_TA(2020)0213. Az Európai Parlament 2020. szeptember 16-i állásfoglalása a Száhel-övezetben, Nyugat-Afrikában és Afrika szarván folytatott EU–Afrika biztonsági együttműködésről (2020/2002(INI))

Poland: National Report on the implementation of the 1954 Hague Convention and its two (1954 and 1999) Protocols. Four-year cycle 2017-2020.

Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Situation in the Republic of Mali (Pre-Trial Chamber I), ICC-01/12-01/15, Public Court Record of 01/03/2016.

Rosén, Frederik: *NATO and Cultural Property. Embracing New Challenges in the Era of Identity Wars*. Report of the NATO Science for Peace and Security, Best Practices for Cultural Property in NATO-led Military Operations Project, CHAC, 2017.

S/2016/92: Report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat, 29 January 2016

The African Union Model Law on the Protection of Cultural Property and Heritage, *African Union*, <https://au.int/en/african-union-model-law> (Letöltve: 2021.09.18.)

The Bonn Declaration on World Heritage, 30 April 2015.

The Fund For Peace: Fragile States Index. <https://fragilestatesindex.org/> (Letöltve: 2022.04.16.)

The Namur Call. Adopted by the 6th conference of Ministers Responsible for cultural Heritage, Council of Europe, Namur, Belgium, 24 April 2015. <https://rm.coe.int/16806a89ad> (Letöltve: 2022.01.21.)

The Office of the Prosecutor: Policy on Cultural Heritage. *International Criminal Court*, June 2021. <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf> (Letöltve: 2022.01.21.)

UN: Statement by UN Secretary-General Ban Ki-moon, UNESCO Director-General Irina Bokova and UN and League of Arab States Joint Special Representative for Syria Lakhdar Brahimi: The destruction of Syria's cultural heritage must stop. 12 March 2014. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-03-12/statement-un-secretary-general-ban-ki-moon-unesco-director-general> (Letöltve: 2022.04.22.)

UNAOC: The United Nations Plan of Action to safeguard religious sites: in unity and solidarity for safe and peaceful worship. 12 September 2019. <https://www.unaoc.org/resource/united-nations-plan-of-action-to-safeguard-religious-sites/> (Letöltve: 2022.04.30.)

UNESCO – BSI: *Distinctive marking of cultural property. Rules and practices*. Paris, UNESCO, 2021.

UNESCO – INTERPOL: *Protecting Cultural Heritage - An Imperative for Humanity*. 22 September 2016.

UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, 17 October 2003.

UNESCO Document 38 C/49 on the Reinforcement of UNESCO's action for the protection of culture and the promotion of cultural pluralism in the event of armed conflict, 2015.

UNESCO Emergency Preparedness and Response Unit: *UNESCO's response to protect culture in crises*. Paris, UNESCO, 2016.

UNESCO: *"Heritage and Cultural Diversity at Risk in Iraq and Syria" Report*. Paris, France, International Conference UNESCO Headquarters, 3 December 2014.

UNESCO: *2020 Heritage Emergency Fund. Annual Progress Report*. Paris, UNESCO, 2021. https://en.unesco.org/sites/default/files/en_hef_annual_report_2020_0.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)

UNESCO: Information Kit: 1954 Hague Convention and its two Protocols. [dátum nélkül] <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/1954Convention-InfoKit-EN-Fina-webl.pdf> (Letöltve: 2021.01.08.)

UNESCO World Heritage Centre: *World Heritage List Statistics*. <https://whc.unesco.org/en/list/stat/#s7> (Letöltve: 2022.04.30.)

UNODC: Regional Programme for the Arab States (2016-2021) https://www.unodc.org/romena/uploads/documents/RegionalProgrammes/Regional_Programme_for_the_Arab_States_2016-2021.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

UNODC: Strategy 2021-2025. United Nations Office on Drugs and Crime, 2021. 9. <https://www.unodc.org/unodc/en/strategy/full-strategy.html> (Letöltve: 2022.03.20.)

WCO: *Illicit Trade Report 2015*. Brussels, 2016. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2015_en.pdf?db=web (Letöltve: 2022.03.20.)

WCO: *Illicit Trade Report 2017*. Brussels, 2018. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2017_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

WCO: *Illicit Trade Report 2018*. Brussels, 2019. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2018_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

WCO: *Illicit Trade Report 2019*. Brussels, 2020. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2019_en.pdf?db=web (Letöltve: 2021.08.05.)

Zeynep, Boz: *Fighting the Illicit Trafficking of Cultural Property. A toolkit for European judiciary and law enforcement*. Paris, UNESCO, 2018.

KÖZLEMÉNYEK

ALECSO: ALECSO denounces attacks on educational and cultural institutions. [dátum nélkül] <https://tinyurl.com/2p97mnus> és ALECSO: ALECSO strongly condemns targeting of Ibrahimi Mosque in Hebron. [dátum nélkül] <http://www.alecso.org/nsite/en/newscat/1074-alecso-strongly-condemns-targeting-of-ibrahimi-mosque-in-hebron> (Letöltve: 2022.04.22.)

ALECSO: Strategic Plan (2017-2022), Executive Summary. <https://web.archive.org/web/20170701151751/http://www.alecso.org/en/pdf/201701241034.pdf> (Letöltve: 2022.04.22.)

ALIPH Foundation Projects. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects> (Letöltve: 2022.03.20.)

ALIPH Foundation. <https://www.aliph-foundation.org/en/> (Letöltve: 2022.03.20.)

ALIPH: Rehabilitation of the Mosul Museum. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects/the-mosul-museum> (Letöltve: 2022.03.20.)

Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization. www.alecso.org/insite/en/in-brief (Letöltve: 2022.04.22.)

Birosag.hu: Változó jogszabályok – 2022. áprilisi hatályba lépéssel. https://birosag.hu/sites/default/files/2022-04/jogszabalyi_valtozasok_2022_aprilis.pdf (Letöltve: 2022.04.20.)

Blekitna Tarcza Polski Komitet. <http://blekitnatarcza.org/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Blue Shield International: Blue Shield International Board Activities. <https://theblueshield.org/what-we-do/international-board-activities/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Blue Shield International: BSI Supports OSCE/MPSOTC CPP Course 2021. 22 September 2021. <https://theblueshield.org/bsi-supports-osce-mpsotc-cpp-course-2021/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Blue Shield International: History. <https://theblueshield.org/about-us/history/> (Letöltve: 2022.04.21.)

Blue Shield International: National Committees around the Globe. <https://theblueshield.org/what-we-do/national-committees-around-the-globe/> (Letöltve: 2022.04.23.)

Bureau of Educational and Cultural Affairs: Cultural Property Agreements. U.S. Department of State. [dátum nélkül] https://eca.state.gov/files/bureau/cultural_property_agreements.pdf (Letöltve: 2022.04.19.)

Council of Europe, Culture and Cultural heritage: EU/CoE support to the promotion of cultural diversity in Kosovo. [dátum nélkül] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/kosovo> (Letöltve: 2021.07.23.)

Council of Europe: Chart of signatures and ratifications of Treaty 221. Status as of 30/04/2022. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=221> (Letöltve: 2022.04.30.)

Cultural heritage. European and Mediterranean Major Hazards Agreement, Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/europarisks/cultural-heritage1> (Letöltve: 2021.07.23.)

Delegation of the European Union to the Dominican Republic: The Casket of our History – EUAM Iraq fights illegal trade in cultural goods. 27 November 2019. https://eeas.europa.eu/delegations/dominican-republic/71130/casket-our-history-%E2%80%93-euam-iraq-fights-illegal-trade-cultural-goods_it (Letöltve: 2020.04.01.)

EEAS: Remarks by the HR/VP on Protecting cultural heritage from terrorism and mass atrocities: links and common responsibilities. 21/09/2017. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/32590/remarks-hrvp-protecting-cultural-heritage-terrorism-and-mass-atrocities-links-and-common_en (Letöltve: 2020.01.28.)

Erasing the legacy of a ruined nation. Dabiq No. 8. 22-24. Elérhető: <https://jihadology.net/2015/03/30/al-hayat-media-center-presents-a-new-issue-of-the-islamic-states-magazine-dabiq-8/> (Letöltve: 2019.02.10.)

European Commission: European Commission welcomes the endorsement of the new €79.5 billion NDICI-Global Europe instrument to support EU's external action. 19 March 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_1267 (Letöltve: 2021.07.23.)

European Council on Foreign Relations: Mapping the European Leverage in the MENA region. December 2019. https://ecfr.eu/special/mapping_eu_leverage_mena/ (Letöltve: 2022.04.19.)

Europol: A total of 52 arrests in operation across 28 countries targeting trafficking in cultural goods. 9 March 2022. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/total-of-52-arrests-in-operation-across-28-countries-targeting-trafficking-in-cultural-goods> (Letöltve: 2022.03.20.)

Europol: *SOCTA 2017. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment.* 2017. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/report_socta2017_1.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)

ICC: ICC Judges take a decision on Mr. Al Mahdi's sentence review. 30 November 2021. <https://reliefweb.int/report/mali/icc-judges-take-decision-mr-al-mahdi-s-sentence-review-enar> (Letöltve: 2022.04.19.)

ICC: Prosecutor opens investigation into war crimes in Mali: "The legal requirements have been met. We will investigate", 16 January 2013. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr869> (Letöltve: 2018.01.21.)

ICC: Renvoi de la situation au Mali, République du Mali a Madame la Procureure pres de la Cour pénale internationale, 2013. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/A245A47F-BFD1-45B6-891C-3BCB5B173F57/0/ReferralLetterMali130712.pdf> (Letöltve: 2018.01.21.)

ICC: Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, at the opening of the confirmation of charges hearing in the case against Mr Ahmad Al-Faqi Al Mahdi. 1 March 2016. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-international-criminal-court-fatou-bensouda-opening-confirmation-charges> (Letöltve: 2018.01.21.)

ICC: States Parties to the Rome Statute. Hungary. Elérhető: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/eastern%20european%20states/Pages/hungary.aspx (Letöltve: 2021.01.30.)

ICC: States Parties to the Rome Statute. Poland. <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/eastern-european-states/poland> (Letöltve: 2022.04.19.)

ICOM Magyarország: szolidaritás Ukrajnával és támogatás az Ukrajnában élők kulturális örökségének megőrzéséhez <https://icomhungary.hu/hu/node/70> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Emergency Preparedness and Response. <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/emergency-preparedness-and-response/> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods. <https://www.obs-traffic.museum/observatory> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Red Lists. <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/red-lists/> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOM: Statement concerning the Russian invasion into Ukraine. 24 February 2022. <https://icom.museum/en/news/statement-russia-invasion-into-ukraine/> (Letöltve: 2022.04.26.)

ICOM: Statement concerning the Russian invasion into Ukraine. 24 February 2022. <https://icom.museum/en/news/statement-russia-invasion-into-ukraine/> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOMOS, ICA, IFLA & ICOM: Statement on Nagorno Karabakh. *ICOMOS*, 20 November 2020. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2020/ICOMOS-IFLA-ICA-ICOM_StatementNagornoKarabakh_20201120.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOMOS: Heritage@Risk Reports. <https://www.icomos.org/en/what-we-do/risk-preparedness/heritage-at-risk-reports> (Letöltve: 2022.04.23.)

ICOMOS: Statement on the situation in Tigray (Ethiopia). 5 March 2021. *ICOMOS*, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2021/Statements/ICOMOS_StatementTigray_EN_final20210304.pdf (Letöltve: 2022.04.23.)

ICTY: Mićo Stanišić and Stojan Župljanin sentenced for crimes in Bosnia and Herzegovina. 27 March 2013. <http://www.icty.org/en/press/mi%C4%87o-stani%C5%A1i%C4%87-and-stojan-%C5%BEupljanin-sentenced-crimes-bosnia-and-herzegovina> (Letöltve: 2018.01.29.)

Institutional Communication Service: The Blue Helmets of Culture. *Universita della Svizzera italiana*, 29 November 2021. https://www.usi.ch/en/feeds/17464?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=20211222&utm_content=UNESCO_Chair ICT_16 (Letöltve: 2022.01.20.)

INTERPOL: INTERPOL launches app to better protect cultural heritage. 6 May 2021. <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2021/INTERPOL-launches-app-to-better-protect-cultural-heritage> (Letöltve: 2022.03.20.)

INTERPOL: Stolen Works of Art Database. <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database> (Letöltve: 2022.03.20.)

Jihadology.net: New video message from The Islamic State: “The Promotion of Virtue and the Prevention of Vice #1 – Wilāyat Nīnawā” on February 26, 2015 <https://jihadology.net/2015/02/26/new-video-message-from-the-islamic-state-the-promotion-of-virtue-and-the-prevention-of-vice-1-wilayat-ninawa/> (Letöltve: 2019.02.09.)

Konferencia-előadás: Commander Roger Curtis, UK Cultural Property Protection Unit. *What is Cultural Property Protection?* BSI online conference, 13 October 2021.

Konferencia-előadás: Lorenzo Pella, a Carabinieri erők Kulturális Örökség Védelméért Felelős Parancsnoksága udinei egységének vezetője által tartott előadás a „Heritage crimes and emergencies” címmel 2021. június 21-25. között megrendezett nyári egyetem keretében.

Konferencia-előadás: Peter Stone: The Blue Shield. NSK Zagreb, March 2021.
<https://www.youtube.com/watch?v=kwC1Is7-VLw> (Letöltve: 2022.04.23.)

Magyarország Európai Unió Melletti Állandó Képvisellete: „Kulturális örökségvédelem – a béke és a biztonság új komponense az EU külső fellépéseiben” – kerekasztal-megbeszélés az állandó képviselőten. 2021. július 7. <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/news/kulturalis-oeroeksegvedelem-a-beke-es-a-biztonsag-uj-komponense-az-eu-kuelso-fellepeseiben-kerekasztal-megbeszeles-az-allando-kepviseleten> (Letöltve: 2022.04.18.)

Magyarország Európai Unió melletti Állandó Képvisellete: II. ALIPH Donorkonferencia – Párizs, 2022. január 31. <https://eu-brusszel.mfa.gov.hu/news/ii-aliph-donorkonferencia-parizs-2022-január-31> (Letöltve: 2022.04.18.)

Miedzynarodowe Centrum Kultury: The cultural heritage in the face of modern threats and challenges 24 November 2016. <https://mck.krakow.pl/events/he-cultural-heritage-in-the-face-of-modern-threats-and-challengesnges> (Letöltve: 2022.04.23.)

Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu. <https://mosibndkwz.wp.mil.pl/> (Letöltve: 2022.04.19.)

Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation: Italy’s contribution in relation to the request of the Office of the High Commissioner for the Human Rights of the United Nations pursuant to the mandate of the SR in the field of cultural rights. June 2016. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/States/Italy.pdf> (Letöltve: 2021.07.23.)

MINUSMA: Cultural heritage. <https://minusma.unmissions.org/en/cultural-heritage> (Letöltve: 2020.03.12.)

NATO & BSI sign Letter of Intent for CPP. Blue Shield International. <https://theblueshield.org/nato-and-blue-shield-sign-letter-of-intent-for-cpp/> (Letöltve: 2021.08.01.)

NATO: Cultural Property Protection. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_166114.htm (Letöltve: 2021.07.23.)

NATO: Human Security. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_181779.htm (Letöltve: 2021.07.23.)

NATO: Protecting Libya's heritage. 4 January 2012. https://www.nato.int/cps/en/SID-65C15F94-D3CDC3FF/natolive/news_82441.htm (Letöltve: 2022.04.21.)

OSCE: OSCE and Cyprus police organize international seminar on combating trafficking of cultural property and antiquities. 2 November 2017. <https://www.osce.org/secretariat/354326> (Letöltve: 2021.07.23.)

OSCE: Smuggling and illegal trade in art and cultural property focus of OSCE-supported training course in Bosnia and Herzegovina. 29 July 2019. <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/426794> (Letöltve: 2021.07.23.)

OSCE: Workshop on combating illicit cross-border trafficking in cultural property in the region of the OSCE Asian partners held in Mongolia. 2 September 2019. <https://www.osce.org/secretariat/428906> (Letöltve: 2021.07.23.)

Ratification and accession by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and accession to, its First Protocol (The Hague, 14 May 1954) and its Second Protocol (The Hague, 26 March 1999) http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49438&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Letöltve: 2018.01.29.)

Royal Thai Embassy, Washington D.C.: Thailand joins neighbors to prevent theft of cultural artifacts. 31 January 2022. <https://thaiembdc.org/2022/01/31/thailand-joins-neighbors-to-prevent-theft-of-cultural-artifacts/> (Letöltve: 2022.04.22.)

SC/13893. Security Council Expresses Concern over Links between International Terrorism, Organized Crime, Unanimously Adopting Resolution 2482 (2019), 19 July 2019 <https://www.un.org/press/en/2019/sc13893.doc.htm> (Letöltve: 2021.08.15.)

SC/8090. In briefing to Security Council, special representative describes March violence in kosovo as 'most serious setback' in last five years, UN Press, 11 May 2004. <https://www.un.org/press/en/2004/sc8090.doc.htm> (Letöltve: 2020.03.09.)

Serwis Rzeczypospolitej Polskiej: Międzynarodowy Ośrodek Szkoleń i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu – wspólna inicjatywa MKiDN i MON. 11 July 2019. <https://www.gov.pl/web/kulturaSPORT/miedzynarodowy-osrodek-szkolen-i-badan-nad->

- [dziedzictwem-kultury-w-zagrozeniu-wspolna-inicjatywa-mkidn-i-mon](#) (Letöltve: 2021.07.23.)
- UN: Calling Attacks ‘a War Crime’, Secretary-General Strongly Condemns Destruction of Cultural Heritage Sites in Iraq, 6 March 2015. <https://www.un.org/press/en/2015/sgsm16570.doc.htm> (Letöltve: 2022.01.21.)
- UN: In Video Message to Conference on Heritage, Cultural Destruction in Iraq, Syria, Secretary-General Says Protection Should Be Central Component of Peacebuilding. 3 December 2014. <https://www.un.org/press/en/2014/sgsm16392.doc.htm> (Letöltve: 2022.01.21.)
- UN: Mali: UN, European Union team up to restore Timbuktu’s cultural heritage. 16 May 2014. <https://news.un.org/en/story/2014/05/468492> (Letöltve: 2022.04.04.)
- UNESCO Bangkok: Joint effort in Mekong to combat trafficking in cultural objects. 5 July 2019. <https://bangkok.unesco.org/content/joint-effort-mekong-combat-trafficking-cultural-objects> (Letöltve: 2022.04.22.)
- UNESCO Press: Director-General praises the people of Timbuktu for the reconstruction of the city’s mausoleums. 19 July 2015. http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/director_general_praises_the_people_of_timbuktu_for_the_reco/ (Letöltve: 2020.04.03.)
- UNESCO World Heritage Centre: “We stand together” to protect Iraq’s cultural heritage, says French President with UNESCO Director-General. 18 March 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1250/> (Letöltve: 2020.01.27.)
- UNESCO World Heritage Centre: Irina Bokova condemns latest destruction of cultural property from the site of Palmyra in Syria. 3 July 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1313/> (Letöltve: 2020.01.27.)
- UNESCO World Heritage Centre: *World Heritage in Danger*. <http://whc.unesco.org/en/158/> (Letöltve: 2018.01.29.)
- UNESCO: #Unite4Heritage campaign launched by UNESCO Director-General in Baghdad. 28 March 2015. <http://whc.unesco.org/en/news/1254> (Letöltve: 2019.11.16.)
- UNESCO: Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970. Paris, 14 November 1970. https://en.unesco.org/sites/default/files/liste_etats_partis_convention_1970_en.pdf (Letöltve: 2022.04.30.)

UNESCO: Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. 19 April 2022
<https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116> (Letöltve: 2022.04.23.)

UNESCO: Director-General requests UN Security Council meeting on destruction of heritage in Mosul. 26 February 2015. <https://whc.unesco.org/en/news/1239/> (Letöltve: 2019.02.14.)

UNESCO: Enhanced Protection: Cultural Property of High Importance of Humanity. <https://en.unesco.org/node/341353> (Letöltve: 2022.04.30.)

UNESCO: Global initiative launched to counter the destruction and trafficking of cultural property by terrorist and organized crime groups. 27 September 2015. <https://en.unesco.org/news/global-initiative-launched-counter-destruction-and-trafficking-cultural-property-terrorist-and> (Letöltve: 2020.01.27.)

UNESCO: Immunity of Cultural Property under Special Protection. <https://en.unesco.org/node/341352> (Letöltve: 2022.04.30.)

UNESCO: Launch of Global Coalition "Unite for Heritage" in Bonn. 29 June 2015. <https://en.unesco.org/news/launch-global-coalition-unite-heritage-bonn> (Letöltve: 2019.11.16.)

UNESCO: Mausoleums destroyed in Timbuktu: the International Criminal Court holds Ahmad Al Mahdi liable for 2.7 million euros of damage, 8 August 2017. http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dynamic-content-single-view/news/mausoleums_destroyed_in_timbuktu_the_international_criminal/ (Letöltve: 2018.01.21.)

UNESCO: Preserving the cultural heritage and diversity of Syria and Iraq is essential - Irina Bokova welcomes at UNESCO UN Deputy Secretary-General, Jan Eliasson. 7 February 2015. <https://en.unesco.org/news/preserving-cultural-heritage-and-diversity-syria-and-iraq-essential-irina-bokova-welcomes> (Letöltve: 2020.01.27.)

UNESCO: Press Conference by Irina Bokova, Director-General of UNESCO on the occasion of the attack on the Mosul Museum. 27 February 2015, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232127_eng/PDF/232127eng.pdf.multi (Letöltve: 2020.01.27.)

- UNESCO: Protecting Culture in Emergencies. 2019. https://en.unesco.org/sites/default/files/2019_clt_emergencies_brochure_en.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)
- UNESCO: Regional Arab Dialogue and Celebration of the 50th Anniversary of the 1970 UNESCO Convention. 26 September 2021. <https://en.unesco.org/news/regional-arab-dialogue-and-celebration-50th-anniversary-1970-unesco-convention> (Letöltve: 2022.04.25.)
- UNESCO: Representatives of culture institutions gather in Abu Dhabi to discuss the ethics of collections in the GCC. 21 April 2022. <https://www.unesco.org/en/articles/representatives-culture-institutions-gather-abu-dhabi-discuss-ethics-collections-gcc> (Letöltve: 2022.04.25.)
- UNESCO: Revive the Spirit of Mosul. [évszám nélkül] <https://www.unesco.org/en/revive-mosul> (Letöltve: 2022.04.25.)
- UNESCO: States Parties. The Hague Convention. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/states-parties> (Letöltve: 2022.04.30.)
- UNESCO: UNESCO and European Union undertake to reconstruct the cultural heritage of Timbuktu. [dátum nélkül] <https://en.unesco.org/news/unesco-and-european-union-undertake-reconstruct-cultural-heritage-timbuktu?language=en> (Letöltve: 2022.03.23.)
- UNESCO: UNESCO's Cooperation with the European Union to Fight Illicit Trafficking of Cultural Property. [dátum nélkül] <https://en.unesco.org/fighttrafficking/eu-cooperation> (Letöltve: 2021.07.23.)
- UNESCO: *World Heritage List - Timbuktu*. <http://whc.unesco.org/en/list/119/> (Letöltve: 2022.03.31.)
- UNIDROIT: UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 1995) – Status. <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/> (Letöltve: 2022.04.30.)
- UNIFIL: UNIFIL concludes heritage protection in Beirut. 30 October 2020. <https://unifil.unmissions.org/unifil-concludes-heritage-protection-mission-beirut> (Letöltve: 2022.04.23.)
- United States of America; Practice Relating to Rule 40. Respect for Cultural Property https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_us_rule40 (Letöltve: 2018.01.29.)

- UNODC: UNODC mandates on trafficking in cultural property. <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/trafficking-in-cultural-property-mandate.html> (Letöltve: 2022.03.20.)
- UNTSO: Mandate. <https://untso.unmissions.org/mandate> (Letöltve: 2022.03.28.)
- WCO: *ARCHEO. Connect to preserve.* http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/cultural-heritage/archo_brochure_en.pdf (Letöltve: 2022.03.20.)
- WCO: WCO publishes new tool to assist countries in the prevention of illicit trafficking of cultural heritage. 30 November 2018. <http://www.wcoomd.org/ru/media/newsroom/2018/november/wco-publishes-new-tool-in-the-prevention-of-illicit-trafficking-of-cultural-heritage.aspx> (Letöltve: 2022.03.20.)
- World Monuments Fund: Mosul Cultural Museum. Last updated: October 2021. <https://www.wmf.org/project/mosul-cultural-museum> (Letöltve: 2022.04.29.)

SZEKUNDER FORRÁSOK

KÖNYVEK, KÖNYVFEJEZETEK

- Aczél Petra: *Médiaretorika*. Budapest, Magyar Mercurius, 2012.
- Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1989.
- Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam Kalifátusa. Az átalakuló Közel-Kelet*. Budapest, Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2016.
- Ashworth, G. J. – Graham, Brian: *Senses of Place, Senses of Time and Heritage*. In: Ashworth, G. J. – Graham, Brian (szerk.): *Senses of Place: Senses of Time*. London and New York, Routledge, 2016. 3-14.
- Azar E., Edward: *Protracted International Conflicts: Ten Propositions*. In: Azar E., Edward – Burton W., John (szerk.): *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1986. 28–39.
- Azeem, Ibrahim: *Rise and Fall? The Rise and Fall of ISIS in Libya*. US Army War College Monographs, Books and Publications, 2020.

- Baán Mihály – Bors István – Csiffáry Tamás – Hári László – Kocsis Lajos – Szentes László: *Magyarország védelmi igazgatása a közigazgatás új környezetében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019. 143.
- Babelon, Jean-Pierre – Chastel, André: *La notion de patrimoine*. (Quatrième réimpression), Editions Liana Levi, 2010.
- Balzacq, Thierry: A theory of securitization: origins, core assumptions, and variants. In: Balzacq, Thierry (szerk.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York, USA, Routledge, 2011. 1-30.
- Bartók András: Az ASEAN és az ASEAN Regionális Fórum. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 175-192.
- Bartos, Otomar J. – Wehr, Paul: *Using Conflict Theory*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Baym, K. Nancy: Interpersonal life online. In: Lievrouw, Leah A.–Livingstone, Sonia (szerk.): *Handbook of New Media. Social Shaping and Social Consequences of ITCS*. London, Sage, 2010. 35-54.
- Beach, Derek – Pedersen, Rasmus Brun: *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. University of Michigan Press, 2019.
- Bellamy, Alex J. – Williams, Paul D. – Griffin, Stuart: *Understanding Peacekeeping*. Second Edition. Malden MA, USA, Polity Press, 2010.
- Besenyő János – Miletics Péter: *Országismertető Mali*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2013.
- Bevan, Robert: *The Destruction of Memory, Architecture at War*. London, Reaktion Books, 2006.
- Bogdanos, Matthew: *Bagdadi tolvajok. Hajtóvadászat az Iraki Nemzeti Múzeum eltűnt kincsei után*. Budapest, HVG Kiadói Zrt., 2006.
- Briggs, Asa – Burke, Peter: *A média társadalomtörténete. Gutenbergtől az internetig*. (ford.: Gelléri Gábor – Göbolyös Magdolna – Konok Péter – Takács Róbert), Napvilág Kiadó, 2012. (Eredeti mű: Briggs, Asa – Burke Peter: *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. Third Edition, Polity, 2010.)

- Buzan, Barry – Waeber, Ole – Wilde, Jaap de: *Security. A New Framework For Analysis*. Colorado, USA, Lynne Rienner Publishers Inc., 1998.
- Caforio, Giuseppe: The Sociology of the Military and Asymmetric Warfare. In: Caforio, Giuseppe – Nuciari, Marina (szerk.): *Handbook of the Sociology of the Military*. Second Edition. Cham, Springer International Publishing AG, 2018. 497-522.
- Carment, David – Samy, Yiagadeesen: The Future of War: Understanding Fragile States and What to Do about Them. In: Trauschweizer, Ingo – Miner, Steven M. (szerk.): *Failed states and fragile societies. A New World Disorder?* Athens, Ohio, USA, Ohio University Press, 2014. 3-27.
- Chabal, Patrick: Introduction: violence, power and rationality: a political analysis of conflict in contemporary Africa. In: Engel, Ulf – Gentili, Anna-Maria – Chabal, Patrick (szerk.): *Is violence inevitable in Africa? theories of conflict and approaches to conflict prevention*. Boston, Brill, 2005.
- Creveld, Martin van: *The Transformation of War*. New York, Free Press, 1991.
- Csonka-Takács Eszter: Élő kulturális értékek mai közösségekben – a szellemi kulturális örökség közösségi aspektusai. In: Arapovics Mária, dr. – Bereczki Ibolya, dr. – Nagy Magdolna (szerk.): *Kulturális örökség – múzeumi közösségek*. Múzeumi iránytű 15. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, 2018.
- Csepregi Zoltán: Képtisztelet, képhasználat, képtilalom és képrombolás a magyarországi reformációban. In: Kónya Péter – Kónyová Annamária (szerk.): *Egyház és vallás a korai Magyarországon*. Presov, Vydavateľstvo Presovskej Univerzity, 2020. 13-23.
- D'Amico Soggetti, Gabriele: Blue Helmets for Culture: Involving Communities in the Protection of Their Heritage. In: Lagrange, Evelyne – Oeter, Stefan – Uerpmann-Witzack, Robert (szerk.): *Cultural Heritage and International Law: Objects, Means and Ends of International Protection*. Cham, Springer International Publishing, 2018. 163-173.
- Davis, Tess – Mackenzie, Simon: The International Politics of Cultural Heritage Crime in Cambodia: Past, Present and Future. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 751-767.
- Demmers, Jolle: *Theories of Violent Conflict. An Introduction*. Routledge, 2016.
- Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2004.

- Ernst, Carl W.: *Sufism, An Introduction to the Mystical Tradition of Islam*. Boston, Shambhala Publications, 2011.
- Falkner, Simon – Vis, Farida – D’Orazio, Francesco: Analysing Social Media Images. In: Burgess, Jean – Marwick, Alice – Poell, Thomas (szerk.): *The SAGE Handbook of Social Media*. London, Sage Publications Ltd, 2018. 160-178.
- Feener, R. Michael: Muslim Cultures and Pre-Islamic Pasts: Changing Perceptions of „Heritage”. In: Rico, Trinidad (szerk.): *The Making of Islamic Heritage. Muslim Pasts and Heritage Presents*. Palgrave Macmillan, USA, 2017. 23-46.
- Fihel, Jonathan: Radical Islamic Internet Propaganda: Concepts, Idioms and Visual Motifs. In: Ganor, Boaz – Von Knop, Katharina – Duarte, Carlos (szerk.): *Hypermedia Seduction for Terrorist Recruiting*. Amsterdam, IOS Press, 2007. 34-38.
- Gál István: A kulturális javak menekítésének célja és lényege. In: Sipos Enikő – Gál István (szerk.): *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1995. 15-30.
- Gamboni, Dario: *The Destruction of Art. Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*. London, Reaktion Books, 2007.
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- George, Alexander L. – Bennett, Andrew: *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge (Massachusetts), USA, The MIT Press, 2005.
- Gerstenblith, Patty: The Law as a Tool for Cultural Heritage Preservation: The Case of Iraq and Afghanistan. In: Agnew, Neville – Bridgland, Janet (szerk.): *Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation*. Los Angeles, College of Law Faculty Publications, 2006. 234-240.
- Goertz, Stefan – Streitparth, Alexander E.: *The New Terrorism. Actors, Strategies and Tactics*. Cham, Springer Nature Switzerland AG, 2019.
- Goldstein, Joshua S. – Pevehose, Jon C.: *International Relations*. Global Edition, 12th Edition. London, Pearson, 2020.
- Görög István – Padányi József: *Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996-2002*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005.

- György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Budapest, OSZK; Akadémiai Kiadó, 2005.
- Higgins, Valerie: Plunder and Looting: Some Historical Reminders. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 409-437.
- Hill, Charles A.: The Psychology of Rhetorical Images. In: Hill, Charles A. – Helmers, Marguerite (szerk.): *Defining Visual Rhetorics*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2004. 25-40.
- Hornyacsek Júlia: A védelmi igazgatási feladatok rendszere, a végrehajtás személyi, technikai feltételei, lehetséges módszerei, eszközei. In: Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 87-99.
- Hoyt, Timothy D.: Security and Conflict in the Developing World. In: Brown, Michael E. (szerk.): *Grave new world: security challenges in the 21st century*. Washington, D.C., Georgetown University Press, 2003. 213-227.
- Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019.
- Huntington, Samuel: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. (ford.: Gázsity Mila – Gecsényi Györgyi – Pusztai Dóra), Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998. (Eredeti mű: Huntington, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, 1996.)
- Jenkins, Brian M.: *International Terrorism: A New Kind of Warfare*. Santa Monica, California, The Rand Corporation, 1974. <http://www.rand.org/pubs/papers/2008/P5261.pdf> (Letöltve: 2018.12.09.)
- Juncos, Ana E.: Beyond civilian power? Civilian CSDP two decades on. In: Fiott, Daniel: *The EU's legacy and ambition in security and defence*. EU Institute for Security Studies, 2020. 74-87.
- Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Third Edition. Stanford, Stanford University Press, 2012.
- Kila, D. Joris: *Heritage under Siege. Military Implementation of Cultural Property Protection Following the 1954 Hague Convention*. Leiden, Brill, 2012.

- Kila, Joris D. – Balcells, Marc (szerk.): *Cultural Property Crime: An Overview and Analysis of Contemporary Perspectives and Trends*. Leiden, Brill, 2015.
- Kiss Zoltán László: *Válságreagáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015.
- Kondorosi Ferenc: *A világ végveszélyben! A nemzetközi jog és politika új kérdései*. Pécs, Alexandra, 2015.
- Kovács Ágnes: *A hajlított kalap – Elhurcolt magyar műkincsek*. Budapest, Noran Libro Kft. 2018.
- Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011.
- Kundera, Milan: *A nevetés és felejtés könyve*. (ford.: Zádor Margit), Budapest, Európa Könyvkiadó, 2003. (Eredeti mű: Kundera Milan: *Knihá smíchu a zapomnění*. Párizs, Gallimard, 1979.)
- Lagrange, Evelyne – Oeter, Stefan – Uerpmann-Witzack, Robert (szerk.): *Cultural Heritage and International Law: Objects, Means and Ends of International Protection*. Cham, Springer International Publishing, 2018.
- Lallerstedt, Karl: Measuring Illicit Trade and Its Wider Impact. In: Comolli, Virginia (szerk.): *Organized Crime and Illicit Trade. How to Respond to This Strategic Challenge in Old and New Domains*. London, Palgrave Macmillan, 2018. 79-110.
- Lambourne, Nicola: *War Damage in Western Europe: The Destruction of Historic Monuments During the Second World War*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2001.
- Langer, Arnim – Brown, Graham K.: Cultural Status Inequalities: An Important Dimension of Group Mobilization. In: Stewart, Frances (szerk.): *Horizontal Inequalities and Conflict. Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. 41-53.
- Lemiesz, Marek, mgr.: Ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach post-konfliktowych. Działania polskich archeologów w ramach misji stabilizacyjnej ISAF i lokalnych struktur rządowych w Islamskiej Republice Afganistanu 2010–2014. In: Mikos-Skuza, Elzbieta – Salacinski, Krzysztof (szerk.): *Ochrona Dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w swietle prawa miedzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokolu II*. Warsaw, Military Center for Education, 2015. 275-307.

- Lister, Martin – Dovey, Jon – Giddings, Seth – Grant, Iain – Kelly, Kieran: *New Media. A critical Introduction*. London, Routledge, 2009.
- Logan, William – Craith, Mairéad Nic – Kockel, Ullrich (szerk.): *A Companion to Heritage Studies*. Wiley Blackwell, 2016.
- Lukács Dalma: Régészeti lelőhelyek rendészeti védelme. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: *Szent Lászlótól a modernkori magyar rendészettudományig*. Pécs, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIX., 2017. 93-99.
- Lukasz Oledzki: Polish Activity on Behalf of the Protection of the Cultural Heritage of Iraq (2003-2006). In: Stone G., Peter – Farchakh, Joanne (szerk.): *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*. Woodbridge, UK, Boydell Press, 2008. 241-258.
- Major Balázs: A közel-keleti keresztények épített öröksége és pusztulása – rövid áttekintés. In: [szerző nélkül]: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2017*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2017. 139-147.
- Malešević, Sinisa: *The Sociology of War and Violence*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- Markovics Milán Mór: A Srí Lanka-i biztonságot veszélyeztető tényezők és a buddhizmus kapcsolatának vizsgálata. In: Baráth Noémi Emőke – Pató Viktória Lilla (szerk.): *A haza szolgálatában*. Konferenciakötet. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. 45-55.
- Markovics Milán Mór: The importance of defining concepts related to religious extremism and its consequences for state security. In: Lenka, Čadová – Tomáš, Havlík – Veronika, Koleňáková; Ondřej, Heřman (szerk.): *New Approaches to State Security Assurance*. Brno, Csehország: Faculty of Military Leadership University of Defence, 2021. 147-153.
- Marsai Viktor – Molnár Anna – Szenes Zoltán: Nemzetközi biztonsági szervezetek – bevezetés. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 1-9.
- Marsai Viktor – Treszkai Ákos: Radikális iszlamista csoportok az afrikai kontinensen. In: Marsai Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 267-294.

- Marsai Viktor: A biztonság közös fejlődése az afrikai kontinensen. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 129-158.
- Martin, Gus: *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues*. Thousand Oaks, SAGE Publications Inc, 2003.
- Marton Péter: *Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai*, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. 102-112.
- McAllister, Bradley – Schmid, Alex P.: Theories of Terrorism. In: Schmid, Alex P. (szerk.): *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London and New York, Routledge, 2013. 201-271.
- McQuail, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*. (ford.: Szalai Éva), Budapest, Osiris Kiadó, 2003. (Eredeti mű: McQuail, Denis: *McQuail's Mass Communication Theory*. 4th Edition, Sage Publications, 2000.)
- Miall, Hugh – Ramsbotham, Oliver – Woodhouse, Tom: *Contemporary Conflict Resolution*. 2nd edition. Cambridge, Polity Press, 2005.
- Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019.
- Molnár Anna: Az Európai Unió – a biztonsági közösségtől a kollektív védelemig terjedő folyamat. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 81-98.
- Molnár Dóra: Az Egyesült Nemzetek Szervezete – kollektív biztonság. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 19-44.
- Münkler, Herfried: *The New Wars*. Cambridge, Cambridge Polity Press, 2005.
- N. Rózsa Erzsébet: *Az államiság modelljei a Közel-Keleten. A vahhábita királyságtól az iszlám köztársaságig*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Nemeth, Erik: *Cultural Security: Evaluating the Power of Culture in International Affairs*. Imperial College Press, 2015.
- Noyes, James: *The Politics of Iconoclasm: Religion, Violence and the Culture of Image-Breaking in Christianity and Islam*. London – New York, I.B. Tauris, 2016.

- Nye, Joseph S., Jr.: *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York, USA, Basic Books, 1990.
- Nye, Joseph S., Jr.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York, USA, Public Affairs, 2004. (Printing 21 2021)
- Nye, Joseph S., Jr.: *The Future of Power*. New York, USA, Public Affairs, 2011.
- Nyman, Jonna: Securitization theory. In: Shepherd, Laura, J. (szerk.): *Critical Approaches to Security. 1st Edition*. London, Routledge, 2013. 51-62.
- O’Keefe, Roger – Péron, Camille – Musayev, Tofiq – Ferrari, Gianluca: *Protection of cultural property: military manual*. UNESCO, 2016.
- O’Keefe, Roger: *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. New York, Cambridge University Press, 2006.
- Ohnesorge, Hendrik W.: *Soft Power. The Forces of Attraction in International Relations. Global Power Shift*. Cham, Switzerland, Springer, 2020.
- Olbryś, Mirosław, mgr.: Specyfika realizacji zadań ochrony dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle doświadczeń misji Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Iraku (2003–2008). In: Mikos-Skuza, Elzbieta – Salacinski, Krzysztof (szerk.): *Ochrona Dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w swietle prawa miedzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokolu II*. Warsaw, Military Center for Education, 2015. 255-273.
- Patrick, Stewart: *Weak Links, Fragile States, Global Threats and International Security*. Oxford, Oxford University Press, 2011.
- Paulovics Anita: *A kulturális javak védelme a nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003.
- Peralta, Elsa – Anico, Marta (szerk.): *Heritage and Identity*. Oxon, New York, Routledge, 2009.
- Petrovic, Jadranka: The Cultural Dimension of Peace Operations: Peacekeeping and Cultural Property. In: Andrew Campbell (szerk.): *Global Leadership Initiatives for Conflict Resolution and Peacebuilding*, USA, IGI Global, 2018. 84-115.

- Polner, Mariya: Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects: A Supply Chain Perspective. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 769-793.
- Remek Éva: A Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet – kooperatív biztonság. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 99-114.
- Remek Éva: Ansar Dine – egy iszlamista szervezet. In: Kiss Álmos Péter (szerk.): *Afrikai terrorista- és szakadárszervezetek*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2015. 229-234.
- Remek Éva: *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouvertől Vlagyivosztokig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.
- Remek Éva: *The European Union and the Sahel region – focus on the crisis in Mali and the EUTM Mali*. In: Biltsik Barbara – Marengo, Alessandro – Posta Nikolett – Zachar Péter Krisztián (szerk.): *New approaches in a complex world: International relations, history and social sciences*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2014. 143–154.
- Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014.
- Richard Ovenden: *Burning the Books: A History of the Deliberate Destruction of Knowledge*. Cambridge, Massachusetts, USA, Harvard University Press, 2020.
- Riedlmayer András: From the ashes: the past and future of Bosnia's cultural heritage In: Shatzmiller, Maya (szerk.): *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*. Montreal, McGill-Queens University Press, 2002. 98-135.
- Roe, Paul: *Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma*. London & New York, Routledge, 2005.
- Roe, Paul: Societal Security. In: Collins, Alan (szerk.): *Contemporary Security Studies*. Fourth Edition. Oxford, Oxford University Press, 2016. 215-228.
- Rush, Laurie W.: Blue Shield Protection of Cultural Property: A Perspective from the Field. In: Hufnagel, Saskia – Chappell, Duncan (szerk.): *The Palgrave Handbook on Art Crime*. London, Palgrave Macmillan, 2019. 607-624.
- Rush, Laurie: Looting and Antiquities. In: Tompkins, Arthur: (szerk.): *Art Crime and its Prevention*. London, Lund Humphries, 2016. 180-190.

- Schrader, Clay: *Islamic State. The New Reign of Terror*. Kiel, Alpha Editions, 2017.
- Silbermann, Neil A.: Heritage Places: Evolving Conceptions and Changing Forms. In: Logan, William – Craith, Mairéad Nic – Kockel, Ullrich (szerk.): *A Companion to Heritage Studies*. Wiley Blackwell, 2016. 29-40.
- Sipos Enikő – Gál István (szerk.): *Ajánlás a kulturális javak megóvásához rendkívüli körülmények között*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1995.
- Somkuti Bálint: Falludzsa, 2004. In: Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban, Kis háborúk nagy hatással*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014. 173-189.
- Stewart, Frances: Horizontal Inequalities and Conflict: An Introduction and some Hypotheses. In: Stewart, Frances (szerk.): *Horizontal Inequalities and Conflict. Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. New York, Palgrave Macmillan, 2008. 3-24.
- Stone, Peter G. – Farchakh Bajjalay, Joanne (szerk.): *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*. Woodbridge, Boydell, 2008.
- Szabó Annamária Eszter: *A kulturális örökség joga*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2013.
- Szakadát István: Új média, hálózati kommunikáció. In: S. Nagy Katalin (szerk.): *Szociológia. Egyetemi jegyzet*. Budapest, Typotex, 2006. 165-178.
- Tompkins, Arthur: Art in War. In: Tompkins, Arthur: (szerk.): *Art Crime and its Prevention*. London, Lund Humphries, 2016. 163-179.
- Turku, Helga: *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*. Washington D.C., Palgrave Macmillan, 2018.
- Van Dijk, Teun: *News As Discourse*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc. 1988.
- Vultee, Fred: Securitization as a media frame: what happens when the media 'speak security'. In: Balzacq, Thierry (szerk.): *Securitization Theory. How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York, USA, Routledge, 2011. 77-93.
- Waewer, Ole: The Changing Agenda of Societal Security. In: Brauch, Hans Günther et al. (szerk.): *Globalization and Environmental Challenges. Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Berlin, Heidelberg, Springer, 2008. 587-588.
- Wagner Péter – Zelei Péter: Ferenc pápa Irakban – Remény és lehetőség az iraki keresztényeknek? *KKI Elemzések*, E-2021/17.

Wagner Péter: Az Öböl Menti Együttműködési Tanács: egy sosem volt katonai szövetség. In: Molnár Anna – Marsai Viktor – Wagner Péter (szerk.): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 159-174.

Walasek, Helen: *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. Routledge, 2015.

Waterton, Emma (szerk.): *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*. Palgrave Macmillan, 2015.

Weimann, Gabriel: *Terror on the Internet: the New Arena, the New Challenges*. Washington, D.C., United States Institute of Peace Press, 2006.

Wessely Anna: A kulturális örökség fogalmának változásai. In: György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Budapest, OSZK; Akadémiai Kiadó, 2005. 19-24.

SZAKCIKKEK, ELEMZÉSEK

Al-Azm, Amr – Paul, Katie A.: Facebook's Flawed Plan to End Antiquities Trafficking. Evidence of War Crimes Must Be Preserved, Not Destroyed. *Foreign Affairs*, July 1, 2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2020-07-01/facebooks-flawed-plan-end-antiquities-trafficking> (Letöltve: 2021.8.04.)

Ascherson, Neal: Cultural destruction by war, and its impact on group identities. *Cultural Heritage in Postwar Recovery, ICCROM Conservation Studies*, 2005. 17-25.

Auwera, Sigrid van der: Contemporary Conflict, Nationalism, and the Destruction of Cultural Property During Armed Conflict: A Theoretical Framework. *Journal of Conflict Archaeology*, 7. (2012) 1. 49-65.

Auwera, Sigrid van der: Peace Operations and the Protection of Cultural Property During and After Armed Conflict. *International Peacekeeping*, 17. (2010) 1. 3-16.

Beach, Derek: Process-Tracing Methods in Social Science. *Oxford Research Encyclopedias*, 25 January 2017. <https://oxfordre.com/politics/politics/abstract/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-176?rskey=UWmSc&result=8#acrefore-9780190228637-e-176-div1-1> (Letöltve: 2022.03.22.)

- Bender, Larissa: Al-Jazeera – The Enigma from Qatar. *Qantara.de*, 6 November 2006. <https://en.qantara.de/content/arab-satellite-media-al-jazeera-the-enigma-from-qatar> (Letöltve: 2022.04.29.)
- Bieczynski, Mateusz Maria: The Nicosia Convention 2017: A New International Instrument Regarding Criminal Offences against Cultural Property. *Santander Art and Culture Law Review*, 3. (2017) 2. 255-274.
- Bloom, Mia – Daymon, Chelsea: Assessing the Future Threat: ISIS’s Virtual Caliphate. *Orbis*, 62. (2018) 3. 372–388.
- Bokova, Irina: UNESCO’s Response to the Rise of Violent Extremism. *J. Paul Getty Trust Occasional Papers In Cultural Heritage Policy*, (2021) 5.
- Brien, Maximilian – Mertens, Jannik (főszerk.): *Conflict Barometer 2021*. Heidelberg Institute for International Conflict Research. Heidelberg, Germany, 2022.
- Broché, Johan – Legnér, Mattias – Kreutz, Joakim – Ijla, Akram: Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict. *International Journal of Heritage Studies*, 23. (2017) 3. 248-260.
- Buzinkay Péter, dr.: *A Kulturális javak Fogalomhasználatához. Segédlet a hatósági és jogalkalmazói munkához.* Miniszterelnökség, [dátum nélkül] https://oroksegvedelem.kormany.hu/download/f/e8/22000/kulturalis_javak_fogalommagyarazata.pdf (Letöltve: 2021.01.11.)
- Chauzal, Grégory – Van Damme, Thibault: The roots of Mali’s conflict, Moving beyond the 2012 crisis. *CRU Report, Clingendael Institute*, March 2015.
- Dalnoki Zsolt dr.: A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről rendelkező 1954. évi Hágai Egyezmény. *Polgári Védelmi Szemle*, (2009) 2. 44-54.
- Ellis, Mark S.: The ICC’s Role in Combatting the Destruction of Cultural Heritage. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 49. (2017) 1. 23-62.
- Etl Alex: A biztonságpercepció elemzésének kevert módszere és a magyar biztonságpercepció vizsgálata. *Doktori (PhD) értekezés*, Budapest, Hadtudományi Doktori Iskola, 2021.
- Fanusie, Yaya J. – Entz, Alex: Al-Qaeda in the Islamic Maghreb. Financial Assessment. *Center on Sanctions & Illicit Finance*, December 2017. <https://s3.us-east->

- 2.amazonaws.com/defenddemocracy/uploads/documents/CSIF_TFBB_AQIM.pdf (Letöltve: 2022.04.29.)
- Feldstein, Steven – Gordon, Sarah: Are Telegram and Signal Havens for Right-Wing Extremists? *Foreign Policy*, 13 March, 2021. <https://foreignpolicy.com/2021/03/13/telegram-signal-apps-right-wing-extremism-islamic-state-terrorism-violence-europol-encrypted/> (Letöltve: 2022.04.29.)
- Fincham, Derek: The Blood Antiquities Convention as a paradigm for cultural property crime reduction. *Cardozo Arts & Entertainment*, 37. (2019) 2. 299-336.
- Foradori, Paolo – Giusti, Serena – Lamonica, Alessandro Giovanni: Reshaping Cultural Heritage Protection Policies at a Time of Securitisation: France, Italy and the United Kingdom. *The International Spectator*, 50. (2018) 3. 86-101.
- Foradori, Paolo: Protecting cultural heritage during armed conflict: the Italian contribution to 'cultural peacekeeping'. *Modern Italy*, 22. (2017) 1. 1-17.
- Forestier, Marie: ICC to War Criminals: Destroying Shrines Is Worse Than Rape. *Foreign Policy*, 22 August 2016. <https://foreignpolicy.com/2016/08/22/icc-to-war-criminals-destroying-shrines-is-worse-than-rape-timbuktu-mali-al-mahdi/> (Letöltve: 2018.01.21.)
- Galtung, Johan: Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6. (1969) 3. 167-191.
- Gulyás Éva: A genocídium fogalmának változásai. Gondolatok az 1948-as genocídium egyezmény 70. évfordulóján. *REGIO. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 26. (2018) 3. 5–61.
- Hansen, Lene: Theroizing the image for Security Studies: Visual securitization and the Muhammad Cartoon Crisis. *European Journal of International Relations*, 17. (2011) 1. 51-74.
- Hausler, Kristin – Bongard, Pascal – Lostal, Marina: 20 Years of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in Armed Conflict: Have All the Gaps Been Filled? *EJIL:Talk!* 29 May 2019. <https://www.ejiltalk.org/20-years-of-the-second-protocol-to-the-1954-hague-convention-for-the-protection-of-cultural-property-in-armed-conflict-have-all-the-gaps-been-filled/> (Letöltve: 2021.01.08.)
- Horváth Attila: A terrorizmus és a média kapcsolatáról. *Acta Humana*, (2016) 5. 33-44.

- Horváth Zoltán: A polgári védelem szervezeti struktúrájának és háborús feladatrendszerének változása a jogszabályok tükrében. *Műszaki Katonai Közlöny*, 29. (2019) 3. 93-118.
- Hudák Krisztina: Illegális műkincs-kereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. *Magyar Rendészet*, (2017) 1. 65-75.
- Hüse Csaba: LMT, mint műveleti képesség szerepe és jelentősége A NATO vezette KFOR misszióban. *Sereg Szemle*, 9. (2011) 2. 58-72.
- Ibanez, Luis de la Corte: To what extent do global terrorism and organised criminality converge? General parameters and critical scenarios. *Journal of the Spanish Institute of Strategic Studies*, (2013) 1. 1-28.
- Idzerda, Stanley J.: Iconoclasm during the French Revolution. *The American Historical Review*, 60. (1954) 1. 13-26.
- Isakhan, Benjamin – Gonzalez Zarandona, José Antonio: Layers of religious and political iconoclasm under the Islamic state: symbolic sectarianism and pre-monotheistic iconoclasm. *International Journal of Heritage Studies*, 24. (2018) 1. 1-16.
- Isakhan, Benjamin – Meskell, Lynn: UNESCO's project to 'Revive the Spirit of Mosul': Iraqi and Syrian opinion on heritage reconstruction after the Islamic State. *International Journal of Heritage Studies*, 25. (2019) 1. 1-16.
- Jakubowski, Andrzej: Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level. *Questions of International Law, Zoom-in* 48. (2018), 21-44. http://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2018/03/03_UNSCCultural-Heritage_Jakubowski_FIN.pdf (Letöltve: 2022.01.10.)
- Johnson, John C., maj.: Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review*, 190. (2007) 91. 111-152.
- Kalman, Harold: Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 23. (2017) 6. 538-555.
- Keller, Andrew: Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: The Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: What We Know and What Can Be Done. *U.S. Department of State*, 29 September 2015. <https://2009-2017.state.gov/e/eb/rls/rm/2015/247610.htm> (Letöltve: 2020.04.05.)

- Khattab, Asser: What Justice Can International Law Bring to Syrians? *Opinio Juris*, 15 March 2021 <http://opiniojuris.org/2021/03/15/what-justice-can-international-law-bring-to-syrians/> (Letöltve: 2022.04.20.)
- Kila, Joris D. – Herndon, Christopher V.: Military Involvement in Cultural Property Protection. *Joint Force Quarterly*, 74. (2014) 3. 116-123.
- Kila, Joris D.: Inactive, Reactive, or Pro-Active?: Cultural Property Crimes in the Context of Contemporary Armed Conflicts. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies*, 1. (2013) 4. 319-342.
- Klausen, Jytte: Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38. (2015) 1. 1–22.
- Környei Ágnes: Az Európán kívüli regionális kulturális együttműködés eszköztára. *Grotius*, 2017. http://www.grotius.hu/doc/pub/QBWSWL/k%C3%B6rnyei_%C3%A1gnes_az_eur%C3%B3p%C3%A1n_k%C3%ADv%C3%BCli_region%C3%A1lis.pdf (Letöltve: 2022.04.22.)
- Körtvélyessi Zsolt: A honvédelem helyi igazgatási szerveinek helye és szerepe a védelmi felkészítés és az országmozgósítás rendszerében, megváltoztatásának szükségessége a NATO és az EU elvek figyelembevételével. *Doktori (Phd) értekezés*, Budapest, ZMNE Doktori Iskola, 2004.
- Kovács Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 60. (2019) 1. 69-90.
- Lähdesmäki, Tuuli: Politics of tangibility, intangibility, and place in the making of a European cultural heritage in EU heritage policy. *International Journal of Heritage Studies*, 22. (2016) 10. 766-780.
- Leloup, Mathilde: Heritage Protection as Stabilization, the Emergence of a New ‘Mandated Task’ for UN Peace Operations. *International Peacekeeping*, 26. (2019) 4. 408-430.
- Leloup, Mathilde: L’ONU et la protection du patrimoine culturel au Mali. *Recherches Internationales*, (2019) 113. 121-136.
- Lostal, Marina: The Misplaced Emphasis on the Intangible Dimension of Cultural Heritage in the Al Mahdi Case at the ICC. *Inter Gentes*, 1. (2017) 2. 45-58.

- Luck, Edward C.: Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage. *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2 (2018).
- Lukács Dalma: Criminal geographical research of the stolen cultural properties from Hungary - based on the Psyche Project. *Criminal Geographical Journal*, 3. (2020) 3-4. 19-30.
- Mahnad, Polina Levina: Protecting cultural property in Syria: New opportunities for States to enhance compliance with international law? *International Review of the Red Cross*, 99. (2017) 3. 1037-1074.
- Marsai Viktor: Külföldi katonai beavatkozás Maliban – az Opération Serval háttere és eredményei. *Nemzet és Biztonság*, (2013) 1–2. 99-119.
- Marsai Viktor: Rejtő nyomában – magyar szerepvállalás a Task Force Takubában. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (2021) 21. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2021_21.pdf (Letöltve: 2022.04.04.)
- McDonald, Matt: Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*, 14. (2008) 4. 563-587.
- Merryman, John Henry: Two Ways of Thinking About Cultural Property. *The American Journal of International Law*, 80. (1986) 4. 831-853.
- Michel, Vincent: Illegal trafficking of cultural goods in countries of conflict. *NETcher*. 7 October 2020. <https://netcher.eu/project-news/illegal-trafficking-of-cultural-goods-in-countries-in-conflict/> (Letöltve: 2021.08.11.)
- Milligan, Ashlyn: Targeting Cultural Property: The Role of International Law. *Journal of Public and International Affairs*, 19. (2008), 91-106.
- Nemeth, Erik: Cultural Security: The Evolving Role of Art in International Security. *Terrorism and Political Violence*, 19. (2007) 1. 19-42.
- O’Keefe, Roger: Protection of Cultural Property under International Criminal Law. *Melbourne Journal of International Law*, 11. (2010), 350-352.
- Papp Júlia: „Mit nem tör le idő, emberi kéz letöri” (I. rész). Adatok az európai képrombolások történetéhez. *2000 Irodalmi és Társadalmi havi lap*, (2002) 1. <http://ketezer.hu/2002/11/mit-nem-tor-le-ido-emberi-kez-letori-i-resz/> (Letöltve: 2022.04.22.)

- Parkes, Roderick dr. – Pietz, Tobias: CSDP Missions and the Protection of Cultural Heritage. Lessons from EUAM Iraq and the Way Forward. Workshop Note. *DGAP – ZIF*, 17 November 2020.
- Pietz, Tobias – Schmidke, Maximilian: EU CSDP Missions and the Protection of Cultural Heritage. *IAI Commentaires, Istitutio Affari Internazionali*, 19. (2019) 63. 1-6.
- Prier, Jarred: Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. *Strategic Studies Quarterly*. 11. (2017) 4. 50-85.
- Puskás Anna: A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók. *Hadtudomány*, 28. (2018) E-szám, 49-63.
- Puskás Anna: Culture matters: European international organizations' policies for cultural property protection in conflict and crisis situations. *National Security Review*, 2021/2., 165-186.
- Puskás Anna: The securitization of cultural heritage protection in international political discussion through the example of attacks of ISIL/Daesh. *International Scientific Journal Security & Future*, 3. (2019.) 3. 96-100.
- Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet I., *Nemzet és Biztonság*, (2017) 5. 4-30.
- Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet II., *Nemzet és Biztonság*, (2017) 6. 3-27.
- Riedlmayer András: Killing memory: The targeting of libraries and archives in Bosnia-Herzegovina. *MELA Notes*, (1994) 61. 1-6.
- Saul, Ben: The Legal Relationship between Terrorism and Transnational Crime. *International Criminal Review*, (2017) 17. 417-452.
- Schmid, Alex P.: Frameworks for Conceptualising Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 16. (2004) 2. 197-221.
- Schneider, Marina: The 1995 UNIDROIT Convention: An Indispensable Complement to the 1970 UNESCO Convention and an Inspiration for the 2014/60/EU Directive. *Santander Art and Culture Law Review*, 2. (2016) 2. 149-164.
- Selján Péter: Líbia, 2021: elhúzódó polgárháború és fokozódó külső beavatkozás. *Nemzet és Biztonság*, (2020) 4. 34-58.
- Smith, Claire – Burke, Heather – Leiu, Cherrie de – Jackson, Gary: The Islamic State's Symbolic war: Da'esh's socially mediated terrorism as a threat to cultural heritage. *Journal of Social Archaeology*, 16. (2016) 2. 164-188.

- Smith, Dan: Trends and Causes of Armed Conflict. *Berghof Research Center for Constructive Conflict Management*, August 2004. https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/smith_handbook.pdf (Letöltve: 2020.09.14.)
- Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. *Regio*, 11. (2000) 4. 45-66.
- Stone, Peter G.: A four-tier approach to the protection of cultural property in the event of armed conflict. *Antiquity*, (2013) 87. 166-177.
- Suárez-Mansilla, Marta: Blood Antiquities: a Net Acting in Spain Helped to Finance DAESH through Illicit Trafficking of Cultural Goods, *Art World Law Bulletin. Chronicles of Themis & Athenea*, (2018) 4. 1-32.
- Szenes Zoltán – Apáti Zoltán – Drót László: Jubileumi évfordulók: ENSZ-békefenntartás és a Magyar Honvédség. *Honvédségi Szemle*, 147. (2019) 1. 13-32.
- Tálas Péter: Az Európai Unió terrorfenyegetettsége 2000 és 2019 között, a számok tükrében. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet – Elemzések*, 2021/11. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2021_11_Talas.pdf (Letöltve: 2022.03.20.)
- Virág Judit Kata: Az illegális műkincskereskedelem nemzetközi vonatkozásai – különös tekintettel a fegyveres konfliktusok okozta speciális körülményekre. *Pécsi Határőr Tudományos közlemények*. 18. (2012). 197-205.
- Vlasic, Mark V. – Turku, Helga: 'Blood Antiquities': Protecting Cultural Heritage beyond Criminalization. *Journal of International Criminal Justice*, 14. (2016) 5. 1175-1197.
- Waleed Meri, Josef: Relics of Piety and Power in Medieval Islam. *Past & Present*, (2010) 206. 97-120.
- Weiner, Ella: Can the International Criminal Court Help Protect Cultural Heritage? *Center for Strategic & International Studies*, 13. (October 2017), 45-47.
- Weirman, Samantha – Alexander, Audrey: Hyperlinked Sympathizers: URLs and the Islamic State. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43. (2020) 3. 239-257.
- Westcott, Tom: Destruction of theft? Islamic State, Iraqi antiquities and organized crime. *Global Initiative against Transnational Organized Crime. Research Report*. March 2020.

Williams, Michael C.: Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. *International Studies Quarterly*, 47. (2003), 511-531.

Yilmaz, Muzaffer Ercan: Intra-state conflicts in the post-Cold War era. *International Journal on World Peace*, 24. (2007) 4. 11-33.

Zoonen, Dave van – Wirya, Khogir: The Yazidis. Perceptions of Reconciliation and Conflict. *Erbil, Middle East Research Institute*, 2017. <https://www.usip.org/sites/default/files/Yazidis-Perceptions-of-Reconciliation-and-Conflict-Report.pdf> (Letöltve: 2020.09.10.)

ÚJSÁGCIKKEK, EGYÉB INTERNETES FORRÁSOK

Adriányi Gábor: Képrombolás. *Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/K/k%C3%A9prombol%C3%A1s.html> (Letöltve: 2022.04.22.)

Al Jazeera: Ansar Dine destroy more shrines in Mali. 10 July 2012. <https://www.aljazeera.com/news/2012/7/10/ansar-dine-destroy-more-shrines-in-mali> (Letöltve: 2022.04.04.)

Al Jazeera: ISIL video shows destruction of Mosul artefacts. 27 February 2015. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/02/isil-video-shows-destruction-mosul-artifacts-150226153158545.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

Al Jazeera: Poland admits Babylon damage. 17 January 2005 <https://www.aljazeera.com/news/2005/1/17/poland-admits-babylon-damage> (Letöltve: 2022.04.19.)

Al-Salhy, Suadad: The full story behind ISIL's takeover of Mosul Museum. *Al Jazeera*, 9 March 2015 <https://www.aljazeera.com/news/2015/03/full-story-isil-takeover-mosul-museum-150309053022129.html> (Letöltve: 2019.02.13.)

Antiquities Coalition: #Cultureunderthreat map. [dátum nélkül] <https://theantiquitiescoalition.org/multimedia-resources/interactive-maps/cultureunderthreat-map/> (Letöltve: 2022.04.29.)

Arraf, Jane: ISIL's war on art across the cradle of civilisation *Al Jazeera*, 26 February 2015. <https://www.aljazeera.com/blogs/middleeast/2015/02/isil-war-art-cradle-civilisation-150226195634360.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

- B92: 11 years since "March Pogrom" of Serbs in Kosovo. 17 March 2015.
https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=03&dd=17&nav_id=93505
 (Letöltve: 2020.04.20.)
- Bardon, Agnes: Art traffickers: Pillaging peoples' identities. *The UNESCO Courier*, October-December 2020. 5-8.
- Barnard, Anne: ISIS Onslaught Engulfs Assyrian Christians as Militants Destroy Ancient Art. *The New York Times*. 27 February 2015
<https://www.nytimes.com/2015/02/27/world/middleeast/more-assyrian-christians-captured-as-isis-attacks-villages-in-syria.html> (Letöltve: 2019.02.13.)
- Basilica di San Marco: The Quadriga of St. Mark's.
<http://www.basilicasanmarco.it/basilica/scultura/la-decorazione-delle-facciate/quadriga-marciana/?lang=en> (Letöltve: 2022.04.22.)
- BBC: *Timbuktu's Sidi Yahia mosque 'attacked by Mali militants'*. 2 July 2012.
<http://www.bbc.com/news/world-africa-18675539> (Letöltve: 2018.01.21.)
- BBC: *UK to adopt Hague Convention to protect artefacts in war zones*, 21 June 2015
<http://www.bbc.com/news/uk-33213911> (Letöltve: 2018.01.29.)
- Bokova, Irina: Culture in the Cross Hairs. *New York Times*, 3 December 2012.
http://www.nytimes.com/2012/12/03/opinion/global/cultural-sites-must-be-protected.html?_r=0 (Letöltve: 2018.01.21.)
- Bourdillon, Yves: La France se retire complètement du Mali. *Les Echos*, 17 février 2022.
<https://www.lesechos.fr/monde/afrique-moyen-orient/la-france-se-retire-completement-du-mali-1387715> (Letöltve: 2022.04.24.)
- Brown, Will: Echoes of Isil as armed groups loot priceless artefacts across Sahel. *The Telegraph*, 7 March 2020. <https://www.telegraph.co.uk/news/2020/03/07/echoes-isil-armed-groups-loot-priceless-artefacts-across-sahel/> (Letöltve: 2020.04.15.)
- Brown, Will: The key actors battling for control of the Sahel. *The Telegraph*, 1 March 2020,
<https://www.telegraph.co.uk/global-health/terror-and-security/key-actors-battling-control-sahel/> (Letöltve: 2021.07.29.)
- Bukovszki Péter: Tragikus látványt nyújtottak 75 évvel ezelőtt a szétlőtt Budapest épületei. *PestBuda*, 2020. február 14.

https://pestbuda.hu/cikk/20200214_bukovszki_peter_tragikus_latvanyt_nyujtottak_75_evvel_azelott_a_szetbombazott_budapest_epuletei (Letöltve: 2022.04.25.)

Daily Mail: Experts seek way home for Timbuktu manuscripts. 26 February 2015 <http://www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2970191/Experts-seek-way-home-Timbuktu-manuscripts.html> (Letöltve: 2018.01.21.)

Elbaor, Caroline: Freeports Come Under Scrutiny by UNESCO as Havens for Stolen Cultural Property. *Artnet News*, 10 October 2016. <https://news.artnet.com/art-world/unesco-holds-meeting-freeports-stolen-cultural-property-694412> (Letöltve: 2022.04.16.)

Enderlein, Angelika – Flacke, Monika – Löhr, Hanns Christian: *Database on the Sonderauftrag Linz (Special Commission: Linz)*. Deutsches Historisches Museum. 2014. <https://www.dhm.de/datenbank/linzdb/einleitunge.html> (Letöltve: 2022.04.22.)

Evangelikus.hu: Dr. Luther Márton reformátor véleménye a képtiszteletről és a képrombolásról. 2018. február 6. <https://www.evangelikus.hu/archivum/dr-luther-marton-reformator-velemenye-a-keptiszteletr-l-es-a-keprombolasrol> (Letöltve: 2022.04.22.)

Farina, Salvatore, Major-General: COM KFOR's New Year Address. *KFOR Chronicle*, January 2014. 3.

Gander, Kashmira: Isis in Iraq: Video footage shows militants 'destroying ancient artefacts' in Mosul. *The Independent*, 26 February 2015. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-iraq-video-shows-militants-destroying-ancient-artefacts-10073310.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

Georgantopoulos, Mary Ann: Video Shows ISIS Destroying Ancient Artifacts In Mosul Museum. *BuzzFeed News*, 26 February 2015. <https://www.buzzfeednews.com/article/maryanngeorgantopoulos/video-shows-isis-destroying-ancient-artifacts-in-mosul-museum#4ldqpgc> (Letöltve: 2019.02.10.)

Ghanmi, Lamine: U.N. probes peacekeepers' "vandalism" in W. Sahara. *Reuters*, 31 January 2008. <https://uk.reuters.com/article/us-sahara-un-vandalism-idUKL3188500920080131> (Letöltve: 2020.04.23.)

Greenberger: The Benin Bronzes explained: why a group of plundered artworks continue to generate controversy. *Artnews*, 2 April 2021, <https://www.artnews.com/feature/benin-bronzes-explained-repatriation-british-museum-humboldt-forum-1234588588/> (Letöltve: 2022.04.22.)

- Harris, Gareth: Aliph global protection fund raises \$90, for next round of heritage projects. *The Art Newspaper*, 1 February 2022. <https://www.theartnewspaper.com/2022/02/01/aliph-global-protection-fund-raises-dollar90m-for-next-round-of-heritage-projects> (Letöltve: 2022.04.25.)
- Irshaid, Faisal: Isis, Isil, IS or Daesh? One group, many names. *BBC*, 2 December 2015. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-27994277> (Letöltve: 2022.04.23.)
- Kantchev, Georgi: Suspected Traders of Ancient Art Linked to Islamic State Are Detained. *The Wall Street Journal*, 19 March, 2018, <https://www.wsj.com/articles/spanish-police-detain-two-men-suspected-of-selling-antiquities-linked-to-islamic-state-1522327053#> (Letöltve: 2021.08.03.)
- Koerner, Brendan I.: Why ISIS is Winning the Social Media War. *Wired*, April 2016 <https://www.wired.com/2016/03/isis-winning-social-media-war-heres-beat/> (Letöltve: 2022.03.30.)
- Kozák Piroska: „Snowman Exercise” – közös gyakorlat Koszovóban. *Honvedelem.hu*, 2019. február 13. <https://honvedelem.hu/missziok/balkan/snowman-exercise-kozos-gyakorlat-koszovoban.html> (Letöltve: 2022.04.20.)
- La Stampa: Arte trafugata da Isis e mafie Inchiesta al via. 26 October 2016. <https://www.lastampa.it/cronaca/2016/10/26/news/arte-trafugata-da-isis-e-mafie-inchiesta-al-via-1.34789548> (Letöltve: 2021.08.11.)
- Lafitte Priscille: Ansar Dine détruit les mausolées de la grande mosquée de Tombouctou. *France24*, 10 juillet 2012, <https://www.france24.com/fr/20120710-mali-ansar-dine-attaque-grande-mosquee-djingareyber-tombouctou-mausolees> (Letöltve: 2022.04.15.)
- Lewis, Aidan: Libya's ancient sites not exposed to same risk as in Syria, Iraq – experts. *Reuters*, 11 May 2016, <https://www.reuters.com/article/uk-libya-security-culture-idUKKCN0Y22FA> (Letöltve: 2021.08.18.)
- Maliti, Tom: Al Faqi Tells Chamber He Intends to Plead Guilty to War Crime Charge. *International Justice Monitor*, 30 March 2016. <http://www.ijmonitor.org/2016/03/al-faqi-tells-chamber-he-intends-to-plead-guilty-to-war-crime-charge/> (Letöltve: 2018.01.21.)
- Medvegy Gábor: Bibliai műemléket robbantott fel az Iszlám Állam. *24.hu*, 2015. január 29. <https://24.hu/kulfold/2015/01/29/bibliai-muemleket-robbantott-fel-az-islam-allam/> (Letöltve: 2019.02.10.)

- Memri TV: ISIS Destroys Archaeological Treasures in Mosul. 26 February, 2015. <https://www.memri.org/tv/isis-destroys-archaeological-treasures-mosul/transcript> (Letöltve: 2019.02.09.)
- MTVA: 10 éve adták át Mostarban a Neretván átívelő újjáépített hidat. 2014. <http://web.archive.org/web/20141116211754/http://mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/8563-10-eve-adtak-at-mostarban-a-neretvan-ativelo-ujjaepített-hidat> (Letöltve: 2020.04.20.)
- Ouaninech, I.: Unfixing of Devic Monastery. *KFOR Chronicle*, June 2012. 14-15. https://shape.nato.int/resources/site7423/general/chronicle%20archive/2012/chronicle_06.pdf (Letöltve: 2020.03.03.)
- Papaioannou, Maria: The Buddhas of Bamiyan, Timbuktu, Palmyra: What next? *CJICL*, 20 November 2015. <http://cjjcl.org.uk/2015/11/20/the-buddhas-of-bamiyan-timbuktu-palmyra-what-next/> (Letöltve: 2020.03.09.)
- Petruska Ferenc: Közel-keleti zsidó–keresztény közösségek és a lawfare jelensége. *Ludovika blogtér*, 2022. február 9. <https://www.ludovika.hu/blogok/vallas-es-tarsadalom-blog/2022/02/09/kozel-keleti-zsido-kereszteny-kozossegek-es-a-lawfare-jelensege/> (Letöltve: 2022.04.23.)
- Podolskyi, Yevhenii: Revive the Spirit of Mosul: A UNESCO-UAE partnership. *DIP*, 24 May 2021. <https://dip.org.ua/en/international-organizations/revive-the-spirit-of-mosul-a-unesco-uae-partnership/> (Letöltve: 2022.04.25.)
- Poór Csaba: Egyenruhás művészettörténészek fosztogattak. *Nol.hu*, 2015. január 25. <http://nol.hu/kultura/kincs-ami-nincs-itt-1511655> (Letöltve: 2022.04.30.)
- Qualey, Marcia Lynx: ISIL torches Iraqi history in Mosul. *Al Jazeera*, 27 February 2015. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/02/sacrificial-books-mosul-150227060556341.html> (Letöltve: 2019.02.10.)
- Quirico, Domenico: How To Buy Antiquities Looted By ISIS From An Italian Mobster. *La Stampa*, 18 October 2016. <https://www.lastampa.it/esteri/la-stampa-in-english/2016/10/18/news/how-to-buy-antiquities-looted-by-isis-from-an-italian-mobster-1.34789588> (Letöltve: 2021.08.11.)
- Sabah, Zaid – Foroohar, Kambiz: Islamic State Says It Destroyed Ancient Relics in Mosul Museum. *Bloomberg*, 26 February 2015. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015->

[02-26/islamic-state-says-it-destroyed-ancient-relics-in-mosul-museum?hootPostID=e7ae686046fab8f0fcd0e6b5528bc1d1](https://www.worldwatchmonitor.org/2018/04/iraqs-assyrian-christians-persecution-and-resurgence/) (Letöltve: 2019.02.10.)

Sarvaraian, Zara: Iraq's Assyrian Christians: persecution and resurgence. 4 April 2018
<https://www.worldwatchmonitor.org/2018/04/iraqs-assyrian-christians-persecution-and-resurgence/> (Letöltve: 2019.03.28.)

Shaheen, Kareem: Isis fighters destroy ancient artefacts at Mosul museum. *The Guardian*, 26 February 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/26/isis-fighters-destroy-ancient-artefacts-mosul-museum-iraq> (Letöltve: 2019.02.10.)

Sigal, Samuel – Farhan, Sara – Lawandow, Atoor: ISIS Destroyed Jonah's Tomb, but Not Its Message. *The Atlantic*, 24 July 2017
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/07/tomb-of-jonah-mosul-isis/534414/> (Letöltve: 2019.11.20.)

Smith, Bruce Lannes: Propaganda. *Encyclopedia Britannica online*
<https://www.britannica.com/topic/propaganda> (Letöltve: 2019.01.12.)

The Irish Times: Polish military deny damaging Babylon. 16 January 2005
<https://www.irishtimes.com/news/polish-military-deny-damaging-babylon-1.1296085> (Letöltve: 2022.04.19.)

The Getty: J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy. *Getty Publications*. <https://www.getty.edu/publications/occasional-papers/> (Letöltve: 2022.04.25.)

The National News: UAE Soft Power Council discusses ways to expand global message. 27 September 2017. <https://www.thenationalnews.com/uae/government/uae-soft-power-council-discusses-ways-to-expand-global-message-1.661934> (Letöltve: 2022.04.25.)

The Wire: Babri masjid: The Timeline of a Demolition. 6 December 2021.
<https://thewire.in/communalism/babri-masjid-the-timeline-of-a-demolition> (Letöltve: 2022.04.23.)

Tomczyk, Paweł: 120 lat temu urodził się Jan Zachwatowicz, rekonstruktor Zamku Królewskiego w Warszawie. *Dzieje.pl*, 04/03/2020. <https://dzieje.pl/aktualnosci/120-lat-temu-urodzil-sie-jan-zachwatowicz-rekonstruktor-zamku-krolewskiego-w-warszawie> (Letöltve: 2022.04.18.)

U.S. Committee of the Blue Shield: 1874 Brussels Declaration. <https://uscbs.org/1874-brussels-declaration.html> (Letöltve: 2022.01.05.)

U.S. Committee of the Blue Shield: The 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. <http://uscbs.org/1954-hague-convention.html> (Letöltve: 2018.01.29.)

U.S. Committee of the Blue Shield: The Lieber Code of 1863. <https://uscbs.org/1863-lieber-code.html> (Letöltve: 2022.01.05.)

Velasco, Pilar: Jaume Bagot, el anticuario del expolio libio descubierto por un estudiante belga. *SER*, 28 March 2018. https://cadenaser.com/ser/2018/03/28/tribunales/1522256076_610186.html (Letöltve: 2021.08.11.)

Waal, Thomas de: Now comes a Karabakh war over cultural heritage. *Eurasianet*, 16 November 2020. <https://eurasianet.org/perspectives-now-comes-a-karabakh-war-over-cultural-heritage> (Letöltve: 2021.01.16.)

Wedeman, Ben – Ford, Dana: Video shows ISIS militants destroying antiquities in Iraq. *CNN*, 26 February 2015. <https://edition.cnn.com/2015/02/26/middleeast/isis-antiquities-vandalism/index.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

AZ ÉRTEKEZÉSBN SZEREPLŐ ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

Ábrák:

1. ábra: Kulturális javak ellen elkövetett támadások okai (saját szerk.)	8
2. ábra: Folyamatkövetés módszerének modellje (saját szerk.)	21
3. ábra: A vizsgált közlemények év szerinti megoszlása (saját szerk.).....	23
4. ábra: A biztonságiasítás folyamata (saját szerk.)	30
5. ábra: A sikeres biztonságiasítás feltételei (saját szerk.)	31
6. ábra: Az aktív soft power gyakorlásának elemei (saját szerk.)	35
7. ábra Az örökség fogalmának lehetséges felosztása (saját szerk.)	40
8. ábra: Konfliktusok intenzitásának konfliktustípusok szerinti megoszlása.....	54
9. ábra: Új háborúk és kulturális javak elleni szimbolikus támadások – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.).....	61
10. ábra: Mi tekinthető élénk információnak? (saját szerk.)	75
11. ábra: Média-orientált terrorizmus és a kulturális javak – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.).....	78
12. ábra: Twitter-posztok a vizsgált mintából.	84
13. ábra: Törékeny államiság és a kulturális javak tiltott kereskedelme – oksági mechanizmus a folyamatkövetési módszer alapján (saját szerk.)	94
14. ábra: Az európai nemzetközi szervezetek kulturális javakat érintő együttműködéseinek hálózata (kérdőíves válaszok alapján) (saját szerk.)	129
15. ábra: A vizsgált szervezetek műveleti területen szerzett tapasztalatai alapján potenciálisan ellátható tevékenységi körök a kulturális javak védelme érdekében a kérdőív válaszait alapul véve (saját szerk.).....	135
16. ábra: Európában működő vagy megszervezés alatt levő Kék Pajzs nemzeti bizottságok (saját szerk.)	166

Táblázatok:

1. táblázat: A Hungary Helps program keretében a Közel-Keleten megvalósított, kulturális örökséget érintő projektek (saját szerk.)	195
--	-----

AZ ÉRTEKEZÉSBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Rövidítés	Idegennyelvű megnevezés	Magyar nyelvű megnevezés
AFISMA	African-led International Support Mission to Mali	Afrikai vezetésű nemzetközi támogató misszió Maliban
ALIPH	Alliance internationale pour la protection du patrimoine dans les zones de conflit	Szövetség a kulturális örökség védelméért konfliktusos területeken
ANCBS	Association of National Committees of the Blue Shield	Kék Pajzs Nemzeti Bizottságok Egyesülete
AQIM	al-Qaeda in the Islamic Maghreb	al-Kaida az Iszlám Maghrebben
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations	Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége
AU	African Union	Afrikai Unió
BSI	Blue Shield International	Nemzetközi Kék Pajzs
CCAAA	Co-ordinating Council of Audiovisual Archives Associations	Audiovizuális Archívumok Egyesületeinek Koordinációs Tanácsa
CHAC	Nordic Center for Cultural Heritage & Armed Conflict	Kulturális Örökség & Fegyveres Konfliktus Északi Központja
EAE	-	Egyesült Arab Emírségek
EBESZ	-	Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet
ECOWAS	Economic Community of West African States	Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége
ENSZ	-	Egyesült Nemzetek Szervezete
ENSZ BT	-	Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsa
ET	-	Európa Tanács
EU	European Union	Európai Unió
EUAM Irak	European Union Advisory Mission in Iraq	Az Európai Unió Tanácsadó Missziója Irakban
EUCAP Sahel Mali	European Union Capacity Building Mission in Mali	Az Európai Unió Kapacitásépítő Missziója Maliban
EULEX Koszovó	European Union Rule of Law Mission in Kosovo	az Európai Unió Jogállamiság Missziója Koszovóban
EUTM Mali	European Union Training Mission in Mali	Az Európai Unió Kiképző Missziója Maliban
Europol	European Police Office	Európai Rendőrségi Hivatal
GCC	Gulf Cooperation Council	Öböl Menti Együttműködési Tanács

ICA	International Council on Archives	Nemzetközi Levéltári Tanács
ICBS	International Committee of the Blue Shield	Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság
ICOM	International Council of Museums	Múzeumok Nemzetközi Tanácsa
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites	Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága
IcSP	Instrument contributing to Stability and Peace	a stabilitás és a béke elősegítését szolgáló eszköz
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia	volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions	Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége
INTERPOL	International Criminal Police Organization	Bűnügyi Rendőrség Nemzetközi Szervezete
ISGS	Islamic State in Greater Sahara	Iszlám Állam Nagy Szahara
ISIL	Islamic State in Iraq and the Levant	Iraki és Levantei Iszlám Állam
ISWAP	Islamic State's West Africa Province	Iszlám Állam Nyugat-Afrikai Tartomány
JNA	Jugoslovenska Narodna Armija	Jugoszláv Néphadsereg
JNIM	Jama'a Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin'	az Iszlámot és a Muzulmánokat Támogató Csoport
KBVP (CSDP)	Common Security and Defence Policy (EU)	Közös Biztonság- és Védelempolitika (EU)
KFOR	Kosovo Force	Koszovói Erők
KTRBN	KFOR Tactical Reserve Battalion	KFOR Harcászati Tartalék Zászlóalj
LAS	League of Arab Nations / Arab League	Arab Liga
MINURSO	UN Mission for the Referendum in Western Sahara	az ENSZ Nyugat-Szaharai Népszavazással foglalkozó Missziója
MINUSMA	United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali	az ENSZ többdimenziós integrált stabilizációs missziója Maliban
MNLA	Mouvement National pour la libération de l'Azawad	Nemzeti Mozgalom Azawad Fel szabadításáért
NATO	North Atlantic Treaty Organisation	Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NATO ACO	NATO Allied Command Operations	NATO Szövetséges Műveleti Parancsnokság
NATO ACT	NATO Allied Command Transformation	NATO Szövetséges Átalakítási Parancsnokság
NBB	-	Nemzetközi Büntetőbíróság
NDICI	Neighbourhood, Development and	Szomszédügyi, Fejlesztési és Nemzet-

	International Cooperation Instrument	közi Együtműködési Eszköz
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development	Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Szervezet
SPS CPP	Science for Peace and Security Program – Best Practice for Cultural Property Protection in NATO-led Military Operations (NATO)	Tudomány a Békéért és Biztonságért – Jó gyakorlatok kulturális javak védelmére a NATO által vezetett katonai műveletekben (NATO)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete
UNIDROIT	International Institute for the Unification of Private Law	Nemzetközi Intézet a Magánjog Egységesítéséért
UNMIK	United Nations Mission In Kosovo	Egyesült Nemzetek Szervezetének Missziója Koszovóban
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime	az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala
WCO	World Customs Organization	Vám Világszervezet
WOA	(Stolen) Works of Art Database	Lopott Műtárgyak Adatbázisa

A SZERZŐ TÉMÁVAL KAPCSOLATBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI

Puskás Anna: Kulturális javak keresztútban: a társadalmi biztonság fogalmi keretének bővítési lehetőségei. In: Szelei Ildikó (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései napjainkban II. kötet*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022. 141-153.

Puskás Anna: A kulturális javak védelme a nemzetközi hadijogban és a hazai honvédelmi szabályozásban. In: Szelei, Ildikó (szerk.): *A hadtudomány és a 21. század 2021*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2021. 195-209.

Puskás Anna: Culture matters: European international organizations' policies for cultural property protection in conflict and crisis situations. *National Security Review*, (2021) 2. 165-186.

Puskás Anna: Monuments as 'proxies of war'? A societal security approach. In: Lenka, Čadová – Tomáš, Havlík – Veronika, Koleňáková; Ondřej, Heřman (szerk.): *New Approaches to State Security Assurance*. Brno, Csehország: Faculty of Military Leadership University of Defence, 2021. 182-191.

Puskás Anna: "Véres műkincsek" – terrorizmus – kulturális hírszerzés. *Szakmai Szemle*, 18. (2020) 3. 79-91.

Puskás Anna: 21. századi konfliktusok jellemzői és a „kulturális békefenntartás” felértékelődése. *Szakmai Szemle*, 18. (2020) 2. 19-36.

Puskás Anna: Örökségünk védelme - biztonsági kihívás? A kulturális örökség védelmének biztonságiasítása és békefenntartó műveletekbe való integrációja – ENSZ, UNESCO, EU. In: Kovács Petra – Pollák Orsolya Luca (szerk.): *A hadtudomány és a 21. század 2020*, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály, 2020. 253-268.

Puskás Anna: International engagement for the protection of cultural heritage in the Syrian conflict. In: Kemal, Cebeci; Joaquim, Ramos Silva; Antonio, Focacci (szerk.): *MIRDEC: 15th International Academic Conference Economics, Business, Globalization and Social Science*

Studies, Barcelona, Spanyolország, Masters International Research& Development Center, 2019. 11-24.

Puskás Anna: The securitization of cultural heritage protection in international political discussion through the example of attacks of ISIL/Daesh. *International Scientific Journal Security & Future*, 3. (2019) 3. 96-100.

Puskás Anna: The securitization of cultural heritage protection in international political discussion through the example of attacks of ISIL/Daesh. In: Nikolay, Radulov (szerk.): *III. International Scientific Conference – CONFSEC*. Borovets, Bulgária, Scientific-Technical Union of Mechanical Engineering, 2019. 62-66.

Puskás Anna: Kulturális javak ellen elkövetett támadások a közösségi média által közvetített terrorpropagandában. *Felderítő Szemle*, 18. (2019) 1. 161-178.

Puskás Anna: A kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmének eszközei nemzetközi szinten. *Hadtudományi Szemle*, 11. (2018) 1. 427-439.

Puskás Anna: A kulturális javak pusztítása Maliban és a nemzetközi válaszreakciók. *Hadtudomány*, 28. (2018) E-szám, 49-63.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: A Twitteren „Mosul” keresőszóra 2015.02.26-2015.02.28. közötti időszakban angol nyelvű hírcsatornák által közzétett tweetek 2019. februári szűrés alapján,⁷⁸⁹ illetve az általuk hivatkozott hírszövegek összehasonlítása tartalomelemzéssel.

	Twitter-poszt használ-e képet a videóból	Cikk használ-e képet / videórészletet	Cikk vesz-e át szó szerinti idézetet a videó narratívájából	UNESCO-narratívából idéz-e
The Independent ⁷⁹⁰	igen	igen / nem	nem	nem
CNN ⁷⁹¹	igen	nem / igen	igen	igen
BuzzFeed News ⁷⁹²	igen	igen / igen	igen	nem
The Guardian ⁷⁹³	nem	nem / igen	igen	igen
Bloomberg ⁷⁹⁴	igen	igen / nem	igen	nem
Al Jazeera English ⁷⁹⁵	igen	nem / igen	nem	nem
Al Jazeera News ⁷⁹⁶ (most: Al Jazeera Breaking News)	nem	nem / igen	igen	igen
Al Jazeera News ⁷⁹⁷	igen	nem / igen	nem	nem

⁷⁸⁹ A vizsgált halmaz: <https://twitter.com/search?l=&q=musul%20since%3A2015-02-26%20until%3A2015-02-28&src=typd> (Letöltve: 2019.02.01.)

⁷⁹⁰ Gander, Kashmira: Isis in Iraq: Video footage shows militants 'destroying ancient artefacts' in Mosul. *The Independent*, 26 February 2015. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-iraq-video-shows-militants-destroying-ancient-artefacts-10073310.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁹¹ Wedeman, Ben – Ford, Dana: Video shows ISIS militants destroying antiquities in Iraq. *CNN*, 26 February 2015. <https://edition.cnn.com/2015/02/26/middleeast/isis-antiquities-vandalism/index.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁹² Georgantopoulos, Mary Ann: Video Shows ISIS Destroying Ancient Artifacts In Mosul Museum. *BuzzFeed News*, 26 February 2015. <https://www.buzzfeednews.com/article/maryannegeorgantopoulos/video-shows-isis-destroying-ancient-artifacts-in-mosul-museum#4ldqpgc> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁹³ Shaheen, Kareem: Isis fighters destroy ancient artefacts at Mosul museum. *The Guardian*, 26 February 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/26/isis-fighters-destroy-ancient-artefacts-mosul-museum-iraq> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁹⁴ Sabah, Zaid – Foroohar, Kambiz: Islamic State Says It Destroyed Ancient Relics in Mosul Museum. *Bloomberg*, 26 February 2015. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-02-26/islamic-state-says-it-destroyed-ancient-relics-in-mosul-museum?hootPostID=e7ae686046fab8f0fcd0e6b5528bc1d1> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁹⁵ Qualey, Marcia Lynx: ISIL torches Iraqi history in Mosul. *Al Jazeera*, 27 February 2015. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/02/sacrificial-books-mosul-150227060556341.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁹⁶ Al Jazeera: ISIL video shows destruction of Mosul artefacts. 27 February 2015. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/02/isil-video-shows-destruction-mosul-artifacts-150226153158545.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

⁷⁹⁷ Arraf, Jane: ISIL's war on art across the cradle of civilisation *Al Jazeera*, 26 February 2015. <https://www.aljazeera.com/blogs/middleeast/2015/02/isil-war-art-cradle-civilisation-150226195634360.html> (Letöltve: 2019.02.10.)

2. számú melléklet: “International organizations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments” címmel lefolytatott kérdőíves kutatás kérdőív-sablonja

International organisations’ standards and experience in cultural property protection in operational environments

- Questionnaire -

Dear Participant,

I am turning to you concerning a research project I am conducting as a PhD student at the Doctoral School of Military Sciences, National University of Public Service, Budapest. As a part of my research, the present survey aims to map strategies, standards and operational experience of [name of the organization] regarding **Cultural Property Protection** (hereinafter: **CPP**) in conflict prevention, crisis situations or in post-conflict environments that shall be integrated in national security policies and in the regulation or institutional structure of domestic defence administrations, in addition to detecting prevalent best practices that shall be considered for implementation.

The completion of the questionnaire takes approximately 15 minutes.

Please send back the filled document by e-mail to: puskas.anna@uni-nke.hu by 15th April 2021.

Thank you for your kind assistance by contributing to the research with your experience and insights.

Yours faithfully,

Anna Puskás

1. INTRODUCTION

1.1. What is [name of the organization]'s definition for cultural property?

2. STRATEGIC DOCUMENTS & REGULATIONS

2.1. What kind of strategic documents or guidelines exist in the framework of the [name of the organization] that seek to foster CPP within the organisation’s engagement in conflict prevention, crisis situations or in post-conflict environments?

2.2. What future plans or directions the [name of the organization] dispose of at a strategic level concerning the integration of CPP within the organisation's activities regarding conflict prevention and resolution?

3. OPERATIONAL EXPERIENCE

3.1. How do you rate the relevance of CPP in operational environment based on past experience of [name of the organization] [crisis management operations / missions or operations / field operations / activities in the field]?

3.2. What specific task(s) can [name of the organization] [crisis management operations / missions or operations / field operations / activities in the field] can efficiently perform in the field of CPP according to you? *(Please select all that apply)*

- Physical protection of culturally or religiously important buildings and sites
- Deployment of [name of the organization] [crisis management operations / missions or operations / field operations / activities in the field] personnel in activities related to the combat against illicit trafficking of cultural property
- Provision of workshops, capacity-building trainings for local security bodies
- Advocacy for governmental organs
- Support of local non-governmental organisations in the realization of cultural projects
- Other (please specify): _____

3.3. Based on past experience of [name of the organization] [crisis management operations / missions or operations / field operations / activities in the field], what strengths and what weaknesses can be identified regarding CPP? Please specify at least one successful example and at least one instance highlighting still existing shortcomings in this regard.

4. COOPERATION & PARTNERSHIPS

4.1. Which other intergovernmental / non-governmental organisation(s) does [name of the organization] maintain partnership with in the execution of its activity regarding CPP? (Please select all that apply)

- United Nations (UN)
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO)
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)
- World Customs Organization (WCO)
- International Criminal Police Organization (INTERPOL)
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)
- Council of Europe (CoE)
- European Union (EU)
- International Committee of the Blue Shield (ICBS)
- North Atlantic Treaty Organization (NATO)
- Other (please specify): _____

4.2. Are [name of the organization] crisis management operations cooperating with local non-governmental organisations in performing their activities regarding CPP? If yes, could you please cite a specific example?

- Yes: _____

- No

5. REQUIREMENTS & RECOMMENDATIONS FOR [MEMBER COUNTRIES / MEMBER STATES / PARTICIPATING COUNTRIES]

5.1. What [name of the organization] regulations exist that set implementation requirements or recommendations for domestic defence and security policy legislation in the field of CPP?

5.2. What requirements or recommendations exist for [name of the organization] [Member Countries / Member States / Participating States] in terms of institutional and resource capacities in the field of CPP? *(For example, but not exclusively, standards for the training of security forces, employing expert personnel within security forces, establishment of specialized departments/units)*

5.3. Does [name of the organization] dispose of national-level best practices regarding the realization of CPP in national security forces? If yes, could you please cite specific example(s)?

Yes: _____

No

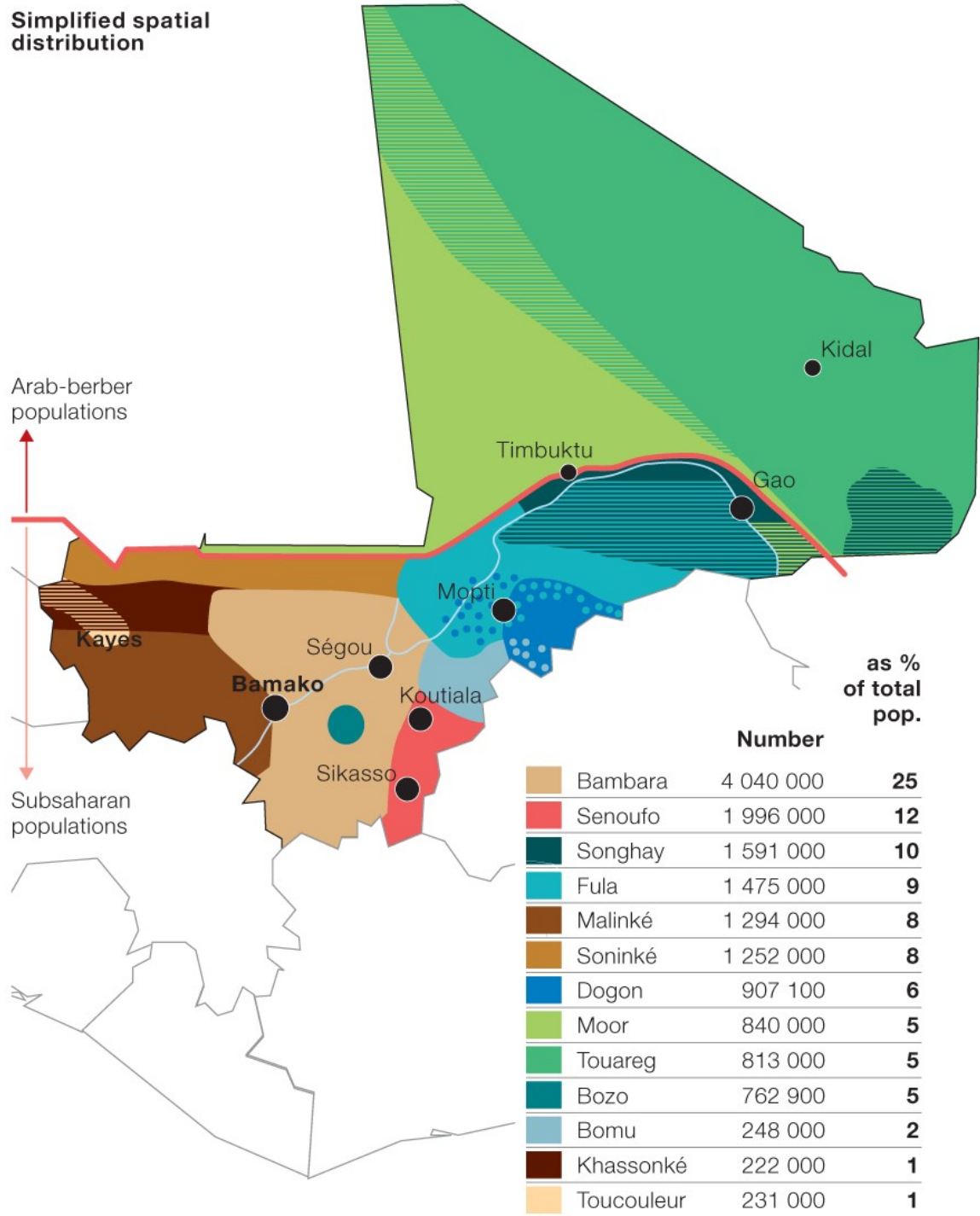
6. EDUCATION & TRAINING

6.1. Are CPP aspects and standards integrated in any [name of the organization] education or training programme? If yes, please specify.

Yes: _____

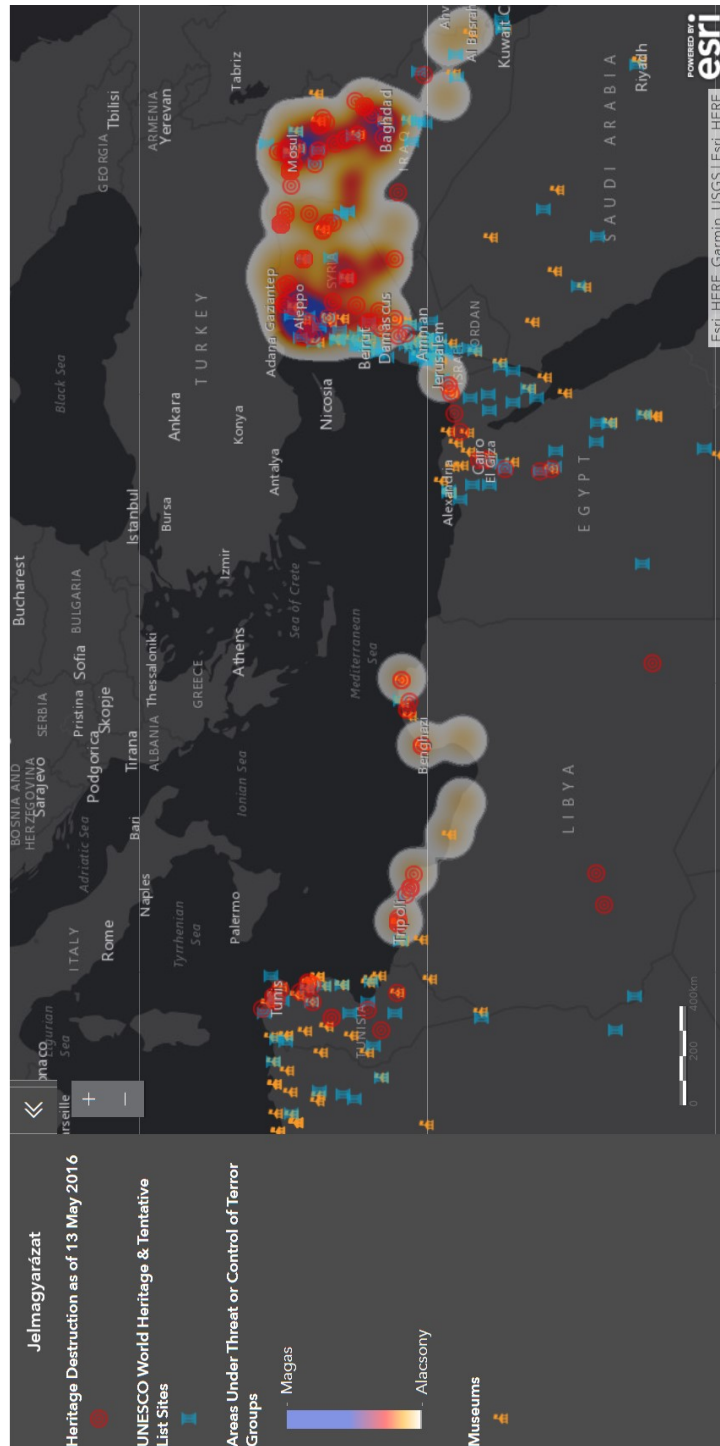
No

3. számú melléklet: Mali etnikai térképe (a térkép közepén húzódó vonal az arab-berber (észak), valamint a szubszaharai (dél) lakosság területi megoszlásában megfigyelhető határvonalat mutatja, a jelmagyarázat pedig az egyes népcsoportok számbeli és százalékos megoszlását)⁷⁹⁸

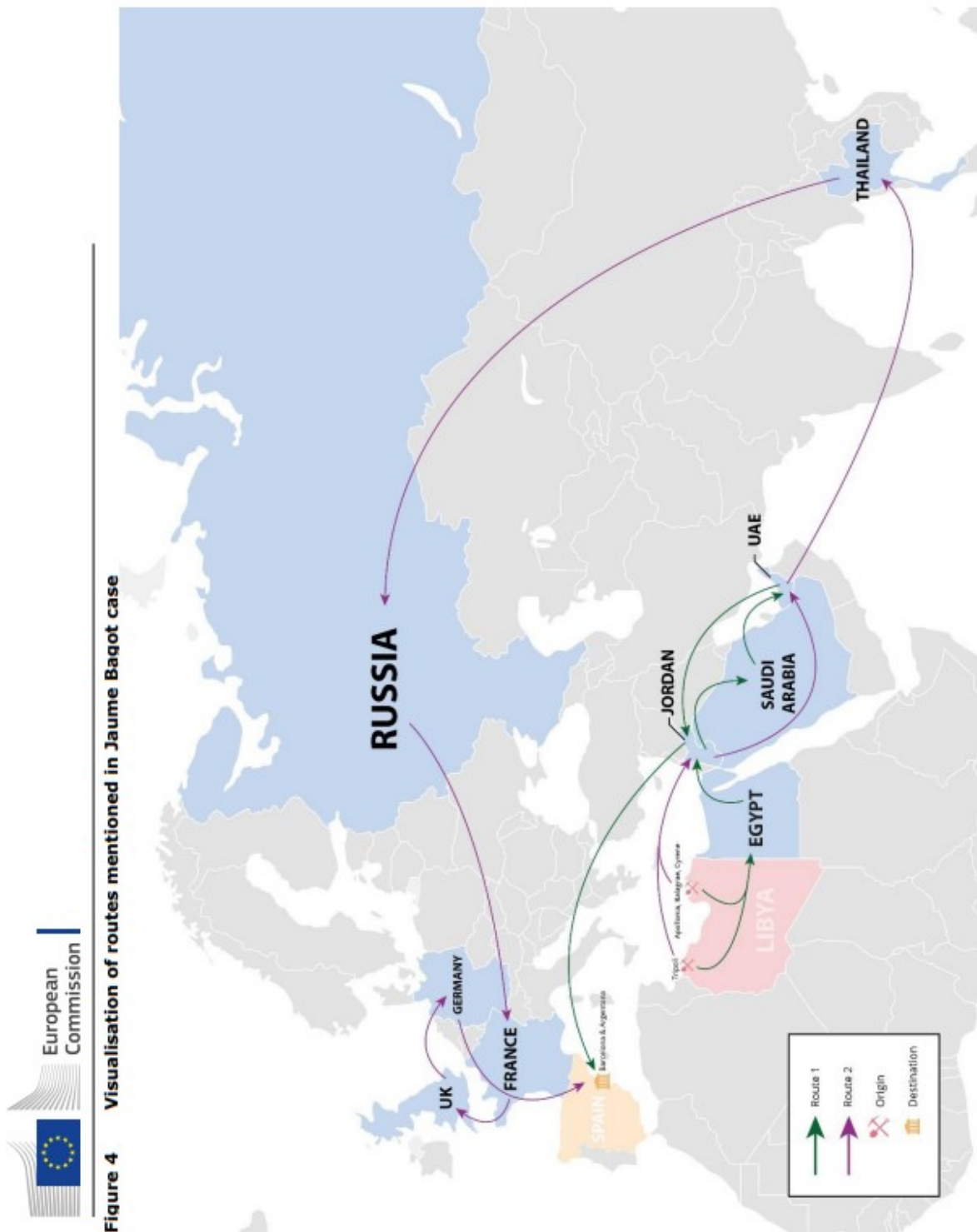
⁷⁹⁸ Chauzal – van Damme (2015) i. m. 35.

4. számú melléklet: Kulturális örökségi helyszínek elleni, azok sérülésével vagy lerombolásával járó szándékolt, erőszakos extrémista nem állami szereplők által elkövetett támadások „hő térképe” a ME-NA-térségben 2011. január és 2016. január között (piros kör a támadások által érintett helyszíneket, a kék jelzés az UNESCO világörökségi, illetve világörökségi várományos, a sárga pedig egyéb műemléki védelem alatt álló helyszíneket jelöli).⁷⁹⁹

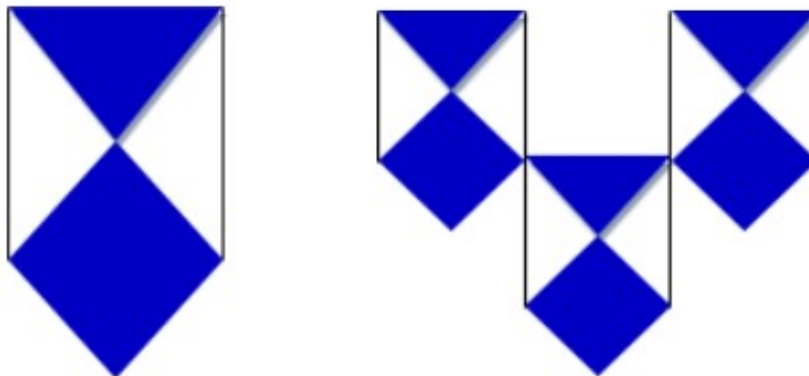
⁷⁹⁹ Antiquities Coalition: #Cultureunderthreat map. [dátum nélkül] <https://theantiquitiescoalition.org/multimedia-resources/interactive-maps/cultureunderthreat-map/> (Letöltve: 2022.04.29.)

5. számú melléklet: *Jaume Bagot* ügyében feltárt két kereskedelmi útvonal a forrásországgként beazonosított Líbia és Spanyolország mint célország között.⁸⁰⁰

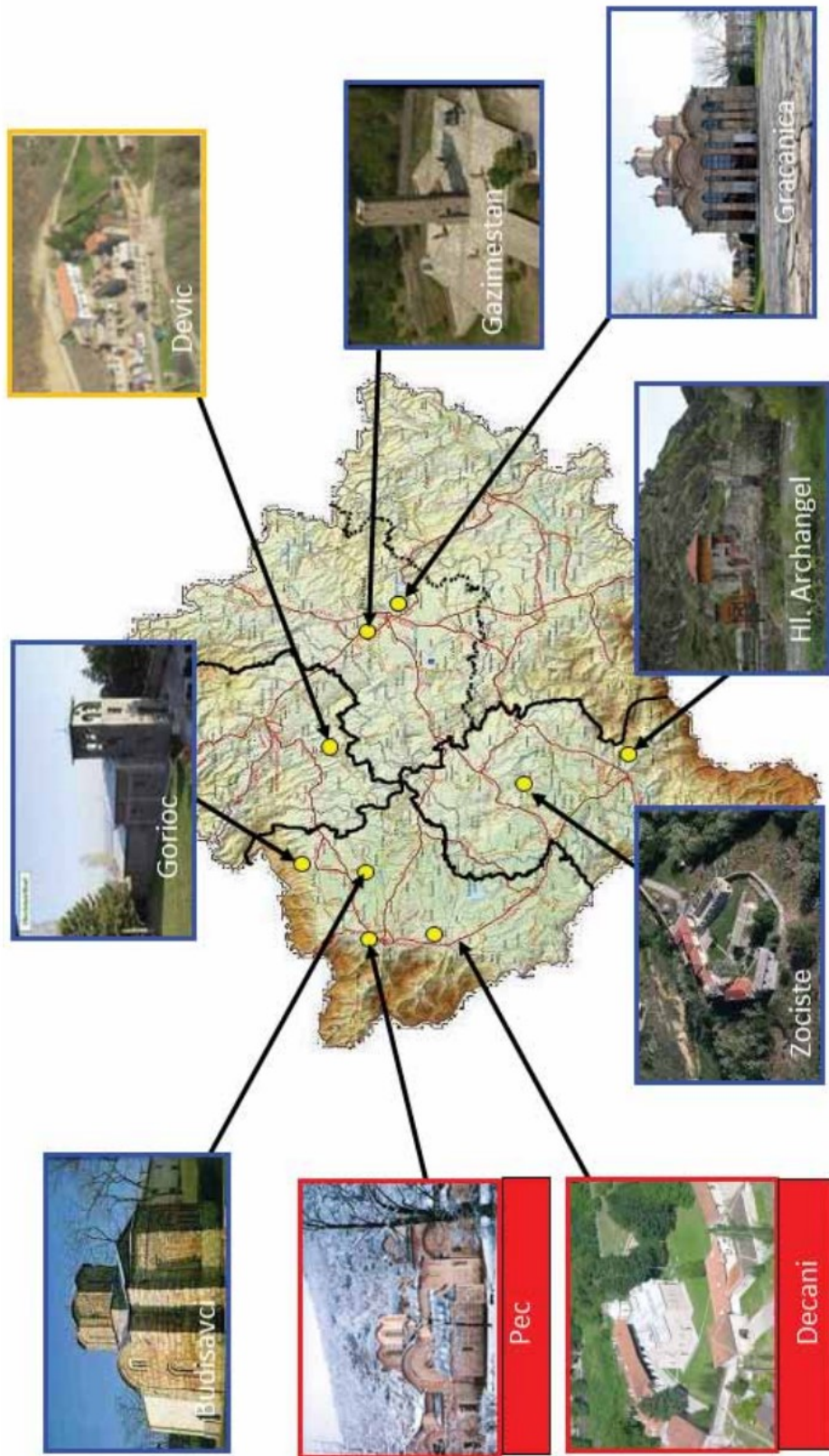

⁸⁰⁰ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (2019) i. m. 125.

6. számú melléklet: A Hágai Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei által bevezetett védelmi kategóriákhoz tartozó jelvények (általános védelem alatt álló javak és személyzet / különleges védelem alatt álló javak és szállítmányok / kiemelt védelem alatt álló kulturális javak) (saját szerk.)

7. számú melléklet: A KFOR védelme alatt álló kulturális helyszínek 2010-ig.⁸⁰¹

⁸⁰¹ Ouaninech (2012) i. m. 14.